

PROF. DR. İBRAHİM CANAN

Fethullah Gülen Mecma'femeli'sin

Sünnet Anlayışı

FETHULLAH GÜLEN
HOCAEFENDİ'NİN
SÜNNET ANLAYIŞI

PROF. DR. İBRAHİM CANAN

FETHULLAH GÜLEN HOCAEFENDİ'NİN
S Ü N N E T
A N L A Y I Ş I

PROF. DR. İBRAHİM CANAN

Fethullah Gülen Hocaefendi'nin SÜNNET ANLAYIŞI

Copyright © Nil Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin, Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Yayın Editörü

Mustafa GÜNDOĞDU - Ahmet ÖZBERK

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Ekrem TEZ

ISBN

978-975-315-362-1

Yayın Numarası

313

Çağlayan A. Ş.

TS EN ISO 9001:2000

Ser No: 300-01

Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 252 22 85

Kasım - 2010

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31

Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1

Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.nil.com.tr

İçindekiler

Takdim	11
Giriş.....	15

BİRİNCİ KISIM

Hocaefendi

ŞAHSİYETİ, DAVASI, ÖNCELİKLERİ, METODU

Teori mi, aksiyon mu veya fikriyat mı, icraat mı?	25
Hocaefendi'nin gaye ve hedefi.....	28
Yegâne hedef: İ'lâ-yı kelimetullah'la rızayı kazanmak	31
Küre-i arz'ı kucaklayan bir dava ufku.....	31
Dava adamı alperen nesli yetiştirme.....	35
Dışa açılma: Yenilenme.....	36
Türkçenin dünya dili olması	38
Millî birlikte hassasiyet.....	39
ZEYL: Kâbe'yle münasebeti açısından Miraç	43

Metotlar.....	48
1. Hatayı kendimizde görmek.....	48
ZEYL: Asıl Endişe Edilecek Husus.....	52
2. İmanî tebliğe öncelik.....	53
3. Meseleleri ele alıştırki derinlik: Nas-tarih-kültür-tecrübe.....	53
4. Bütüncül bakış.....	58
5. Kapsamlı bilgi verme.....	60
6. Fezlekeler.....	62

İKİNCİ KISIM

Hocaefendi ve Hadis

Usûl bahisleri açısından.....	65
Hocaefendi gelenekçidir.....	65
Peygamber sevgisi.....	68
Resûlullah'ın sünnetine bağlılığı.....	70
Resûlullah bütün vüsûl yollarının başındadır.....	72
Hadiste derinlik ve kaynaklara hâkimiyet.....	72
Canlı şahitlerin şehadeti.....	76
Hadis ilminin şerefi.....	81
Muhaddislerin hadislere olan âşinalığı.....	82
Hadis-vahiy ilişkisi.....	83
Selef dönemi hadisçileri maneviyatı güçlü kimselerdi.....	84
Hadislerin kullanımı: Taktî ve mânen rivayet.....	84
Hadisler nasıl sunulur?.....	90
Hadislerdeki lafız farklılıkları.....	90
Amelî olmayan teferruata yer vermiyor.....	91
Sünnetin Tesbiti ve Teşrideki Yeri.....	93
Hadislerin kaydı ve tedvini.....	97
Resûlullah'ın misyonu.....	103
Hadisin önemi.....	105
Hocaefendi'nin hadis tarifi.....	107
Vahiy-hadis münasebeti.....	110
Sıhhat durumunu belirtme.....	111
Sahih hadise güvensizlik mi?.....	112

Kullanılan hadislerin sıhhat durumu.....	114
“Telakki-yi bi'l-kabul” deliliyle tashih.....	129
Sıhhat durumunu belirtme meselesi.....	131
Sahih rivayetle sabit olmayan	
şeklî bir meseleye ihtiyatlı yaklaşım.....	132
Bidat-ı hasene meselesi.....	137
Bazı rivayetlere ihtiyatlı yaklaşım, ihtiyatlı yorum.....	140
Hadis dışı rivayetler.....	142
Ashab.....	144
Sahabe'den örnekler.....	148
Cesaret ve tavizsizliğe Abdullah İbn Huzâfe örneği.....	149
Menâkıbtan bir örnek.....	151
Menâkıbla ilgili hadislerde ihtiyat fikri.....	154
Meşhur söz (hadis)ler konusunda tavrı.....	154
Keşfen hadis meselesi.....	156
Asrın Getirdiği Tereddütler.....	159
Yorumlar açısından.....	165
a. İlmî yorumlar.....	166
1. Işık nur değildir.....	166
2. Geleceğin dev bitkileri.....	167
3. Tarihî hadiselerin tespiti çok zordur.....	167
4. Hz. Havvâ, Hz. Âdem'in eğe kemiğinden mi yaratıldı?.....	169
5. Ayet mealleri.....	172
b. Siyerle ilgili yorumlar.....	173
1. Fetanet yorumu.....	173
2. Hicret yorumu.....	174
3. Resûlullah'ın çok evliliği.....	175
4. Uhud hezimetine yorum: Hezimetten çıkış yolu, taarruzdur.....	176
5. Hudeybiye ve fetih yorumları.....	177
6. Cömertliğin şehâdeti.....	178
7. Efendimiz, Hz. Hâlid'e niçin irşat vazifesi verdi?.....	178
8. İbn Hatal'ın öldürülmesi.....	179

c. Dinî yorumlar.....	179
1. Hakikat-ı Ahmediye ve Hakikat-ı Muhammediye	180
2. Allah'ın rızasının delili.....	180
3. Allah'ın gazabı ne demektir?.....	182
4. Hz. Musa'nın dilindeki arızanın sebebi.....	182
5. Salât u selâm'ın yorumu.....	183
6. Hz. Aişe'nin rü'yet-i ilâhiye'yi inkar meselesi.....	183
7. Niye "resul" değil de "nebi" ?	184
8. Hata ve tövbe yorumu.....	185
9. Ezan okunurken köpek niye havlar?	186
10. İhsanın önemi	186
11. Bir insanda iki kalb olmaz.....	187
12. Ümmetin iki şerefli ucu.....	187
13. Önemli bir fetva	188
14. Vecd nedir?	188
15. İlmin gizlenmemesi.....	188
16. At ve binicisine mersiye.....	189
17. Anlama mı, idrak mı?	190
18. Bir büyük günah.....	190
19. Hz. Meryem'e temessül eden ruh.....	191
20. Hoşgörünün hududu.....	191
21. İmanın en zayıf derecesi	192
22. Kurtuluşumuzun yolu: İktisadî denge ve i'lâ-yı kelimetullah.....	193
23. Dine dönüş nasıl olacaktır?	195
24. Sebep dâhilde.....	195
25. Cihâd	196
26. Gandi ve Bediüzzaman'ın mücâdele metotları pasif değil, aktiftir.....	196

ÜÇÜNCÜ KISIM

Alperen

Alperen'in misyonu, değeri.....	203
Alperenlerin geleceğini Hz. Peygamber haber vermiştir	206
Alperen'in hayat telakkisi	207

Alperen'in ahlâkı sünnettir	208
Alperen'in başarı vetiresi.....	210
Alperen tenkitçi ve yenilikçidir.....	212
Alperen resmîyet ruhu taşımaz.....	212
Alperen'in diğer erdemleri.....	213
ZEYL: Başkaları İçin Yaşama Ufku.....	217
Alperenlere önemli bir ölçü: Herkesi kabullenme.....	230
İnsana saygı.....	230
Alperen'in hizmet ufku.....	231
Alperen ve şehitlik.....	232
Gaye-i hayal olan, ütopyası yapılan alperen.....	234
Hanım alperenlere hususî mesaj.....	236
Ağırbaşlılık ve ciddiyet.....	238
Alperen'in, üzerine yapılanacağı üç esas: İlim, temsil, tebliğ.....	239
İlim.....	239
Temsil.....	246
Tebliğ.....	248
ZEYL: Devrimizin şartlarında irşâd, tebliğ ve mücadele vasıtası ilimdir.....	252
Duamız.....	254
Bitirirken.....	255
Karma İndeks.....	259
Müracaat edilen kaynaklar.....	267

Takdim

Memleketimizin yetiştirdiği; hak dostu, gönül eri, asrımızın alpereni, büyük mütefekkir ve aksiyon ve icraat ustası Fethullah Gülen Hocaefendi'nin "*Sünnet anlayışı ve hadislerin eserlerinde kullanılması*" ile ilgili bir çalışmayı, şeref vesilesi sayarak başlamış olmama rağmen, arzu edilen zaman içinde yetiştiremedim. Bunda, önceden başlanmış olan bazı kitap hazırlama çalışmaları rol oynadığı gibi, hiç hesapta olmadığı halde aktüalitenin aniden gündeme getirdiği acil çalışmalarla ilgili –ki *Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu* böyledir– meşguliyetlerin de rolü olmuştur. İstenen çalışmanın, hakkını vermek için, Hocaefendi'nin dikkatlice tetkiki gereken eserlerinin zenginliği de gecikmenin bir başka sebebi olarak zikretmeye değer.

İtiraf etmeliyim ki, işin içine girince Hocaefendi'nin tefekkür ve tasavvuf yönlerindeki vüs'at ve derinliği, yapmam gereken çalışmanın zannettiğim kadar kolay olmayacağını gösterdi. Eserleri, birçok noktada benim ihtisas sahamın dışına taşıyordu. Hocaefendi; içtimaî, siyasi, iktisadi, fikri, tefekkürî, tarihi, dinî, ilmî, terbiyevî.. vs. zengin mi zengin konularda kalem oynatmıştı. Yani sosyal hayatımızı ilgilendiren hemen her hususta tahliller, tasvirler, terkipler söz konusuydu. Hadis ise sahih, hasen, zayıf, uydurma gibi bütün çeşitleriyle, nerdeyse eserlerde işlenen her meselenin ana malzemesi olarak muhtelif şekillerde; bazen

Arapça metniyle, bazen Türkçe mealiyle, bazen tam metin olarak, bazen bir cümlesi, bazen bir kelimesi veya mânâsı ile yer alıyordu. Hadislerin sıhhat durumuyla bazen ilgileniliyor, bazen hiç ilgilenilmiyor, bazen "hadis bilindiği" belirtiliyor, bazen "hadis bilindiğine", bazen de "hadis bilinen mübarek söz olup hadis olmadığına" işaret edilip geçiliyordu. Bunları teker teker tahlil etmenin pratik faydası olmayacağı açıktı, çünkü çoğu bilinen ve merak edecek nâdir kişilerin de kaynaklarda hemen her biri hakkında gereken bilgileri bulabileceği hadislerdi.

Diğer olumsuz bir husus da –ilerde temas edeceğim üzere– fiş toplamaya dayalı ilim olmayacağı kanaatinde olan Hocaefendi'yi, benim gibi, çalışmalarını fişleme esasına dayandıran birisinin –son derece daraltılmış bir zaviyeden de olsa– tahlil edecek olması idi.

Verilen söz vardı, geri dönüş olmayacaktı. Rabbimin inayetine sığınarak çalışmaya başladım.

Hocaefendi hakkında bazı umumî tesbitlerden sonra, onun, hadise ne kadar önem verdiğini, hadis bilgisinin ne kadar geniş olduğunu, bazı hadis meselelerine nasıl yaklaştığını gösterip, bir kısım hadislerle ilgili önemli yorumlarını kısa kısa belirttim. Daha sonra, en mümtaz vasfı olan dava adamı yönünü ele alıp, davasının esaslarını tespit ve davasını yürütecek alperenlerin yetişmesinde hadisten nasıl istifade ettiğini göstermeye çalıştım.

Çalışmamızın muhtevasına yönelik şu noktayı da belirtmek isterim: Bazı bahislerde işlenen konuların bütünlüğünü sağlamak üzere, Hocaefendi'den o konuyla ilgili müstakil, tahlilî metinler ilave ettim. Bu metinleri her seferinde "Zeyl" başlığı altında sundum.

Zaten hadiste gelenekçi olan ve en önemli gayesi "*Başkasını yaşatmak için yaşam*"ı hayat felsefesi gören alperenleri yetiştirmek olan Hocaefendi'nin hadisten nasıl istifade ettiğini göstermeye öncelik veren bir çalışmada, başka bir şey de yapamazdım. Şunu da belirteyim ki, bu esnada, Hocaefendi'nin bilhassa zayıf hadislerle sıkça yer vermesi gibi bazı tasarruflarının hadis ilmindeki yerini belirtirken, ister istemez hadis ilmine giren bir kısım teknik konuları da bazen dipnotlarda, bazen metin içerisinde izah etmeye çalıştım.

Bu çalışmanın mükemmel olduğunu iddia etmiyorum, ilklerin eksik olacağı tabiidir; inanıyoruz ki arkadan gelenler daha mükemmellerini yapacaktır.

Başladığımız işi tamamlamayı müyesser kılan Rabbimize hamd ederken, Hocaefendi'yi bütün fikirleriyle daha yakından tanımış olma gibi benim için son derece istifadeli olan bir çalışmaya sebep olanlara da teşekkürlerimi ifadeyi borç bilirim.

İbrahim CANAN
Nisan 2007, Üsküdar

Giriş

Konuya girerken, sathî bir nazarla “Hocaefendi’nin hadis görüşü” diye işe başladı isek de çok geçmeden gördük ki, bu hareket noktası yanlıştır. Çünkü bu isim, “Uzun asırlar boyu işlenip geliştirilen bir ilimde yeni görüş mü?” gibi gereksiz, ve yanlış anlamalara sebep olacak bir soruyu tahrik edebilecekti. Aslında hadis üzerine müsteşrik kaynaklı yeni iddiaların varlığı da göz önüne alınınca, yanlışlık daha tevilsiz görölüyordu. Bu sebeple çalışmanın konusunu “*Hocaefendi ve sünnet*” diye netleştirdik. Zaten Hocaefendi’nin “hadiste/sünnette yenilik” veya “hadiste ıslah” veya “hadiste tecdid” diye bir iddiası da mevcut değildi. Ancak hemen belirtmeliyim ki, Hocaefendi, hadisten uzak birisi de değildi, kitaplarının tetkiki ilerledikçe onun, alışılmayan çeşitten bir şârih olduğu fikri güçleniyordu içimde. Doğrudur o, “*Buhâri*”yi, veya “*Müslim*”i, veya “*Kütüb-i Sitte*”yi veya “fikhî hadisleri” veya “ahkâm hadislerini” veya “tasavufî hadisleri”.. şerhetmiş bir şârih değildi. Ancak, o, felaketler, helaketler ve hep kaybetmeler asırlarını yaşamış, cehâlet-zaruret-gaflet-ihtilaf-terk-i ferâiz-şahsiyetsizlik ve taklit fırtınalarıyla yıkılmış, sonra da üzerlerinden Batı buldozerleri geçmiş insanları ayağa kaldırıp, onları inkârdan, ataletten, cehaletten, fakirlikten kurtararak, meselelerine sâhip çıkaracak, hadis kaynaklarının şerhlerini en güzel şekilde yapacak nesillerin yetişmesini sağlayacak hadisleri şerh etmişti.

Evet o, günümüzün şartlarında öncelikli olan hadislerin şârihi idi.

Öyleyse bize düşen, evleviyetle bir fikir adamı olan Hocaefendi'nin, fikriyatında hadis ve sünnetten nasıl ve ne derece istifade ettiğini tesbit; sahîh, zayıf, mevzu çeşitleriyle bütün hadislere ne suretle ve nasıl yaklaştığını, hadis ve sünnet karşısında ortaya koyduğu tavrın İslâm ulemasının tavrıyla ne derece örtüşüp örtüşmediğini göstermekti.

Böylesi mülahazalarla yola çıktık. Gördük ki, Hocaefendi "*ilmü'l-hadis*" konusunda gelenekçidir ve tamamiyle Ehl-i sünnet çizgisindedir. Resûlullah'ın sünnetine Abdullah İbn Ömer (radiyallâhu anh) kadar bağlı, İmam Gazzâlî veya İmam Rabbânî kadar âşıktır. Bütün fikriyatını, davasını, hedeflerini, metotlarını sünnet-hadis hazinesinden çıkardığı cevherler ve güherlerle dantel dantel, yol-yol işlemiştir. Gaye-i hayal kıldığı davası, bütün detaylarıyla risâlet-i Muhammediye'nin davasıdır: Şahsı yok, milleti var, ümmeti var, insanlık var. Hattâ yeri gelince kaydedecegiz ki yeryüzü bitse fetih için semâvât var. Davayı yürütmede ideal kıldığı alperen modeli, Allah'ın rızasından başka bir beklentisi olmaksızın –hattâ bineğine oturamayacak yaşa bile gelse– kendini belinden semere bağlatarak ölünceye dek cihada koşan Eyup Sultan'dır, "kim olursan gel!" deyip herkese kucak açan Mevlâna'dır, hizmet ocağında yanan odunların bile eğrisine tahammül edemeyen doğruluk, sıdk ve hak âşığı Yunus'tur. Yani idealini, müsâmahasını, sıdkını, aşkını Hz. Muhammed'den alan hak hâdimleri.

Hocaefendi'nin hadis ve sünnetle olan iç içeliğini belirtmeyi gaye edinen bir çalışma, hadisle ilgili kafa karıştırıcı propaganda ve ilmî(!) iddiaların fikir piyasasında tedavül ettiği bir dönemde gerekli olduğu gibi, Hocaefendi gibi dine hizmeti gaye edinmiş birini yıpratmak isteyen bazı çevrelerin din adına(!), dindarlık kisvesi altında haksız, yersiz iddiaları yaymaya çalıştıkları bir sırada ayrı bir önem ve ehemmiyet taşımaktadır.

Daha da önemlisi, kendi kaynaklarından fersah fersah uzaklaşması sebebiyle, içine düştüğü gerilik ve tezelzülde Batılı reçetelerle, Batı'yı taklit ederek çıkmaya çalıştıkça iyice batan İslâm

dünyasının, hatalarını idrakte kendi değerlerine dönme tenebbühüne girdiği bir hengâmda, Hocaefendi gibi bir strateji ustasının, sadece nazariyat yapan değil, nazariyelerini fiilen uygulamaya koyan, gerek nazariyat ve efkârı tekvînde ve gerekse uygulama programlarının teşkili ve icrasında daima Kur'ân'a ve sünnete atf yapan bir aksiyon ve başarı kahramanının sünneti kullanmadaki hassasiyet ve tarzlarını herkesin anlayacağı bir açıklıkta ortaya koyup başlık başlık formüle etmenin pratiğe yönelik bir fayda ve önemi olacağı da açıktır.

Şu noktaya da dikkat çekmek isteriz: Bir kısım ne idüğü belirsizlerin ortaya çıkıp sünneti “ke-en lem yekün” saymanın çok ötelere gidip Kur'ân hakkında, bir mü'minin –misal olarak dahi– ağza almaktan Allah'a karşı haya edeceği laflar sarf edenlerin en edeplilerinin ifadesiyle “tarihseldir”, yani bundan 15 asır öncesinin Arabistan insanına aittir gibi iddialarla, yeni nesillerin kafalarının karıştırıldığı bir dönemde; Hocaefendi gibi milyonları peşinde sürükleyebilen bir zâtın, şerefli eslafımızın tarzı ve yolu üzere bin beş yüz yıllık geleneğimize uygun şekilde Kur'ân'a, sünnete sâhip çıkması, geleneğimizi, dinimizi tahkim etmesi son derece önemli bir hâdisedir, başlı başına bir tarihtir. Bunun, tahkiki olarak bilinmesi, bu noktadaki propagandalara prim verilmemesi gerekir.

Onun, nazarî plânda geliştirdiği, günümüz şartlarında uygulanabilir fikir ve proje hizmetinden daha önemlisi pratiğe, uygulamaya yaptığı vurgudur. Evet “ilim”, “temsil” ve “tebliğ”i düstur edinen Hocaefendi: “‘Yaşadığımı anlatmak, anlattığımı da mutlaka yaşamak’ bir tebliğ adamının en önemli prensiplerinden biri olmalıdır.”¹ tavsiyesiyle bugün kendisini seven milyonların hayatında İslâmî pratiği ihya etmiştir.

Şu halde, Resûlullah'ın temsil yönünün, tebliğ yönünden da-
ima bir adım önde olduğu² inancına muvafık olarak aksiyon

¹ M. Fethullah Gülen, *İrşad Ekseni*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 158.

² M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, Nil Yay., İzmir, 1995, s. 74-75.

yönü diğer yönlerine daima bir değil birçok derece önde bulunan Hocaefendi'nin fikriyatının anlaşılması için onun hadis konusundaki anlayış ve amellerinin iyi bilinmesi gerekir. Şunu demek istiyoruz: Hocaefendi, her şeyden önce bir aksiyon adamıdır. Yeri geldikçe açıklanacağı üzere, nice asırları içine alan uzun bir zamandan beri –belki de bir medeniyet yorgunluğu sebebiyle– İslâmî özden uzaklaşmanın sonucu, bir kısım tezebzüb ve müşevveşiyetlere düşen İslâm dünyasını kendi değerleriyle veya özüyle buluşturmayı gaye edinmiş bir kimsedir. Bu gayenin tahakkuku ise alperenler dediği hizmet erleriyle olacaktır. Ona göre, bu hizmet eri modeli sünnet-i Muhammediye'ye göre şekillenen sahabe zümresinde mevcuttur. Alperen demek sahabe ahlâkını, ruhunu ve aksiyonunu kazanan kimse demektir.

Öyleyse Hocaefendi'de hadis ve sünnet, onun yeniden inşasına çalıştığı alperenin örnek-numunesi (arke-tip'i) olan sahabî'nin ruh ve aksiyon plânında anlaşılması için yegâne müracaat kaynağıdır. Onların hayat görüşü, İslâmî hizmet anlayışları, dünyaya, maddeye, ölüme bakış zâviyeleri; cihad, rıza, zühd, takva, ahiret anlayışları ne idi? Bir başka ifade ile eliyle yaptığı helva-puta tapan ve onu acıkınca da yiyen ve öz evladını, hiç acımadan diri diri toprağa gömen cahiliye dönemi Vahşi'sini, sahabî yapan, yani o devrin medenîlerine üstad olma derecesine yücelten sır ne idi? Evet Hocaefendi, alperenin inşasında kullanılacak her çeşit hammaddenin vazgeçilmez deposu olarak sünnet ve hadisi bildiği için, İslâm'ın bu ikinci kaynağına önem vermiş, hemen her bahiste, her meselede, neredeyse her sayfa ve her paragrafta sünnete yer vermiş; nakiller, atıflar yapmış, bir surette onu kullanmıştır; ve gerçekleştirdiği hizmeti tavsîf ederken kullandığı: “Örnekleri kendinden bir hareket”in gerçek mânâsını da; *“Esaslarını Batı menşeli ‘..izim’ler veya ömrü kısa beşerî kârihalar, ya da İslâmî saflığı zamanla kûsûfa uğramış dinî bir hareket değil, mahza ilâhî hüda, Muhammedî düsturlara dayanan bir hareket”* mânâsında anlıyoruz.

Öyle ise Hocaefendi'nin hadisleri sahihiyle, zayıfıyla, çok zayıf ve hattâ “mevzû bilinen”iyle nasıl kullandığını; gaye-i hayal

olan davasını hedefleri, metotları, telakkileriyle hadis ve sünnetten hareketle nasıl işlediğini bilmekte yarar var.

Bu mütevazı çalışmada bunu göstermeye çalışacağız.

Hayırlar, doğrular, başarılar Allah'tan; kusurlar, eksiklikler, hatalar bizdendir.

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

BİRİNCİ KISIM

Hocaefendi

ŞAHSİYETİ, DAVASI, ÖNCELİKLERİ, METODU

Asıl konumuz, Hocaefendi'de hadis ve sünnet meseleleri ise de öncelikle onun şahsiyetinden kısaca bahsetmek istiyoruz. Çünkü, yeri gelince etraflıca açıklayacağımız üzere, hadis ilmi, İslâm kültür tarihi içerisinde gelişmiş, belli bir muhteva ve kemal kazanmış bir ilimdir. Bunun özünde yenilik, tekmil diye bir şey düşünülemez, belki bazı tali meselelere bir kısım açılımlar, tavzihler söz konusu olabilir. Özü ilgilendiren istikamette yeni mâceracılar çıksa bile Hocaefendi onlardan değildir. Bu durumda, geriye Hocaefendi'nin hadislere ne derece âşına olduğu ve sünnete ne kadar önem verip kaynaklara ne miktar indiği, hadislerden istifade şekli, ulemanın bu husustaki geleneğine ne derece uyduğu veya uymadığı, düşünce ve fikriyatında hadisler yönlendirici olmuş mu, hadis meselelerine farklı yaklaşımları var mı, bir kısım hadislere yeni yorum ve açılımlar getirmiş mi? gibi bir bakıma pratiğe yönelik meselelerin tavzihi kalıyor. Evet bize düşen gerçekten budur.

Konunun bu çerçevede işlenebilmesi için, her şeyden önce, Hocaefendi'nin nasıl bir şahsiyet olduğu, düşüncelerinin, yapmak istediklerinin neler olduğunun öz olarak bilinmesi gerekir. Bu sebeple öncelikle onu en bâriz yönleri, fikirleri, idealleri ve gerçekleştirmeyi düşündüğü hedefleriyle tanıtmaya çalışacağız. Ve bunu yaparken kaynağımız, kendi eserleri ve bunlarda ortaya koyduğu beyanları olacaktır.

Teori mi, aksiyon mu veya fikriyat mı, icraat mı?

Öncelikle belirtelim ki, Hocaefendi “zülcenaheyn” bir şahsiyettir. Yani bir kısım insanlar, nazariye ve fikriyatla diğer bir kısımları da aksiyon ve icraatlarıyla şöhret yaparken, Fethullah Gülen Hocaefendi her iki cenahta da rakipsiz bir yer işgal etmektedir. O, hem fikir hem de icraat adamıdır. Ve bugün onu, memleketimizin dikkatleri en çok çeken şahsiyeti kılan gerçek de budur. Yıllar önce cami kürsülerinde başlayan konuşmaları ve onu takip eden çok sayıdaki sistematik neşriyatı ile kamuoyuna sunduğu düşünceleri gerçekten dikkatleri çekecek önemde ve benzerine muasır- ları içinde rastlanmayacak seviyededir.

Bizce en mümtaz yönü de geleceğe yönelik düşünce ve plânlarıdır. Pek çok icraatlar bu ekseninde plânlanmış ve millete mal edilmiştir: Talim-terbiye meseleleri, bunlarla ilgili yatırımlar, medya kuruluşları ile ilgili görüşleri ve bu sahada birbirini tamamlayan yapılanmalar; diyalog düşüncesi ve bu istikametteki müesseseler, faaliyetler, dışı ve hususen Orta Asya’ya açılma vs. bunların hemen hepsi, bidayette kamuoyu tarafından yeterince anlaşılmamış; ilgisiz kalınmış, soğuk davranılmış, muhalefetler, yıpratıcı karşı çıkmalar olmuş (ve hâlen de olmaktadır), ama aradan biraz zaman geçince bazen resmî, bazen sivil olmak üzere bütün diğer kurum ve kuruluşlar tarafından benimsenmiştir, Türkiye’nin ortak meselesi olarak kabul görmüştür.

Yeri gelmişken Hocaefendi'nin istikbale yönelik fikir, öngörü, plân-proje, teşebbüs ve yatırımlardaki isabetlilik itibariyle –resmî ya da sivil çevrelere nisbeten– 10-15 yıllık bir önceliği sebebiyle, Resûlullah'ın haber verdiği “muhaddesûn”u³ hatırlattığını kaydetmek isteriz.

Hocaefendi'nin bu tekaddümî fikirleri doğrultusunda şevke gelip aksiyona geçen her kesimden insanların, o fikirlerin sadece memleketimizin her köşesine değil, dünyanın en uzak hudutlarına ulaşacak vüsatte ciddi müesseseler kurarak memleketimizin sesini duyurmaları en azından yakın tarihimiz açısından azımsanamayacak, küçümsenemeyecek icraatlar, başarılardır. Şimdi olmasa bile gelecek nesillerin, avuçları kabartacak alkışlarını yükseletecektir.

Bütün bunların gerisinde, Hocaefendi'nin fikir ve aksiyonunun yattığını kim inkar edebilir!

Bu çift yönlü başarıları sebebiyle ona; “nazariyeci olduğu kadar aksiyoncu, aksiyoncu olduğu kadar da nazariyeci” dir diyebiliriz. Hocaefendi'nin şahsiyetinde, bu iki yönden hangisi önceliklidir gibi bir soruya cevabımız, tereddüt etmeden: “Aksiyoncu yönü muzaftır, katmerlidir” demek olacaktır. Bu cevabı verirken dayanağımız sadece onun fikir ve tavsiyelerinden hareketle yurt ve dünya çapında gerçekleştirilen kaliteli işlerin ve başarılı eserlerin çokluğu değil, bizzat kendisinin, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vazifeleri konusundaki anlayışını aksettiren tahlilleri ve tesbitleridir. Muhaddisler, Allah Resûlü'nün misyonlarını umumiyetle: “Tebliğ, tebyîn ve teşrî”⁴ olarak ifade ederken Hocaefendi: “Kulluk, tebliğ, güzel örnek, dünya-ukba muvazenesini temin, (ahirette Allah'a karşı) itiraz kapsını kapatmak” diye ifade

³ Buhârî, *fedâilu's-sahâbe* 6; Müslim, *fedâilu's-sahâbe* 23; Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/55. *Muhaddes*: Mülhem, ilhama mazhar, kendisine Mele-i âla cihetinden yapılan ilhamla zanlarında hep sıdık yakalayan kimse (Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 8/50-51).

⁴ Burada *tebliğ*; duyurmak, yaymak demektir, yani Allah'tan aldığı mesajı artırıp eksiltmeden aldığı şekilde insanlara duyurmak demektir. *Tebyîn*; bu ilâhî mesajları açıklamak, *teşrî* de; Kur'ân'da olmayan yeni hükümler koymak demektir.

ederek Aleyhissalâtu vesselâm'ın aksiyon yönünü öne çıkaran bir tarif sunar.⁵ Bu beş husus, önce kaydedilen üç maddeden, öz itibariyle büyük farkla ayrılmaz ise de “ubudiyet”, “örnek olmak” tamamen tatbikat ve aksiyona yönelik olduğu için Efendimizin icraat ve iş yönüne vurgu yapar, öne çıkarır.

“Tebliğ” zaten tek başına aksiyondur ve “peygamber” denince ilk akla gelen vasıftır.

Kitap ve makalelerinde dile getirdiği fikriyatını hayata geçirecek müesseseler belli bir sırayla teker teker tesis edilip hizmete sunulmuştur. Fahr-ı âlem'i tavsif ve takdirde beyan ettiği “nazarla kademin tevhidî” tespitini, gelecek nesiller de Hocaefendi hakkında aynen yapacaklardır kanaatindeyiz.

Hocaefendi'yle ilgili olarak “nazariyat” ve “fikriyat” tabirlerini telaffuz edince; felsefî plânda, zihne tebâdür edecek “sosyalizm”, “komünizm”, “nihilizm”.. nevinden varlığın, yaratılışın, insanın, cemiyetin, tedennî ve terakki meselelerinin ontolojik yeni yorumlarını kastetmiyoruz. İslâm bunları kendi değerleri çerçevesinde zaten yapmış. Fakat bunların günümüz şartlarında, öncelikle mü'minler olmak üzere, bütün insanların anlaması için yeni açıklamalara kavuşturulması elbette gereklidir. İşte Hocaefendi –Bediüzzaman rehberliğinde⁶– bunu yapmıştır. Bediüzzaman, yazdıklarının yeni bir “izm” yani yeni bir dava olmadığını bilhassa belirtir: “(Risale-i Nur) dâvâ değil, dâvâ içinde burhandır”⁷ der. Yani “Davam zaten Hz. Âdem'le ortaya konmuş, son peygamber olan Hz. Muhammed'le tekrar tavzîh ve tahkîm edilmiş olan ve Kur'ân'da “Allah indinde makbul olan din İslâm'dır”⁸ âyetiyle onaylanan İslâm davasıdır. Benim yazdıklarım, tavsiyelerim, bu davanın hakkaniyetini bu zamanın insanlarına aklî bir üslûpla açıklamaktır” demek istemektedir.

⁵ M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 86-100.

⁶ Hocaefendi, eserlerinde sıkça Bediüzzaman'a atıf yapmanın ötesinde, yazdıklarının (özde) *Risale-i Nur*'ların gölgesi durumunda olduğunu bizzat söyler (*Prizma 2*, s. 15). Hocaefendi'nin eserleri, kanaatimizce, dil ve İslâmî kültür yönüyle şuurla, kasıtlı perişan edilen zamanımız neslinin *Risale-i Nur* eczalarının, en azından bir kısım meselelerinin, daha sağlıklı anlaşılmasında güvenilir bir rehberdir.

⁷ Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubât*, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010, s. 424.

⁸ Âl-i İmrân sûresi, 3/19.

Hocaefendi de, mesela *Sonsuz Nur*'u yazış sebeplerini açıklarken, şöyle der: *"Peygamberlik müessesesinin yüce ve muallâ mevkîini görüp, onları sıradan insanlar gibi mütalâa etmemek; ve öyle görüp değerlendirmek isteyenlere de ikna edici cevaplar hazırlamak."*⁹

Bu nokta-i nazardan da Hocaefendi'nin aksiyon yönünün, nazariyecî yönüne galip olduğu söylenebilir ve bizce öyledir de.

Hocaefendi'nin gaye ve hedefi

Onun nihâi hedefini, "rıza-yı ilâhiyi kazanmak" olarak üç kelime ile ifade etmek mümkün. Bu hedef, herhalde bütün inananların veya en azından dinin, diyanetin mahiyetini bilen, şuurlu, ârif mü'minlerin ortak gündemidir. Bu maksatla kimisi ilmi, kimisi irşadı, kimisi ehl-i tasavvufta olduğu gibi zikr-i ilâhiyi, ya da din hizmetleri vermeyi, bol kazanıp Allah yolunda harcamayı... vs. kendine düstur edinmiştir. Ve hepsi de doğru yoldadır. Hocaefendi de "rıza" der. Ancak o, bu rızayı aramada "zikir" deyip veya "ilim" deyip, ya da "bol kazanıp Allah yolunda harcamak" deyip orada kalmaz. Bunların hepsini takdir edip yer vermekten başka, çok daha geniş ufuklu ilave şeyler de söyler. Kendi yazılarında sıkça rastladığımız bu sadetteki beyanlarında; İslâm'a hizmet, insanlığa hizmet, milletimize hizmet, ümmete hizmet, insanlığa gerçek İslâmlığı tanıtmak şeklinde özetleyebileceğimiz hizmetlerin, aksiyonların dile getirildiğini görürüz. Yani onun gündeminde çok daha geniş çaplı hizmetlerin gerçekleştirilmesiyle rıza-yı ilâhiyi kazanmak var.

Burada zikredilen hedef çokluğu bir tezat akla getirmez, bilakis ufuk genişliğini gösterir; zora tâlip olmayı, himmeti çok daha yüce tutmayı ifade eder. Asıl hedef olan 'rıza'yı kazanma'da: *"Yegâne vasıtamız zikir ve nefsin terbiyesi"* deyip bunlarla yetinmek kolaya kaçmak olur. Bilakis o, -Nebevî üslûpta olduğu gibi- himmeti geniş tutup, *"Zât-ı ilâhînin, bütün sinelerde yer buluncaya"*

⁹ Gülen, *Sonsuz Nur* 1, s. 86.

kadar anlatılmasını, bu yolda sıkıntıyı, zahmeti, meşakkati ve nice zorlukları, engelleri, tahkirleri, tâkipleri, medyatik linçleri göze alarak İslâmî hakikatlerle insanlığı tanıştırmak yoluyla sulh-u umûmîye katkıda bulunmayı¹⁰ hedef göstermiştir. “Bütün insanlık” kadar geniş tutulan bir hedefin yolu elbette pek uzun olacak, çok merhalelerden geçecek, pek çok yardımcıları gerektirecektir. Ve bu, İslâmî hakikatler çerçevesinde olunca, “ben”den, “kendi”nden başlayacaktır, “yakınlar”ından, “millet”inden, “ümmeî”inden geçecek “insanlık”ı kucaklayıp ötesini arayacaktır: “Biz, yeryüzünü bütünüyle fethetsek bile, ona takılıp kalmadan gökyüzünü fethetmek için yollar aramalıyız”¹¹ diyor.

Böylesine çaplı bir aksiyon plânı elbette ki çok buudlu bir teîekkür çilesinin ürünüdür. Hocaeîfendi’nin bu noktadaki yerini tespitîte şahsi bir yorumumuzdan ziyade kendi açıklamalarına bîrakmayı tercih ediyoruz:

Tarihî büyük hâdiseler düşünülðünde, düşünce ile aksiyonun iç içe yaşadığı görülür. Bir taraftan aksiyonun fikirle beslenmesi, plânlanması, diğere yandan da hamle ve hareketin yeni düşünce ve projelere zemin teşkil etmesi mânâsına bir iç içelik. Bu mânâda, düşünce, aksiyon için bir semâ ve yağmur, bir atmosfer ve hava; aksiyon da düşünce için bir zemin ve saksı, bir toprak ve topraktaki kuvve-i inbâtiye gibi farzedilebilir. Evet, böyle bir müteîkabiliyeti kabul etmek yanlış olmasa gerek. Zira her hamle, bir düşünce ve plânın tahakkuku, her düşünce de o istikametteki hareketlerle gerçek çerçevesini bulabilmesi ve hedefine ulaşabilmesi için bir başlangıç ve bir vetiredir. İradenin ilk merhalesi, bir iç temâyül, nihâî sınırı da azim, karar ve teşebbüstür. Düşünce bu vetirede, mebd’den müntehâya tıpkı atkı ipleri mesâbesinde, şuurlu faaliyetler de bu atkılar üzerine işlenen dantelâlar gibidir. Düşüncesiz, plânsız davranışlar çok defa falso ve karmaşaya sebebiyet verir; hareketsiz fikirler de düşüncenin nihâî buudu sayılan model oluşturmayı engeller ve iradenin ruhunu zedeler.¹²

¹⁰ M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, Nil Yay., İstanbul, 2009, s. 13.

¹¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 101.

¹² M. Fethullah Gülen, “Bizim Dünyamıza Doğru”, *Yeni Ümit*, 1995, Sayı 27, s. 2.

Ve hedefe gidişte takip edilecek yol... Hocaefendi “Ben”den başlayıp gökyüzünün fethine gidecek hedefler aşılırken ilme, ahlâka, doğrulardan ayrılmamaya, inandıklarını hayatında temsile, maddî-mânevî fedakarlıklara, hicrete, sürgüne, hapse, “takdir” nevinden bile olsa –dünyada maddî-manevî– bir ücret beklemeye istinat edilecektir. Dahası: “Kur’ân sırf Hz. Muhammed’e hitap etmiyor, bütün mü’minlere hitap ediyor. Öyleyse ben kendimi Aleyhissalâtu vesselâm’ın yerine koyacak, şahsımı Allah’ın birinci muhatabı kabul edeceğim, Kur’ân’ın tebliğ misyonunu üzerime alıyorum” diyecek idrakte iseniz –ki Hocaefendi böyledir– o zaman vicdanınızdaki sorumluluk kaygısı kaynar da kaynar, boynunuzdaki boyunduruğun yükü ağırlaşır da ağırlaşır.

Hocaefendi’ye böylesi bir telakki adesesini ve fikrî arka plân za- viyesinden bakılmazsa, sözgelimi, onun duyduğu sorumluluğu dile getiren şu ifadesini hakkıyla anlamak zor olur:

Özellikle 90’lı yıllarda yurtdışında kaldığım yerlerde Allah Resûlü’nü çok garip hissetmiştim. “Buralarda çok az anılıyorsun ya Resûlallah, herhalde çok gurbet yaşıyorsun!” demiştim. O’nun ruhâniyetinden özür dileyerek, “Davud’un sesi Seninkinden yüksek çıkıyor. Süleyman’ın sesi Senin sesinden daha çok duyuluyor. Her yandan Musa’nın sesi, İsa’nın sadâsı geliyor. O ses ve sadâlara da ruhlarımız kurban. Ama Ya Resûlallah, en gür ve yüksek sadâ Senin sesin olmalı değil miydi? Sporda başarılı olamamış bir takımın bayrağının birkaç adım aşağıya çekilmesi gibi nam-ı celilinin aşağıya çekildiğini görüyorum ve adeta içim parçalanıyor.” demiştim. Ümmetinden birisi olarak Efendimize karşı derin bir mahcubiyet duymuş, çok utanmışım. Utanmışım zira, O’nu biz duyuramamış, yüksekte olması gerekeni biz omuzumuza alıp yükseltememiştik.

Sahabe Efendilerimiz için “Kur’ân’ın mucizesi bir cemaat” diyoruz. Çünkü onlar, çok kısa bir sürede emanete ehil hâle geldiler; cihanın dörtbir yanına Allah’ın dinini ve Resûlü’nün sünnetini götürdüler. Her tarafta Efendimizin sesinin duyulmasını sağladılar. O Kur’ân bugün de var. O bugün de sahabe nesli gibi bir nesil yetiştirme gücüne sahip; fakat Allah’ın dini de Resûlü’nün sünneti de Kur’ân da bizden vefa bekliyor.

Bu mülâhazalarla dolduğum anlarda öyle arzu ediyorum ki, mümkün olsa ve elimden gelse, Türkiye’den bir milyon insanın “hicret” deyip yollara düşmelerini sağlasam. Türkiye’de, kardeş, dost, arkadaş, sempatican seviyesinde söz ve teşviklerime değer veren insanları hicret niyetiyle dünyanın değişik yerlerine gidip yerleşmeye teşvik etsem.¹³

Yegâne hedef: İ’lâ-yı kelimetullah’la rızayı kazanmak

Hocaefendi, hayatının en büyük gayesi olarak Allah’ın rızasını elde etmek amacıyla Allah’ın ismini yüceltme yolunda çalışmayı tesbit etmiştir. Kâinatın sultanlığı bile bu gayenin önüne geçemez. Şöyle der:

Bana, dünyaya Fatih gibi bir hükümdar olarak gelmeyi teklif etseler ben yine Korucuk köyünde Râmiz Hoca ve Refia Hanım’dan doğmayı, sıradan bir insan gibi dünyaya gelmeyi ve Kestanepazarı’ndaki olduğu şekilde öğretmenlik yapmayı tercih ederdim. Ne kendime hizmet ne fâikiyet mülâhazası; âhad-ı nâstan biri olarak kalmayı cihan hükümdarlığı ile değiştirmem. Bana göre en büyük mazhariyet Hak rızası, en önemli vazife de “i’lâ-yı kelimetullah”tır.¹⁴

Siyasetin, bir moda olarak, öncelik kazandığı günümüzde akla; “Hedefte niye siyaset yok?” sorusu gelebilir. Hocaefendi, bu konuda da tercihini kolay olan politika yerine zor olan ve uzun zaman isteyen eğitimden yana yapar.

Küre-i arz’ı kucaklayan bir dava ufkü

Hocaefendi’nin dava ufkunu tahlil etmenin, asıl konumuzun dışında kalacağı söylenebilir. Ancak, az önce de belirtildiği gibi, asıl mevzumuz çerçevesinde yapacağımız bir kısım atıfların ve

¹³ M. Fethullah Gülen, *Ümit Burcu*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 151-152.

¹⁴ M. Fethullah Gülen, *Fikir Atlası*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 171.

açıklamaların anlaşılmasında ve onun heykel-i şahsiyetinin gerçek büyüklüğüyle ortaya konmasında gerekli gördüğümüz bir husus olarak bu noktaya teması zaruri görüyoruz.

Hocaefendi, elbette yazarlığı geçim vâsıtası olarak icra eden, “sanat sanat içindir” deyip, sanat zevkini tatmin arzusuyla ya da geçimlik derdiyle yazan veya sırf hoş bir meşguliyet olsun diye fikriyât yapan sıradan bir yazar değildir. Onun eserlerinde sıkça tekrar ettiği, herkesi ilgilendiren, hiç kimsenin anlamakta zorlanmayacağı bir gayesi var. Bu gaye, maddî zaviyeden bakarsak şahsî ve dünyevî değil. Milleti, ümmeti hattâ bütün insanlığı kucaklayan bir gaye. Böylesi bir tercih, hürriyetler asrında her insanın hakkıdır. Herkes fikrini, düşüncesini ifade edip, meşrû şartlar içerisinde, meşrû metotlar ve vâsıtalarla neşretme hakkına sâhiptir. Onun gayesini, yazdıklarının bütünü içinde aramayıp cımbızlama metoduyla tespite çalışanlar “ırkçı” veya “ümmeççi” gibi dar kalıba dökülebilirler. Ama kendisi, İslâm’ın cihanşümül hedefine uygun olarak beşeriyetin tamamını kucaklayan bir hedef ortaya koyuyor. Bu durum, sosyalizm, komünizm, kapitalizm gibi ideolojilerin mahallîlikten çıkıp, kürevîleştiği zamanımızın düşünce iklimine de uygundur. Halbuki ona göre bencil, bölgeci, cemaatçi, ırkçı iddialar peykleşmeye, pervaneleşmeye, yanıp yok olmaya, silinmeye mahkûmdur. Hocaefendi, bu sebeple başyücelerin âmentüsü olan “Allah için insanlığa hizmet”i¹⁵ kendine dava ve mefkûre eden, davası için yanıp tutuşan, ruhunun derinliklerinde mağma gibi kaynayan efkâr gayyasını kelama tahvil edip plân-proje-ümit kalıplarına döküp yazan, davası için didinen, iç alevlerini feryad u figânlarla, gözyaşlarına tercüme edip, sevenlerine gayret aşkı, hizmet şevki vererek yatırımlara koşturan, yurt içinde ve dışında hem milletimizin hem insanlığın geleceği adına binlerle iktisâdî ve ilmî eserlerin ortaya çıkıp hizmetler vermesine sebep olan insandır.

Ve tekrar tekrar ifade etmek istiyoruz: Ona kendi ifadeleri çerçevesinde bakacak olursak o, sadece milletini, ümmetini düşünen –günün tabiriyle– ırkçı, bölgeci, ümmeççi sınıflara kategorize

¹⁵ M. Fethullah Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 212.

edilecek bir yazar da değildir. O, çok yüce bir misyonun, hattâ “omuzlarımıza ihsan-ı ilâhî tarafından konduğuna” inandığı bir kudsî misyonun adamıdır; sosyalizm, komünizm, kapitalizm gibi beşerî nice sistemleri deneyip, hiçbirinden huzur ve tatmin bulamayan insanlığın aradığı dönüşümün Müslümanların eliyle gerçekleşeceğine inanan, ortaya çıkan boşluğu doldurmaya, alternatif olmaya azmetmiş, baş koymuş adamdır. Misyonunu şöyle dile getirir:

Bizim bir tek hedefimiz vardır o da Zat-ı Ulûhiyet'in yine O'nun rızası için bütün sinelerde yer buluncaya dek anlatılmasıdır. Evet, bunun dışında başka hiçbir mülâhaza bizi ilgilendirmez.¹⁶

Bir başka tahlilinden hareketle, onun meseleleri daima kürevî plânda ele almasını, halletmeye çalıştığı inançsızlık ve ondan neş'et eden diğer içtimaî sıkıntıların şu veya bu ırk mensuplarına mahsus, şu veya bu kıtayla, şu veya bu bölgeyle sınırlı olmayıp bütün dünyaya mal olması sebebine bağlayabiliriz. Yani bir kısım tarihî gelişmeler sonucu Batı'da vicdanlar, dinî değerlerden boşalmış, onların yerine insanların ikame ettikleri beşerî değerler yerleşmiş, bu gelişme onlara huzur değil eskiyi aratan daha büyük sıkıntılar getirmiştir. Üstelik bu sıkıntılar Batı ile de sınırlı kalmamış, bütün dünyaya mal olmuştur. Beşeriyet arayışını sürdürmektedir. Öyleyse insanlığın yeni sahte ideolojilerle zaman kaybetmesine meydan vermemek için vahy-i mahz ve dolayısıyla ezeli-ebedî saadet kaynağı olan İslâmî değerlerin, vakit kaybetmeden, insanlığa bir suretle ulaştırılması lâzımdır: Önce öğrenerek, sonra yaşayarak, ayrıca diyalog-neşriyat gibi her çeşit sulhperver yollarla tebliğ ederek, tercih edilecek alternatiflerden biri olarak insanlığın gündemine taşımak, değerlendirmesine sunmak. Hocaefendi, bu tahlilin sonunda İslâm'a yapılan haksızlığı bir idam sehpa teşbihiyle noktalar:

Efendimiz öncesinde insanoğlu ilâhî mesajları orijiniyle koruyamamış, peygamberlerin söz ve fiilleriyle bırakmış oldukları mirası muhafaza edememişti ve bunun neticesi olarak

¹⁶ Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, s. 13.

da maddî-mânevî ciddî bir tatminsizlik ve buhranlar anaforunda yaşıyordu. İnsanlık, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile bu bataklıktan kurtuldu; ama onun mesajına kulak vermeyen insanlar kim olurlarsa olsunlar -ki bunlar Müslüman da olabilirler- aynı türden anaforların içinde yıllar ve yıllar boyu yaşadılar, yaşıyorlar ve yaşayacaklar. Mesela, Batı dünyası ilâhî dinin getirdiği değerlere sahip olamamanın boşluğunu rasyonalizm, pozitivizm ve benzeri ilim adını verdikleri düşüncelerle doldurmaya çalıştı. (...)Evet, Allah'ın koymuş olduğu sınırların dışına çıkanlar ilmi ve ilmî düşüncüyü âdeta kutsamışlar, akla ve mantığa ters olduğu iddiasıyla dine ve dinî değerlere baş kaldırmışlardır. Batı tarihi açısından bakıldığında belki bazı haklı nedenlere dayanan bu yaklaşım, ne yazık ki dinlerin mahiyet ve muhtevalarındaki farklılık hiç nazara alınmadan bize de yansımış ve aynıyla taklit edilmiştir. Eski yıllarda bu durumu bir darağacı misaliyle izah etmeye çalışmıştım. Temelde başkaları için kurulan darağacında hiç hak etmediği halde bizim dinimiz, inançlarımız ve kültürümüz de berdar edilmiştir.¹⁷

Hocaefendi, takip ettiği gayelerini belirtmeyi önemli addetmiş olmalı ki, değişik fırsatlarda, farklı yönleriyle tekrar eder. Bunlardan birinde, zamanımızda sahabeyi tenkitle başlayıp, sünnet, Kur'an ve uluhiyet hakikatlerine kadar dayandırılan sorgulama ve fikrî sapıklıklar vetîresini tasvir ettikten sonra: "*Şimdi aklî, mantikî delillerle gerek Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem), gerekse diğer enbiyâ-i izâmın konumunu zihninizde ve hayatımızda bir kere daha belirlemek ve yerlerini tahkim etmek zorundayız. Zira, bu mevzuda yaşanan düşünce ve inanç kaymaları hep bu tahkimsizlikten kaynaklanmaktadır.*" diyerek, imanî meselelerin günümüz insanların daha rahat anlayacağı yeni tarz ve üslûplarda¹⁸ işlenmesini dile getirir.¹⁹

Sonsuz Nur' u telifteki gayelerini belirten açıklama da burada hatırlatılmaya değer. Çünkü, bu gayelerden birini peygamberlik

¹⁷ M. Fethullah Gülen, *Sohbet-i Cânan*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 50-51.

¹⁸ Bu tarz meselesinde Bediüzzaman'ın *Reşhalar'* ın bu nokta-i nazardan değerlendirilip, üzerine doktoralar yapılmasını tavsiye eder. *Reşhalar*, Ondokuzuncu Söz olup "*Rabbimizi bize tanıtan üç büyük, küllî muarrif (tanıtıcı)*" dan "*bürhân-ı nâtik*" (yani konuşan delil olan) ikincisini yani Resûl-i Ekrem'i on dört reşhada yani *on-dört farklı cihetini* zikrederek tanıtır (Bediüzzaman, *Sözler*, s. 249-259).

¹⁹ Gülen, *Sohbet-i Cânan*, s. 53.

mevkiinin yüceliğini göstermek olarak belirtirken, bir diğerini, az yukarıda belirtilen *insanlığa hizmet* hedefini gerçekleştirecek hizmet erlerine –ki bunlara alperen der– yol göstermek olarak dile getirir. Kendi ifadesiyle:

Günümüzde, peygamberliğe ait vazifeyi temsil etme durumunda olanların nasıl bir yol ve sistem tâkip etmeleri gerektiğini işaret etmek.²⁰

Onun, bütün eserlerinde, esas itibariyle, bu çerçevenin dışına çıkmadığını söyleyebiliriz.

Ve Hocaefendi'nin hedefe ulaşılacağı hususunda bir tereddüdü de yoktur:

O günde beş defa nâm-ı celîlini dünyaya ilân ettiğimiz Sultanlar Sultanı bir gün mutlaka bütün kalblere girecek ve herkesin sevgilisi, mahubunu, mergubu olacaktır!²¹

Hocaefendi'yi bu kesin, hiçbir tereddüt ve ihtimâlâ açık kapı bırakmayan düşüncesinde Fetih sûresinin 28. âyetiyle Kur'ân onayladığı gibi, “Yeryüzünde ister yünden yapılan (çadır) ve isterse topraktan yapılan bütün evlere, hiç biri hâriç olmaksızın İslâm dinini Allah mutlaka sokacaktır. Dinin bu girişi bir kısım insanlara izzet, bir kısmına da zillet götürecektir”²² müjdesiyle de Fahr-i âlem onaylamaktadır.

Dava adamı alperen nesli yetiştirme

Yukarıda kaydettiğimiz üzere, birinci gaye olarak “*insanlığa nübüvvet mesajını ulaştırmak*”ı tesbit eden Hocaefendi, ikinci mühim gaye olarak bu mesaj ulaştırma hizmetini yerine getirecek olan “*alperenler yetiştirmek*”i gösterir. Şu halde bu kısımda, Hocaefendi'nin gaye-i hayâli olan “alperen”i, –dünya görüşü, hizmet anlayışı, ahlâkı vs. yönleriyle– tanıtmaya çalışacağız. Bunun konu dışı sayılmayacağını umuyoruz. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, bizim yaptığımız bu çalışmanın özü, Fethullah Gülen

²⁰ Gülen, *Sonsuz Nur 1*, s. 86.

²¹ Gülen, *Sonsuz Nur 1*, s. 31.

²² Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/4.

Hocaefendi'nin, davasına hizmet yolunda –gerek fikrî plânda ve gerekse aksiyon plânında– hadis ve sünneti nasıl kullandığını göstermektedir.

Muhammedî mesajı bütün insanlığa, dünyanın her tarafına, hattâ gerekirse dünya ötesine ulaştırmayı hedefleyen²³ bir insanın, bu idealleri gerçekleştirecek nesillerin hazırlanıp yetiştirilmesini de düşünmeyeceği söylenemez. Hocaefendi bu ulvî misyonu göğüsleyecek nesle “alperen” der ve insanlığa hizmet kariyerinin bidayetlerinde bunların yetiştirilmesi, ruh ve fikir dünyalarının inşası için plân proje yapar.²⁴

Ve hemen belirtelim ki, kendisini davasına veren bu alperenler, Hocaefendi'nin her şeyidir, onlara karşı son derece vefâkardır. Trafik kazasında vefat eden bir alperen için yazdığı uzun bir teesürnâmedeki şu cümle her şeyi ifadeye kâfidir:

Merhum Mehmet Özyurt'un uçup gidişinin ardından çok ağladım. Efendimizin Hazreti Hamza'ya ya da Hazreti Cafer'e ağladığı gibi ağladım. O kadar ki, ağlamaktan gözümde yaş kalmadı, desem sezâdır. Onun firkatinin ağırlığından belim kırıldı zannettim, çok acı çektim. Yanılmıyorsam, bir hafta sonraydı; rüyama misafir oldu. Rüyada, onun öbür âlemden geldiğinin farkındaydım. “Seni çok özlüyorum; arasıra ziyaret etsen olmaz mı?” dedim. “Tamam, yine gelirim” deyip ayrıldı.²⁵

Dışa açılma: Yenilenme

Hocaefendi, İslâm'ın cihanşümüllüğü düsturuna uygun olarak, dünyaya açılmayı, başlattığı hizmetlerin vazgeçilmez bir hedefi yapmıştır. Bundan ne kastedtiğini bilmek önemlidir. Eserlerinde sıkça temas ettiği bu meseleyi “Yenilenme var yenilenmeden içeru” adlı bir yazıda²⁶ genişçe tahlil eder. Bidayetten

²³ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 160.

²⁴ Hocaefendi'nin ideali olan “alperen”in nasıl bir insan olması gerektiğini ileride müstakillen ele alacağız.

²⁵ M. Fethullah Gülen, *Diriliş Çağrısı*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 85.

²⁶ M. Fethullah Gülen, *Prizma 4*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 44-48.

günümüze kadar yaşanan beşerî gelişmeleri İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ gibi taksimatın yanlışlığına²⁷ dikkat çektikten sonra, büyük peygamberlerin bi'setleri açısından bakınca devamlı bir "yenilenme"nin esas olduğunu belirtir. Bütün yenilenmelerin arkasında felsefî bir telakkinin varlığını örneklerle gösterir. Ve sözü, insanlığın yeni dönemde ortaya koyacağı *yenilenmeye* getirir ve bunun "ırk" merkezli olmayacağına, bilakis "değişik kültürlerin birikiminden oluşan, zenginleşmiş yeni bir medeniyetin telakkisi" olacağına parmak basar.²⁸ Bizim şimdiye kadar bu yenilenmelere katkımız olmadığı için dünya devletleri arasında hep yabancı kaldığımızı belirtir. Hemen belirtmek isteriz, Hocaefendi bu düşüncesinde yalnız değildir. Medeniyetin gelişmesi için farklı kültürlerin zaruri olduğu görüşünde olan Fransız antropoloğu Claude Lévi-Strauss da –Batı dışında kalan diğer medeniyet mensuplarını, Batı'nın menfaatlerine uygun hâle getirerek, yani, millî, mahallî, dinî vs. her çeşit değerlerden tecrit ederek proleter (işçi sınıfı) statüsüne indirgeyerek Batı medeniyetine entegre etmenin projesini üreten İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee²⁹ veya medeniyetler savaşından bahseden takipçilerinin aksine– insanlığın gelecekteki medeniyetinin "*kültürler koalisyonu*" olacağını söyler.³⁰

Hocaefendi'ye göre, bizim de yenilenmeye katkıda bulunmamız gerekmektedir. Bu sadette yeterli birikimimiz de var. Şöyle der:

Eğer önümüzdeki günlerde, duyguda, düşüncede, histe, felsefede, mantıkta, dinî anlayışta, medeniyet telâkkisinde yeni yeni kültürlerin doğuşunda yenilenmeler yaşanacaksa, Türk milleti de kendi ruhunun ilhamlarını dünyanın dört bir

²⁷ İnsanlık tarihini bu çeşitten bir taksimata tabi tutmayı uygun bulmamakta Hocaefendi yalnız değildir. Bediüzzaman, *Muhakemât*, s. 1993; Lévi-Strauss, *Race et Histoire*, Gonthier, Paris, 1961, s. 57-68.

²⁸ Fransız anropoloğu Claude Lévi-Strauss da medeniyetler savaşından bahsedenlerin aksine, insanlığın gelecekteki medeniyetinin "*kültürler koalisyonu*" olacağını söyler (Lévi-Strauss, *Race et Histoire*, s.77.).

²⁹ Bkz.: Toynbee, *Tarihçi Açısından Din*, (Tarafımızdan tercüme edilmiştir), Kayhan Yay., İstanbul, 1978, s. 297 ve devamı (*La Civilisation à l'Épreuve*, Fransızcaya çeviren: René Villoteau, Idées, Paaris, 1951, s. 201-229).

³⁰ Lévi-Strauss, *Race et Histoire*, s. 77.

yanına götürüp tanıtılmalı, onu umumî oluşumun hamuruna katmalıdır ki bu yeni dünyada kendini o dünyaya yabancı hissetmesin.. ve tabii bu yeni oluşuma da bir katkıda bulunsun, tam yönlendirici olmasa da belli bir katkısının olması ve “Bazı meseleleri biz de biliyoruz.” demesi rüştünü ispat adına çok önemli olsa gerek..

Ayrıca, gidilen yerlerde görülen ve müşâhede edilen bir husus da değişik milletlerin böyle zengin bir kültürü kabullenmeye hazır oldukları vakasıdır.³¹

Hocaefendi bu açılımı, alacağı formasyonla akıl ve kalp bütünlüğünü kazanmış, İslâm'ın ruhî hayatını eksiksiz yaşayan, Allah'ın rızasını kazanmaya kilitlenerek her çeşit dünyevî ihtiraslardan sıyrılmış alperenlerin yapacağını söyler. Ve dünyaya açılan eğitim kurumlarının bu yüce maksada hizmet edeceğini belirtir:

Dünyanın dört bir yanında, ancak nice fedakârlıklarla yapılabilen eğitim faaliyetleri ortada. Hiç unutamadığım bir hatıram var: Moskova'da yapılan mezuniyet töreninde bir Rus öğrenciye sordular: “İlerisi için idealin nedir, gelecekte ne yapmak istersin?” Öğrencinin verdiği cevap şu oldu: “Başta Türklerle iyi bir münasebete geçmek isterim.” Ağladım bu tablo karşısında ben. Hafife almayın bu manzarayı. Bugün dünyanın dört bir yanında pek çok kardeş ve dostumuz var. Bunun yanında mütereddit; ama karar aşamasında tercihini bu ülke ile, bu ülke insanı ile dostluk ve işbirliği istikametinde kullanacak birçok insan var. Bunlar, geleceğin dünyasında, geleceğin Türkiye'si için çok önemli kaideler, yani yapıtaşlarıdır.³²

Türkçenin dünya dili olması

Hemen belirtmek isteriz: “Türkçenin dünya dili olması”na dair idealinin gerekçesi, Hocaefendi'nin ele aldığı meseleleri, kendi kaynaklarımıza göre yapılandırdığını ispatlayan önemli bir delildir. Şöyle ki: Hocaefendi, önce dünyanın her tarafında yaşayan Türklere ve Orta Asya'da hürriyetine kavuşan Türk asıllı

³¹ Gülen, *Prizma 4*, s. 47.

³² M. Fethullah Gülen, *Gurbet Ufukları*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 61.

milletlerin *Türkçede* birleştiklerine, geleceğimiz için bunun öneme temas ettikten sonra yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve zâhırde birbiriyle hiç irtibatı olmayan bir kısım âyetlerle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bazı beyanlarını, bu maksat etrafında irtibatlandırarak önümüze ciddi bir proje sunar:

1. Hz. Musa'nın: *"Rabbim göğsümü aç, işimi kolaylaştır, dilimden düğümü çöz ki, sözümü anlansınlar"*³³ âyetini kaydeder.
2. Bu talebin *"Biz senin kalbine inşirah vermedik mi?"*³⁴ âyetiyle Hz. Peygamber'de gerçekleştiğine dikkat çeker.
3. Hz. Peygamber'in: *"Beyanda sihir vardır"*³⁵ hadisiyle gelecekte her şeyin gücünü beyandaki edadan alacağını belirtir.
4. Hz. Âdem'e tâlim edilen "esma"nın Hz. Peygamber'de tafsil edildiğini, Efendimizin âhir zaman peygamberi olması sebebiyle, ilmin öne çıkacağını anlaşıldığını, bunun insanlığa sunulması işinin, beyandaki eda ile olacağını söyler.
5. Günümüzde Türk dünyasının bu fonksiyonları, yarım yamalak bir Farsça, bir Arapça veya İngilizce ile yerine getirmesinin çok zor olacağını belirtir.
6. Kendisinin Türkçeye olan ilgisini, ondaki ifade derinliğini Bâki, Şeyh Galip, Akif gibi tarihî örneklere atıflar yaparak hatırlattıktan sonra nihâî noktayı koyar: *"Hâsılı, geleceğe emin adımlarla yürüyen Türkiye ve Orta Asya dünyası, Türkçeyi mutlaka dünya dili hâline getirme mecburiyetindedir."*³⁶

Millî birlikte hassasiyet

Sünnet-i Muhammediye'nin en önemli ve en birinci umdesi tevhiddir. Bu, sadece Zât-ı ulûhiyet plânındaki vahdaniyet

³³ Tâhâ sûresi, 20/25-28.

³⁴ İnşirah sûresi, 94/1.

³⁵ Buhârî, *ttb* 51.

³⁶ M. Fethullah Gülen, *Prizma 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 173.

ve birliği değil, kâinatın sistemleri, eczâları arasındaki birlik ve ahenkten, mü'minlerin kıblede, tasada ve sevinçte, vatan ve devlette birliğine beraberliğine kadar nice tevhidleri birlikleri ifade eder. Sünnetin getirdiği bu tevhidin, siyasi plânda yani bugün ciddi bir kaygı dozuyla herkesin gündemine düşen Türkiye'mizin birliği ve bütünlüğü konusunda Hocaefendi'nin fikrine yansıyan payını göstermek üzere, "*Toprak bütünlüğü*" başlıklı kısa bir yazısını –ifade ettiği hissiyata bütün beden hücrelerimle imza attığım notunu düşerek– aşağıda kaydediyorum:

Bütün insanları, insan oldukları için severim. Ancak şunu da ifade etmeliyim ki, hassaten Anadolu insanının benim gönül dünyamda ayrı bir yeri vardır. Çok rahatlıkla başımı kaldırım taşı diye onların ayakları altına koyabilirim. Bu itibarla şer güçlerin saf Anadolu insanının içine attıkları iftirak tohumları beni ziyadesiyle dilgir eder ve yüreğimi dağlar.

Bu duygu ve düşünceden hareketle Mahatma Gandhi'nin kendi kalemile yazdığı hayatını anlattığı kitapta geçen ve bana çok dokunan şu satırlarını, dikkatlerinize sunmak istiyorum: Muhammed Ali Cinnah, Pakistan'ı Hindistan'dan ayırırken Gandhi ona yana yakıla şöyle der ve âdeti inler: "Cinnah! Bir bıçak al, başıma koy, beni tepeden tırnağa ikiye böl ama Hindistan'ı bölme!"³⁷

Samimî bir şekilde ifade ettiğim hislerimden biri de şu olmuştur: Ben, Türkiye'nin bir yanından bir parçasının herhangi bir ırkçılık hesabına bölünmesi ya da başka bir mülâhazayla doğuda veya güneydoğuda bir avuç toprağın kopup gitme ihtimali karşısında, aynen Gandhi'nin dediği gibi "Keşke, testereyle beni ikiye bölseler de ülkemizden bir avuç bile toprak gitmese!" demişimdir. Zira o toprakla beraber insanımızın duygu ve düşüncesi sarsılacak ve parçalanma düşüncesi içine girecek.. bölünenler ve bölünenler bir kere daha başkalarının

³⁷ Bu meselelerin içinde biri olan Muhammed Hamîdullah'ın bir sohbetinde şöyle dediğini hatırlarım: "İngilizlerin işgali döneminde, Hindistan'da İslâm'a ciddi bir yöneliş başlamıştı. İngilizler bu gelişmeyi önlemek için Müslüman ve Hindu cemaatler arasında fitne çıkardı, bunları birbirlerine kırdıracak oyunlar oynadı. Tahrik edilen husumet sonunda beraber yaşayamayacak hale getirildiler, çok korkunç katliamlar oldu ve Müslümanlar, bugünkü Pakistan kesimine hicret etmek zorunda kaldı. O İslâmlaşma temposu tabii haliyle devam etseydi, şimdiye kadar Hindistan'ın tamamı olmasa bile büyük ekseriyeti Müslüman olurdu."

piyonu hâline gelecek ve hasımlarıyla hesaplaşma mevzuunda kat edilen mesafenin gerisinde kalarak elde edilen şeylerin hepsi kaybedilecektir.³⁸

Hocaefendi'nin Türkiye'mizin geleceği için nasıl bir ilgi ve alâka çilesi yaşadığını şu ifadelerinde açıkça görüyoruz:

Bizler Türkiye sevdalılarıyız. Ülkemizi, vatanımızı, milletimizi, devletimizi, dinimizi seviyoruz. El âlemin bizi anlamaması, muarız olması bizi doğru bildiğimiz yolda yürümekten engellememeli. Kaç defa dedim, bir kez daha diyeyim: Eğer ben ülkeme, vatanıma, milletime, din ve diyanetime, kültürüme hizmet edemeyeceksem yaşamayı abes sayıyorum. "Bu gayeler uğrunda yaşıyorsam yaşamamın bir mânâsı var, yoksa yâ Rab, abes yaşamaktan, bu dünyada boşuna yer işgal etmekten sana sığınırım!" diye her gün dua dua yalvarıyorum Rabb'ime.³⁹

Birlikten söz ederken, Hocaefendi'nin, büyük usûl âlimi Şâtıbî'nin ruhâniyetine gönderdiği yerinde bir serzenişini aktarmak istiyorum. Bütün güç ve imkânımızla insanların kalp, kafa ve hayatlarından çıkmış ve de çıkarılması için şer güçlerin harıl harıl çalıştığı iman, ibadet, sevgi, kardeşlik, birlik, çocukların istikamet üzere yetiştirilmesi gibi temel meseleleri ele almak, mesaimizi bunlar üzerinde teksîf edip yoğunlaştırmak varken, "İslâm'da hurâfe", "İslâm'da bid'at", "mevzû hadisler" gibi ciddî bir önem taşımayan, sağlıklı bir itikat, biraz bilgi ve azıcık dinî heyecanla kendiliğinden kaybolup gidecek olan çok tâli meselelerle uğraşan, halk arasında huzurun, dayanışmanın değil, fitne ve kuşku-
ların artmasına sebep olanlar günümüzde de mevcut olduğu için, Hocaefendi'nin Şâtıbî'ye olan serzenişini aktarıyorum:

Merhum Şâtıbî, *'İtisâm'*ında gür sesle zikretme meselesini bid'at sayıyor. Zannediyorum, o dönemde pek çok bid'at yapıyordu. Bu sebeple o da bid'at saydığı şeylerin üzerine şiddetle gidiyordu. Cenâb-ı Hak, Şâtıbî'yi Firdevs'iyle sevindirsin; zira o, dine çok hizmet etmiş, bitevî beyin sancıları çekmiş, miras olarak kıymetli eserler bırakmıştır. Fakat

³⁸ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 156-157.

³⁹ Gülen, *Gurbet Ufukları*, s. 60.

muasırım olsaydı ben ona derdim ki, "A üstad, senin yaşadığın dönemde, Endülüs'te eyalet eyalet üstüne, künde künde üstüne yıkılıp gidiyordu. Orada zalim hükümdarlar, Müslümanları kılıçtan geçiriyordu. Ve sen Müslümanlar arasında İslâmî heyecan uyaraacağına, bid'atlara kafanı taktın, hep onlarla uğraştın. O gün yapılması gerekli olan iş o değildi. İşte o gün, senin yaşadığın bölgede birliği temin etme, yüreklerde din gayretinin kor haline gelmiş ateşine güç verme çok öne çıkmıştı. O gün de Müslümanların hastalığı ihtilaf ve tefrika; fakr u zaruret ve cehaletti. Bunlara karşı mücadele vereceğine teferruat sayılabilecek meselelerle uğraştın."

Eğer o mübarek zâtın, Şâtıbî'nin ruhâniyeti benim söylediğim bu şeylerden rahatsız olduysa Allah (celle celâluh) beni başışlasın, Cenâb-ı Hakk'ın binlerce mağfireti de onun üzerine olsun; fakat kafama takılan, çoktan beri zihnimi meşgul eden bir meseleyi söylemiş oldum. Ben, onun *İ'tisâm* adlı kitabına takıldığımda, o mesele de benim kafama takıldı. Evet, o devirde yazılacak şey başkaydı; o gün, insanlarda İslâmî heyecanı uyarmak, birlik ruhunu diriltmek, ilme ve eğitime önem vermek ve el ele İslâm dünyasının maddî mânevî yükselmesine çalışmak gerekiyordu. Ne var ki, öyle pek çok devirde olduğu gibi, aslı ve temeli dinde olan meselelerde teferruata ait şekillendirme mevzuuyla uğraşılmış ve dolayısıyla da çok şey ihmale uğramıştı."⁴⁰

Şimdilerde, "Namazdan sonra toplu halde tesbih çekmek sünnette var mı?", "Cemaat halinde zikir sünnette var mı?", "Beş vakit namazların sünnetlerini Peygamberimiz Aleyhissalâtu vesselâm camide kılmış mıdır?", "Namaz tesbihatını çekerken 33'lük veya 99'lük tesbih kullanmak bid'at değil mi?" gibi sorular sorular da bu gruba girer. Kanaatimce bu ve benzeri önemsiz meseleleri gündeme getirenler, farkına varmadan birilerinin aleti oluyorlar.

⁴⁰ Gülen, *Sohbet-i Cânan*, s. 80.

ZEYL

Bir cihetten “yorumlar” bahsinde yer alması daha uygun olacak bir tahlilini –Hocaefendi’nin gerek İslâmî ve gerekse umumî müktesebâtındaki derinliği ifade etmesi yönüyle– burada kaydetmeyi uygun bulduk:

Kâbe’yle münasebeti açısından Miraç

Soru: Efendimiz’in miracını Kâbe’ye bakan yönüyle izah eder misiniz?

Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin, sıfatlarının veyahut Zâtî tecellîlerinin varlıklarla irtibatı düşünüldüğünde, her varlığın belli tecellîlerle meydana geldiği anlaşılacaktır. İnsan, yaratılmışlar arasında en şerefli varlıktır. İnsanlar arasından seçilen bilhassa büyük peygamberler ise bütün yaratılmışlar içinde husûsî tecellîlere mazhar olmuş kullardır. Efendimiz de bu peygamberler arasında kaymak gibidir. Bu sebeple O’na “kaymak”, “öz” ve “hulâsa” mânâsına “Mustafa” denmesi boşuna değildir. Hatta meleklerin Hz. Âdem’e “safiyullah” demelerinin sebebinin, Hz. Âdem’in ruhunda meknî ve zamanı geldiğinde zuhur edecek olan böyle bir safvet olduğu da söylenebilir. Yani, Hz. Âdem Safiyullah’dır; ama onu Safiyullah yapan öz, daha sonra meydana gelecek olan Hz. Muhammed Mustafa’dır (sallallâhu aleyhi ve sellem). O, hadis diye meşhur olmuş bir sözde şöyle anlatılır: **لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ كَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ** “Eğer sen olmasaydın varlığı yaratmayacaktım.” Sanki varlığın yaratılış silsilesi ve bütün yaratıkların vasıflarının hulâsası, süzüle süzüle, özleşe özleşe Efendimiz’de toplanmıştır.

Yine Nebiler Serveri, makam itibarıyla makam-ı cem’in sahibi olduğundan, bütün enbiyâ-i izâmın vâris-i hâssıdır. O, vazifeleri itibarıyla bütün enbiyâ-i izâma ait hususiyetleri şahsında toplamış olup, kâinattaki onlara ait mânânın bir fihristidir. Bu itibarla İnsanlığın İftihar Tablosu, “özün özü”dür. Bu hakikatten hareketle, “O olmasa idi, kâinat da olmazdı.” denebilir.

Bir diğer açıdan, hakikî mânâda kâinat ve onun gerçek yorumu Efendimiz’le anlaşılmuş ve O’nun tarafından anlatılmıştır.

Eğer Allah Resûlü, kâinatın mânâsını ve kâinat gerçeğini anlatmasa, mânâlandırmasa ve yorumlamasaydı, kâinat mânâsız ve karışık bir kaostan ibaret kalacaktı. Oysa kâinat, mebdeden müntehâya (başlangıçtan sona) kadar, belli bir gayenin takip edildiği bir silsileden ibarettir ve insanlık, bu hakikati de Efendimiz'in mübarek beyanlarından öğrenmektedir. O'nun yorumuyla kâinat mânâsızlıktan kurtulmaktadır. O olmasaydı, kâinatın yorumlanması da tam bir kaosa dönecekti.

Tasavvuf ehli, Yunan felsefesinde "akl-ı evvel=ilk akıl" olarak isimlendirilen akılla Efendimiz arasında, yani varlığa ille-i gaye, yani nihaî yaratılış gayesi olan insan arasında şöyle bir münasebet kurmuşlardır: Allah Resûlü, mübarek bir beyanında "*Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur.*"⁴¹ buyurmuştur. Yaratılış silsilesinde on akıl tevhehüm edenlere göre ise ilk yaratılan şey, akl-ı evveldir. Zira akıl, kâinataki nizama esas teşkil edebilecek bir şeydir. Elbette kâinatı hallaç edip, onun mânâsını ve derinliklerindeki hakikatleri ortaya çıkarıp değerlendirecek olan, akıldır. Akıl olmayınca, diğer hususlar gibi kulluk mükellefiyetinin anlaşılması da mümkün değildir. Öyle ise aklın önemi inkâr edilemez. Ancak kâinatın sahih yorumu adına, insanlar içinde yaratılıp seçilmiş olan insan, akıldan daha da önemlidir. Çünkü bu insan, Cenâb-ı Hakk'ın icraatına esas teşkil edebilecek arşa, yani hükümlerini icra ettiği yere mukabil olarak yaratılmış ve hususî tecellilerden meydana gelmiş önemli bir varlıktır. Dolayısıyla O'nun durumu, hiçbir zaman tartışılmaz bir konumdadır.

Bu, tecellinin bir yanısıdır. Tecellinin bir diğer yanı da Kâbe'yle ilgili olanıdır. Zira Kâbe, insanların kalblerinin vahdetini sağlayacak bir binadır ve insanların yanlış yere yönelmemeleri için yapılmıştır. Fakat haddizatında Kâbe, arzın merkezinden Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar, arz yaratıldığından beri etrafında meleklerin tavaf ettiği muallâ bir yerdir. Orası bir tecellîgâh-ı ilâhî ve bir metâf-ı kudsiyândır. Bu, Kâbe'nin mülk yönüdür.

Mekke ise Kâbe'nin zarfı gibidir. Mekke, böyle yüce bir mânâyâ zarf olması itibarıyla büyük bir kıymet kazanmış ve mübarek bir yer olmuştur. Kâbe'yi sinesinde barındıran Mekke'ye gelişigüzel "ana" denmemiştir. Kur'ân, onu

⁴¹ Bkz.: es-Suyûtî, *el-Hâvî* 1/325; el-Halebî, *es-Sıratü'l-Halebiyye* 1/240.

doğrudan doğruya “ *أُمُّ الْقُرَى* – *Bütün beldelerin anası*” olarak isimlendirmiştir.⁴² Çünkü, bütün beldelerin Kâbe ile bir göbek bağı vardır. Ve bütün beldelere hükmedebilecek evrensel bir peygamber ancak Kâbe’de doğabilir. Dolayısıyla Kâbe gibi, Mekke de metâf-ı kudsiyân olmuş, Hz. Âdem’den bu yana bütün kudsîler hep oraya koşmuş ve onun hariminde ölmek istemişlerdir. Ehl-i tahkikin keşif ve ifadelerine göre, insanların tavaf ettiği o yerde yüzlerce peygamberin medfeni (kabri) vardır.

Bütün bunları şunun için arz ediyorum: Peygamber Efendimiz’in dünyaya teşriflerine mekân olarak başka herhangi bir yerin rahm-i mâder olabilmesi mümkün değildir. Eğer Allah (celle celâluhu) varlık arasında en kudsi yer olarak Kâbe’yi görmüşse ve Beytullah binası da buna bir işaret ise ayrıca “Allah’ın baktığı yer orasıdır, Cenâb-ı Hakk’ın isim ve sıfatlarının halıtası buradadır.” denmişse, şüphesiz Peygamber Efendimiz’in dünyayı şerefliendireceği yer de en mübarek “Buk’a” sayılan Kâbe olacaktır.

Evet, Nebiler Serveri’nin başka bir yerde doğması düşünülemez. O, ancak Kâbe’nin rahm-i mâderinde neş’et edebilir. Annesi bir başka yerde olsaydı bile, gelip O’nu Kâbe’de dünyaya getirmeliydi. Çünkü, insanlar arasında bütün ilâhî isim ve sıfatların hareket ve odak noktası olan Hz. Muhammed Mustafa’yı (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün bu isim ve sıfatların bir nokta-i mihrâkiyesi olan Kâbe’den başka bir yer besleyemezdi. Allah Resûlü, Kâbe’den 53 yaşında iken ayrılmıştır. Kâbe, Nebiler Serveri’ni, her şeye rağmen bağrında besleyen bir ana gibidir. Ama o, mehîb ve mehâfetli bir anadır. İhtimal onun böyle olması da Efendimiz’in, maruz kaldığı değişik musibet ve belâlar karşısında metafizik gerilimini yitirmeden dayanması ve daha pek çok kabiliyet ve istidatlarını inkişaf ettirmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Allah Resûlü, Kâbe’yi görmüş, ondaki esrarı, âlem-i şehâdetteki bir insanın kabiliyet, istidat ve zâhir-bâtın bütün hisleri ve tecessüsleri ile alabildiği kadar almıştır. Oysaki Kâbe’nin hakikati, göklerin ötesinde Sidretü’l-Müntehâ’dadır.

⁴² Bkz. En’âm sûresi, 6/92; Şuarâ sûresi, 42/7.

Efendimiz'in miracı da Sidretü'l-Müntehâ ile noktalanmıştır. Bir taraftan Nebiler Serveri Miraç'ta semaların eteklerini cevherlerle doldurmuş, onlar da O'nunla şeref kazanmışlardır. Çünkü onlara, o güne kadar bekledikleri O Dürr-i Yektâ'nın solukları ulaşmış ve onlara bir visal yaşatmıştır. Diğer taraftan Efendimiz, miraç esnasında değişik yerlere uğrayıp geçmiş, her yerde kendisine "Top senin, çevkân senin." denmiş ve O, bu muhteşem istikballe gidip tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar yükselmiştir. Sidretü'l-Müntehâ, O'nun için bile aşılmaz bir yerdir. Zira orası, insan ufkunu aşan bir hazîredir. Efendimiz de nihayetinde diğer varlıklar gibi yaratılmış biridir.

Evet, Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar Efendimiz'in geçtiği yerler, O'nunla şerefendirilmişlerdir. Çünkü şimdiye kadar böylesine uzun bir yolculuk yapacak Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaşacak ve bizzat Mütekkellim-i Ezeli'den kelâm ahzedecek dereceye hiç kimse yükselememiştir. Bu meseleyi bir teşbih ile ifade edecek olursak, bir yönüyle Efendimiz, kendisine analık yapan Kâbe'den ayrılırken hüznüyle ayrılmış, fakat diğer bir yönüyle de Kâbe'ye "Sen ayrı ben ayrı." diyerek, aralarındaki özdeşliğe karşı bir tavır koymuştur. Efendimiz Medine'deki o muhteşem karşılanma merasimiyle de Kâbe'den ayrılığın vermiş olduğu hüznüne teselli bulmuştur. Medine, İnsanlığın İftihar Tablosu'na bağrını açmış, O da Kâbe için yaptığı gibi, Medine için de dua etmiş ve orası da üns esintileri ile dolmuştur.

Ayrıca Efendimiz, peygamberliğini sema ehline göstermek için bütün gökleri dolaşmış, başta diğer peygamberler olmak üzere bütün gök halkı, Medinelilerin hicret esnasında Allah Resûlü'nü "Üzerimize ay doğdu..." diyerek karşıladıkları gibi, O'nu büyük bir coşku ile istikbal etmişlerdir. Efendimiz, pek çok kapıdan geçmiş, kendisini karşılayanları, hatta kendisine refakat eden Cibrîl'i bile belli bir noktadan sonra geride bırakmış ve her şeye perdesiz, engelsiz ulaştığı bir noktada Kâbe'nin Sidretü'l-Müntehâ'daki hakikati ile yüz yüze gelmiştir.

Allah Resûlü, miracı anlatırken, "Öyle bir noktaya ulaştım ki, kader kalemlerinin cızırtılarını duydum."⁴³ buyurmuştur.

⁴³ Buhârî, *salât* 1, *enbiyâ* 5; Müslim, *imân* 263.

Efendimiz'in Sidretü'l-Müntehâ'da Cenâb-ı Hakk'ın cema-
lini kemmiyetsiz, keyfiyetsiz, hâilsiz ve perdesiz bir şekil-
de müşâhede etmesi de söz konusudur. Ayrıca O (sallallâhu
aleyhi ve sellem), enbiyâ-i izâmî da ayniyet içinde müşâhede
etmiş, onlarla zaman üstü görüşüp konuşmuştur. İşte
İnsanlığın İftihar Tablosu, böyle bir buudda seyahatini ya-
parken, Kâbe'nin hakikati ile de buluşmuş ve böylece ken-
disini besleyen anayı tanımış, onun elini öpmüş ve onunla
denk hale gelmiş veya onu aşmıştır. Bu, O'nun için hem ana-
sına karşı bir hasret giderme, hem de o terbiye ve edep insa-
nına, terbiyesini ortaya koyma fırsatı, gök ehline de bu bü-
yük vuslatı gösterme merasimi idi. Bu şehrayinde belki de
bizim bilemediğimiz âlemlerde binlerce, yüz binlerce şahap-
lar sağa sola saçılmıştır. Çünkü, yeryüzü yaratıldığı günden
itibaren gökteki yıldızlar böyle bir şehrâyine asla şahit olma-
mışlardır. Öyle ki o gece âdeta yıldızlar, kaldırım taşları gibi
o Dürr-ü Yektâ'nın ayaklarının altına serilmiştir. Evet, O'nun
ruhunun vüs'ati ile mesele ele alınınca, zaten bunu başka bir
şekilde ifade etmek de mümkün değildir.

Allah (celle celâluhu), Nebiler Serveri'ni değişik âyât u bey-
yinâti ile arzdakilere anlatarak O'nun kim olduğunu tespit
ve tescil ettikten sonra, miraç mucizesi ile de gökler ehline
tanıtmıştır. Miracın başlangıcı, Allah Resûlü'nün kulluğu-
na terettüp eden bir ihsan ve ikramdır. Binâenaleyh, başlan-
gıç yönüyle miraca "keramet" demek daha uygun olur. Öte
yandan, Efendimiz, miracının nihayetinde, yeniden ümme-
tinin arasına dönmesi yönüyle, peygamberlik mucizesinin
yanı sıra peygamberliği içinde bir vilâyet yaşamış ve miraç
bir yönüyle o vilâyetin bir buudu olmuştur. Ayrıca Nebiler
Serveri, miraçtan, iman hakikatlerini görme, tatma ve başka-
larına da tattırma gibi peygamberliğini tasdik edici bir kısım
semerelele dönmüştür.⁴⁴

⁴⁴ Gülen, *Prizma 4*, s. 200-205.

Metotlar

Metot, gaye kadar önemlidir. Asr-ı saadet'i bu açıdan tetkike tâbi tutsak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın 23 yıllık nübüvvet hayatındaki başarılarında, getirdiği hidayetin hakkaniyeti, yüceliği, fıtrata uygunluğu kadar takip ettiği metotların dahi fıtrata uygunluğu, doğruluğu ve meşruluğunun katkısı olduğunu görürüz. Meşru hedefe meşru metotlar ve vasıtalarla gidilir. Meşru metot, sünnete uygun olan, sünnet hududunda kalan metottur. Hocaefendi: *"Neticeye götürücü her vesileyi mübah görmek ve bâtil vasıtalarla netice aramak kâfirce bir sıfattır."* diyerek, insanlığa büyük ızdıraplar getiren makyevelist metodu şiddetle reddeder: *"Huzursuzluk çıkararak huzur sağlanmaz. Gönüllerin salâh ve huzuru, gönüllere girmekten ve Gönüller Sultanı'nın hareket tarzına tâbi olmaktan geçer."*⁴⁵

1. Hatayı kendimizde görmek

Böylece Hocaefendi, takip edilecek hizmet metodunu Resûlullah'ın metodu olarak tesbit etmiş oluyor. Çünkü Resûlullah, kendinden başlamayı esas alan bir metot almıştır Rabbinden. Kişi kusurları kendinden bilecek ve kendini yetiştirmeyi öne alacaktır. Resûlullah'ın peygamberlik hayatının başındaki üç yıllık fetret döneminin mânâsı bu idi: Altına gireceği pek çetin ve bir o kadar da ağır olan⁴⁶ tebliğ vazifesine hazırlanmak. Hocaefendi, hizmet programına aldığı silkinme ve uyanma işinde; asırlardan beri devam edegelen çöküntülerimize dışta sebepler arama yerine, *"Başınıza gelen musibetler kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir"*⁴⁷ mealindeki âyete uygun olarak kendimizde aramayı, başkasını değil, öncelikle kendimizi suçlamayı esas alır; keza musibetlerin,

⁴⁵ M. Fethullah Gülen, *İnancın Gölgesinde 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 243.

⁴⁶ Müzzemmil sûresi, 73/5.

⁴⁷ Şûrâ sûresi, 42/30.

yanlışıklardan dönmek için verildiğini ifade eden âyete⁴⁸ uygun olarak: “17. asrın başından bu yana başımıza sağanak sağanak belâlar yağarken sanki Allah (celle celâluhu), hâdiselerin dili ile “Dikkat edin, kendinize gelin, aslî hüviyetinize dönün!” mesajını verdiğini, bizim ise ders almayıp, yanlışıklara devam ettiğimizi söyler ve bu gidişin “bir anlamda yeni musibetler adına Allah’a bir davetiye çıkarmak” olduğunu ihtar eder.⁴⁹

Hocaefendi, bu anlayışa uygun olarak, eserlerinde tekrarlar kendi değerlerimize, kendi kültürümüze, kendi ruh kökümüze dönmeyi tavsiye edecektir;⁵⁰ bunun da yolunun iç murakabe, kendi içinde derinleşme ve kendi kendini keşfetmeden geçtiğini belirtir,⁵¹ “Problemleri dışta aramayalım! Onlar, bizim içimizdedir. Biz içimizdeki problemleri çözdüğümüz, çözmeye muvaffak olduğumuz zaman, peşi peşine dıştaki bütün problemler de çözülecektir.” der.⁵²

Yaşadığımız musibetleri izah ederken harici oyunların payını inkar etmezse de⁵³ asıl payı kendimize fatura eder ve en başta “Kur’ân’ı doğru anlayıp seviyeli temsil edemememizi” zikreder.⁵⁴ Dış ve iç tehlikelerle ilgili şu kanaatlerine aynen katıldığımızı belirtmek isteriz:

Ben, hayatımın hiçbir döneminde süper güçlerin bize karşı tavırlarından endişeye kapılmadım... Evet, gökler sürekli başımıza bela yağdırsa, yine de sarsılmayız. Ama bir şey var ki, beni de başkalarını da hep endişeye sevk etmiştir. O da bir gün kendi enkazımız altında kalıp ezilmemizdir.⁵⁵

⁴⁸ Rûm sûresi, 30/41.

⁴⁹ M. Fethullah Gülen, *Prizma 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 109.

⁵⁰ Bkz.: Gülen, *Prizma 1*, s. 147; M. Fethullah Gülen, *Diriliş Eşiğinde Bir Dünya*, Nil Yay., İzmir, 1991 s. 9.

⁵¹ Gülen, *Diriliş Eşiğinde Bir Dünya*, s. 72. Resûlullah’ın hayatını incelediğimiz zaman her hususta “kendinden başlama”yı esas aldığını görürüz. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm’ın risalet hayatının başındaki üç yıllık fetret dönemi, âlimlerimizce: “Ağır olan risalet hizmeti için bir hazırlık, bir tadrîb safhası” olarak değerlendirilmiştir (ATM. 1/61-80).

⁵² Gülen, *Prizma 2*, s. 169.

⁵³ Gülen, *Prizma 4*, s. 82.

⁵⁴ Gülen, *Prizma 4*, s. 81.

⁵⁵ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 107.

Hocaefendi'nin şu ifadeleri de onun, Hz. Peygamber'in "kendinden başlama", "insanlara duyurmaktan ibaret olan tebliğ etme", "insanları kabullenmeye zorlamama", "tebliğde nefreti, icbarı değil, sevgiyi esas alma" gibi metotları düstur edindiğini ifade eder:

Bizim vazifemiz, başkalarının küfür, dalâlet ve günahlarının kritiğini yapmak değil, bilakis kendi nefislerimizin muhasebesini yapıp, vazifemizi hakkıyla eda edebilme kaygısıdır. Zaten, başkalarının dalâletiyle fazla meşgul olmayıp, kendi hâlimizi ıslaha çalışmamız âyetin emridir.⁵⁶

Evet, biz kendimizi ıslaha çalıştığımız sürece başkalarının dalâleti bize zarar vermeyecektir. Bu bakımdan, müspetin ve güzelin nâşiri olmak mecburiyetindeyiz. Siyer ve megâzî kitaplarını okuduğunuzda göreceksiniz ki, Efendimiz, ehl-i iman ile ehl-i küfür arasında kuvvet dengesi olmadığı zamanlarda daima gönüllere girme yollarını aramış ve tabyeden tabyeye intikal etmiştir.⁵⁷

Hocaefendi'nin bu noktadaki haklılığını belirtme sadedinde şunu ilave edebiliriz: Resûlullah'ın sünnetinde tecessüs etmemek, ortalıktaki olumsuzlukların sebeplerini başkalarında arayarak herkese karşı kuşkuya düşmemek esastır. Kur'ân'da gelen birbirimize karşı su-i zanda bulunma, tecessüs etme yasağı,⁵⁸ dinlenmediği takdirde her insan, potansiyel suçlu ve hattâ düşman haline dönüşerek, bugün cemiyetimizde ciddî bir huzursuzluk kaynağı olan fişleme durumları ortaya çıkar. Halbuki Peygamberimiz Medine'de münafıkların kimler olduğunu vahiyle bildiği halde, Huzeýfe (radiyallahu anh) dışında –en yakın müşavirleri Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir dâhil– kimseye fâş etmemiştir.⁵⁹ Çünkü Resûlullah'ın ifadesiyle: "*Emîr'in (yani devlet başkanı veya devlet'in) halkın kusurunu aramaya kalkması insanları ifsad eder.*"⁶⁰

⁵⁶ Bkz.: Mâide sûresi, 5/105.

⁵⁷ Gülen, *İnançm Gölgesinde 2*, s. 243-244.

⁵⁸ Hucurât sûresi, 49/12.

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* 1/468.

⁶⁰ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6/4.

Keza bunun ve “Kim bir mü’minin kusurunu örterse kıyamet günü Allah da onun kusurunu örter”⁶¹ hadisinin en usta uygulayıcılardan olan Hz. Ali, Mısır valisi Eşter’e verdiği uzunca yazılı bir talimatta bir de şu pasaja yer verir:

“Raiyyetinden en uzak kalacağın, hiç yüz vermeyeceğin, en uğursuz addedeceğin kimse, insanların kusurlarını araştıran kimse olmalıdır. Zira insanlar kusursuz olmaz. Valiye düşen de bunları örtmektir. Onların kusurlarından sana gizli kalanları sakın açma, sana düşen, aleniyet kazanan kusurları temizlemektir, sana gizli kalanlar hakkında hükmetmek Allah’ın işidir. Sen elinden geldikçe ayıpları ört ki, Allah da senin, raiyyetine gizli kalmasını istediğin kusurlarını ört-sün.... Nazarında iyice açıklık kazanmayan şeyleri görmezden gel. Her müzevvir (ispiyoncu) kişiyi tasdikte acele etme. Zira bu nevi ajanlar, hayırhah ve nasihatçı görünseler de dü-rüst değildirlir...”⁶²

Hocaefendi’nin okuyucularının gönüllerinde ihya ettiği en mümtaz İslâmî değerlerden biri, bu olsa gerek. Alperenleri her şeye rağmen başarıya götürecek sır. Bu düsturun hayata geçirildiği canlı bir örneğini burada kaydetmek isterim: 2007 yılının Şubat ayı sonlarında bir konferansa katılmak üzere gittiğim Kazakistan’ın Alma-Ata şehrinde, anlatılan bir hâdise ibretli olduğu için özetleyeceğim: Türkiye’den giden alperenlerin açtığı eğitim kurumlarından birinde son derece yaramaz iki talebe epey bir sıkıntıya sebep olurlar. Müessesenin yetkilileri bunların kaydını silmeye karar verirler. Ancak, oradaki bir yetkili müdahale eder: “Biz bu çocukları atmak için değil, eğitmek için burdayız!” diyerek razı olmaz. Netice itibariyle çocuklar cezalandırılmazlar. Yıllar sonra mezun olup hayata atılınca müessesenin kendilerine gösterdiği anlayışı ve hoşgörüyü daha iyi değerlendirme fırsatı bularak, teşekkürün ötesinde, müessese ile dirsek temasına geçip, ellerinden gelen maddî ve mânevî destekte bulunma gayretine girerler.

⁶¹ Buharî, *mezâlim* 3; Müslim, *birr* 58. Ebû Eyyub el-Ensarî Hazretleri bu hadiste düştüğü bir tereddüdü gidermek üzere, o hadisi Resûlullah’tan işitmiş olanlardan hayatta kalan tek şahid Ukbe b. Âmir’i görmek üzere, devesine atlayıp Mısır’a gider (el-Hâkim, *Ma’rifetü ulûmi’l-hadis*, s. 7-8).

⁶² Ali b. Ebî Tâlib, *Nehcü’l-belâğa*, (Tahkik. Subhi Sâlih, Dâru’l-Kitâbî’l-Lübânî, Beyrut, 1967), s. 429-30.

ZEYL

Asıl Endişe Edilecek Husus

Ben, hayatımın hiçbir döneminde süper güçlerin bize karşı tavırlarından endişeye kapılmadım. Zira bizim dayandığımız gücün karşısında onların sinek kanadı kadar dahi değeri olmaz. Bizler Cenâb-ı Hakk'ın "havl" ve "kuvvet"ine itimat eden insanlarız. Bu itibarla da bütün süper güçler bize vız gelir. Evet, gökler sürekli başımıza bela yağdırsa, yine de sarsılmayız. Ama bir şey var ki, beni de başkalarını da hep endişeye sevk etmiştir. O da bir gün kendi enkazımız altında kalıp ezilmemizdir.

Birinciye çare vardır; ama bu ikinciye çare bulmak mümkün değildir.

Onun için evvelâ biz, kendimize bakmalıyız. Kur'ân'ın ifadeyle biz hidayette olduğumuz sürece başkalarının dalâleti bize zarar vermeyecektir.

Elbette süper güçlerden vefa mürüvvet ve iyilik bekleyecek değiliz. Böyle bir bekleyiş, sadece saflık, hatta daha doğru bir ifadeyle aptallık olur. Mü'min bir delikten iki defa sokulmayacak kadar gözü açık bir firaset insanıdır. Düşmanlarımızdan bunca ihanet gördüğümüz realitesine binaen artık böyle şeylere göz yumamayız. Bunca aldanmak mü'min için yakışsız kaçır.

Bununla beraber, onların gücünü, kuvvetini büyüterek ümitsizliğe düşmeye de gerek yok; zira, yolunda olduktan sonra mutlaka milletimizin yüceleceği günlerin geleceğine inanıyoruz. *"Nice az topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle kendilerinden çok kalabalık topluluklara galebe çalarlar."*⁶³ mealindeki âyet yanılmaz ve yanılmaz bir rehber ve bir kuvvet kaynağı olarak bu hakikati ifade etmektedir.

Ama, bizde kokuşma, takılıp yollarda kalma, engelleri aşmada tembel davranma, cismaniyet altında kalıp ezilme varsa veya mevcutsa, işte o zaman hem fert hem de toplum olarak akıbetimizden ne kadar endişe etmek yeridir.⁶⁴

⁶³ Bakara sûresi, 2/249.

⁶⁴ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 88.

2. İmanî tebliğ öncelik

Hocaefendi, selefleri gibi, siyasi faaliyetlere son derece kapalıdır. Ve tıpkı risalet hayatının ilk 13 yılını imanî esasları gönüllerde tesbite ayıran Resûl-i Ekrem gibi bütün himmeti, imanî hizmetler etrafında merkezileştirmiştir.

İnanan insanların da kendi inanç dünyalarına göre bir sistem kurmayı ve o sistem içinde hayatlarını sürdürmeyi isteyebileceklerine dikkat çeken Hocaefendi, böyle bir duygunun maksadı aslî veya gaye-i hayal (ideal) olmayacağına dikkat çeker ve delili ni Aleyhissalâtu vesselâm'ın uygulamasından getirir:

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke döneminde mesajlarını halka sunarken, bu konu etrafında bir tek kelime söylememiştir. Tam aksine, iman ve imanî hakikatler çevresinde âyet-i kerimeler inmiş ve hadis-i şerifler de hep bu mevzu etrafında vârid olmuştur. Ayrıca 5-10 yıl sonra Müslümanlığı cihana duyuracak olan o alperenler, herhangi bir beklenti içinde olmamışlardır. Onlar, çok ağır şartlar altında mücadelelerini gerçekleştirirken, niyetlerini bulandıracak mülâhazalar içine hiç mi hiç girmemişlerdir.⁶⁵

3. Meseleleri ele alıştırki derinlik: Nas-tarih-kültür-tecrübe

Hocaefendi, ele aldığı meseleleri bazı teliflerinde vecize şeklinde çok kısa ifadelerle dökerken –ki *Fasıldan Fasıla*'larda böyledir– bazen de Kur'ân ve sünnet ışığında çok geniş tahlillere tabi tutar –ki *Sonsuz Nur*'larda, *Ümit Burcu*, *İrşat Ekseni* vs.'de böyledir– okuyucuyu daha da tatmin için bu meyanda aklî, mantıkî, tarihî, felsefî, menâkibî... ve hattâ şahsî tecrübe ve müşahedelerine dayanan deliller sunar. Başta Resûl-ü Ekrem Efendimiz olmak üzere, diğer peygamberler, ashap, tâbiîn, etbau't-tâbiîn, tarihî şahsiyetler vs.den sunulan bu canlı örnekler, bir mizansen tesiriyle, anlatılan düsturların kuru bir nazariyattan ibaret olmayıp yaşanan hayatın parçaları olduğunu gösterir. Aslında, “derinlik” kelimesi

⁶⁵ Gülen, *Prizma 1*, s. 88.

öncelikle şâkûlî zenginliği hatıra getirmesi sebebiyle, böylesi bir muhteva televvününü ifadeye, bu kelime yetersiz kalır, çünkü görüldüğü üzere, Hocaefendi'nin tahlillerinde derinlikten başka, dört cihette ufkî genişlik ve vüs'at de söz konusudur.

Hocaefendi'yi tanımak isteyenler onun bu yönünü bilmelidir. Aksi takdirde –mesela, ona ait bir eser olarak sâdece *Fasıldan Fasıla* adıyla basılan kitapları ve hassaten de birinci ve ikinci ciltleri okuyanlar– eksik hattâ yanlış bir kanaate varabilirler. Hâlbuki bunlarda veciz olarak ifade edilen ana fikirlerin yukarıda belirtilen diğer kitaplarda dinî, aklî, mantıkî, felsefî, tarihî, tecrübî... delilleriyle tahlil ve tahkik edildiği görülür. Bunu bir misalle göstermeye çalışacağız.

Ancak misale geçmezden önce belirtmeliyiz ki, Hocaefendi teliflerinde “ilim”, “amel” –ki ameli bazen temsil kelimesiyle ifade eder– ve “tebliğ” esaslarına dayalı gerçek İslâm'ı ortaya koymayı, hayata geçirip insanlığın değerlendirmesine sunmayı amaçladığı için, sadece kaydedeceğimiz örnekte değil, İslâm adına temas ettiği, gündeme getirdiği meselelerin hemen hemen her birinde Kur'ân ve hadisten deliller getirmeyi temel bir düstur edinmiştir. Bu sebeple, bütün kitaplarında, temas edilen çok farklı konularla ilgili çok sayıda hadise yer verildiği görülür. Bir açıklamasında: “Allah bana ömür verse ve 60 sene daha yazsam, yine beslendiğim ve ölçü kabul ettiğim kurallar, Kitap ve sünnet menşeli bu kaynaklar olacaktır” der.⁶⁶

Tahlile geçmezden önce belirtilmesi gereken bir diğer husus, Hocaefendi'nin hadisın “merfu”, “mevkuf” ve “maktu” her üç çeşidine⁶⁷ de yer vermiş olmasıdır. Yani ister gaye-i hayali olan alpe-renin inşasına yönelik tahlillerde, ister içtimaî-siyâsî ve diğer konularda atıf kaynağı daima âyet, merfu-mevkuf-maktu çeşitleriyle hadistir, sünnettir. Ama o, bununla yetinmez, pek geniş felsefî,

⁶⁶ İsmail Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, Işık Yay., İstanbul, 2001, s. 17.

⁶⁷ Bir kere daha belirtelim ki, Hz. Peygamber'in, söz, fiil ve takrirlerine “merfu hadis/sünnet” denirken, sahâbenin söz, fiil ve takrirlerine “mevkuf hadis/sünnet”, tâbiûn ve etbau't-tâbiin'e ait olan söz, fiil ve takrirelere de “maktu hadis/sünnet” denir (en-Nevevî, *et-Takrîb*, s.109-114).

tarihî, edebî kültürünün katkısıyla Asyalı, Avrupalı şahsiyetlerden, yakın ve uzak geçmişimizin büyüklerinden menkul sözler, beyitler, düsturlar, hikmetler, menkıbeler, örnekler, ele alınan fikirlerin dantel dantel örgülenmesinde zenginlik, derinlik, akıcılık, kıvraklık ve “alâim-i sema” gibi ufkumuzu rengarenk güzelliklerle dolduran bir resm-i geçit ortaya çıkarır.

Şimdi bu söylenenleri, “Ahh davam!”⁶⁸ makalesinde göstermeye çalışacağız. Makalenin konusu *dava adamıdır*, yani *alperendir*.

Önce, *dava adamını* “*insanın, bir gâyeye bağlanması, bir dâvâyâ adanması, yüksek bir hedefe kilitlenmesi ve oturup kalkarken, yerken içerken bile o gâyeyi, o dâvâyı ve o hedefi düşünmesi (gerekir)...*” diye en mümtaz vasıflarıyla ortaya koyduktan sonra, geçmiş peygamberlerin *tebliğ ve irşat vazifesini*, hayatlarının gayesi bilmiş ve ömürlerini o gayeye göre örgülemiş olduklarını belirtir. Peygamberlerin, bu misyonu yerine getirecek şekilde donatıldığına dikkat çektikten sonra, arkadan gelenler yani alperenler için bu işin *irade ve gayrete* bağlı olduğunu belirtir ve Resûlullah’tan kaydedilen bir hadisle hizmet hırsına düşülmemesi, elden geldiğince hizmet gayretinde bulunulmasını hatırlatır. İbadetlere önem vermekle birlikte Bediüzzaman’ın “*farz içre farz*” şeklinde işaret ettiği *tebliğ ve irşat vazifesini* alperen’in hedefine koyar. Daima Peygamberi düşünerek onu örnek alarak doğru olmaktan ayrılmamayı tavsiye eder. Sünnet gereği kendini kontrol etmeye ağırlık verir, böylece dinî hayatın, takvanın alpereni günahlara düşmekten koruyacağına dikkat çeker. Şeytanî bir dürtü olsa, takvasının, onda *ihsan* şuurunu yani Allah’ın kendisini gördüğü düşüncesini harekete geçirir, der. Bu duruma, Hz. Ömer zamanında, hayaline günah işlemek düşen bir gencin Allah, bu halimi görüyor duygununun tetiklediği hacâletle yere yığılıp kalma örneğini zikreder. Bu noktada, şeytan iğvasının, müttakileri günaha atmaktan çok, uyarıp kendilerine gelmelerine vesile olacağını ifade eden âyete⁶⁹ atıf yapar. Ve burada, Cenab-ı Hakk’ın: “(sağlıkta, gençlikte, boş

⁶⁸ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 77-84.

⁶⁹ A’râf sûresi, 7/201.

zamanda, maddî bakımdan imkan sahibi iken) Kendisini ananları sıkıntılı, tehlikeli durumlarında anacağına dair verdiği sözün⁷⁰ gerçekleşme örneğini gösterir ve *“ayağınızın tökezlediği yerlerde düşmenize meydan vermez”* der. Bu noktada, –şükür makamında– hak yolunda giden dostlarının, –nicelerinin bataklığa saplandığı bir devirde– hizmet etme hususundaki azimlerine bir mükafat olarak Allah'ın lütfuyla nice pisliliklerden korunduğunu belirtir.

Hocaefendi'ye göre, Hakk'ı anlatmak ve îlâ-yı kelimetullah mülahazası içinde olmanın bir başka önemi, bu idealin kişiyi bençillikten kurtarmasıdır. Yine Üstad'a atıfla, *“Gâye-i hayâl olmazsa veyahut nisyan veya tenâsi edilse, ezhan enelere dönüp etrafında gezeller.”* sözünü hatırlatır. Yani insanda ideal olmazsa veya unutursa, zihinler hep “ben”lere dönüşür. Öyleyse benlikten uzaklaşmak, kendini O'na yani Allah'a bağlamakla mümkün. Kendini davaya adamanın nasıl olacağı örneğini de Bediüzzaman'dan bir menkıbe ile verir: Üstad, iki minare yüksekliğindeki Van Kalesi'ndeki bir mağaraya zaman zaman inermiş, bir defasında ayağı kayar ve kendisini uçurumdan aşağı yuvarlanır bulur. Neticesi mutlak ölüm olan bu düşüşe geçerken bütün gücüyle: *“davam! davam!”* diye çığlık atar. Onun, kendisini davasına böylesine kilitlemiş olmasının bir mükâfatı olarak imdadına yetişen mânevî bir el, onu yere düşmekten korur ve daha aşağıdaki ikinci bir mağara hücrelerine çeker. Bu örnekten hareketle Hocaefendi, dava adamının, alperenin: *“Benim yaşamam ancak Rabbim'i anlattıysam bir şey ifade eder; dinimi îlâ edersem hayatımın bir mânâsı olur.”* telakkisini taşıması gereğine dikkat çeker.

Hocaefendi, tahliline devamla, yaşadıkları devirler ne olursa olsun dava adamlarının benzer söz ve ses sâhibi olduklarını tespitten sonra belirttiği ölçüdeki bir alperene tarihimizden de bir örnek vermek üzere: Kosova Savaşı'nın bidayetinde: *“Ey Rabbim! Şu Murâd kulunun günahları yüzünden mâsum askerlerimi cezâlandırma. Onlar ki, buraya kadar, sâdece Senin adını yüceltmek için geldiler. Senin şânına lâyıf bir zafer lütfet ki, bütün Müslümanlar bayram etsin.*

⁷⁰ Bakara sûresi, 2/152.

Müslümanları mansûr ve muzaffer eyle. Ve dilersen o bayram gününde şu Murâd kulun Sana kurbân olsun. Önce beni gâzi kıldın, murat buyurursan şimdi de şehit kıl." şeklindeki şiir üslûbundaki yakarıştaki bulunan Murat Hüdâvendigâr'ı da kaydeder ve şehit oluşunu anlatır. Murat Hüdâvendigâr'ın namaz kıldırın imamın birinci tekbirde Kâbe'yi görmüş olduğuna hükmederek "Ne mutlu sana, sen bir tekbir alınca hemen Kâbe'yi görüyorsun, ben çocukluğumda yaptığım hatalardan mıdır nedir iki veya üç tekbir almadan göremiyorum onu!" dediğini de kaydederek, nereden nereye geldiğimizi belirtmek üzere devreye Akif'in, az değiştirdiğini belirttiği, bir beytini sokar:

*Ne âlî kavm idik, hayfâ ki sefil ettiler;
Bütün ümmîd-i istikbâli müstahîl ettiler.*

Hocaefendi, bu tarihî alperenler resm-i geçidine, adanmışlığın önemli şartlarından biri olan hayatın fâniliğini hatırlatan bir beyti ile Yunus Emre'yi de dâhil eder:

*Demedim mi, demedim mi / Gönül sana söylemedim mi,
Gönül mürği⁷¹ yuvasından / Uçar bir gün demedim mi?..*

Hocaefendi, ömrün faniliğini böylece gündeme getirince, Resûlullah'ın bir hadisini hatırlatarak değerlendirilmesi gereken boş önemli fırsata dikkat çeker:

"Beş şeyden evvel beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlamadan, aciz ve düşkün duruma düşmeden önce gençliğinin, hasta olmadan evvel sıhhatinin, fakir düşmeden evvel zenginliğinin, işin gücün artmadan evvel boş vakitlerinin ve ölüm gelmeden önce de hayatının kıymetini bil!"⁷²

Görüldüğü gibi, bir mevzunun işlenmesinde, âyet-hadis, sahâbî, Bediüzzaman, Murat Hüdâvendigâr, Yunus Emre, Mehmet Akif gibi nice büyükler sahneye çıktılar, resm-i geçit yaptılar. Hocaefendi'nin yazılarının muhtevasını anlamada bu bir örnektir.

⁷¹ Gönül kuşu.

⁷² Tirmizî, zühd 1.

Bütün yazılarının bu şekilde; kendi değerlerimiz, büyüklerimiz ve kendi kaynaklarımız çerçevesinde cıvıl cıvıl işlendiğini söylemek kesinlikle mübalağa değildir. Örneği artırmak konumuzuzuz uzatır.

4. **Bütüncül bakış**

Hocaefendi, Müslüman düşünceyi –İngiliz Gibb'ten bu tara-
fa– atomistlikle değerlendirenleri tekzip eden bir bütüncüllüğe sahiptir.⁷³ Hadisle ilgili meseleler arasında mevcut birbiriyle ilgili ve her birini tamamlayıcı mahiyetteki irtibata, belki de Selef müelliflerinin “ehlinin anlayacağı” bir üslûp ve tarzla temas edip geçmeleri sebebiyle⁷⁴ seviyenin düştüğü muahhar asırlarda yeterince görülüp anlaşılmadığı için birbirinden kopuk bilgi yığını şeklinde değerlendirmelere sebep olan hadis-rivayet ve vak'aları, çok zengin, çok parlak ve bir o kadar da mevsuk kültürel geçmişi görmezden gelme, yok sayma, inkar etme, hicap duyma var-
tasına düşen, hattâ kuyruk tarafından çıkan ışığı Güneş'ten üstün görerek gündüz değil gece meydana çıkmayı prensip edinen yıldız böceği misali, konjoktürel karanlıkta ortaya atılıp, çağdaşlık tenvimiyle telkin edilen hezeyanlarını, ulûmu'l-hadis şemsinden üstün görerek, her birisi gayretli, samimiyetli, ilim yolunda ortaya koyduğu fedakarlık ve hasbilikleri ve eserleriyle sadece İslâmlığın değil, insanlığın medar-ı iftiharını olan Selef ulemasının ittifakla “sahih” kabul ettiği hadisleri vaz'a nispet etme gafletine düşenleri değil, ama hakikati arayan mütehayyirleri tatmin

⁷³ Bkz.: Malek Bennabi, *Vocation De l'İslâm*, s.15-18. Mâlik Bin Nebi, İngiliz mütefek-
kiri H. A. R. Gibb'in *Les Tendances modernes de l'İslâm* adlı kitabında ileri sürdüğü
bu iddiaya, Muvahhidler (miladî 1130-1269) sonrası İslâm dünyası için katılırsa
da Selef dönemi ve onu takip eden gelişme dönemi İslâm dünyası için katılmaz.
Cezayirli merhum mütefekkir, bu önceki devirlerde her dalda ortaya konan orijinal
çalışmaları ve hususen usûl-i fıkıh sahasında ortaya konan eserlerin orijinal
ve eşsizliğini hatırlatarak fikrini delillendirir.

⁷⁴ Mesela Makdisî, *Sünen-i erba'a* müelliflerinin kitaplarında yer alan üçüncü grup
hadislerin –yani “zıddiyet” hadislerinin– müellifler açısından da zayıf olduğunu,
zaafına dikkat çekmek üzere kitaplarına aldıklarını ve bunların zayıf oluş sebeplerine
(herkesin değil), “ehlinin anlayacağı” bir üslûpla işaret ettiklerini söy-
ler (el-Makdisî, *Şurûtu'l-eimmet-i's-sitte*, s. 90-91).

edecek bir açıklıkta, hadis meseleleri arasındaki irtibatlara temas eder, yer verir, gösterir.

Mesela aşağıda kaydedeceğimiz bir pasajı bu bütüncül esriyi görme nazarıyla okuyalım. Kur'ân ve hadiste önemle üzerinde durulan hakkâniyet, adalet, hakka taraftarlık gibi temel bir İslâmî düsturun sahabe, tâbiin ve etbau't-tâbiîn tabakalarında uygulanış örneklerinden misaller verilerek bu prensibin hadislerin zabtına yansıtışı gösterilir ve en sonunda –işlenen bahis icabı– hadislerin asla uygunluğu hususundaki güvenimize güç katar.

Yalanın takibi, yalana karşı tavır, derken hakkın hatırını âli tutma.. ve doğru olmayanın konuşulmasına meydan vermemesi. Meselâ; bir gün Hz. Ömer hutbe irad ederken: “Kadınlarınızın mehirlerini kırk ukıyyenin üstüne çıkarmayın!” demişti ki, maksûrenin ardından bir kadın: “O da niye ey mü'minlerin emîri? Allah, Kur'ân-ı Kerim'de ‘Onlara kantar kantar verdiğiniz altın ve gümüşten, onları boşayacağımızda hiçbir şey geri almayın!’ derken, siz ‘kırk ukıyye diyorsunuz.’” şeklinde karşılık vererek, koca halife: “Adam hata etti; kadın isabet etti!” veya “Yâ Ömer, sen dinini bir kadın kadar dahi bilmiyorsun!”⁷⁵ dedirtiyordu.

Bu türlü durumlarda, tâbiîn imamları da aynı şekilde davranıyorlardı. Meselâ, Zeyd İbn Ebî Üneyse: -Kardeşinin dik-katsizliğinden mi, vehminden mi, mezhep taassubundan mı, yoksa başka bir sebepten mi- “Kardeşimden hadis almayın!” diyordu.⁷⁶

Sahabe adına ilk telifte bulunan ve Buhârî, Müslim seviyesindeki büyük hadisçilerin imamı Ali İbnü'l-Medîne'ye: “Baban nasıldır?” diye sorulduğunda: “Bana değil, onu başkasına sorun!” cevabını veriyor; ısrar edilince de: “Hadis dindir, bamsa zayıftır.”⁷⁷ şeklinde konuşuyordu.

Ebû Hanife Mektebi'nde yetişip, İmam Şafiî'ye üstadlık yapan ve: “Duyduğum bir şeyi unuttuğumu hatırlamıyorum; duyduğum bir şeyi ikinci defa tekrar ettiğimi de hatırlamıyorum.” diyen İmam Şafiî'nin ona, su-i hıfzından şikâyetle bulunduğu: “Günahlardan sakın; çünkü ilim nurdur ve

⁷⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/233; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/317.

⁷⁶ Müslim, *mukaddime* 5.

⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzibü't-tehzib*, 5/153; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/15.

Allah'tan olan bu nur, âsiye hediye edilmez." cevabında bulunan meşhur Vekî' İbn Cerrah, babasından hadis rivayet ederken onu başka rivayetlerle destekleme ihtiyacı hissederdi. "Neden böyle yapıyorsun?" dediklerinde, şu cevabı verirdi: "Babam devletin hazine memurlarındandır. İhtimal, memuru bulunduğu devlet hesabına bazı sözleri yumuşatabilir."^{78/79}

Hemen not edelim bu misal, münferit bir örnek değil, bu nazarla bakıldığı takdirde Hocaefendi'nin ele aldığı hemen hemen bütün bahislerde görülebilecek temel bir vasıftır. Bunun, mizaçtan gelen ufuk vus'atı'ndan başka, büyük ölçüde müktesebatın zenginlik ve derinliğine bağlı olduğu açıktır.

5. Kapsamlı bilgi verme

Milletimizin, tarihî misyonunu bir kere daha ele alması için, onu kımıldatmak, zaruri noktalarda şuurlandırmak, özde kendi kaynaklarımız esas kılınmakla birlikte, zamanın gerektirdiği yeni açılımlar için dış kaynaklara da çekinmeden atıfta bulunmayı esas alan Hocaefendi, belirttiğimiz üzere, tahlillerinde rengin ve zengin bir muhteva sunar. Bu sebeple onun okuru, eserlerinde sadece zühd, sıdk, sabr, takva, ihlas, sadâkat, diyanet gibi dinî-ahlâkî-tasavvufî konularla karşılaşmaz, hoşgörü, diyalog, kardeşlik, sulh-u umumî gibi tamamen içtimaî-insanî, dünyevî meselelerle de karşılaşır. Kur'ân ve hadisin doğru anlaşılması için örneğine başka kitaplarda rastlayamayacağımız orijinal tahliller yapar. Bu hususa birkaç misal kaydedeceğim. Mesela, Sa'd b. Ubâde, dua esnasında uzun uzun tarifler, tavsifler yaparak Allah'tan isteklerini sayıp döken oğluna, müdahale ederek, "Oğlum, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) duayı böyle yapmayı, duanın teferruatında mübalağayı men etmişti." der. Hocaefendi, dua ile isteyeceğimiz şeyler kendi anlayışımıza göre çok nâkıs şeyler olabileceğini, Allah'ın ikramında ise çok daha ileri nimetler bulunabileceği gerekçesiyle konuya açıklık getirir.⁸⁰

⁷⁸ Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbiḥ li-men zemme ehle't-tarih*, s. 66.

⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* 6,84; M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 460-461.

⁸⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 209.

Mesela Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "asker yanı" anlatılırken "cepheden ayrılma" konusu ile ilgili âyet⁸¹ ve Resûlullah'ın talimatı eşliğinde Uhud bozgunu şeklinde –nice diğer kitaplar gibi– tarih bilgisi verilip geçilmez. Dilimizde sıkça kullanılan "kuzgun leşe", "kızıl elma", "ölüm korkusu", "dünya sevgisi", "cennet sevgisinin ikinci plâna düşmesi", "Bedrin aslanları", "Yermük'te 20 bin kahramanın 200 bin Bizanslı'ya karşı savaşı", bu savaşta "ayağının birini öğle vakti kaybettiği halde ikinci vaktinde farkına varan Kabbas b. Eşyem adlı bir yiğit"le ilgili teferruat, bu yiğidin torununun yıllar sonra, Ömer b. Abdülaziz'e kendini tanıtırken iftiharla söylediği söz gibi, ve diğer bir detay, Yunus'umuzun "Bana seni gerek seni" sözü, "savaştan kaçanın Kur'ân'da gelen ağır cezası",⁸² "plânlı geri çekilmenin Mûte örneği..." gibi meseleler bir bütün halinde işlenir.⁸³ *Sonsuz Nur*'un siyer kısmı baştan sona bu çeşit bir ufuk genişliği ve kaynak zenginliğiyle doludur.

Bir soru üzerine, Hocaefendi'nin, Hz. Şuayb'ın kavmiyle ilgili yaptığı bir açıklamayı hatırlatmak isteriz: Bilindiği üzere Hz. Musa, Mısır'dan kaçarak Medyen'e gelince, orada halkın, kendi hayvanlarını suvarırken, (bazı kaynaklarda Hz. Şuayb'ın olduğu söylenen) kızların hayvanlarının sulanmasına yardımcı olmadıklarını gören Hz. Musa, bu işte kızlara yardımcı olur. Soruda, *kızlara yapılan bu muamelenin Kur'ân'ın kavmi içinde arkası olan biri olarak zikredilen bir zâtın kızlarına yapılması gereken bir muamele olmayışından hareketle o kızların Hz. Şuayb'ın kızları olmadığı söylenebilir mi?* denmektedir. Hocaefendi, Kur'ân'da kullanılan kelimelere dayanarak tatminkar bir açıklama yapar: "*Şuara suresinde bazı resullerin kıssaları anlatılırken, kavimleriyle olan münasebetleri açısından, mesela: "Kardeşleri Sâlih...", "Kardeşleri Hud...", "Kardeşleri Lût..." ifadelerini kullanır. Yalnızca Hz. Şuayb için, "kardeşleri" ifadesi geçmez; sadece "Şuayb onlara dedi" ile iktifa buyrulur. Demek ki, bir arkası da olsa, Hz. Şuayb ile, kavmi arasında bir kardeşlik yoktur;*

⁸¹ Enfal sûresi, 8/15.

⁸² Enfâl sûresi, 8/16.

⁸³ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 332-335.

ya onların içinden çıkmamıştı, ya da onlar, kardeş olarak anılacak sıcaklık ve yakınlıkta insanlar değildi, tam bedevî idiler...” Hocaefendi, bu tahlile ilaveten, Hz. Musa’yı, Medyen’de kaldığı sürece ağırlayan kişinin Hz. Şuayb olduğu kesin değildir” bilgisini ilave eder.⁸⁴

6. Fezlekeler

Hocaefendi, yukarıda verdiğimiz misallerde de görüldüğü üzere, hadislerle ilgili günümüz şartlarında bilinmesi gereken önemli bahisleri, kaynakları da gösterilen nakillerle, sayfalar boyu etraflica işledikten sonra nihayetinde birkaç satırlık tek paragrafta, birkaç cümle ile kendi ifadesi olarak özetler, fezlekeye bağlar. Bu fezlekeler, âyetlere, hadislerle ve özde eslaf ulemasının görüşlerine mutabıktır. Ve kanaatimizce bu öz bilgiler, yeni yetişen Müslüman neslin ortak kültürü haline getirilmelidir. Değilse birlik ve vahdet zeminini kaybederek yanlış propaganda ve telkinler ağına kolayca düşeriz.

Bütün eserlerinde, tahlillerin sonunda rastlanan bu üslûba böylece dikkat çektikten sonra, sünnetin tespitiyle ilgili uzun tahlillerin sonunda yer alan bir örneği kaydedeceğiz. Müteakip iktibaslarımızda başka örnekler de gelecek:

Evet, işte sünnet, bu fevkalâde hassasiyet içinde tesbit edildi. Buna rağmen, bir kısım hadisler uydurulmadı da denemez; uyduruldu ama, uydurulan hadisler, sahabe ve tâbiinin hadis sarraflığına çarptı ve karakolları çok iyi tutmuş bu hassas nöbetçileri aşamadı. Aşanlar da zamanla ayıklandı ve sahih hadis külliyyatına girmeye yol bulamadı.⁸⁵

⁸⁴ Ünal, *Fethullah Gülen’le Amerika’da Bir Ay*, s. 133-134.

⁸⁵ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 462.

İKİNCİ KISIM

Hocaefendi ve Hadis

Usûl bahisleri açısından

Hocaefendi gelenekçidir

Öncelikle belirtelim ki, Hocaefendi'nin hadis ve sünnet karşısındaki duruşu gelenekçidir. Yani, sünnet-hadis deyince –tâ ahab'tan günümüze– Ehl-i sünnet uleması, ne anlamış, ne gibi nokta-i nazarlar tespit edip kaideleştirmişse Hocaefendi, onları aynen benimser. Bir başka deyişle, gerek rivayetü'l-hadis ve gerekse dirayetü'l-hadis meselelerinde, hadislerin sıhhat durumlarını tespitite, usûl-ü hadis kaidelerinde, sahih-hasen-zayıf hadislerin kullanımlarında, senet ve metinle ilgili değerlendirmelerde, hadis âlimleri arasında istikrarını bulmuş, kesinlik kazanmış düsturları, kaideleri, teamülleri aynen benimser. Söz gelimi, Şia ile Ehl-i sünnet arasındaki temel farklardan biri olan ve –her ilimde ispatsız kabul edilen bir postulat gibi– bidayetten beri, Ehl-i sünnet ulemasınca ihtilafsız benimsenen “sahâbenin adâleti”ni⁸⁶ aynen onaylar. Ve sadece onaylamakla da kalmayıp, belki de zamanımızda, kendini Ehl-i sünnet saydığı halde –temelde cehaletten kaynaklanan bir tavırla bir kısım sahabîler hakkında– kafa

⁸⁶ En âmi ve ümmisinden, en âlim ve meşhur olanına kadar istisnasız bütün sahâbîlerin –ehl-i hadis ıstılahınca– âdâlet üzere oluşlarının isbatını, Bediüzzaman'ın ashapla ilgili açıklamalarından da istifade ederek: Bediüzzaman'ın sahabe anlayışı” adlı bir tebliğde genişçe tahlil ettik. Bu tahlili *Sahabe Dünyası* adlı kitabımıza dercettik (4. Baskı, Nesil, İstanbul 2006, s. 84-154).

karışıklığına uğrayan Müslüman aydınların mevcudiyetine binâ-en, çok yerinde ikna edici bir açıklama sunar. Mezkur açıklama, bu konuya tahsis edilmiş, müstakil bir bahis olmayıp, Ömer b. Abdülaziz'le ilgili bir bahsin sonunda, Hasan Basrî merhumdan nakledilen bir kıyaslamadır:

Biri bir gün Hasan Basri Hazretlerine sorar: “Sen Ömer b. Abdülaziz’le Vahşî’yi (radiyallâhu anh) nasıl görüyorsun? “Hasan Basrî: “Ömer b. Abdülaziz, ancak Vahşî’nin atının burnundaki bir toz olabilir.” der. Çünkü Vahşî sahabidir, Ömer b. Abdülaziz sahabi değildir. Dolayısıyla kıyaslama, değerlendirme yaparken veya bir sahabi hakkında şöyle-böyle bir hüküm verirken, huzur-u Rabbî’l-Âleminde çok mahçup olabileceğimizi hatırdan çıkarmamak gerektir. Evet, mahkemede kapıcılık yapamayacak olan kimseler, hâkim olarak sahabiler hakkında karar vermemelidirler.⁸⁷

Bu konuyu tamamlamak üzere, Hocaefendi’nin, cahilâne davrananların hedeflerinden biri olan Hz. Muaviye ile ilgili bir pasajına dikkat çekmek isteriz. Orada Hz. Muaviye’yi “Haşyette mekleşenler” bahsinde söz konusu ederek, onun devrinde nice ülkelerin fethedildiğini, İslâm ordusunun İstanbul surlarına dayandığını, Kıbrıs’ın İslâm diyarı olduğunu hatırlatır ve onun Allah korkusunu, Resûlullah’a olan saygısını takdirle, saygıyla zikreder.⁸⁸

Sahabe ile ilgili bir başka tahlillerinde, onların “Bizim kriterlerimizle değerlendirmeye tabi tutulamayacak kadar muallâ” olduklarını belirttikten sonra, sahabeyi tenkit eden zamânelere cevap verir:

Günümüzde, onları kritiğe tâbi tutan bir kısım kendini bilmezler, onların büyük bir titizlikle üzerinde durup, kelimesi kelimesine bize o altın çağdan naklettiklerini kritiğe tâbi tutmakta ve kendi vehimlerinde oluşturdukları sisle, dumanla onları karalamaya çalışmaktadırlar.⁸⁹

⁸⁷ M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, Nil Yay., İzmir, 1995, s. 343.

⁸⁸ M. Fethullah Gülen, *Varlığın Metafizik Boyutu*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 163-164.

⁸⁹ Gülen, *Prizma 4*, s. 195.

Hocaefendi, hadis ilmiyle ilgili olarak, yeni bir usûl (metodoloji) kaidesi koymak, geçmişte benimsenmiş uygulanmış olan esaslardan birini veya bir kısmını tenkit etmek, tâdil etmek, reddetmek gibi bir tavra girmez. Hattâ “*Usûl-i fikhın yeniden gözden geçirilmesini ve geçmiş müdevvenatın bütünüyle taranarak alternatif bir usûlün ortaya konulmasını şart*” görmesine rağmen⁹⁰ hadis usûlü için böyle bir gerekten söz etmez.

Hocaefendi, Selef’e çok saygılıdır, bu sebeple de geleneğe bağlıdır dedik. Doğrudur, ama Selef’e olan bağlılık, Onu, Selef’te önemli bir esas olan “nasslarda zahire bağlılık”ta ifrata götürmez. Hocaefendi bu noktada Zâhirîlerdeki ifratın felsefecileri reaksiyona, aksi istikamette ifrata attığı kanaatindedir. Bu noktada, Hocaefendi, Ehl-i sünnet “Zâhirî”leri hakkında ağır bir dille: “donmuş kafalar ve eblehler” tabirine yer verir:

(...) Şu kadar var ki, onların (İmam-ı Gazzâlî’nin tekfir etmesine sebebiyet veren iddialar ileri süren feylesofların) bu tavırları bir cihetten de Zâhirîlere reaksiyondan ileri gelmiştir. Evet, olabildiğince temkin, hüsnüzan ve selefi hayırla yâd etme anlayışı içinde bile olsa, “Ehl-i sünnet’in donmuş kafaları ve eblehleri” diyebileceğimiz, insan düşüncesini bütün bütün donduran, hatta öyle ki birbirine zıt rivayet ve nasslar arasında bile tercih yapamadan, hepsine “Doğrudur, amel edilmeli.” dogmasıyla yaklaşan, bu buzdan kafaların ifratları, felsefecileri tefrite götürmüştür.⁹¹

Hocaefendi’nin geleneğe bağlılığı meselesini şöyle noktalamak daha muvafıktır: Hocaefendi, özde kaideler plânında gelenekçi ise de sunumda, anlatımda, tarifte, günümüz şartlarının gereğine uygun bir kısım zenginlik ve televvünler ve hatta yenilikler getirmiştir. Ve bu “Gülenî zenginlik”in küçümsenip geçilemeyecek derecede olduğu kanaatindeyiz. Yeri geldikçe, örneklerle, mukayeselerle göstereceğiz.

⁹⁰ M. Fethullah Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, Nil Yay., İstanbul, 2009, s. 165-166. Hocaefendi, bu fikrinin yeni olmayıp, eski olduğunu “tam 25 yıldır” savunduğunu belirtir (Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, s. 166).

⁹¹ Gülen, *Prizma 1*, s. 183.

Peygamber sevgisi

Hocaefendi'nin Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'dan söz ederken girdiği ruh hâli ve takındığı hürmet ve edeb tavrının içtenlik, derinlik ve samimilik yönleriyle kendine has farklılığı derhal anlaşılmalıdır. Zamanımızın birçok yazarları, Resûlullah'ı anarken, bir yönüyle ona olan sevgi ve saygımızın ifadesi olarak salât u selamı terketmekte veya (asv), (sav), (sas) gibi kısaltmaları kullanmaktadır. Hocaefendi, bu remizlerin kullanılmasına kayıtlı olarak izin verir ve Efendimiz anıldıkça "aleyhissalâtu vesselâm" veya "sallallâhu aleyhi ve sellem" şeklinde salat u selam okunmasında ısrar eder.⁹² Resûlullah'a sevgi ve saygının bir diğer ifadesi onu anış tarzında ortaya çıkar. Hocaefendi bu noktada cidden müstesna bir hal ortaya koyar: "Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) âlî ünvanlarla anılmalı ve anlatılmalı"⁹³ der ve bu inancına uygun olarak, Allah elçisi Resûl-i Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm'dan bahsederken, onu başka kitaplarda mûtrad olarak rastlanan "Efendimiz", "Peygamberimiz", "Allah elçisi", "Resûlullah" gibi herkesçe bilinen bazı vasıflar dışında pek çok farklı ünvanlarla anar. O, böylece bir açıdan Efendimize olan sevgi ve saygısını ifade ederken, bir diğer açıdan Resûlullah'a bakış ufkunun genişliğini ifade eder. Nitekim, bu vasıflardan birini diğerine tercihte, çoğu kere siyak ve sibakın tesirini görmek mümkün oluyor. Resûlullah'ın kastedildiği bu ünvanlardan en ziyade rastlanan bir kısmını buraya kaydetmek istiyoruz:

İnsanlığın İftihar Tablosu, Habib-i Ekrem Efendimiz, **Resûl-ü Ekrem Efendimiz Hazretleri**, Allah Resûlü, **Hz. Sahibi Risaletpenâhileri**, Peygamberler Sultanı, **Nebîler Nebîsi**, Cevami'u'l-Kelim Sahibi, **Efendiler Efendisi**, Muvâzene Sultanı, **Zaman ve Mekanın Efendisi**, Nebiler Serveri, **Nebiler Üveyki**, Nebiler Sultanı, **Sultanu's-Sakaleyn Efendimiz**, Ruh-u Seyyidü'l-Enâm, **İmam-ı İns u Cân ve Hatib-i Kevn u Mekân**, Andelib-i Enbiya ve Bülbül-ü Kur'ân, **İstikamet Kahramanı**, Tâhir-i Mutahhar, **Heykel-i Akl-ı**

⁹² Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 302-303.

⁹³ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 349.

Evvel, Seyyidü'l-Enbiya, **Fahru'r-Rüsul**, Fahri Kâinât Efendimiz, **Sâhib-u Muhkemât**, Hülâsa-i Mevcudât ve Ruh-u Seyyidi'l-Kevneyn Efendimiz, **Kâinatın Efendisi**, Hz. Tâhir-i Mutahhar, **Mişkât-ı Nübüvvet**, Rehber-i Ekmel, **Muhammedu'l-Emin**, Meleklerin dahi yüzüne bakmaya kıyamadığı Güneşler Güneşi, **Ahmed-i Mahmud**, Ahmed-i Muhammed, **İki Cihan Serveri**, Hz. Seyyidü'l-Mâsunîn, **Sadık u Masduk**, Hz. Seyyidü'l-Beşer, **Seyyidü'l-Evvâbîn**, Şeref-i Nev-i İnsan, **Hz. Seyyidü'l-Beşer**, Hz. Ferîdu Kevn u Zamân Efendimiz, **Şeref-i Nev-i İnsan ve Ferîd-i Kevn u Zaman**, Hz. Sâhibu'l-Kur'ân, **İnsanlığın en Emîni Muhammedu'l Emîn Efendimiz aleyhi ekmelü't-tahiyyât**, Dürr-i Yekta, **İbrahim'in Duası**, İsa'nın Müjdesi, **Doğruluğun Andelib-i Zışanı**, Sadâkat Timsali, **Zât-ı Risalet Penâhî(leri)**.

Bu konu ile ilgili olarak not etmek isteriz: Eserlerinde Resûlullah'ı anarken "hazret" kelimesini bile telaffuzdan sistemli şekilde kaçınmaktaki Cemil Meriç'in kendi açıklamasını da okuyucusuna aktaran Hocaefendi, bu tavrını biraz kapalı bir üslûbla "sürekli dalgalanan" bir şahsiyet olmasıyla açıkladıktan sonra, Necip Fazıl'ın, Efendimizi her seferinde, onun fazilet ve büyüklüğünü ifade eden değişik bir tabirle andığını takdiren belirtir. Sonra da Yunus Emre gibi aşkla "Muhammedim", Ebû Hureyre (radiyalâhu anh) gibi ileri bir muhabbet ve sevgi ile "Halilim" denebileceğini de not eder. Bu konuda İmam-ı Rabbânî'nin de hassasiyetine dikkat çeken Hocaefendi bu büyüğümüzün en ziyade: "Aleyhi Ekmelü't-Tehâya" duasını kullandığını belirtir.⁹⁴

Resûlullah'a olan sevginin derecesi, Aleyhissalâtu vesselâmu tanımanın derecesiyle paralel olmalıdır. Kur'ân'ın nassı ile, mü'min, herkesten ziyade sevmek zorunda olduğu peygamberini⁹⁵ Allah nezdindeki makamı, mahlukat içindeki ve bhusus diğer peygamberler içindeki yeri, dindeki yeri yeterince bilinse muhakkak ki o, daha ziyade sevilecektir. Hocaefendi, Resûlullah'ı pek çok yönleriyle tanıdığı için onun Peygamber sevgisine yetişebilenler

⁹⁴ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 349.

⁹⁵ Ahzâb sûresi, 33/6.

de oldukça az olmalıdır. Yukarıda kaydettiğimiz saygı ve sevgi ifadelerinin televvünü ve çokluğu mezkur mârifetin derinliğine, zenginliğine delil kabul edilebilir. Hocaefendi'nin Resûlullah hakkında kullandığı başka tavsîfât da var. Birine göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın "*Başlı zaman ve mekan üstü*"dür. "(Miraç'a temas eden) sahih rivayetlerde "*Gitti-geldi, yatağı hâlâ sımsıcaktı.*"⁹⁶ gibi ifadeler göstermektedir ki, sanki zaman bütünüyle aşılmış da bu seyahat öyle gerçekleşmiş.⁹⁷

Resûlullah'ı sevginin kaynağı olan anlamada zirve bir tespit; "*ondaki nazar ve kadem vahdeti*"dir. Resûlullah hakkında "*Allah'tan başka ne dersiniz hepsi gider*" de bir tespittir ama "*ondaki nazar ve kadem vahdeti*" tesbitinin pek gerisindedir. Evet Resûlullah hakkındaki bu müthiş tespit şöyle: "*Efendimiz'e ait ayrı bir derinlik de, O'ndaki nazar ve kadem vahdeti'dir. Gözü nereye ulaşmışsa, nazarı nereye varmışsa, ayağını oraya basabilmiş ve ortaya attığı düşünceleri hemen tatbik edebilmiştir.*"⁹⁸ Resûlullah'ın Miraç esnasında bindiği Burak'ın sürati hususunda "*gözünün değdiği yere ön ayaklarını atardı*" şeklindeki bir tavsifin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın başarısına, uzun vadeli plânlayıcılığına taşınarak nazar-kadem vahdetinden söz edilmesi bize şunu söyleme cesareti vermektedir: Faaliyet plân ve programlarını uzun vadeli ve çok önceden yapmak ve plân hedeflerine eksiksiz ulaşmadaki başarısının sırrını Hocaefendi, Resûlullah'ın "*nazar-kadem vahdeti*" sünnetinden almış olmalıdır.

Resûlullah'ın sünnetine bağlılığı

Hocaefendi'nin hadis mevzuundaki yerini tesbitte, onun, Peygamber sevgisinin yanı başında hadise olan sevgi, saygı, sadakat ve merbutiyetinin yerini ve derecesini de bilmede fayda var. Bu durumu eserlerinin bütününde, hemen hemen hepsinin her sayfasında görmek mümkün ise de *Ümit Burcu* nam eserinde

⁹⁶ Bkz.: Âlûsî 15/12.

⁹⁷ M. Fethullah Gülen, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 295.

⁹⁸ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 148.

yer alan “Selam sana ey Nebî!” adlı makalesinden birkaç pasaj olarak göstereceğiz:

Her fırsatta, Peygamber Efendimiz’e (aleyhissalatu vesselam) salât u selam getirmemiz ona karşı vefamızın gereğidir. Çünkü, salât u selamlarla onu her anışımız, hem onun peygamberliğini bir tebrik, hem getirdiği saadet-i ebediye müjdesine karşı bir teşekkür ve hem de bildirdiği fermanlara itaatimizi ve biatımızı yenilememiz mânâsına gelmektedir.

Evet, Efendiler Efendisi’ne salât u selâm okumakla, ahd-ü peymanımızı yenilemiş, ümmeti arasına bizi de dahil etmesi isteği ile kendisine müracaat etmiş oluyoruz. “Seni andık, Seni düşündük; Allah Teala’ya Senin kadrini yüceltmesi için dua ve dilekte bulunduk” demiş ve “Dâhilek ya Resulallah – Bizi de nurlu halkana al ey Allah’ın Resülü!..” talebimizi tekrar ederek onun enin şefkat ve şefaatine sığınmış oluyoruz. Dolayısıyla , salât u selama Efendimiz’den daha çok biz muhtaç bulunuyoruz.⁹⁹

(...) Kadı İyaz, Şifa-i Şerif’inde şunu nakleder: Hazreti Âdem, kendisine yasaklanan meyveden yedikten sonra Cenâbı Allah’a Efendimizi şefaatchi ederek yalvarmış; “Muhammed hürmetine beni affet!” demiştir. Allah Teâlâ’nın, “Sen Muhammed’i nereden biliyorsun?” sorusuna karşılık da, “Ben, Cennet’in kapısında ‘Lâ ilâhe illallah, Muhammedun Resûlullah’ yazısını gördüm. İsmi, Senin İsm-i Şerif’inin yanında anılan biri, Sen’in yanında en kıymetli olsa gerek!” şeklinde cevap vermiştir.

Bazı kitaplarda rivayet edildiğine göre, ezanı işiten kimse, birinci “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” denilince: “Sallallâhu aleyke ya Resûlallah: Allah sana salât etsin, ey Allah’ın Peygamberi!” der. İkinci defa, “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” denilirken de “Karret aynî bike, ya Resûlallah: Gözüm seninle aydın oldu/olsun, ey Allah’ın peygamberi!” der. Bunları söylerken de baş parmaklarının uçlarını öperek gözlerine sürer ki, bunun müstehab olduğu ifade edilir. “Gözüm seninle aydın oldu”, ne güzel bir söz.”¹⁰⁰

⁹⁹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 67.

¹⁰⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 69.

Resûlullah bütün vüsûl yollarının başındadır

Hocaefendi'nin Resûlullah'la ilgili ve zamanımızda bilinmesi gereken bir ifadesi, kelime-i şehâdetin, sadece tevhidi tasdik eden birinci kısmıyla kâfi gelmeyip, Hz. Muhammed'in risaletinin tasdiki olan ikinci kısmını da gerektirdiğini beyandan sonra şöyle gelmektedir:

Evet, madem Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Hâtemü'l-Enbiyadır, bütün enbiyanın vârisidir. Elbette O, bütün vusûl yollarının başındadır. Onun cadde-i kübrâsından hariç hakikat ve necat yolu olamaz.¹⁰¹

Hadiste derinlik ve kaynaklara hâkimiyet

Sünnete bağlılık, sünneti iyi bilmekten geçer ve ancak yeterli seviyedeki bir sünnet bilgisiyle kâmil mertebede bir sünnet hizmeti, sünnetin hayata geçirilmesi söz konusu olabilir. Sünnete hizmeti dava edinen Hocaefendi'nin bu meseledeki yeri hem önemlidir, hem de merak konusu olması eşyanın tabiatındandır. Tarihî gelenekte muhaddisler, hadis bilgilerinin miktarına göre bir kısım mertebelere ayrılırlar: Tâlib, muhaddis, hâfız, hüccet, hâkim gibi. *Tâlib*: Hadis ilmini öğrenmeye azmetmiş kişi, hadis talebesidir. *Muhaddis* ise bu ilmi yeterince öğrenmiş, az sayılamayacak miktarda hadisi senet ve metinleriyle ezberlemiş, râvileri cerh ve tâdil yönleriyle, metinleri de amel edilme durumlarıyla bilen kimsedir. *Hâfız*: 100 bin kadar hadisi senet ve metinleriyle ezberlemiş, senet ve metin bilgisi olan muhaddistir. *Hüccet*: 300 bin civarında hadisi senet ve metinleriyle aynı şartlarda ezberleyene, *hâkim* de: bütün merviyatı senet ve metinleriyle –belirtilen şartlarda– ezberleyen kimsedir.¹⁰² Hocaefendi'yi hadis bilgisi itibariyle bu tarihî taksimatta belirtilen mertebelerden birine koymak gibi bir niyetimiz yok. Ancak, hadisle ilgili merviyata (söz, fiil, takrir, siyer, şemail, ahval vs.) büyük ölçüde hâkim olduğu söylenebilir. Bu, hem temas ettiği çok miktardaki meselelere,

¹⁰¹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 69.

¹⁰² Bkz.: Aliyyükkârî, *Şerhu nuhbeti'l-fiker*, s. 3-4; Babanzâde, *Tecrid* s. 8.

gerektiği zaman hadisten deliller getirip onların sıhhat durumunu, –kaynaklarını ve hattâ yer yer rivayet farklılıklarını– gerektiği hallerde râvilerinin durumunu gösteren bilgiler kaydetmesinden anlaşılacağı gibi, “İddiada bulunmak, bir şey iddia etmek bir yönüyle kendini bilmezliktir, haddi aşmaktır; bir riya ve kendini satmadır.”¹⁰³ diyen bir kimsenin, bazı konularda kesin bir üslûpla: “Hadiste şu mesele yok, bu mesele yok” diyebilmesinden de anlaşılacaktır. Hadis kaynaklarına olan vukufunu gösteren mezkur kesin üslûba yer verdiği birkaç örnek:

1. Dünyanın kesben değil, kalben terk edilmesi gereğinin işlendiği bir konuda: “Aslında Nebiler Serveri’nin mutlak mânâda zenginliği, mal-mülk-menal edinmeyi zemmeden herhangi bir beyanını görmek mümkün değildir.” tespiti buna örnektir. Bu konudaki bütün merviyyatı bilmeyen birisinin, bu kesinlikte bir tespitte bulunması kolay değildir. Sözün devamında bazı istisnaların hususiyet arz ettiğini ayrıca belirtir.¹⁰⁴
2. Hocaefendi’ye gelen: “Hz. Katâde (radiyallâhu anh) Müslüman olduğu zaman Efendimiz’in: “Ey Katâde! Saçlarını kestir.” buyurmasının hikmeti nedir?” sorusuna Hocaefendi’nin verdiği cevap burada hatırlatmaya değer: Böyle bir sözü Resûlullah’ın söylemeyeceğine dair kanaatini belirttikten sonra: “Zaten mevsuk hadis kaynaklarında böyle bir rivayet de yok.” der, konuyla ilgili başka açıklamalara geçer.¹⁰⁵
3. Keza: “Günümüzde çokça üzerinde durulan ve dinin bir aslı gibi insanlara sunulan sarık mevzuunda bile Efendimiz’in, Buhârî, Müslim gibi mevsuk hadis kitaplarında rivayet edilen bir işareti dahi olmamıştır.” iddiası da¹⁰⁶ bu kaynakların muhtevasını çok iyi bilmeyi gerektirir.

¹⁰³ Gülen, Ümit Burcu, s. 54-55.

¹⁰⁴ Gülen, Kur’ân’dan İdrake Yansıyanlar, s. 332.

¹⁰⁵ Gülen, Prizma 4, s. 120.

¹⁰⁶ Gülen, Prizma 4, s. 121.

4. Hocaefendi'nin, kaynaklara olan vukufiyetini gösteren bir kesin üslûba, Ashab-ı Kirâm'ın İslâm'ı dünyanın dört bir yanına götürürken "dil"den ziyade temsil'e dayandıklarını ifade ederken sarf ettiği şu cümlede rastlanır: "*Siyer ve megazi kitaplarının anlattığına göre, onlar arasında yabancı dil bilen insan sadece üç-dört taneydi.*"¹⁰⁷
5. Burada zikre değer bir diğer örnek, Resûlullah'ın, Hz. Âdem ve Hz. Musa'ninkine benzeyen bir duayı yapmış olup olmamasıyla ilgilidir. Şöyle ki: Hocaefendi, Hz. Âdem ve Hz. Musâ'nın "*Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Bize mağfiret et!*" mealindeki dualarını¹⁰⁸ kaydettikten sonra: "*Efendimiz'e gelince, bu mânâda bir duasını bilmiyorum ama, Hz. Ebû Bekir'e öğrettiği اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ ظُلْمًا كَثِيْرًا "Allah'ım, nefsimi çok zulmettim..."¹⁰⁹ diye devam eden duada, aynı paralelde cümleler kullanmıştır*" der.¹¹⁰
6. Hocaefendi bir çok durumda, hadisin farklı rivayetlerinde gelen ziyade ve noksan kelimelere de dikkat çeker ki bu, onun hadisler üzerindeki derin vukufuna bir başka delil olarak değerlendirilebilir. Mesela Amerikalıların, dine öncelik vermemelerine rağmen kalkınmalarını izah ederken, hadisten bir örnek kaydeder:

Hadis-i şerifte, "Allah, şekillerinize, sûretlerinize bakmaz, kalblerinize bakar" buyruluyor. Bu hadisin bir başka zayıf rivayetinde, "kalblerinize ve amellerinize bakar" buyrulur. Bunu destekleyen bir âyet-i kerimede de, "İşleyin: Allah, Resûlü ve mü'minler yaptıklarınıza bakacaktır" deniyor. Yapılanın itkan şuuruyla güzel ve mükemmel yapılması çok önemlidir. Bunun dışında, dünya için değerlendirmede, isimden çok sıfatlar da mühimdir. Kişi mü'min de olsa, kâfirdeki Müslüman bir sıfat, mü'mindeki Müslüman olmayan bir sıfata gâlip gelir ve böylece kâfir, mü'mine galebe çalmış olur.

¹⁰⁷ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 188.

¹⁰⁸ A'râf sûresi, 7/23; Kasas sûresi, 16/28

¹⁰⁹ Buhârî, *ezan* 149; *tevhid* 9; *daavat* 16; Müslim, *zıkr* 47, 48; İbn Mâce, *dua* 2; Tirmizî, *daavat* 96; Nesâî, *sehv* 59.

¹¹⁰ Gülen, *Kur'an'dan İdrake Yanşıyanlar*, s. 284.

Ayrıca, buradaki sistemin oturduğu medeniyetin güzel yanları var. Farkında olunsun olunmasın, Allah'ın Dini'ne dayanan bu güzel yanlarla, bir de Şeriat-ı tekvîniyeye itaattan gelen üstünlükler birleşince, arkasından muvaffakiyet ve hâkimiyet de geliyor.¹¹¹

7. Müteakip örnek daha bir dikkat çekici: Hocaefendi, sükût yani az konuşmanın önemini açıkladığı bir bahiste: “*Hadis, siyer ve megazi kitaplarının tamamı taransa Hazreti Sıddık-ı Ekber'in, Allah Resûlü'nün huzurundayken konuştuğularının yüz cümleyi geçmeyeceğini iddia ediyorum.*” der:

Ben, Hazreti Ebû Bekir efendimizin (radiyallahu anh) Peygamberimizin huzurunda konuştuğu bütün sözlerin yüz cümleyi geçmediğine kânîyim. İddiada bulunmak, bir şey iddia etmek bir yönüyle kendini bilmezliktir, haddi aşmaktır; bir riya ve kendini satmadır. Bundan dolayı, kendimle alâkalı bir iddiada bulunmaktan Allah'a sığınırım.

Fakat, hadis, siyer ve megazi kitaplarının tamamı taransa Hazreti Sıddık-ı Ekber'in, Allah Resûlü'nün huzurundayken konuştuğularının yüz cümleyi geçmeyeceğini iddia ediyorum. Oysa ki, Hazreti Ebû Bekir konuşmasını çok iyi bilir, çok güzel konuşurdu. Yine bir belâğat ve talâkât üstadı olan Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekir'in Benî Saide Sakîfesindeki konuşmasını hayranlıkla anlatır, onun ruhlara nüfuz edişini, kendisinin söylemeyi plânladığı sözlerin aynıını çok güzel bir üslûpla onun dile getirişini takdirle yad eder. Yani, Hazreti Ebû Bekir söz söylemesini bilen bir insandı. Efendimizi de en iyi anlayanlardan birisiydi. Bir gün Allah Resûlü söz lâl ü güherlerini etrafa saçarken, o hayran hayran Efendimize bakmış ve coşkun bir edayla “Men edebeke yâ Resulallah” deyivermişti. Edebin birkaç mânâsı vardır. Birincisi, insanın tavır ve davranışlarında, oturuş ve kalkışında, hatta mimiklerinde hep karşı tarafa saygı ifade eden bir hâl içinde olmasıdır. Edebin –edebiyat kelimesiyle aynı kökten gelmesine bağlı olarak– bir diğer mânâsı da hitabet sanatını bilme, sözün hakkını verme, üslûplu ve güzel konuşma demektir. Hazreti Ebû Bekir'in sorusu da bu ikinci mânâ istikametindeydi; “Sana bu kadar güzel konuşmayı

¹¹¹ Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 50.

kim öğretti?" diyordu. Demek ki, sözden anlıyor, bir mücevherci gibi söz inci-mercanlarını fark ediyor ve hayranlığını dışa vuruyordu. İşte, böyle bir insanın, bütün hayatı boyunca Efendimiz'in huzurunda konuştuğu sözlerin tamamı yüz cümleyi geçmez.¹¹²

Bu ifade gerçekten dikkate alınması gereken bir iddia. Böylesine, ciddi ve titiz bir araştırma sonunda ileri sürülebilecek bir iddiayı Fethullah Gülen gibi efkâr-ı umumîyede herkesin ilgi odağı olan hiçbir kimse rast gele yapamaz. Ve üstelik, böylesi bir iddianın sorumluluğunun şuurunda olduğunu da –yukarıda geçtiği üzere– şu sözleriyle belirten bir kimse: *"İddiada bulunmak, bir şey iddia etmek bir yönüyle kendini bilmezliktir, haddi aşmaktır; bir riya ve kendini satmadır. Bundan dolayı, kendimle alâkalı bir iddiada bulunmaktan Allah'a sığınırım."*

8. İkna edici son bir örneğimiz Hocaefendi'ye, *"İçki içenin 40 gün namazı kabul olmaz."* diye bir hadis var mıdır?" şeklinde bir soruya verdiği cevaptır. O, bu soruya "vardır!" veya "yoktur!" diye kestirme bir cevap vermez, ama, belki de neticede okuyucunun "yokmuş!" hükmünü vereceği açıklamanın, hadisle ilgili teknik kısmın bir paragrafında yer verdiği ifadeler, bizim için dikkat çekici; çünkü çok net ve iddialı: *"İnsan içki içtikten sonra kıldığı namazları kaza edecek diye sarih, sahih bir nass olmadığı gibi, mürsel, merfû, zayıf, metruk bir rivayet de yoktur."*¹¹³

Bu örnekleri, Hocaefendi'nin hadis kaynaklarına ne derece vakıf olduğunu anlamada ve ileride, bu paralelde kaydedeceğimiz başkaca delilleri takdir etmede önemli ipuçları diye değerlendiriyoruz.

Canlı şahitlerin şهادeti

Hocaefendi'nin kitaplarından hareketle, hadis karşısındaki yerini tesbite çalıştık. Gerek fikir ve gerekse aksiyon plânında, hadis

¹¹² Gülen, *Ümit Burcu*, s. 54-55.

¹¹³ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 324.

ve sünnetin dışına çıkmadığını tesbit ettik. Yerli ve yabancı, kendisinden ufuk, aksiyon ve metot plânlarında feyz alan muhatap ve sevenler kitlesinin millî sınırların ötelere taşan, hadisin güncelleşip yaygınlık kazanmasındaki rolünün önemine de dikkat çektik. Kültür hayatımızda bu kadar etkin ve hassas bir mevki kazanan Hocaefendi'nin –insanlığın huzur ve terakkisindeki yeri 1500 yıllık tarihî tecrübe ile ispatlanmış olan sünnet-i Muhammediye'yi- ne derece yeterli ve sağlıklı kavradığını bilmek bir o kadar önemlidir. Kitaplarında kullanmış olduğu hadisler, piyasaya yansıyan avamî neşriyattan –kendi tabiriyle– fişlemelerle toplanmış sathî malumattan mı ibaret, yoksa sünnet deryasına mâhir bir gavvâs gibi dalıp hadis-sünnet incilerini, günümüzün ihtiyacına göre hazâkatle seçip devşirip, ustaca sunan bir sarraf mıdır?

Bunu bilmek ve efkâr-ı umumiyeyi bu noktada da bilgilendirip itminan vermek üzere, Hocaefendi'nin hadis kaynaklarına olan hâkimiyetini, uzun süre ders almış olmak hasebiyle, kendisini yakinen tanıyanlardan sorma gereğini hissettik ve üç kişiden sorduk: Dr. Ergun Çapan, Cemal Türk ve Mehmet Enes Ergene. Onların, canlı şâhitler olarak yaptıkları, açıklamalarını aşağıda kaydedeceğiz. Görülecektir ki, Hocaefendi'nin hadislere ve hadis kaynaklarına hakimiyeti hususunda, bizim, kitaplarından hareketle ortaya koyduğumuz tesbitleri te'yidin ötesinde ziyade bilgiler de bulunmaktadır. Rical ilmine verilen önem bunlardan biri. Memleketimizde maalesef ihmal edilen bu husus, acaba İslâm dünyasının herhangi bir köşesinde önemi kavranıp bu denli bir ciddiyetle uygulanmaya konmuş mudur? Şahsen bilemiyorum. Ama gereğine inanıyorum.

Ergun, Cemal ve Mehmet Enes Beylere, bu değerli katkıları sebebiyle hem kendi adıma, hem de sundukları detayları öğrenmekten memnuniyet duyacak değerli okurlarım adına teşekkürü borç biliyorum:

“Hocaefendi, değişik zamanlardaki farklı ders gruplarında tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, tasavvuf, Arapça grameri ve belâğatı gibi temel disiplinlerle alâkalı kitaplar okutmuştur. Hemen hemen her ders grubunda hadis ile ilgili bir kitap okumaya çok ciddi

önem vermiş; çok azı müstesna ders okuttuğu gruplarla mutlaka bir hadis kitabı bitirmiştir.

Hocaefendi'nin okuttuğu hadis kitaplarına geçmeden önce ders okutma metodu üzerinde durmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Hocaefendi'nin ders okutma usûlünde talebe derste okunacak metne önceden hazırlanır; ibareyi hem hareke hem de mânâ olarak anlayıp, kavramaya çalışır. Metinde geçen fiiller, isimler bunların hususiyeti, hadislerde geçen kelimelerin mânâları, ravi isimlerinin doğru okunması, ibaredeki şiirlerin çözülmesi derse gelmeden önce talebenin yaptığı hazırlıklardandır.

Talebe derste metni okur, gerek görülen yerlerde Hocaefendi izahlar yapar, talebenin okunan konu ile ilgili sorularına cevaplar verir. Özellikle derste sorulan bu sorular Hocaefendi'nin ufkundan, orijinal yaklaşımlarından istifade için çok önemli bir fırsattır.

Hocaefendi'nin değişik zamanlarda okuttuğu hadis ve hadis ilimleri ile ilgili kitapları bir liste halinde vermek istiyoruz:

1. Buhari (194/810). Kısa adıyla "*Sahih-i Buhari*" olarak bilinen "*el-Câmiu'l-müsnedu's-sahihu'l-muhtasar min umuri Resûlillah ve sünenihi ve eyyamihî*" isimli eser; Kur'ân'dan sonra en sahih kaynak kabul edilen bu eseri defâatle okutmuştur. Bu okutmalar iki şekilde olmuştur. Bir kısmı sadece Buhari'nin metninin okunması şeklinde diğeri ise Buhari'nin değişik şerhleri ile birlikte olmuştur.

Hocaefendi, *Buhari*'yi şu şerhlerle birlikte okutmuştur:

- a. Kastallanî (923/1517), "*İrşadu's-sâri li şerh-i Sahihî'l-Buhari*"
- b. Bedreddin el-Aynî (855/1451)'nin "*Umdetü'l-kâri fi şerhi'l-Buhari*" (20 cilt). Bu eser *Buhari*'nin en önemli şerhlerinden biridir.

Hocaefendi, talebelerle *Buhari*'nin metnini okurken kendisi de bahsi geçen bu şerhten takip etmiştir. *Umdetü'l-kâri* değişik zamanlarda farklı talebelerle iki kez baştan sona okunmuştur. İlkinde talebeler *Buhari*'nin metninden hadisleri okumuş, Hocaefendi de şerhten lüzum gördüğü yerleri talebelere okumuştur. Şöyle ki; Hocaefendi şerhten hadiste geçen garib kelimelerin izahtı, ravilerden isminin okunuşu ile ilgili ihtiyaç duyulan bilgilerin

bulunduğu yer ve özellikle “*Letaifu’l-işare*” denilen hadisin ihtiva ettiği mânâ tabakaları, ince nükteler ve “*Ma yüstenbatu minhu*” gibi ilgili hadisten çıkarılan hükümler kısmını okumuştur.

Daha sonra farklı bir grupla okunurken ise daha önceki okunuşta olduğu gibi hadisin metninin ve şerhinin yanına, ilave olarak hadislerin ravileri hakkında özel bir çalışma yapılarak okunmuştur: Talebeler derse gelmeden önce hadiste geçen ravileri Zehebi’nin “*el-Kâşif*” isimli rical kitabındaki sistemi esas alarak her bir ravi için ayrı bir fiş hazırlamışlardır. Bu hazırlanan fişte ravinin hadis aldığı hocaları ve kendisinden rivayet eden talebeleri zikredilerek, bu hadis ravisinin faziletlerinden, güzel sözlerinden çarpıcı misallere yer verilmiş ve bu ravi hakkında cerh ve tadil âlimlerinin görüşleri de not edilmiştir. Bu şekilde hazırlanan fişler, hadis metni ve şerhinin ardından Hocaefendi tarafından okunmuştur.

c. İbn Hacer el-Askalanî (852/1448) “*Fethu’l-Bâri bi-şerhi’l-Buhari*” (14 cilt). Hocaefendi, bu eseri de, talebeleri ile baştan sona kadar hadislerin senet ravileriyle birlikte okumuştur. Ve okuma metodu daha önce *Buhari*, *Umdetu’l-Kari* şerhi ile birlikte okunurken takip edilen metotla temelde aynı olmakla birlikte yapılan ilaveler vardır: Temelde *Kâşif* esas alınmakla birlikte, *Tehzibü’t-tehzib*, *Siyer-i a’lami’n-nübela*, *Hilyetü’l-evliya*, *Sıfatu’s-saffe* ve İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ı gibi kitaplardan istifade ile ravinin fazileti, rivayet ettiği hadislerden örnekler ve raviler hakkındaki bilgiler zenginleştirilerek fişlere değil de bilgisayarda word dosyasına yazılarak ve ders esnasında sinevizyondan talebelerin okuması şeklinde olmuştur. Öte yandan hadisi rivayet eden sahabîlerin zühd, ibadet, takva, adanmışlık ruhu ile ilgili günümüze bakan yönleri arz edilerek Peygamber Efendimiz’den naklettiği hadislerden de misaller verilerek ve bu sahabîden kimlerin hadis rivayet ettiği gösterilerek okunmuştur.

Sahabe dışındaki ravilere gelince; ravinin kimlerden hadis aldığı, onun ibadet, zühd, takva ve ilim adına dikkat çeken

meziyetlerinden anekdotlar konularak, ne kadar hadis rivayet ettiği, kimlerden hadis aldığı ve kendisinden kimlerin hadis rivayet ettikleri yazılarak hakkında hadis âlimlerinin yaptığı değerlendirmeler aktarılır.

Hocaefendi, rical ilmine çok önem vermektedir. Ve kendisi bizzat ricali iyi bilmektedir. Talebelerine de ricali öğretmek ve belletmek için her derste hadis okudukça onun ravilerini önemli hususiyetleri ile tanıtarak öğretmeyi hedeflemektedir. Ayrıca ilimde zirve olan bu insanların Allah'a kulluktaki derinlikleri, ibadet, takva ve ilme olan düşkünlüklerinin talebeye hüsnü misal olmasını adeta onların ruhlarına akmalarını istemektedir.

2. Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac'ın (261/874) "*es-Sahih*"i.
3. Ebû Davud es-Sicistani'nin (275/888) "*Sünen*"i. Hocaefendi bu kitabı farklı zamanlarda değişik şerhleriyle okutmuştur:
 - a. Halil Ahmed es-Seharenfûrî'nin (1346/1927) "*Bezlu'l-mec-hûd fi halli Ebî Davud*"u (20 cilt).
 - b. Mahmud Muhammed Hattab es-Sübkî'nin (1352/1933) "*Menheli'l-azbi'l-mevrud şerhu Sünen-i Ebi Davud*" isimli eseridir. Ebû Davud'un bu şerhi, mezheplerin görüşlerine mümkün mertebe yer verilerek hazırlanmış sistematik, güzel bir çalışmadır. Fakat yarım kalan bir çalışmadır. Hocaefendi bu şerhten takip etmek suretiyle belli bir yere kadar Ebû Davud'un *Süneni*'ni bir grup talebe ile okumuştur.
4. Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî'nin (279/892) "*Sünen-i Tirmizî*" veya "*el-Câmiu's-sahih*"i. Hocaefendi bu hadis kitabını Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübârekfûrî (1353/1934)'nin, *Tuhfetü'l-ahvezî* (10 cilt) isimli şerhi ile birlikte okutmuştur. Mübarekfurî'nin yer yer Hanefî mezhebinin yaklaşımlarını, delillerini kritik ettiği yerler ile ilgili olarak bir talebe Hocaefendi'nin isteği üzerine Tehanevî'nin "*İ'lai'us-Sünen*" adlı Hanefi fikhına dair yazılmış müdellel kitabından ilgili yerleri

dersten önce okuyarak önemli kısımlarını özet halinde veya metinden okuyarak derste sunmaya çalışmıştır.

5. Nesaî'nin "Sünen"i.
6. İmam Mâlik'in "el-Muvatta"ı.
7. M. Ali Nâsif'in "et-Tâcu'l-câmi"i. (5 cilt) Bu hadis kitabı bir kaç kez okutulmuştur.
8. ez-Zebidî'nin "Ukudu cevahiri'l-münife"si (2 cilt).
9. Ali el-Müttakî (975/1567), *Kenzü'l-ummâl* (16 cilt). Bu eser, hadis adına nakledilen rivayetleri toplayan en cami eserlerden biridir.
10. Zekeriya en-Nevevî'nin (676/1277) "*Riyazu's-salihin min kelâm-i Seyyidi'l-Mürselin*"i. Hocaefendi bu eseri okuturken her konu ile ilgili en yaygın hadisleri işaretlettirerek bunları talebelerine ezberlettirmiştir. Ezberlemek üzere işaretlenen bu hadisler 550 civarındadır.
11. Kadı İyâz'ın (544/1149), "*eş-Şifâ bi ta'rifi hukuki'l-Mustafa*"sı.
12. Muhammed Fuad Abdülbaki'nin "*el-Lü'lüü ve'l-mercan*"ı. (3 cilt).

Hocaefendi, Ahmed Muhammed Şakir'in hadis usûlü ile ilgili "*el-Bâisu'l-hasis*" adlı eserini bir-kaç gün içinde talebeleriyle okumuştur".

Hadis ilminin şerefi

Hocaefendi, hadislere olan güveni sağlamada sahabe, tabiîn ve etbau't-tabiin dönemlerinde ve daha sonraki asırlarda ümmetin ve bilhassa ulema kesiminin sünneti öğrenmeye gösterdiği alâkaya da yer verir. Mesela Hz. Enes'in azatlısı olan tabiîn'in büyük âlimi İbn Sirin'in oğlu Enes b. Sirin'e ait bir bilgi kaydeder. Buna göre bu zat, Kûfe'ye geldiği zaman Kûfe mescitlerinde 4.000 hadis talebesi mevcuttur. Ve bunlar arasında 400 tane fakih vardır. Sadece Kûfe şehrinde 400 fakih bulunmasının ne mânâya geldiğini belirtmek üzere, önce "fakih"i "Kur'ân, sünnet ve icmayı malzeme olarak kullanıp dinin emirlerini istinbat gücüne sahip

olan kimse" diye tarif ettikten sonra, Ahmed İbn Hanbel gibi bir milyon hadisi hafızasına almış büyük bir muhaddisin bile "fakih" sayılmadığına dikkat çeker.¹¹⁴

"(Hadis öğrenmeye) ortam müsaitti" başlığıyla yapılan tahlilde Resûlullah devrinde edebiyat ve bilhassa şiirde Arapların çok ileri bir seviyede olduğu açıklandıktan ve Hansâ isimli söz sultanı bir kadın tanıtıldıktan sonra onun, "Kur'ân ve Allah Resûlü'nün nurlu sözleri karşısında şiir söylemeyi bırakıp, kendini onun söz zembemesi içine saldığını" belirtir ve bu durumun hadis ilminin gelişmesine nasıl yansıdığını bir iki satırlık bir fezleke ile gösterir: "*Bunlar ve bunlardan sonra gelenler, birer söz kimyageri, hadis kimyageri olarak Resûlullah'ın sözünü başka sözlerden çok rahat tefrik edebiliyorlardı.*"¹¹⁵

Hocaefendi, hadislerin titizlikle zabtedilip korunduğu hususunda okuyucusunu ikna sadedinde yer verdiği "Hâfızada dâhi idiler" başlığı altında: "Müsteşriklerin boy hedefi Ebû Hureyre'yi, Resûlullah'ın emriyle 15-20 gün içinde İbrance'yi öğrenen Zeyd b. Sabî'ti, daha sağken "ümmeğin âlimi" unvanını alan İbn Abbâs'ı, hafızada kahraman Hz. Aişe'yi hârîka derecedeki hâfızalarıyla kısa kısa tanıttıktan sonra tabiinden "müsteşriklerin baş düşmanı", Muhammed b. Şihab ez-Zührî, âmâ Katâde b. Diâme, Şa'bî, İbrahim en-Nehâî ve İmam Şâfiî gibi meşhurların hep birer hâfıza dahilileri olduğunu hatırlatır.

Bütün bu bilgiler, hadis öğrenme işine ümmetin nasıl önem verip, onun tahsili, titizlikle korunması, sağlıklı şekilde anlaşılması için en kabiliyetli evlatlarını yönlendirip istihdam ettiği anlamada yardımcıdır.

Muhaddislerin hadislere olan âşinalığı

Ümmetin hadislere olan güvenini artıran bir husus, muhaddislerin, kendilerine hadis diye rivayet edilen bir metinle karşılaşınca, işitir işitmez onun hadis olup olmadığını anlayacak derecede hadisin cevheri üzerine kesbettiği mümarese ve ihtisastır.

¹¹⁴ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 498-499.

¹¹⁵ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 502.

Bunu ifade eden menkıbeler var. Bunlardan biri şöyle: Abdullah b. Mubârek'e "Ortalığı mevzu hadisler sardı, ne yapacağız?" nevin-den telaş gösterenlere, gayet sâkin: "Telaşa gerek yok, buna karşı bizim de sahihle uydurmayı tefrîk edecek mütehasıslarımız (cehâbize) var" cevabını verir ve "Kur'ân'ı Biz indirdik, Biz koruyacağız" mealindeki âyetle ifade edilen ilâhî garantiyi hatırlatarak¹¹⁶ teselli verir. Gerçekten İslâm dünyası, en kabiliyetli, hâfızaları en güçlü evlatlarını dinin ikinci kaynağı bildikleri Resûlleri'nin sünnetinin öğrenilmesi ve muhafazası için bu ilme yönlendirmiştir. Öyleleri çıkmış ki karşısına çıkan bir rivayeti, işitir işitmez, sened yönüyle incelemeyen bile, ondaki nebevî nuru hemen görüp onaylayacak veya uydurulandaki karanlığı hissedip derhal reddedecek mümareseyi kazanmıştır.¹¹⁷

Hadis-vahiy ilişkisi

Hadis-vahiy ilişkisini değerlendirmede ulema arasında eskiden beri farklı görüşler olagelmıştır. "O, ancak kendine vahyolunanı söyler" mealindeki âyeti¹¹⁸ esas alan bir kısım âlimler Resûlullah'ın hadislerinin de vahye dayandığını söylemişlerdir.¹¹⁹ Teferruata girmeden belirtmek isteriz: Hocaefendi, kendisi, kaydını koymasa da Aleyhissalâtu vesselâm'ın –en azından dini ilgilendiren sözlerinde ve Elmalılı'nın ifadesi ile "müntehası itibariyle"¹²⁰– vahye dayandığı kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü "Size, hamele-i arş'tan bir meleği anlatmam üzere bana izin verildi..."¹²¹ hadisini tahlil ederken, Hocaefendi, hadisten öğrendiklerimiz arasında şunu da kaydeder: "Efendimiz'in her söylediği ve anlattığı, Cenâb-ı Hakk'ın izin ve müsaadesine bağlıdır. Yani anlatılanlar vahiy bağlantılıdır."¹²²

¹¹⁶ Hicr sûresi, 15/9.

¹¹⁷ Bkz.: Babanzâde, *Tecrîd* 1,283.

¹¹⁸ Necm sûresi, 53/4.

¹¹⁹ Bkz.: er-Râzî, *Tefsîrü'l-kebir* 27,282, Emalılı 7,4571-72.

¹²⁰ Elmalılı, *Tefsir* 7,4572. Resûlullah, içtihat da yapmıştır, şayet yanılsa ilâhî ikazla düzeltileceğinden, müntehası itibariyle Aleyhissalâtu vesselâm hevedan konuşmaz, bütün söyledikleri vahye dayanır, güvenlidir demek olur.

¹²¹ Ebû Dâvud, *sünnet* 18.

¹²² Gülen, *Varlığın Metafizik Boyutu*, s. 186.

Selef dönemi hadisçileri maneviyatı güçlü kimselerdi

Şatbî, meşhur eseri *Muvafakat'* ta bazı âlimlerin: “*Yaratıcı'nın varlığını, risâleti, ve şeriatı inkâr eden bir kimsenin*” de şeriatte içtihat yapabileceğini söylediklerini, kaydeder.¹²³ Cumhur-u ulemânın, müctehit olabilmesinin öncelikli şartı olarak, adâlet –yani mü’ min muttaki olma şartında– ittifakları¹²⁴ karşısında şaşırılmamak elde değil. Ancak, din ilimlerinin merkezinde yer alan fıkıh ilminin de kendi kaideleri çerçevesinde tamamen tecrübe ve müşahadeye ve dolayısıyla objektif esaslara –yani Şâtibî'nin ifadesiyle farz olan mukaddemâta– dayanan tercübî (müsbet) bir ilim mesabesinde olduğunu belirtme sadedinde bu tesbitin yerinde olduğu kabul edilebilir. Aynı değerlendirmeyi hadis için de yapabiliriz: Eslaf ulemasının, âyet ve hadislerden hareketle tespit ettikleri hadis usûlü kaideleri çerçevesinde hareket ettikçe hadislerden gayri müslimler de mâkul, müspet hükümler çıkarabilir. Ama fiiliyatta bu mümkün mü? Bu soruya “evet!” diyebilmek zordur. İnsanın tercihlerine inancının, his-iman dünyasının tesirleri büyüktür. Bu sebeple olacak, Hocaefendi, hadisçilerin çok yoğun bir iman-muhabbet atmosferinde yoğrulmuş, güçlü bir mâneviyat ve teslimiyet gerilimi yaşayan peygamber âşıkları olmalarını temenni eder. Aksi takdirde Şâtibî'nin işaret ettiği müctehit örneğindeki hadisçiliğin âkibetinin hayır getirmeyeceğine dikkat çeker: “*Yahya b. Saidü'l-Kattan ve Yahya b. Main gibi büyük ilk hadisçilerin hepsi, tepeden tırnağa mâneviyat insanıydılar. Mâneviyatsız, katı hadisçilik ayrı bir bela ve bir marazdır.*”¹²⁵

Hadislerin kullanımı: Taktî ve mânen rivayet

Usûl-ü hadis bahislerinde teferruatlı olarak ele alınan bir konudur: Bir hadis rivayet edilirken, metin kısmı, ilk kaynaklara girdiği şekilde tam olarak mı rivayet edilmeli, yoksa metni konularına

¹²³ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât* 4,69.

¹²⁴ Bkz.: H. Yunus Apaydın, *DİA* 21/439.

¹²⁵ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 350.

göre parçalayıp her bir parçayı ilgili olduğu bir konuda delil olarak kullanmak mı?

Hocaefendi meselenin teknik münakaşasına hiç temas bile etmeden “taktî”e fiilen yer verir. İçerisinde pek çok konunun yer aldığı bir hadisin –tıpkı Buhari, Tirmizî ve diğer bir kısım muhaddisler gibi– sadedinde olduğu konuya delil olacak kısmını alır, geri kısmını terk eder. Ve bu işi, ifadenin akıcılığını ve bütünlüğünü sağlayacak şekilde, oldukça farklı tarzlarda yapar. Öze hanel vermeden, hadislerin böylesine başarılı bir aktarımı gerçekten dikkat çekici. Bu başarı sadece ifadenin kazandığı akıcılık ve bütünlük açısından değil, ifadenin özlü kalması, hadiste mevcut olan ve asıl konuyu ilgilendirmeyen başka meseleler sebebiyle okuyucunun fikren teşettüte uğramasını önlemesi açısından da ehemmiyet taşır.

Mesela şu ibareye bakalım: “*Bir kudsi hadiste, Allah’ın rahmetinin gazabına sebkattığı ve onun her şeyi kuşattığı ifade edilir.*”¹²⁶/¹²⁷ Burada bir mânâ nakli vardır ve oldukça da asla yakındır. Farklı şekillerde rivayet edilen hadisin bir vechi şöyle: “*Yüce Allah mahlukatı yarattığı zaman, yanında mevcut bir kitaba şöyle yazdı: Rahmetim gadabıma galebe çalmıştır. Bu arşın yukarısında, yanındadır.*”¹²⁸ Usûl-i hadiste, taktî bahsinden ayrı da olsa, icra yönüyle taktî ile irtibatlı hattâ onunla iç içe olan bir de hadisin lafzen veya mânâden rivayeti meselesi vardır. Bunu câiz görenler, görmeyenler, her iki tarafın delilleri, “caizdir” diyen cumhurun koştuğu şartlar gibi pek çok teferruatı olan bu konuda Hocaefendi’nin hadisleri, ifadenin akıcılığını bozmayacak bir üslûpla, bir çok kereler, en azından kısa hadisleri ve çoğu kere de belirttiğimiz gibi uzun hadislerden de taktî yoluyla, hadisin sadedinde olduğu konuyla ilgili kısmını mânâsıyla zikredip geçtiğini görürüz: “*Diğer bir hadislerinde de O (sallallâhu aleyhi ve sellem), sürüden ayrılanı kurtların yiyeceğini haber vermişlerdir.*”¹²⁹/¹³⁰ “*Kıyamet günü Cenâb-ı Hak katında, oruçlunun*

¹²⁶ Bkz.: Buhârî, *tevhid* 15, 55; Müslim, *tevbe* 14-16.

¹²⁷ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 4, s. 21.

¹²⁸ Buhârî, *tevhid* 15, 22, 28, 55; Müslim, *tevbe* 14-16; İbn Mâce, *zühd* 35.

¹²⁹ Ebû Dâvûd, *salât* 46; Nesâî, *imamet* 48; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/196.

¹³⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 4, 18.

ağzındaki) bu kokunun miskten, amberden daha şirin ve daha enfes bir semereye vesile olacağına işaret buyrulmuştur..." gibi.¹³¹

Hocaefendi, dünyanın kesben değil, kalben terk edilmesi meselesini açıklarken bunun nasıl olabileceğini, ashtan Abdurrahman b. Avf örneğini, rivayetin aslındaki teferruatları atarak öz olarak verir: "Tıpkı Abdurrahman b. Avf gibi ki, o, yedi yüz deveyi yükleriyle birlikte infak etmişti; etmişti ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona zenginliğinden ötürü hiçbir şey dememiş, ta'n u teşnide bulunmamış. Sadece bu büyük servetin hakkını vermek için onu inzar edip uyarmış ve tebşirde bulunup şahlandırmıştı."^{132/133}

Bazen Resûlullah'ın bir hali, yine rivayet tarzında değil, kendisinden ilave edilen bir coşkuyla anlatılmıştır. İşte Resûlullah'ın cömertliğinin tasviri: "Hele peygamberliğinden sonra bu kerem öyle artmıştı ki, Allah Resûlü âdeti şekillenmiş bir kerem ve cömertlik olmuştu. Bilhassa Ramazan aylarında, Hz. Âişe Validemiz'in de ifadesiyle, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) rahmetle esen rüzgârlara benzerdi; elinde-avucunda ne varsa hepsini çevresine dağıtırdı."

"Şeytan kelimesi başkaları için de kullanılabilir mi?" sorusuna cevap verirken önce, serkeş bir ata bindirilen Hz. Ömer'in: "Beni bir şeytana bindirdiniz" dediğini kaydettikten sonra, "Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bir yerde köpeğe, bir yerde de serkeşlik yapan deveye şeytan demiştir." diye hadisleri son derece özetleyerek kaydeder.¹³⁴

Hadisin Arapça aslından bir parça alınarak hadise işaret edildiği de görülür: "Her insanda olduğu gibi bende de bazen fevkalâdeden haller olmuştur. Belki de bu gibi durumlar da Efendimizin "Lî zemânun" dediği hallerden biridir..."¹³⁵

Hocaefendi'nin eserlerinde bu tarz hadis kullanımına sıkça rastlanır. Hadisler üzerine biraz müktesebatı olanların kolaylıkla anlarken, diğerlerinin zorlanacağı bir örnek kaydedeceğim: Sohbet

¹³¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 354.

¹³² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3/376-381.

¹³³ Gülen, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, s. 331.

¹³⁴ Gülen, *Prizma 1*, s. 144-145.

¹³⁵ Latif Erdoğan, *Küçük Dünyam*, Ufuk Kitap Yay., İstanbul 2006, s. 118.

meclisinden istifadenin âdâbı hakkında sorulan bir soru üzerine, “Sohbet edenden istifade niyetiyle mecliste hazır olmalı, kibir, gururla dinlememeli” düsturunu açıklama sadedinde “*Yeryüzünde haksız yere böbürleneneri âyetlerimden uzaklaştıracam*”¹³⁶ mealindeki âyetle bunu takviye eden bir de hadis meali kaydettikten sonra: “*Evet*” der “*kibir ve gururla âlude bir insanın, yani Allah’a ait “izar” ve “ridayı” kendisine aitmiş gibi kullanan....*”¹³⁷ der. Burada kaydedilen “izar” ve “rida” kelimeleri ile Ebû Saîdi’l-Hudrî’nin rivayet ettiği şu mealdeki hadis-i kudsiye işaret edilmektedir: “*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Allah Teâla Hazretleri şöyle dedi: “Büyüklik (kibriya) ridâmdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azap veririm.*”¹³⁸

Bu çeşit kısaltmalar bazen iki, hattâ tek kelimeye kadar inebilir. Yani umumiyetle bilinen bir hadisin muhtevasını hatırlatıcı olma hüviyetini taşıyan bir tek kelimeyi zikreder. Mesela gönüldaşların zaman zaman sohbet meclislerinde bir araya gelmelerinin önemini belirtme sadedinde, yüce bir mevki işgal eden ashâbın *sohbet* kelimesinden yani Resûlullah’ın sohbetine ermekten geldiğine dikkat çektikten sonra Aleyhisslatu vesselâm’ın bu meseleyi tesbit eden hadislerinde “tezâkür” ifadesini kullandığı belirtilir. Ve hadisin tamamına bu kelimeyle işaret edilip geçilir.¹³⁹

Ama şunu da belirtelim ki, çokça işlediği, sohbet arkadaşlarında da gereken birikim ve marifetin sağlanmış olması icab eden bir kısım hadislere, müteakip veciz atıflar, sohbet ehli olmayan, mesela öyle bir konuyu sadece kitaptan okuyan bir kimseye o hadis kapalı kalabilmektedir. Buna vereceğimiz bir misali bütünü ile aktarmak sözü uzatacağı için özetleyeceğiz: “Hizmetle beraber evlilik” başlığını taşıyan konu işlenirken şu ibareye de yer verilir:

Boyunduruğun yere konduğu bir zamanda; böylesi güzel bir işe omuz veren yiğitler, evvelâ tefekkür ile sahip oldukları

¹³⁶ A’râf sûresi, 7/146.

¹³⁷ Gülen, *Prizma 1*, s. 100.

¹³⁸ Müslim, *birr* 136; Ebû Dâvud, *libas* 29. Not: “İzar” gömlek, “rida” da gömlek üzerine giyilen giysidir

¹³⁹ Gülen, *Prizma 1*, s. 27.

değerlerin farkına varacak.. râbîta-i mevt ile, dünyanın zeval ve fenâsını aşacak.. hatta fenâ ve zeval içinde gerçekten var olmanın yollarını başkalarına gösterecek.. millete hizmet yolunda omuz omuza beraber oldukları arkadaşları içinde gerçekten var olmanın yollarını başkalarına gösterecek.. onlarla tasada, kederde, sevinçte her zaman ve her yerde beraber olacak.. ve bu sayede birleriyle binlere ulaşacaklardır. Gerçek ve fanın temsilcileri olan bu fütüvvet kahramanları, örnek aldığı, rehber ve rehnüma kabul ettiği büyükleriyle buluşmaya gidiyor gibi şevk u tarab içinde hizmete koşacaklardır. Ve muştusu asırlar önce verilen dünyalarının gerçekleşmesi için, hamle hamle üstüne daha nice kahramanlıklar sergileyeceklerdir.

Rabbim, nesillerimizi ihsanıyla, keremiyle, inayetiyle serfiraz eylesin! Gücümüzü aşan ve takatimizin üstünde çıktığımız bu yolda ve bu büyük mücadelede Kendi kuvvetiyle, havliyle bizi desteklesin! Bu işi bizimle ve bizden sonra gelen nesillerle devam ettirsin! Rabbim, dinini pâyidar kılmak suretiyle yerin üstündekini de, altındakini de sevindirsin, güldürsün ve hoşnut eylesin!¹⁴⁰

Burada öz olarak, hizmet erlerinin evlenince: “Hele biraz keyfimize bakalım” havasına girmeden, evliliğin de hizmetin inkişafında bir vasıta kılınması gerektiği mesajı anlaşılır. Ancak kaydedilen âyet meâline Resûlullah, Hz. Ebû Bekir ve Ebû Eyyüb el-Ensârî hazerâtının –metinde atıf yapılan– yorumları kapalı kalabilir. Bu bahsi Hocaefendi, başka yerlerde genişçe işlemiştir.¹⁴¹

Bazı kere, herhangi bir hadise atıf bile yapılmadan, kültürel bir müktesebat gibi zikredilip geçilen bir bilgi, öz itibarıyla hadistir

¹⁴⁰ Erdoğan, *Küçük Dünyam*, s. 118.

¹⁴¹ Burada çok özetlenen hadise'ye göre: İstanbul'un sahâbîler zamanında kuşatılması sırasında bir Müslüman asker, büyük bir kahramanlık yaparak düşman üzerine tek başına saldırınca, bazıları: “Eliyle kendini tehlikeye attı” diyerek Bakara sûresinin 195'inci âyetine telmihte bulunurlar. Bu sözleri işiten Ebû Eyyüb Hazretleri: “Ayeti yanlış yorumluyorsunuz, bu âyet, ortalık biraz sulhe kavuşunca biz Ensardan olanlar: ‘Artık biraz da bağ bahçe işlerimize dönelim...’ mealinde konuşmuştuk, bu tavrımızı kinamak üzere bu âyet indi” diyerek tavihte bulunur (İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/404-405). Hocaefendi başka yazılarında bunu mufassal olarak anlattığı için –tekrarla temas ettiği bir kısım meselelerde aynen yaptığı gibi– burada fevkalade özetleyerek meseleye temas etmiştir. Bu vesile ile temenni edelim ki, eserlerin müteakip neşirlerinde veciz kalan bahislerin genişçe ele alındığı yer(ler) dipnotlarda gösterilsin.

veya bir başka metinde hadis olduğu belirtilmiştir de: “*Enbiyâ-ı izâmdan öyleleri gelmiştir ki, ya tek bir ümmeti olmuş veya hiç olmamış.*”¹⁴² İşte bu, bir hadistir.¹⁴³

Şunu da ilave etmek gerekir; Hocaefendi, birçok durumda, hadise veya bir kaynağa atıf yapmadan bir kısım tavsiyelerde bulunur ve düsturlar zikreder. Bunlar da çoğunlukla hadis menseldir. Bir misal vermek gerekirse: *Çekirdekten Çınara* isimli eseri, anne-babalar için çocuk terbiyesinde bir rehber kitap olarak hazırlanmıştır. Çocuk terbiyesinde göz önüne alınması gereken, uygulamaya nakledilmesi icabeden çok miktarda tavsiyeler vardır. Kitabın hacmi artırılmamak için hadis metinlerine fazla yer verilmemiştir. Ama tavsiyeler özde rivayete dayanır. Söz gelimi “*Kem nazarlara karşı koruma*” başlığı altında yapılan tavsiye, İbn Abbâs’tan gelen bir rivayetin meali durumundadır:

İbn Abbâs (radiyallahu anh) der ki: Nebi Aleyhissalâtu ves-selâm Efendimiz, (sevgili torunları) Hasan ve Hüseyin (radiyallahu anhüma) için istiaze duasında bulunur ve derdi ki: “Allahım, senin en müessir kelimelerini şefaatchi kılarak onları, her bir şeytan, her bir zehirli haşerât ve elem verici durumlardan, hastalıklardan, kem gözlerden korumanı yakarıyorum.” Ve Resûlullah ilaveten derdi ki: “Atamız İbrahim de İsmail ve İshak [veya İsmail ve Yakup dedi] için bu suretle istiazede bulunurdu.”¹⁴⁴

Hocaefendi’nin, hadisleri kullanırken önem verdiği bir başka hassasiyetine daha dikkat çekmek isteriz: Günün, İslâm aleyhinde pek yoğun propaganda şartlarında, bir kısım hadislerin vermek istediği mesajı anlamayanlara hadisleri, bir sebep tahtında zikretmek bile tepkiye sebep olabilmektedir. Hocaefendi, dikkat çekicidir ki, kadınların itaatiyle ilgili bir hadise atıf yaparken, hadisin yanlış anlama istikametindeki şartlanışlığı tahrir edecek

¹⁴² Gülen, *Prizma* 3, s. 113.

¹⁴³ Müslim, *iman* 374.

¹⁴⁴ İbn Mâce, *tıb* 36, Tirmizî, *tıb* 18. (M. Fethullah Gülen, *Çekirdekten Çınara*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 92). Bütün eserlerdeki benzer ifadeler bir tarafa, sadece *Çekirdekten Çınara*’da geçen benzer ifadelerin hadisteki asılları gösterilmeye kalkılsa çalışmanın hacmi çok arttığı gibi asıl gayenin de dışına çıkmış olur.

kelimelerine kadar olan kısmını zikrederek, gerisini dinleyenin anlayışına terk eder: “Şayet Allah’tan başkasına secde caiz olsaydı..”¹⁴⁵ der gerisini zikretmez.¹⁴⁶

Hadisler nasıl sunulur?

Hemen her konuda, o konuya giren bir kısım hadislere yer verilir. Ancak Hocaefendi, bunları her seferinde muayyen, kalıplaşmış bir tarz ve üslûpta kaydetmez.

1. Bazen Arapça metni ve Türkçe tercümesiyle verirken, bazen de sadece Türkçe tercümesini verir.
2. Bazen lafzı esas alırken, bazen mânâyı esas alır. Mânâyı esas aldığı durumlarda hadis, daha serbest, daha akıcı, daha edebî bir hüviyet kazanır. Çoğu kere “ayettir”, “hadistir”, “Resûlullah buyurmuştur” “rivayetlerde gelmiştir” ... gibi –söylenen sözün menşe itibariyle âyetten veya Efendimizden veya diğer Selef büyüklerinden olduğuna dair bir atıf ibaresine yer verilmeden– tabii bir üslûpla ifade edilen pek çok cümlelerin, fikirlerin öz itibariyle bu zikredilen kaynaklara dayandığı görülür. Bu, Hocaefendi’nin, düşünce ve yaşayış itibariyle dinî kaynaklarımızla ne derece haşır neşir olup, onlarla bütünleştiğini gösterir.

Hadislerdeki lafız farklılıkları

Hocaefendi’nin hadis meselelerinden ele aldığı bir husus, aynı hadisin farklı şekillerde gelmiş olmasıdır. Bunun bir sebebinin, hadislerin naklinde mânâ ile rivayetin esas alınmış olması sebebiyle aynı mânâyı ifade eden farklı kelimelerin kullanılmış olmasını söyler ve hadisleri mânâ ile rivayette hadisçilerin uyduğu belli başlı şartları açıklar.

Bilhassa ibadetlerde okunan ve bu sebeple farklı şekillerinin olmaması gereken –mesela teşehhüt sırasında okunan “*tahiyyat*”

¹⁴⁵ Tirmizî, *radâ* 10; Ebû Dâvûd, *nikâh* 41; Dârimî, *salât* 159.

¹⁴⁶ Gülen, *Prizma* 4, s. 123.

duasında görülen– farklılıkların “mânen rivayet edilmiş olmalarından” değil, “Kur’ân’ın yedi harf üzere indiği” hadisinde ifade edilen farklılık düsturu gereğinden,¹⁴⁷ Aleyhissalâtu vesselâm’ın bu nevi duaları İslâm’a farklı zamanlarda giren sahâbîlere farklı şekillerde öğretmiş olabileceğinden ileri gelme ihtimalini zikreder ve: “*Bu itibarla da denebilir ki; Tahiyât’ların ve onları ifade eden lafızların hepsi Allah Resûlü’ndendir*” der.¹⁴⁸

Resûlullah’ın “cevâmî’u’l-kelim” denen, öylesine veciz sözleri var ki, “Bunları, değil sahâbe-i kiram gibi öğrendikleri her şeyi Efendimizden öğrenen ümmîler, cihan çapında ilimlere uyanmış dâhiler dahi söyleyemez” hükmünü veren Hocaefendi, “*mübarek sözlerin bütününe, çok rahatlıkla O’nun fem-i mübareklerinden çıkmış sözler olarak bakabiliriz*” der.¹⁴⁹

Amelî olmayan teferruata yer vermiyor

Hocaefendi’nin hadisle olan ilgisini incelerken, onun, hadis sahasının daha çok amele yansıyan meselelerine yer verdiğini, bunun dışında kalan tâli ve nazarî meseleleriyle ilgilenmediğini bilhassa belirtmemiz gerekir. O, kariyer itibarıyla “muhad-dis” denecek ve dolayısıyla, bu branşta ihtisaslaşanların ister istemez gündemine girecek nazariyât meseleleriyle uğraşacak biri değildir. Öncelikle bir davet ve aksiyon adamıdır. Âyetlere,

¹⁴⁷ Hadisin Ubey İbn Ka’b’dan gelen bir vechinde, Fahr-ı Âlem, Cebrâil’e: “*Ben ümmi bir ümmete gönderildim, içlerinde yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler var, genç kızlar, delikanlı oğlanlar, hiç kitap okunmuş kaba insanlar var (bu çeşitli mizaçlara karşı ne yapacağımı?)*” diye endişesini izhar edince, Hz. Cebrâil: “*Kur’ân yedi harf üzere inmiştir*” (Tayâlisî, *Müsned*, s. 73) diyerek dinde her mizacın anlayışına muvafık nüansların ve farklı üslûpların ve mânâ derecelerinin olduğunu haber vererek Aleyhissalâtu vesselâmı teskin etmiştir. Bu hassas noktayı dikkate almayanlar Aleyhissalâtu vesselâmın, aynı bir mesele ile ilgili olarak oldukça farklı sünnetini görünce anlamakta zorlanıp, yanlış tavırlara bile düşüyorlar. Bunun güzel bir örneğini, İbn Hacer *من فيج جهنم الحمى* hadisini şerh ederken verir ve ikna edici bir tahlil sunar (*Fethu’l-bârî* 12/282-85). Buharî şârihleri, Hadislerde fazileti bildirilerek yapılması teşvik edilen “*Cuma guslü*”nün hükmü ve vakti ile ilgili olarak ulemânın 10’dan fazla farklı görüş ileri sürdüğünü belirtirler (el-Aynî, *Umdetü’l-kârî* 6/164-167; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 3/10-14; Kastallânî, *İrşad* 2/156-158).

¹⁴⁸ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 507.

¹⁴⁹ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 508.

hadislere, fikirlere hattâ İslâm ve insanlık tarihinin olaylarına bu zâviyeden yâni aksiyoncu olarak yaklaşan bir kimsedir. Nitekim –daha önce de belirttiğimiz üzere– Onun, münhasıran hadis meselelerine tahsis etmiş olduğu “Sünnetin Tesbiti ve Teşrideki Yeri” adını taşıyan *Sonsuz Nur*’un ilgili bölümünün bile, alışılan klasik mânâda bir usûl-i hadis kitabı olmadığına dikkat çekmiştik. Böyle olunca mesela bir kaynakta mevkuf (sahabe sözü), diğer bir kaynakta merfu (peygamber sözü) olarak gelmiş olan bir rivayeti, kaynaklar arasında görülen bu ihtilafa dikkat bile çekmeden merfu hadis olarak kaydetmesi gayet tabiidir. Zira, hadis usûlü kaynaklarında, bu çeşit hadislerin “hükmen merfu” olabileceği belirtilmiştir.¹⁵⁰ Çünkü, ashab-ı kiram (radıyallâhu anhüm), ilmi, esas itibariyle Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm’dan almıştır; tabîinden olan râvi sahâbîden işittiği bu hadisi rivayet ederken Resûlullah’a olan nisbetini belirtmeyi ihmal etmiş olabilir. Hele bu rivayet, bir başka kaynakta merfu olarak da gelmişse. Diğer taraftan, hadis ilmine göre, bir hadisin “mevkuf” olması onun kıymetini düşürmez, çünkü, sahâbe hattâ tâbiîn ve etbau’t-tabiîn’in söz ve fiilleri de “hadis” kavramı içinde mütalaa edilir: Aleyhissalâtu vesselâm’a nisbet edilene “merfu” denirken, sahabeye nisbet edilene “mevkuf...” diğer iki nesle ait olanlara da “maktu sünnet” dendiğini daha önce de kaydetmiştik. Üstelik, bu usûl kaidesi, 13 ayrı sahabeden¹⁵¹ gelen “Hayru’n-nâs karnû...” yani: “En hayırlı nesil beni görenlerdir (Sahâbîler), sonra bunları görenler (tâbiîn), sonra da bu sonuncuları görenler (etbau’t-tâbiîn)dir...” hadisine dayandığı için İslâm âlimleri bu üç neslin dinî bir hükme delalet eden söz, fiil ve takrirlerini arkadan gelen nesillerinden farklı mütalaa etmiş ve “sünnet” mefhumuna dahil etmiştir. Öyle ki, nasıl Kur’ân veya merfu sünnetle gelen ifadeler bazı şartlar çerçevesinde bağlayıcı bir hükmün kaynağı oluyorsa, aynı şekilde mevkuf ve maktu hadisler de bazı şartlar çerçevesinde, bağlayıcı bir hükmün kaynağı olabiliyorlar. Usûl-i fikhın bu düsturundandır ki, bugün karşımıza çıkan fikhî bir meselemin çözümünde Ebû Hanife ne demiş, Ebû Yusuf ne demiş, İmâm

¹⁵⁰ Bkz.: es-Suyûtî, *et-Tedribü’r-râvî*, s. 114.

¹⁵¹ el-Kettânî, *Nazmü’l-mütenâsir*, s. 210; es-Suyûtî, *Katfî’l-ezhârî’l-mütenâsire*, s. 292.

Muhammed ne demiş diye araştırılır ve onların görüşleri nazarı dikkate alınır. Nitekim, Osmanlıların son dönemlerinde, *Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi* hazırlanırken, bunu yapan heyet, buluşa ermeyen çocuğun, velisi tarafından nikahlama yetkisini, kaldırmak istemiş, ancak, dört sünnî mezhebin dördünde de bu cevazın olması sebebiyle, şahsî bir içtihadı yer verememiş, bu mezheplerin dışında kalan ve fakat Sünnî çizgide yer alan iki Selef âliminin (Ebû Bekr el-Esam ve İbn Şübrüme (v.144/761) bu konudaki –kendi devirlerinde şazz kalan– görüşlerine dayanarak bu yasağı koymuştur.¹⁵²

Hocaefendi'nin belirtilen tarzda yer verdiği kullanımın teknik arka plânını böylece belirttikten sonra bir örnek kaydedeceğiz: “*Ne güzel der Allah Resûlü (sallâllâhu aleyhi ve sellem): “Sevdiğin kişiyi ölçülü sev. Gün gelir düşman olabilir.”*¹⁵³ Bu rivâyet Tirmizî’de merfu,¹⁵⁴ Buharî’nin, *el-Edebü’l-müfred*’inde de mevkuf (Hz. Ali’nin sözü) olarak kaydedilir.¹⁵⁵

Sünnetin Tesbiti ve Teşrideki Yeri¹⁵⁶

Fethullah Gülen Hocaefendi, “hadis ilimleri” veya “hadis usûlü” veya “usûl-i hadis” gibi teknik bir isim taşıyan müstakil bir telifte bulunmuş değildir. Ancak *Sonsuz Nur*’un 2. cildinin son kısmını zamanımızda öne çıkan bir kısım hadis bahislerine ayırmıştır.

Bu kısım, 204 sayfayı bulan azımsanamayacak bir hacme ulaşsa da bir “usûl-i hadis” çalışması olarak değerlendirmemiz mümkün olmadığı gibi Hocaefendi’nin de böyle bir iddiası yoktur. Çünkü, bu çalışmada “usûl-i hadis” bahislerinin hepsine yer verilmemiştir. İncelenen konulara yakından bakınca onların, bir kısım çevrelerin sistemli ve ısrarlı propagandalarıyla hadisle ilgili

¹⁵² *Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi*, (Heyet), Mehir Vakfı, Konya 1999, s. 78-79.

¹⁵³ Gülen, *Prizma* 2, s. 147.

¹⁵⁴ Tirmizî, *birr* 60.

¹⁵⁵ Bu hadis hakkında etraflı tahlil için bkz.: Fadlullah el-Cilânî, *Fadlullahu’s-Samed fi tardîhi el-Edebü’l-müfred*, Kahire, 1388, 2,698-99.

¹⁵⁶ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 413-594 arası.

olarak kafalarda hâsıl olan tereddütleri giderecek, sünnete olan güvenin artmasını sağlayacak, yanlış ve yakışsız iddiaları çürütecek mahiyette meseleler olduğu görülür. Nitekim bu çalışma *Sünnetin Tesbiti ve Teşrideki Yeri* adını taşır.

Bu kitapta “mukaddime” ve “giriş”ten sonra üç bölüm yer alır.

Mukaddime'de kısaca sünnet ve önemine temas edildikten sonra sünnetin Resûlullah zamanında zabtı ve yazıyla tesbiti konuları, benzeri kitaplarda yer aldığı şekilde kısaca özetlenir:

1. Sünnet, ilk asırdan bu güne kadar Kur'ân'ın yanında gerekli ihtimam ve alâkayı gördü “Kitap” gibi kaydedildi.
2. Allah Resûlü, hayatında kendine itaat ve sünnetine uymayı emrediyor, sözlerinin gelecek nesillere ulaştırılmasını teşvik ediyordu.
3. Kur'ân da sünnete uymayı emrediyor.
4. Ashab sünnete gerekli ilgiyi gösterdi, bir kısmı da yazdı.
5. Ashab sünnetin kayd ve tesbitinde çok hassastı. Bazıları yanlışlık yapma korkusuyla hadis rivayetinden kaçıyorlardı.
6. Durum bu iken, sünneti bize nakleden büyük sahabeleri sorgulamaya kalkanlar büyük yanlışlık yapıyorlardı.

Giriş'te ise asırlardır kendi kaynaklarını ihmal eden Müslümanların, diğer dinlerin mensuplarının da yaptığı gibi, kendi kaynaklarına dönmeye başladıklarına dikkat çekilir.

Birinci bölüm'de; “sünnet ve sünnetin fonksiyonu” ele alınır. Bu kısımda Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin sünnet görüşü te'yt edilir, tahkim edilir. “Dinde yegâne kaynak Kur'ân'dır, Hz. Peygamber, Kur'ânî vahiylerle aracılık hizmetini yapmıştır. Kur'ân'ı tefsir gibi, yeni teşriat gibi, sosyal hayatın meselelerine çözüm gibi bir misyonu yoktur” tarzındaki iddiaların yanlışlığını ortaya koymayı gaye edinir.

İkinci bölüm'de; “sünnetin tesbiti” (ezberlenmesi, yazılması, tesbit ve zabtın sağlıklı olması için sahabe ve diğer râvilerin gösterdiği titizlik vs.) detaylı olarak ele alınır. Bu bilgileri sunmaktaki

maksat, sünnet karşıtlarının sünneti devreden çıkarmada insanları ikna etmek için baş vurdukları delili(!) çürütmektir. Evet sünnet karşıtları, hadis tarihini bilmeyenlerin kafasını karıştırmada baş vurdukları –hiçbir tarihî gerçekliği olmayan– “Sünnet yazılmamıştır, nitekim Hz. Peygamber Kur’ân’dan başka bir şey yazılmasını yasaklamıştır, netice olarak sünnet üçüncü asırda, Hz. Peygamber’e nisbet edilen rivayetlerin folklorük bir derlenmesinden ibarettir” vs. nevinden –bir kısım müsteşriklerden muktebes-yavelerle sünnetin güvenilir bir malzeme olmayacağını iddia etmektedirler. Bu iddiaların açacağı yarayı tedavi etmenin tek yolu, hadisleri, Aleyhissalâtu vesselâm’ın sağlığından itibaren hem “yazı” ve hem de “ezber” yoluyla zabt ve tesbit etme geleneğinin başladığını, birinci hicrî asrın sonlarında, yani 98 yılında halife olan Ömer b. Abdülaziz’in resmî emriyle İslâm dünyasının bütün merkezlerinde hadislerin tamamının yazıya geçirilme cebrî faaliyetlerinin başladığını, *Kütüb-i Sitte* eserlerinin ortaya çıktığı üçüncü asırda yapılan çalışmanın rastgele, folklorük bir derleme değil, zaten titiz bir gelenekle yazıya geçirilmiş olan hadis malzemesinin sıhhat durumları da göz önüne alınarak yeniden bir tanzim ve tebvîb (sıhhat durumlarına ve de konularına göre bablara ayırma) çalışması olduğunu göstermekten geçeceği için Hocaefendi, bu ikinci kısım’da ashabin sünnete uymaktaki ve rivayetlere gösterdiği hassasiyeti, hadislerin zabt ve tesbitinde onların ne gibi gayretler sarfettiğini, delillerini de göstererek ortaya koymuştur. Ayrıca mevzu hadisler, hadislerin miktarca çokluğu, mânen rivayet, sünnetin Resûlullah zamanında yazılması, sonra da tedvîni meseleleri işlenir.

Bu nevî çalışmaları, İslâm uleması, geçmişten günümüze kendi ihtiyaç ve üslûplarınca hep yapagelmışlerdir.

Üçüncü bölüm’de; “sahabe ve tabiînin sünnete bağlılığı” ve sünnet karşısındaki titizlikleriyle ilgili bilgiler, onlardan örnek menkıbe ve davranışlar kaydedilir, sünnetin naklinde ismi geçen büyüklerden bir kısmı fert fert tanıtılır. Hocaefendi, en çok hadis rivayet edenlerden bir kısmı hakkında bilgi verirken, bundan maksadının “menkıbe yapmak” veya “sahabe’yi tanıtmak” olmadığını

belirtir. Bu çeşit bilgiler kitaplarda zaten var. Öyleyse verilen bilgiler, sarsılmaya çalışılan güveni tahkime yöneliktir.

Hadislere olan güvenin, sistemli şekilde sarsılmaya çalışıldığı bir zamanda bu nevî bilgilerin önemi açıktır. Bu üç bölüm birbirini tamamlar ve hadisin dindeki vazgeçilmez yerini teyîd eder ve İslâm ulemasının hadislere olan güvenlerindeki haklılığı gösterir.

Üç kısma ayrılmış bulunan bu üçüncü bölüm'ün, ilk iki kısmında,

a. *Sahabe-i kirâm*,

b. "*Tabiîn-i izâm*" başlıkları altında bu ilk iki altın nesil hakkında, âyet-i kerime destekli, gerekli açıklamalar yapılır.

c. "*Netice*" olarak ünvanlandırıldığı üçüncü kısmın muhtevasının: "*Kur'ân ve hadiste sünnetin önemi*" serlevhasıyla ilanı, Hocaefendi'nin sadece bu üçüncü bölümü değil, kitabın tamamını yazmadaki gayesini gösterir: *Sünnetin dindeki önemini tesbit*. Ve bu tesbitte Hocaefendi'nin en mühim delili de öncelikle –kafa karıştırıcıların uzun vadede gaye-i hayalleri olsa da şimdilik ileri derecede dil uzatamadıkları– Kur'ân'dır, sonra da sahih tevatür derecesine ulaşan sahih hadislerdir.

Hocaefendi, "*Sünnetin tesbiti ve teşrideki yeri*" şeklinde isimlendirdiği *Sonsuz Nur*'un ikinci cildinin ilgili bölümünü netice makamında: "*Size iki şey bırakıyorum ki, onlara tutunduğunuz müddetçe asla dalâlete düşmezsiniz: Allah'ın kitabı ve Peygamberi'nin sünneti.*"¹⁵⁷ hadisini kaydettikten sonra *sonuç* mahiyetindeki şu paragrafı kaydeder:

Sünnet, Allah'ın nazarında ve Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) nazarında budur. Hakikat bu iken, müsteşriklerin peşinde gidenlere, on dört asır Müslümanlara yol göstermiş, maden-i hakikat olmuş, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Allah'a ulaştıran bir köprü vazifesi görmüş ve Kur'ân-ı Kerim gibi nesilden nesile, sözle ve yazıyla intikal ede ede bugünlere gelmiş bulunan Resûlullah'ın

¹⁵⁷ Muvatta, kader 3.

sünnet-i seniyyesine leke bulaştırmaya çalışanlara, Arapça bile bilmeden sadece Kur'an mealleriyle her meseleyi halledeceklerini zannedenlere, Allah'ın kitabında sorulduğu gibi sormak istiyoruz: *فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ* "Nereye gidiyorsunuz?!"^{158/159}

Görüldüğü üzere, *Sonsuz Nur*'da yer verilen ve zaten hadislerle ilgili usûl ve tarih kitaplarında bir surette yer alan bu mevzular dışındaki; "cerh ve ta'dil", "senet", "merviyat çeşitleri", "ihtilaf ve giderme yolları", "mevzuat"... gibi bir kısım bahisler ne *Sonsuz Nur*'da ne de Hocaefendi'nin diğer te'liflerinde sistematik şekilde yer almaz. Gerçi kitapta "mevzu hadisler" ve "mevzu damgası yiyen sahih hadisler" başlıkları altında mevzuât bahsine de yer verilir. Ancak bu bahis dahi, klasik eserlerde alışılan müfredat ve sistematik değil, bu meselede Müslümanlar arasında ortaya çıkan kafa karışıklığını giderme amaçlı açıklamalarla yapılır. Nitekim, kitabın en başında yer alan "mukaddime"nin birinci paragrafında "hadis"ten kastedilen hususu açıklarken: "Çokları, sünnetin takrirî kısmını da efali içinde zikretmektedirler" dedikten sonra konunun münakaşalı teferruatına inmenin bu çalışmanın gayesi dışında kaldığını belirtir: "Öyle veya bu şekilde, bizim arz etmeyi düşündüğümüz hususu çok alâkadar etmediğinden üzerinde durmayacağız."¹⁶⁰

İşte gerek burada ve gerekse Hocaefendi'nin diğer eserlerinde, hadis usûlüne giren temel meselelerden herhangi birinin tenkidine veya geleneğe ters düşen yeni bir görüşün iddiasına ve müdafaasına rastlanmaz.

Hadislerin kaydı ve tedvini

Hadislerin Aleyhissalâtu vesselâm zamanında gerek yazı ve gerekse ezber suretiyle kayıt altına alınması bazı âlimlerce *zabt ve tesbît* kelimeleriyle de ifade edilir. *Tedvin*; lügat açısından "yazmak", "kitaplaştırmak" gibi mânâlar ifade ederse de hadis ilminde daha dar, daha hususî bir mânâda kullanılır. Yani hicrî 98-101 yılları

¹⁵⁸ Tekvîr sûresi, 81/26.

¹⁵⁹ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 594.

¹⁶⁰ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 381.

arasında halife olan Ömer b. Abdülaziz'in resmi emriyle bir devlet işi olarak başlatılıp, zamanla bütün hadislerin kitaplaştırılması işine denmektedir.¹⁶¹ Daha ziyade ikinci asırda ele alınan bu resmî işlemin birinci asırdaki ayağına *zabt ve tesbit* denmiş olmaktadır.

Hadislerin *zabt ve tesbitinin*, daha Resûlullah'ın sağlığında ve bilgisi dahilinde başlamak üzere, sahâbe dönemine ciddî şekilde ele alınma meselesinin bütün ümmetçe iyi bilinmesi son derece önemlidir. Çünkü hadise olan güveni sarsmak için çalışan ideolojik klikler, Resûlullah'ın, hicretin ilk zamanlarında, –okuma yazma bilenlerin azlığı, yazı malzemesinin yetersizliği, henüz Kur'ân vahyinin umumi bir kültür haline gelmediği ve dolayısıyla hadisle Kur'ân vahyinin karıştırılma ihtimalinin bulunması gibi teknik sebeplerle– hem hadisin hem de Kur'ân vahyinin kaynağı bulunması sebebiyle, hadis yazmayı yasaklaması vak'asını çok istismar ederek, "Hadisler ikinci ve üçüncü hicrî asırda –tıpkı bugün halktan derlenen hikaye-masal-efsâne türündeki derlemeler nevinden– Hz. Peygamberle ilgili hâtıraların, O'ndan bilinen, O'na nisbet edilerek anlatılan sözlerin folklorik bir derlenmesi olduğunu iddia ediyorlar. Meselenin iç yüzünü bilmeyen Müslümanlar, bunlara kanabiliyor, hattâ üniversite mensuplarının, ilâhiyat talebelerinin bile, sünnet-hadis konusunda kafaları karışabiliyor. Haddini bilmez bir gazetecinin, –öküzün altında buzağı ararcasına kendisinden hadisle ilgili soru soran bir anketçiye "benim sâham değil, bu konuda ihtisasım yok, cevap veremem" deyip kısa kesmesi gerekirken, muhtemelen soruya muhtap olmanın havasıyla ayakları yerden kesilmiş olarak– verdiği cevaptan bazı cümlelere bakın: "... söylediklerinden yaptıklarından ziyade, söylediği söylenen, yaptığı söylenen, sustuğu söylenen sözleri. Niye böyle tarif ediyoruz? Çünkü Peygamberin kendi sözlerinin, vahyin dışındaki sözlerin, yazımını yasakladığını kesinlikle biliyoruz.. ...(Sorunuzda:) "Açıktır ki, diyorsunuz, Kur'ân'ın doğru anlaşılması da tatbik edilmesi de sünnetin bilinmesine bağlıdır." Bu kesinlikle yanlıştır. Yani 'Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olmazdan önce Kureys'ten Abdullah oğlu Muhammed

¹⁶¹ Bu konuyla ilgili bazı teferruatı *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* nâm kitabımızda bulabilirsiniz (1/113 ve devamı).

değil miydi? Kur'ân indirilmeden önce o hangi sünneti biliyordu?" sorusunu sorarsak, sorunuzun yanlışlığını ortaya koymaya yeter sanıyorum..."

Tıpkı "Deveye boynun eğri denince nerem doğru ki? demiş" nüktesinde ifade edilen durumda olduğu gibi her cümlesinde cehaletin bir aşağı derecesini ifade eden açıklamalar(!), devam eden delilsiz atmaları "bence..", "kanaatimce" hikmetleri devam ettirir.

Bütün bu yanlışlıkların temelinde, (yanlışlığı yapanlar gerçekten samimi iseler) hadis tarihini, hadislerin yazılma safahâtını bilmemek yatar. Bu sözümüzde iddialıyız, çünkü bu meseleyi ele alan klasik kitaplarımız, Resûlullah'ın sağlığında hadisin yazıldığını ifade eden delillerle, yasak ifade eden rivayetleri peşpeşe ayrı başlıklar halinde verirler. Mesela, hadis usûl ve tarihinin en eski müstakil bir kaynağı olan Râmeihürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, hadislerin Resûlullah döneminde yazıldığına dair tam 48 rivayete yer verdikten sonra, yazılmadığına delil olacak 8 rivayet kaydeder.¹⁶² Tirmizî de *Sünen*'inde yazının lehine ve aleyhine gelen rivayetleri ayrı ayrı başlıklar halinde kaydeder. Esefle kaydedelim ki, zamanımızın âlimleri (!), tıpkı tek gözlü Deccâl gibi kanaatlerine uymayan rivayetleri hiç mi hiç görmüyorlar. 1994 yılının Ramazan ayında İstanbul Söğütluçeşme İstasyonu tesislerinde organize edilen Kitap Fuarı ve kültürel faaliyetlerinin son gününde bizzat konuşmacı olarak katıldığım "*Dinimizin kaynakları ve onlardan yararlanma*" konulu ilmî bir münakaşada (panel) enteresan bir örnek yaşandı: Polemik mesleğimiz olmadığı için isim zikretmiyorum. Mevkii ve unvanı yüksek bir konuşmacı, "*Dinimizin ikinci kaynağı sünnet bilinir, ancak buna güvenemeyiz. Çünkü sünnet Kur'ân gibi vaktinde yazılmamıştır*" dedikten sonra, hadisin yazılması ile ilgili bahislerde daima yer verilen Ebû Saidi'l-Hudrî'den rivayet edilen ve özetle: "*Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayın, kim yazmışsa imha etsin*" mealindeki, hadisi Arapça metniyle okuyarak, *şahsî kanaatinin doğruluğuna*, sözünün başında *güvensiz ilan ettiği hadisten delil getirdi*, müteakip konuşmacı, halen

¹⁶² Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 509-522.

M.Ü. ilâhiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüten Prof. Dr. Râşit Küçük Bey de: “*Güvensiz olduğunuzu söylediğiniz hadis’ten delil getirmeniz tezat olmuyor mu?*” mealinde cevap verdi. Verilen cevap, müteakip bir kısım açıklamalar ve dinleyicilerden gelen tavırdan rahatsızlık duyan zât, oturumun sonunda dinleyicileri de rahatsız eden sinirlenme halleri ortaya koydu.

Resûlullah’tan, gerçekten Medine hayatının, ilk zamanlarında yukarıda belirtilen sebeplerle Kur’ân’dan başka bir şey yazılması için yasaklama çıkmıştır. Ama bu geçicidir. Yazma ruhsatı veren bir yığın rivayet var. Bu mevzuya giren bütün rivayetleri toplayan Hatîb el-Bağdâdî’yi rahmetle anarken, merak edenlere eserini tavsiye ederiz: “*Takyîdu’l-ilm*”. Bu eser, hadislerin yazılması ile ilgili rivayetlerin hemen hemen tamamına yer verir.¹⁶³

Şu halde imanımızın ve Müslümanlığımızın bütünlüğünü ilgilendiren bir önem ve hassasiyette olan bu meseleye Hocaefendi *Sonsuz Nur*’un 2. cildinde geniş yer ayırarak ve diğer bazı yazılarında da sıkça temas ederek, hadislerin Resûlullah’ın sağlığından itibaren ciddî ve sağlıklı bir şekilde ele alınıp yazı geleneğinin müstekar hale getirildiği hususunda okuyanlarına ansiklopedik bilgiler verir.

Belirtmek isteriz ki ansiklopedik bilgi diyerek, yapılan hizmetti küçümsemiş olmuyoruz. Bu sadette kaydedilenler hadis tarihine temas eden bütün kaynaklarda mevcut olan tarihi bilgilerdir. Ama bu bilgileri saptırarak ve bir kısmını hiç görmezden gelerek eksik bir şekilde neşredip insanlarımızın kafalarının karıştırılması için harıl harıl çalışıldığı bir dönemde, Hocaefendi; halktan, esnaftan, her sınıf aydından doktor, mühendis, medyacı, ilâhiyâtçı.. her kesimden geniş, takdîrî okuyucu kitlesi bulunan bir şahsiyet olarak hadislerin tedvini konusunda yüzbinleri, belki de milyonları aydınlatmakla çok önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Sünnet düşmanlığının doruğa çıktığı bir safhada, bu hizmeti, sadece millet olarak değil ümmet olarak da kendisine minnettarlığımız için yeterlidir.

¹⁶³ el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb (v.463/1070), *Takyîdu’l-ilm*, Dâru İhyâi’s-Sünneti’n-Nebeviyye, Beyrut, 1975.

Hocaefendi'nin böylesine önemli olan “*tedvîn*” yani hadislerin yazılıp kitaplaştırılması meselesiyle ilgili yazdıklarını özetlemeyi bile düşünmeden temas edilen meselelere ana başlıklar halinde kısaca temas edip en sonda da tedvinle ilgili açıklamaların *fezlekesini* kaydedeceğiz:

O, daha konuya girerken öncelikle “Hadisler, Ömer b. Abdülaziz’in emri ile yazılmaya başlandı, daha önce yazılmamıştı” gibi bir yanlış anlayışa yer verilmemesi gereğine dikkat çeker.

1. “*Kur’ân’la gelen okuma yazma seferberliği*” başlığı altında, okuma yazma bilenlerin Mekke’deki nisbî çoğunluğa rağmen Medine’deki azlığını telafi için Resûlullah’ın meseleyi bir seferberlik ciddiyetinde ele aldığı belirtilir ve yer verilen tedbirler kaydedilir; en sonda da “Kur’ân-ı Kerim’in yazı ile tespit edildiği, aynı şekilde onun tefsiri olmaktan başka, ayrıca ikinci bir teşri’ kaynağı olan sünnetin de yazılıp koruma altına alındığı ifade edilir.
2. “*Tedvine zıt deliller*” kısmında, önce müsteşriklerin ve onların tesirindeki Müslümanların, hadislerin Resûlullah zamanında yazılmadığını iddia ederken gösterdikleri delilleri kaydeder ve bunların mahiyetini açıklar. Bu meyanda “*Sahîfe-i Sâdika*” ismiyle meşhur mecmua’nın sâhibi Abdullah b. Amr b. Âs’ın –ki okuma yazma bilen muhâcir sahâbîlerden biridir– hadis yazma macerasını açıklar.
3. “*Hadislerin tedvîn edildiğini gösteren deliller*” başlığı altında, Resûlullah’tan hadislerini yazmak için izin isteyenler ve onlara Aleyhissalâtu vesselâm’ın verdiği yazma izniyle ilgili rivayetlerden örnekler kaydeder. Abdullah b. Amr b. Âs, İbn Abbâs, Hz. Ali gibi bir kısım sahâbîlerin hadis yazdıklarına dair rivayetler ve bu meyanda Resûlullah’ın valilerine mektup, hicretle Medine’ye gelişte yazdığı –bazılarınca– “İlk İslâm Anayasası” olarak değerlendirilen vesika hatırlatılarak Aleyhissalâtu vesselâm devrinde arkadan gelecek nesillere intikal eden yazılı metinler tanıtılır ki bunları Muhammed Hamidullah Merhum *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye* adlı bir kitapta toplamıştır.

Ben Hocaefendi'nin sunduğu hadisleri yazan sahâbîler listesine önemli bir isim eklemek istiyorum: *Enes b. Mâlik* radiyallahu anh. Bu yüce ve yüce olduğu kadar da şanslı insan, en çok hadis rivayet eden 7 sahâbî arasında 2286 rivayetle üçüncü sırada yer alır. Efendimizin Medine'yi hicretle şereflendirdiği ilk günlerde, annesi *Ümmü Süleyym* (radiyallahu anhâ) on yaşındaki oğlu Enes'i Huzur-u Risâletpenâhî'ye getirerek : "Ey Allah'ın Resûlü! Bu oğlum, kâtip (okuma yazma bilen) bir çocuktur, sana hizmet etsin diye getirdim" der ve Resûlullah'a teslim eder.¹⁶⁴ Resûlullah vefat edinceye kadar dokuz yıl hizmetçiliğini yapma bahtıyarlığını yakalayan dünyanın bu en şanslı insanı ile ilgili bu rivayeti tamamlayan diğer bir rivayet ise şudur: "*Ma'bed İbn Hilâl diyor ki: Biz Enes'ten hadis rivayet etmesi için ısrar etmiştik ki, o (radiyallahu anh), bize yanında bulunan bir kütük¹⁶⁵ (defter-i kebir) çıkardı ve dedi ki: "İşte şu var ya! Bundakiler, Resûlullah'tan işiterek yazdığım, sonra da kendilerine arz ederek (bir hata var mı diye kontrol ettirdiğim) hadislerdir"* dedi."¹⁶⁶

4. "Değerlendirme" kısmında, hadis yazma yasağının, Kur'an'la iltibasının önlenmesine ve hadislerin yazıda bırakılmayıp ezbere alınmasına matuf bir hassasiyetten kaynaklandığı, aynı hassasiyetin sahabe ve tabiîne mensup büyüklerle de devam ettirildiği, dolayısıyla hadislerin bazılarınca yazılarak, bazılarınca ezberlenerek, tedvin devrine ulaştırıldığı, Ömer b. Abdülaziz'in tedvin (yazıya geçirilme, kitaplaştırma) emriyle, yazıya önceden taraftar olmayanların da muhalefetten vazgeçerek yazılmasını uygun gördükleri belirtilir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/124, 200.

¹⁶⁵ Burada kütük (defter-i kebir) diye ifade edilen kelime (سجلات), *el-Muhaddisu'l-fâsil*'da (مخلاة) olarak gelir ve Muhammed Accâc el-Hatîb "(*kitap konan*) torba" olarak açıklar. Bkz.: er-Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 367, 3 numaralı dipnot.

¹⁶⁶ el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3,573-74, el-Buhârî, *Tarihü'l-kebir* 8/240, el-Beyhakî, *el-Medhal* 1/415.

¹⁶⁷ Hocaefendi'nin, önemine binaen, külliyatı arasında müstakil bir te'lif olarak *Sünnetin Tesbiti ve Teşriddeki Yeri* adıyla yer verdiği Sünnetin tesbit ve tedvini bahsinde en geniş tahkîkî çalışma Muhammed Accâc el-Hatîb'in -Türkçemize de çevrilmiş olan (çeviren: Mehmet Aydemir)- *Sünnet'in Tesbiti* adlı kitabıdır. 520 sayfa hacme ulaşan bu değerli çalışma konuya ilgi duyanlar tarafından mutlaka görülmelidir. Müellif, eserini elyazması kaynaklara inerek hazırlar. (Yeni Akademi Yay., İstanbul 2005).

Ömer b. Abdülaziz'in başlattığı bu hayırlı çalışma, Medine'de Muhammed İbn Şihâb ez-Zührî'nin sorumluluğunda organize edilir ve bütün İslâm merkezlerinde farklı âlimler tarafından ciddiyetle yürütülür. Böylece, Hocaefendi'nin fezlekesiyle:

Dinin yarısını teşkil eden sünnet, bu şekilde, şek ve şüpheye mahal bırakmayacak ölçüde, en mevsûk kanallardan, alabil-
diğine hassas ve kılı kırk yaran muhakkik zatlar tarafından,
hem de ta sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn döneminden baş-
layarak kaydedilmiş, ezberlenmiş, muhafazaya alınmış ve
sonra da harfi harfine nakledilmiş, kitaplara geçmiş ve bu
günlere gelip ulaşmıştır.

Evet, sünnet, sahabe tarafından, bir dinî kaynak, önemli bir
rehber, bereketli bir Kur'ân tefsiri olarak değerlendirildiği,
sahip çıkıldığı gibi, tâbiîn, tebe-i tâbiîn döneminde de, daha
da artan bir işiyakla sahip çıkıldı ve daha sonraki çağlara
taşındı.¹⁶⁸

İlaveten deriz ki; bir yönüyle de yüce Kitabımızın –beden ve
ten gibi– ayrılmaz bir cilt ve mahfazası olan sünnet, Rabbimizin
Kur'ân hakkında beyan ettiği koruma garantisine¹⁶⁹ dâhildir.
Hadise dil uzatanların sonu hüsrân ve rüsvaylıktır, hem bu dün-
yada, hem öbür dünyada.

Resûlullah'ın misyonu

Hadisçiler, kendisine terettüp eden misyon açısından Hz.
Peygamberi değerlendirirken, umûmiyetle üç hususu nazar-ı
dikkate arzederler ve onun üç misyonunu öne çıkarırlar:

1. **Tebliğ:** Vahy-i ilâhîyi artırıp eksiltmeden kendisine gelen
şekliyle insanlara getirmek.
2. **Tebyin:** Kur'ân'ın mücmel-mutlak, âm gibi müşkillerini
açıklamak, Kur'ân'ı tefsir etmek.
3. **Teşrî:** Kur'ân'ın hüküm koymadığı yerlerde helâl, ha-
ram... hükmü koymak.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 522.

¹⁶⁹ Hicr sûresi, 15/9

¹⁷⁰ Bkz.: eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 91-92.

Hocaefendi, Resûlullah'ın iki yönüne vurgu yapar, öne çıkarır: Tebliğ ve temsil.

Aslında onun temsil kelimesiyle kastettiği mânâ ve mefhum yeni değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in: "Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok anan kimseler için, Allah'ın elçisinde size (her hususta) güzel bir örnek vardır"¹⁷¹ âyetinde beyan edilen "güzel örnek" Efendimizin, bir bakıma *temsîl* yönünü ifade eder. Çünkü O, Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) validemiz'in de ifade ettiği gibi, Kur'ân'ın beşeriyete getirdiği ahlâkı, fiilleriyle hayata geçirip, onların tamamını şahsî hayatında temsil ediyordu. Bu Kur'ân'ı temsil etme gerçeğinden dolayı ümmet, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "sünneti"ne uymakla emrolunmuştu.¹⁷²

Bütün yazdıklarında, konuştuklarında odaklandığı ve hayatının gayesi olarak gündeme aldığı *alperenlere* –ki bu beklenen nesil, Akif'in dilinde "Asım'ın nesli", Bediüzzaman'ın dilinde "Nes-i cedîd"dir– vermek istediği "temsilcilik" yani, inandıklarını mutlaka hayata geçirme idealinin önemini vurgulamak için, Resûlullah'ın misyonunu iki ana şikka indirger ve bunlardan birini "temsil" kelimesiyle ifade eder.¹⁷³ Çünkü bu ümmetin, üzerindeki zilleti atıp bir kere daha ayağa kalkarak uhdesindeki "insanlığa sulh ve huzuru götürme" misyonunu ifa etmek, Hocaefendi'ye göre temsil'e bağlıdır.

Bu sebeple, Resûlullah'ın misyonunu tesbitte *temsîl* kelimesini öne çıkarmakla kalmaz, "temsil" in tebliğden daha öncelikli, daha önemli, kendi tabiriyle: "*tebliğ keyfiyetinden her zaman bir adım daha önde*" olduğunu belirtir:

Temsil yönüyle de kendisine yüklenen rolü bütün benlik ve samimiyetiyle yerine getirerek, insanlığa örnek olma mevkiindedir... Bu açıdan Efendimiz'in temsil keyfiyeti, hususî bir

¹⁷¹ Ahzâb sûresi, 33/21.

¹⁷² Nisa sûresi, 4/ 59; Ahzab sûresi, 33/36; Haşr sûresi, 59/7; Nahl sûresi, 16/44,64; Al-i İmrân sûresi, 3/31-32 vs..

¹⁷³ Yanlış anlaşılmasın, Hocaefendi, bu meseledeki ulemanın taksimatına muhalefet etmez. Nitekim *Sonsuz Nur*'un 2. cildinde sünnetin 4 fonksiyonundan bahseder, s. 405-411.

mânâda tebliğ keyfiyetinden her zaman bir adım daha önde olmuştur.¹⁷⁴

İşlenen düsturlar gösterilen nebevî örnekler; çoğu kere, bir surette, bazen tahlilin arkasında, bazen bahsin sonunda güncelleştirilir. Alperenlere uyulması gereken bir düstur olarak açık bir dille ifade edilir.

Hadisin önemi

Geniş bir yelpazede kalem oynatan ve hemen her meseleye İslâmî boyasını kazandırma gayreti ile âyet ve hadislere sıkça yer veren Fethullah Gülen Hocaefendi nazarında, hadis ve sünnetin ne derece önemli olacağı açıktır. Nitekim o, diğer İslâm uleması gibi, sünnet'in aynen "*Kur'ân gibi, bazı şeyleri "helâl", bazı şeyleri de "haram" kılarak, farz, vâcib, sünnet, müstehab, mübah, âdâp, mekruh, müfsit adına ölçüler koymak*"tan başka, Kur'ân-ı Kerim'in mücmel'ini tafsîl, mübhem'ini tefsir, umûm'unu tahsis ve mutlakını takyîd fonksiyonlarının olduğunu belirtir ve misallerle açıklar.¹⁷⁵

Sünnet'in fonksiyonu ile ilgili bu bilgiler bütün usûl kitaplarında aynen mevcuttur.¹⁷⁶

Yani Hocaefendi sünnet ve hadisin tarif, tavsif ve açıklaması, tesbiti, kitabeti (yazılması), tedvini (resmen kitaplaştırılması), tevbibi (bablara ayrılması), İslâm teşriindeki yeri, Kur'ân karşısındaki durumu, şerhi, te'vili vs. gibi hadis meselelerinin hemen hemen hepsine giren husuların hiçbirinde yeni bir iddia sahibi değildir. Tarihen ortaya konmuş ve gerek muhaddis ve gerekse fukaha, müfessir, mütekellim gibi diğer İslâmî ihtisas birimlerinde yer alan âlimler tarafından benimsenmiş, temel te'liflerde ihtilafsız olarak yer almış olan görüşleri, esasları, tarifleri, kaideleri benimsemiş

¹⁷⁴ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 4, s.154.

¹⁷⁵ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 405-411.

¹⁷⁶ Bu husus, bir çok âyetle tesbit edildiği gibi (Mâide sûresi, 5/67, Nahl sûresi, 16/44, Tevbe sûresi, 9/29, Nisâ sûresi, 4/65, 80 Haşr sûresi, 59/7 vs.) değişik branşlara mensup âlimlerimiz tarafından da ifade edilmiştir (eş-Şâtübî, *el-Muwa'fakât*, Tercüme: Mehmed Erdoğan 4, 5 ve devamı, es-Suyutî, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Tercüme: Emin Aşıkutlu, s. 16, 40, 78 vs.).

biridir. *Sonsuz Nur*'un 2. cildinde *Sünnetin Tesbiti ve Teşri'deki Yeri* namıyla ortaya koyduğu bölüm, –bazılarının yaptığı gibi– eskileri tenkit etmek veya eksiklerini tamamlamak veya yeni bir alternatif usûl koymak amacını güden bir telif değildir. Daha önce asırlarca işlenmiş, eserlere dercedilmiş, medreselerde okutulmuş en önemli hadis meselelerinden, daha ziyade müsteşrikî hücumu uğramış olanlarını müdafaa maksadıyla, günümüz okuyucularına, kendine has üslûbuyla yeniden ifadeye dökmüş olmaktadır.

Burada, onları aynen tekrar etme yerine, azami şekilde özetleyerek hatırlatmaya çalışacağız.

Hatırlatacağız, çünkü, hadis sâhasına giren birçok meselenin, kafaları karıştırma vesilesi kılındığı bir dönemde, okuyucumuz, tahkik ve araştırmaya, delil ve bürhana dayanan İslâm ulemâsının ittifak etmiş buldukları ana düsturları toptan görmüş olacak ve bu konuların, Hocaefendi tarafından da aynen benimsenmiş ve adı geçen eserinde açıklanmış olduğunu öğrenecek, ilgi duyarak, teferruata inmek isteyenlere, *Sonsuz Nur*'un 2. cildinin ilgili bölümüne başvurmak düşecek.¹⁷⁷

¹⁷⁷ *Sonsuz Nur*'un 2. cildinin ilgili bölümünün dışında da meseleleri tahkik ihtiyacı duyan okuyucularımıza birkaç Türkçe kaynak veriyoruz:

1. Babanzâde Ahmed Naim'in hazırladığı *Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi'nin* 1. cildi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılmıştır. Dili biraz ağır da olsa Türkçemizde en kapsamlı, en muteber bir usûl-i hadis kaynağıdır.
2. Tarafımızdan hazırlanan *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* adlı kitabın 1. cildi ile 2. cildinin 170. sayfasına kadar olan kısım hadisle ilgili nazarî bilgilerle tahsis edilmiştir: Hadis tarihi, hadis meselesi ve usûl-i hadis kısımlarından oluşur. Bu üç kısımda yer alan bahisleri az bir kısaltma ile *Hadis Usûlü ve Tarihi* adıyla müstakillen neşrettik. Akçağ, Ankara 1998.
3. Muhammed Accac el-Hatîb'in *Sünnetin Tesbiti*. Akademi Yayınları (İstanbul 2005) arasında çıkan bu eser ciddi bir araştırma mahsulüdür. "Hadis, Resûlullah devrinde yazılmamıştır, 3. asırda derlenmiştir" gibi iddiaların ne kadar zırva olduğunu gösteren bir eserdir.
4. Prof. Dr. Talat Koçyiğit'in tercüme ve neşrettiği *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*. Bu, en mükemmel hadis usûlü kitabı kabul edilen *Tedribu'r-râvî*'nin müellifi İbn Hacer el-Askalâni tarafından telif edilmiş muhtasar bir usûl kitabıdır.
5. Prof. Dr. İsmail L. Çakan'ın *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları* (M.Ü. İlahiyat Fak. Yayını).

Bu bölümde şu hususlar ele alınır ve açıklanır:

1. Aleyhissalâtu vesselâm'ın akval, ef'âl ve ahvaline hadis veya sünnet denmektedir.
2. Efendimizin akvali, Kur'ân dışındaki sözleridir.
3. Ondan sudur eden davranışlar da ef'alleridir.
4. Fiil ve kavillerinin –çoğunluğu teşkil eden bir kısmına– uymakla mükellefiz.
5. Efendimiz'in günlük hayatta başvurduğu bir kısım âdete giren işleriyle, şahsı ile alâkalı sünnetlerine uymak mecburiyeti olmasa bile, bunlara uymak da nâfile nevinden bir ibadettir, değerlidir.
6. Bu ikinci grup fiiller, fakihler açısından önemli değil ise de hadisçiler onlara da önem vermişlerdir.
7. Muhaddis, fakih ve usûlî denen farklı ihtisas sahiplerinin “sünnet anlayışları” arasında bazı farklar vardır, en geniş anlayış, hadisçilerinkidir.

Hocaefendi'nin hadis tarifi

Hocaefendi'nin hadis konularındaki gelenekçiliğini “Gülenî televvün”ü içinde anlamak gerektiğine dikkat çekmiştik. Bu kısmî fark(lar)ı “sünnetin tarifi”nden başlayıp, başka pek çok meselede görmek mümkündür. Mesela muhaddislere göre –Hocaefendi'nin nakliyle– sünnet, “Ahkâma ve amele esas teşkil etsin etmesin, yaptıkları ve içtinab ettikleriyle Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) –Hanefilerin nokta-i nazarında farz, vacib, sünnet, müstehab ve âdâb– bize intikal eden her şeydir”. Yani, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) şemaidir, hayat tarzıdır, siretidir”¹⁷⁸ şeklinde tarif edilirken Hocaefendi, za-

¹⁷⁸ Kaynaklar, muhaddislere, fakihlere, usûlcülere göre az çok değişen tarifler sunarsa da teferruat konumuza girmez (Bkz.: İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs* 2/409-410; Cürcâni, *Tarifât*, s. 122; Accâc, *Sünnetin Tesbiti*, s. 33-39, Subhi Sâlih, *es-Sünnetü ve mekânethâ fi teşrî'i'l-İslâmî*, s. 53-55. (İbn Hacer, “kavl, fiil, takrir tarifine bir de: “(Resûlullah'ın) yapmayı istediği şey” tabirini ilave eder. (*Fethu'l-bâri* 17/3).

manımız insanının, hadise olan zedelenmiş güvenini artırıcı mahiyette bir tarif sunar:

Sünnet: Allah Resûlü ve O'nun nurlu ashabının yaşadığı çağdan günümüze kadar, Kitab'ın yanında korunup kollanan ve her asırda yüzlerce devâsâ insanın, kabullenip hemen her meselede müracaat ettiği tertemiz ilâhî bir kaynak ve teşrîde de ikinci esastır.¹⁷⁹

Bu tarifile önceki arasında özde fark yok diyebiliriz. Ama burada, hadise olan güveni artırıcı ziyadeler var. Söyle ki;

1. Sünnet, sahabe asrından günümüze kadar görünüp kolanmıştır.¹⁸⁰
2. Kitab'a (yani Kur'ân-ı Kerîm'e) paralel bir itina ve yakkın ilgi sünnete de bidayetten beri gösterilmiştir. Şöyle ki: Kafalar pozitivist nazariyeler ve iddialarla paralize olmazdan önce, yakîn (yüzde yüz doğrulukta bilgi) ifâde eden doğru ve kesin bilginin, değışmez hakikatların kaynağını vahiy ve ilâhî alâkanın kontrolünde olan "peygamber sözü" bildiği için, selef uleması, hakikatın tâ kendisi bildiği hadisleri toplayıp kaybolmaktan kurtarmak ve bu salt ilmi, gelecek nesillere ulaştırmak düşünce ve anlayışıyla hadise ve sünnete hak ettiği büyük ilgiyi göstermiş, hadislerin Resûlullah'a nisbet derecesine göre kazanacağı güvenilirlik durumlarını tesbit için onların sıhhat durumlarını belirlemede çok ince tahlillere girmişler, münakaşalar etmişlerdir.
3. Her asırda devasa (yani kapasiteli) insanların himmet ve alâkasına mazhar olmuştur. Bu noktanın anlaşılması için Hocaefendi'nin az yukarıda kaydettiği bir notu hatırlayalım: Tabiin'in büyüklerinden İbn Sîrin'in oğlu Enes (yani ikinci hicri asır ortaları) Kûfe'ye geldiği

¹⁷⁹ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 382.

¹⁸⁰ Şimdiki ideoloji ve cehalet zedelikten naşi (el-A'zamî, *Dirâsât* s. ٤) kafa karmaşıklığına uğrayanların rağmına sünnet ikinci kaynak bilinmiş ve aynen Kur'ân gibi ilgi odağının merkezinde yer almıştır.

zaman Kûfe mescitlerinde 4.000 hadis talebesi mevcuttur. Ve bunlar arasında 400 tane fakih vardır.. vs.

4. Sünnet, geçmişte devâsa insanların yani hâfıza, zeka, kapasite ve gayrette başı çeken kimselerin kabulüne, onayına mazhar olmuştur. Şimdiki sünnet tenkitçileri, asrın modası ve şartları gereği çok daha dûn şartları taşıyan kimselerdir. Bediüzzaman, ondan önce, bu duruma: *“Zekiler mektebe gitti, zenginler medresenin maişetine tenez-zül etmedi”* diyerek, parmak basacaktır.¹⁸¹
5. Sünnet, ictimai hayatın her meselesinde mürâcaat kaynağıdır. Tarifte yer alan bu husus; dini, insanların vicdanına hapsetmeye çalışan, hadis deyince de ahlâk ve ibadetlere münhasır bir kısım nasihatler anlayışını ileri süren zihniyeti redde yönelik bir unsurdur. Kur’ân ve sünnet aslında bütün insanlığı kucaklayan bir medeniyet programıdır: İnananlarına hukuk, talim-terbiye, iktisat, ahlâk, siyaset, milletlerarası münasebetler, tıp, mutfak, kıyafet, eğlence vs. her hususta kendine has değerler teklif eder. Eski ulema böyle bildiği için, her hususta, her meselesinde sünnete başvurmuş, ondan bir ölçü, bir ışık veya bir işaret, bir karîne aramıştır.

Hocaefendi, İslâm’ı gerçek hüviyetiyle ortaya çıkarıp insanları hakiki İslâm’la tanıştırmayı dava edinmiş biri olarak, dinin ikinci kaynağı olan, sünnetin ne olduğunu açıklarken seleflerinden farklı olarak, cehalet ve kafa kargaşasına musâb muasırlarına muvafık şekilde, sünneti daha geniş bir çerçevede tarif etmiştir. Ayrıca, sünnetin derinliğine yönelik klasik kaynaklarda rastlanmasa zor açıklamaları, hadis ilmine kazandırdığı televvünler olarak dikkat çekmeye değer. Sözelimi, Resûlullah’ın beyanlarındaki üstünlüğe, eskiden beri vahy-i gayr-i metlûv, cevâmiu’l-kelim yaklaşımlarıyla temas edilirken Hocaefendi, bütün peygamberlerde varlığı kabul edilen *“fetanet”* vasfıyla izah eder: O, önce, *“fetanet”*i: *“peygamber mantığı demektir”* diye tarif ettikten sonra, şu nefis açıklamayı sunar:

¹⁸¹ Bediüzzaman, *Münazarât*, s.1957.

Bu mantık, ruh, kalb, his ve letâifi bir araya getirip mütalâa edilecek hususu bütün olarak ve her yanıyla ele almanın adıdır. (...) O, insanı bir bütün olarak ele almış ve vereceği mesajları da böyle bir bütünlük içinde takdim etmiştir. Onun için de nebinin tebliğ vazifesinde, akıl, mantık, kalb, gönül, his ve duygulardan hiçbiri katiyen terke uğramamış ve vahyin aydınlatıcı tayfları dışında bırakılmamıştır. Ayrıca, Efendimiz'in emir ve tavsiyelerine muhatap olan insanlar da derece derecedir.¹⁸²

Bu açıklama, Resûlullah'ın beyanlarının herkese hitab edecek mahiyette oluşunun anlaşılmasında güzel bir ipucu olabileceği gibi, asırların geçmesine rağmen tazeliğini koruması ve her asra hitab etmesi yönünü anlamada da Allah Resûlü'nün miracıyla ilgili "*Allah, ona esrar-ı kelamını açtı ha açtı.*"¹⁸³ âyetinden hareketle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın gaybın mükâşefesine ulaştığına dair yeterli ipucu olur.¹⁸⁴

Vahiy-hadis münasebeti

Hocaefendi'nin temas ettiği hadis meselelerinden biri, Hz. Peygamberin hadislerinin Kur'an vahyi karşısındaki durumudur. Yani, Efendimizin Kur'an dışında kalan sözleri aynı mertebede midir, yoksa farklı mertebeler taşır mı? İşte bu meselede de o, Ehl-i sünnet ulemasının cumhuru gibi düşünmektedir:

Vahy-i metlûv olan Kur'an'dan başka, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), dellâlı bulunduğu diğer iki mübarek kaynak daha vardır: Kudsî hadisler ve onların dışındaki söz ve beyanları. Bunlar vahiy ve ilhamın hangi derecesinden gelirse gelsin, ilâhî kaynaklıdır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Arab'ın efsahı (en fasih, en güzel konuşanı) olarak, maksatlarını en güzel anlatanlar arasında, harika bir üslûpla anlatan bir insan olarak, kalbine vahyolunan şeyleri, ruhundaki esintileri, en güzel kelime ve kalıplar içinde dile getirmiş, o esintileri en iyi şekilde değerlendirmiş ve bize intikal ettirmiştir. Şimdi bir veli, her şeyi, üstadı sayılan Hâce-i Kâinat'a

¹⁸² Gülen, *Ümit Burcu*, s.19.

¹⁸³ Necm sûresi, 53/10.

¹⁸⁴ M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 2*, Nil Yay., İzmir, 2002, s.112.

dayandırıyor ve O'nun ilm-i ledünnî deryasından bir şeyler çıkırıyorsa, bunu yadırgayıp istiğrap edecek ne var?..¹⁸⁵

Sıhhat durumunu belirtme

Hocaefendi, her seferinde olmasa da gerek duydukça, zikrettiği hadislerin sıhhat durumuna dikkat çeker, sahih'se "sahih" olduğunu belirtir, tıpkı zayıfları da "zayıf" diye belirttiği gibi. "Allah Resûlü, bir sahih hadisinde: *"Allah, nimetinin eserini kullunun üzerinde görmek ister."*¹⁸⁶ buyurur"¹⁸⁷ örneğinde olduğu gibi.

Hocaefendi, bazen sıhhat durumuna dikkat çekmeden de hadis kaydeder: "Allah Resûlü, mübarek bir beyanında *"Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur."*¹⁸⁸ buyurmuştur..."¹⁸⁹ rivayetinde olduğu gibi. Gerçi bu rivayetin değişik kaynaklarına kitapta dipnot olarak işaret edilir.¹⁹⁰ Ne var ki, okuyucu, ilk nazarda zikredilen kaynaklarda, aynı ibarenin, kelimesi kelimesine yer aldığı zannına düşüp, kaynaklardan birine baktığı zaman hadisi zikredilen şekliyle bulamayabilir. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis öyledir. Zikredilen kaynaklarda bunlardan biri veya bir kaç yer alırken diğerlerine rastlanmaz. Gerçekten de "ilk yaratılan şey"le ilgili: "Kalem", "su", "arş", "Nur-u Muhammedî" gibi farklı nesnelere rivayetlerde zikredilmiştir. Bazı âlimler bu rivayetlerin ortaya koyduğu teâruzunu te'lif açıklamaları da yapmıştır. Konunun en kapsamlı şekilde Aclunî tarafından tahlil edildiği, zikredilen metnin burada yer aldığı görülür.¹⁹¹

Yeri gelmişken belirtelim: Bazı durumlarda, mânen rivayet muhtevasında olarak, hadisin daha kolay ve kapsamları çerçevesinde anlaşılması için açıklayıcı mahiyette ilave edilen ziyade kelimelere de rastlanır. Belirtmek isteriz ki –hemen yukarıda kaydettiğimiz üzere– böyle bir rivayet, "*hadistir*" diye verilen şekliyle,

¹⁸⁵ M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 144-145.

¹⁸⁶ Tirmizî, *edeb 54*; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned 2/311, 4/438*.

¹⁸⁷ Gülen, *Prizma 4*, s. 144-145.

¹⁸⁸ Bkz.: es-Suyûtî, *el-Hâvî 1/325*; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye 1/240*.

¹⁸⁹ Gülen, *Prizma 4*, s. s. 201.

¹⁹⁰ Abdurrezzak; Kastallanî, *el-Mevâhib*; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*; Tirmizî gibi.

¹⁹¹ Aclunî, *Keşfü'l-hafâ 1/265-266*.

işaret edilen mütedâvil kaynakta (veya kaynaklarda) tıpkısıyla bulunmadığı takdirde, fazla şaşırılmayıp, bunun mânen rivayet çerçevesinde telakki edilmesi veya *ziyadelerin* Hocaefendi'nin pek geniş olan müktesebatı dolayısıyla başka kaynaklardaki rivayet şekline alınmış olabileceğini göz önüne almak gerekir. Hatırlatmanın yeridir: Hadisi, mânen rivayet herkesin harcı değildir, bu konunun mütehasısları bir kısım ciddî şartlar koymuşlardır: Arapçayı, –kelimelerin tam müteradif olanları ile yarı müteradif olanlarını tefrîk edebilecek derecede– iyi bilmek, hadis merviyâtına hâkimiyet gibi ki, Hocaefendi'nin bu şartları fazlasıyla taşıdığına geniş neşriyatının tamamen hadislerle dayalı olması şâhittir.

Sahih hadise güvensizlik mi?

Selef döneminde sıhhatine hükmedilen hadisler hakkında kuşku ileri götürmenin sağlıklı bir tavır olmadığı açıktır. Çünkü, hadiste şöhret yapan âlimler zamanla, aynı hadise –gerek çeşitli beldelere seyahatlar ve gerekse öncekilere nazaran daha çok sayıda raviden hadis yazmalar sebebiyle– pek çok tarikten ulaşarak, bu hadisteki veya herhangi bir zatın hadislerindeki zayıflatıcı hususları kontrol etme imkânı elde etmişler ve hadisleri sahih-zayıf diye değerlendirirken daha ikna edici ve de objektif gerekçelere dayanmışlardır. Bu duruma binaen olacak ki, hadis ilminin piri sayılan İbn Salâh (v. 643/1245), hadisler hakkında Selef zamanında verilen sıhhat durumuyla ilgili hükmün, muahhar âlimler tarafından değiştirilmeyeceği fikrini ileri sürmüştür.¹⁹²

Bunu teyid eden bir açıklama Yahya İbn Maîn'den gelir. O, “Bir hadisi elli kere yazmazsak onu tanımayız”¹⁹³ demiştir. Bir başka

¹⁹² İbn Salâh, *Mukaddime*, s. 11-12. Osmanlı'nın son dönem hadis âlimlerinden merhum Zâhid el-Keveerî de mütekaddim (Selef) âlimlerin hadislerle ilgili değerlendirmelerinin dışına çıkılmasını uygun bulmaz ve şöyle der: “Fıkıhta olduğu gibi, Hadiste de insanlığın dünyadaki sonuna kadar devam edecek nevâzil (medeniyetin gelişmesiyle ortaya çıkıp, hükme bağlanması gereken hâdiseler, durumlar) yok ki, Hadis âlimleri, tıpkı fıkıh âlimleri gibi içtihat tavrına girsinler. Bilakis onlara yapması gereken şey, bize intikal eden meruivâtı hifzedip korumak ve eskilerin yaptığı gibi, Hadislerin –onlar tarafından tespit edilen– vasıflarına, yeni bir görüş katmadan öğrenmektir. Bu hususta sakın gâfil olma” (Şurût-u eimmeti'l-hamse, s.118).

¹⁹³ ez-Zehabî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 2/420.

rivayette: “Bir hadisi otuz farklı vecihten yazmayınca onu anlayamayız” demiştir.

Ahmed İbn Hanbel’in oğlu Abdullah der ki: Babam Ahmed’in şöyle söylediğini işittim:

– Ben ve Ali İbnü’l-Medînî aramızda Zührî’den hadis rivayet edenlerin en sağlamı kim? diye müzakere ettik. Ali bana: Süfyan İbn Uyeyne! dedi. Ben de kendisine:

– Malik b. Enes! dedim ve açıkladım: İbn Uyeyne, Zührî’den yaptığı rivayetlerin 20 kadarında hata yapmıştır, falanca falanca hadislerde şu şu hataları yaptı diye göstererek 18 hadis zikrettim. Ve:

– Haydi ondan yaptığı rivayette Mâlik’in hata yaptığı hadisleri söyle! dedim. Ali İbnü’l-Medînî, cevaben iki veya üç hadis zikretti.”¹⁹⁴

Burada görülüyor ki, zaman itibariyle arkadan gelmiş olan Ahmed İbn Hanbel ile (ki vefatı hicri 249/863’dür) Ali İbnü’l-Medînî (-ki vefatı hicri 234/848’dür) kendilerinden önce yaşamış olan Zührî’den –ki vefat tarihi hicri 123’tür– hadis alan iki meşhur muhaddisin hatalarını aded olarak gösterebilmişlerdir: Süfyan İbn Uyeyne (v.198/813) 18 hadiste hata yapmıştır, İmam Mâlik (v. 179/795) ise 2 veya 3 hadiste hata yapmıştır.

Bu hususu teyit eden bir durum Buharî (v.256/869) ile ilgili. Bilindiği üzere, 1080 ayrı kişiden hadis alan Buharî, *es-Sahîh*’ini 200 bin sahîh hadisten seçtiğini ifade eder. Sahîh’inde ise tekrarlarıyla birlikte hadis miktarı 9082’dir. Gerisi nerede? denecek olursa, onları, bu kaydedilen hadislerin mükerrerleri olarak değerlendirebiliriz.

Bu söylediğimizin anlaşılması için Buhari’yle ilgili bir bilgi daha sunmalıyız: Buhari, kitabını İslâm ulemasınca “mâlum” ve “müsellem” dinî bilgileri, âyet ve sahîh hadislerle delillendirmek ister. Delilini kaydedeceği dinî bilgiyi önce bâb başlığı halinde kaydeder, arkadan da delil olarak senetli hadisi kaydeder.¹⁹⁵

¹⁹⁴ el-Hâzîmî, *Şurûtu-ı eimmeti’l-hamse*, s. 127-128.

¹⁹⁵ Bu hususta dahafazla bilgi için *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* nâm eserimize bakınız (1,201).

Durum böyle iken, Buhari'de bazen münferiden, bazen peş peşe birkaç bab başlığı kaydedildiği halde alta,¹⁹⁶ bab başlığında sunulan dinî bilgiye delil olacak hadis kaydedilmez. Âlimler bu durumu, Buhari'nin elinin altında olan 200 bin sahih hadis arasında, bu bilgiyi taşıyan kendi şartlarına uyan (yani sahîh) bir hadis bulamamasıyla izah ederler. "Belki de aramaya devam ediyordu, ama bulmaya ömrü vefa etmedi" diyen de olmuştur. Demek ki o, 200 bin sahîh hadis, mükerrer hadislerdir.

Miktarı, yuvarlak hesap "bir milyon" kadar olduğu belirtilen hadisler, büyük çoğunluğu itibariyle mükerrerdir.

Kullanılan hadislerin sıhhat durumu

Hocaefendi'nin eserlerinde kullandığı hadislerin durumu nedir? Hep sahih hadislere mi yer vermiştir? Zayıf, hattâ mevzu hadisler de var mıdır, diye sorulabilir.

Bu sorunun cevabı açıktır: Hocaefendi, bütün İslâm ulemasının yaptığı gibi, eserlerinde her çeşit hadise yer vermiştir. Kimi zaman hadisin sıhhat durumu hakkında bilgi verirken kimi zaman vermez. Bazen, iki veya daha çok yerlerde tekraren kullandığı bir hadisin sıhhat durumunu bir yerde belirtirken diğer yerde belirtmez. Netice itibariyle sahih olanlarla birlikte zayıf, hattâ, teknik tabiriyle çok zayıf (şedîdü'z-za'f) veya "Lâ asla leh" tabiriyle ifade edilen itibar edilecek bir senedi olmayan çeşide giren hadislerle bile Hocaefendi'nin eserlerinde rastlanır.

Bu durum; hadis konusunda kafaların iyice bulandırıldığı zamanımızda bazılarını yersiz değerlendirmelere bile sevk edebilir. Okuyucumuzu, bu söylediklerimizden hareketle, bir hükme gitmezden önce, hadis ilminin kaideleri çerçevesinde yapacağımız açıklamayı anlama zahmetine katlanmaya davet ediyoruz.

Konu, biraz uzun ve hattâ sadet dışı bile sayılabilir. Ancak, hakkıyla anlaşıldığı takdirde, hadis konusunda rastgele söylenen pek çok hatalı sözlerin ve yanlış değerlendirmelerin tılsımı bozulacağı kanaatindeyiz.

¹⁹⁶ Mesela: *kitabu'l-ilm*'in 6. babı, *kitabu'l-cihad*'ın 175. babı, *kitabu't-tefsir*'in 12. babı böyledir.

Önce belirtmeliyiz, hadis ilmine giren ve pek çok incelikleri olan “sahih hadis”, “zayıf hadis”, “mütevatir”, “mevzu (uydurma) hadis” gibi bir kısım kavramlar var. Şimdilerde bu kavramlarla ne kastedildiği, onlardan ilim ehlinin ne anladığı, onlara karşı tavrının ne olduğu yeterince bilinmeden kullanılıyor. Dahası bunları rastgele ve de kasıtlı olarak kullananların arzu ve telkin ettikleri istikamette bir tavır ortaya konduğu da gözlenmektedir. Bu meyanda en çok istismar edilen tabirlerden biri “zayıf hadis” tabiridir. Öyleyse, yanlışlıklara düşmemek ve bir kısım kötü niyetlere âlet olmamak için “zayıf hadis”in teknik arka plânının, “zayıf” ve hattâ “şiddetli zayıf” vasfını taşıyan hadisler karşısında İslâm ulemasının tavrının, kısmen de olsa, bilinmesi gerekmektedir.

Bu sebeple birkaç noktayı çok fazla teferruata girmeden açıklamaya çalışacağız.

1. **Sahih hadis:** Bir rivayetin sahih olabilmesi için hadis âlimlerinin aradığı şu beş şartı taşıması gerekir:
 - a. Râvilerin adâleti tam olmalı.¹⁹⁷
 - b. Râvilerin zabtı kuvvetli ve hassas olmalı.
 - c. Hadisi rivâyet eden râviler Hz. Peygamber’e kadar birbirini gören kimseler olmalı.
 - d. Hadis, kendi dengindeki diğer bir hadise muhalefet etmemeli, yani aralarında zıtlık olmamalı.
 - e. Hadiste “illet” denen herkesin göremediği, sadece ihtisas sahiplerinin görüp iddia ettikleri bir kusur olmamalı.

İbn Salâh, ulemanın cumhuruna muhalif de olsa, bu şartları eksiksiz taşıyan hadislerin yakînî ilim ifade ettiğini söyler.¹⁹⁸ Ve o bu görüşünde yalnız da değildir.¹⁹⁹

¹⁹⁷ “Adalet” burada bir hadis istilâhıdır. Ravinin adalet sâhibi olabilmesi için akl, sıdk, itikad, diyânet, mürüvvet... gibi râvide aranan başkaca sıfatları gerektirir. Zabt, zıtlık, illet, şazz. .. gibi kelimeler de istilâhtır, bunların tek kelimelik karşılığı yoktur. Bunları açıklamaya kalkmak bizi konumuzun dışına çıkarır.

¹⁹⁸ İbn Salâh, *Mukaddime*, s. 28.

¹⁹⁹ Bkz.: el-Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, s. 127.

2. **Zayıf hadis:** Yukarıda kaydedilen şartlardan biri veya birden fazlası eksik olan hadistir. Söz gelimi hadisçilerin ölçülerine göre sokakta bir şeyler yemek kişinin adâletini bozan bir davranıştır. Öyleyse hakkında böyle bir bilgi ulaşan râvinin rivayeti zayıftır. Veya konuşmalarında zaman zaman hata yapan, unutkan kimse güven vermediği için zabtı zayıftır. Bu hâfıza bozukluğu ileri derecelerde ise onun rivayeti “çok zayıf”tır.

Normalde bir hadis, pek çok senetle (farklı râvi zinciriyle) geldiği için böylesi zayıflar birbiriyle mukayese edilerek kontrol edilebilir.

“Zayıf” vasfını taşıyan pek çok hadis, sadece Hocaefendi'nin eserlerinde değil, hemen hemen bütün âlimlerimizin eserlerinde kullanıldığı için, bu konuda, bahsin uzaması pahasına da olsa bazı teknik bilgiler sunacağız:

a. Öncelikle belirtelim ki, hadis hakkında verilen “zayıf” hükmü, İbn Salâh'ın da belirttiği üzere²⁰⁰ *nefsü'l-emri yani salt gerçeği ifade etmez, zâhiri görünüşü ifade eder*: Nitekim değişik senetlerle gelen pek çok hadis, senedin biri itibarıyla zayıf, hattâ çok zayıf addedilirken, bir başka senedi itibarıyla sahih addediliyor. “*Deveni önce bağla, sonra tevekkül et*” hadisinde olduğu gibi. Bu hadis bize iki ayrı sahabî tarafından rivayet edilmiştir: Amr b. Ümeyye ed-Damrî (radiyallâhu anh)'ın rivayeti *sahih* olduğu halde Enes (radiyallâhu anh)'ın rivayeti *münker*'dir (yani çok zayıf).²⁰¹

b. Bu konuda ulemanın ittifak ettiği ortak görüşü tesbit etmek üzere, Nevevî, *Takrîb'inde* der ki:

²⁰⁰ İbn Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, s. 10.

²⁰¹ Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 2,7-8. el-Heysemî'nin *Mecmeu'z-zevâid* isimli eserinde bunun örneklerine sıkça rastlanır. Çünkü müellif, altı *Müsned'in Kütüb-i Sitt'e*'ye ziyade olan hadislerini kaydederken, hadislerin kaynaklarını ve sıhhat durumlarını da belirtir. Kaynağın birinde zayıf hattâ çok zayıf olarak gelen bir hadisin bir diğerinde makbul (yani hasen veya sahih) senetle geldiği görülür.

“Zayıf senetli bir hadis gördüğün zaman, sana düşen: “Bu hadis şu isnadla zayıftır” demektir; sırf senedindeki zaaf sebebiyle “metni de zayıftır” deme.” Suyutî açıklık getirir: “O sahih olan bir başka senetle gelmiş olabilir, ve dolayısıyla zayıf değil sahihtir. Sen ona, mücerred bu senetleki zaafa binâen “zayıf” dersin. Ancak bir hadis imamı: “O, sahih bir vecihle rivayet edilmemiştir” veya “ona sübut sağlayacak bir isnadı yoktur” veya “zaafı beyan edilmiş bir zayıf hadistir” gibi bir hükümde bulunmuşsa bu durumda onun zaafından şüphe edilmez...”²⁰²

c. Aynı hadisin birbirine zıt iki vasıf taşınması, hadis ilminin tabiatına uygun bir durumdur. Şöyle ki, günümüzde bile, aynı hocadan ders alan talebelerin mesela hâfıza ve ahlâk durumu bir değildir. Öğrendiklerini anlatırken, zaman zaman hata yapan öğrenci, hocasından aldığı bir bilgiyi bir başkasına doğru olarak anlatmış bile olsa –hafıza yönünden zayıf bilindiği için onun rivayeti –hadis ilminin kâidesine göre “zayıf” addedilir. Bu öğrenci, zaman zaman değil de konuştuklarının ekserisinde hata yaparsa, rivayeti “çok zayıf” bilinecektir. Onun rivayetinin sahih olması da muhtemeldir, her anlattığının mutlaka hatalı olacağı söylenemez. İslâm âlimleri, sıradan râviler hakkında zaafı gerektiren bir vasıf söylenmişse, dinde ihtiyat esastır düsturundan hareketle, onun rivayetlerinin hepsini “zayıf” addederler ve bu rivayeti kuvvetlendirici bir sebep ararlar, benzer bir ikinci rivayet gibi.

d. “Zayıf” vasıfıyla bilinen hadis karşısında mûtedil davranmayı gerektiren bir husus da hadisleri değerlendirmede bir kısım âlimlerin “teşeddüd” (aşırılık) denen bir mizac taşınması sebebiyle cerhte ifrata kaçıp az bir kurdan dolayı râviyi ağır cerh tabirleriyle vasfederek rivayetini şiddetli zayıf ve hattâ “mevzu” göstermesidir.²⁰³ Nitekim Suyutî, hadis tarihinde aşırılığı ile meşhur İbnü'l-Cevzî'nin (...“mevzu (uydurma) addettiği

²⁰² en-Nevevî, *et-Takrîb*, s. 194-195.

²⁰³ el-Leknevî, *er-Ref'u ve't-tekmîl fi'l-cerhi ve't-ta'dîl*, s. 194.

hadisleri topladığı) *el-Mevzûâtu'l-kübrâ* adlı kitabında geçen bütün hadisleri teker teker incelemiş, pek çoğunda İbnü'l-Cevzî'nin “mevzudur” hükmünde yanlışlığını *el-Leâli'l-masnû'a* nâm kitabında göstermiştir.²⁰⁴

- e. Yeri gelmişken not etmekte fayda var: Zamanımızda da “*teşeddüd*” çizgisini devam ettirenler eksik değildir. Suriyeli Nâsırü'd-Dîn el-Albânî bunların meşhur ve ısrarlı olanıdır. Burada örnek olarak kaydedeceğimiz ve Aliyyülkârî, Suyûtî, Bediüzzaman, Hocaefendi gibi mütevassıt ve mütedil olanların “hadis” veya “zayıf hadis”, veya “senetçe zayıf olsa da mânâsı sahîh” gibi daha müsbet bir değerlendirme ifadesi kullandıkları hadisler hakkındaki karalayıcı ifadelerindeki ısrarı dikkat çekicidir. Mesela “*İhtilâfu ümmeti rahmetun*” hadisinin mevzu ve mânâ yönüyle de İslâm'a aykırı ve zararlı olduğunda okuyucuyu ikna için tam üç sayfa açıklama yapar. Ve ondaki taassub, Aclûnî'nin, hadisin mânâsındaki güzellikler üzerine –bir kısmı Selef'ten olan birçok büyüklerden– derlediği²⁰⁵ bazı değerlendirmeleri es geçmesine sebep olur.²⁰⁶ Halk olarak bizlere düşen, bu tarihî realiteyi ve insanî zaafı bilerek, ifrat-tefrit uçlarından birinde yer almamak, hiçbirine karşı aşırı bir tavra girmemek, Kur'ân'ın Muhammed ümmetine biçtiği “*vasat ümmet*”²⁰⁷ ölçüsünü iltizam etmektir, tıpkı asırlarca önce İbn Abdilber'in dikkat çektiği üzere: “*Âlimleri, kendi aralarında yaptıkları ihtilaflarla değerlendirmemelidir.*”²⁰⁸
- f. Hadisçiler, zâhiren zayıf bile olsa birkaç senetle gelen hadisin “sahih bir aslı olmalıdır, bunlar birbirlerini güçlendirir, her ikisi de zayıflıktan çıkar” demiştir.²⁰⁹ Hattâ

²⁰⁴ Bkz.: es-Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*.

²⁰⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, s. 65-66.

²⁰⁶ El-Albânî, *Silsiletü'l-châdîsü'd-da'îfe ve eseruhâ's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 1/76-78.

²⁰⁷ Bakara sûresi, 2/143.

²⁰⁸ Bkz.: *Câmi'u beyânî'l-ilmî ve fadlihi*, s. 500 ve devamı.

²⁰⁹ Bkz.: es-Suyûtî, *et-Tedribü'r-râvî*, s. 153-54.

Nevevi ilave eder: “Böyle birbirlerini güçlendiren iki zayıf hadise, sahih senetle gelen bir hadis teâruz etse, yani aralarında bir zıtlık bulunsa, bu zıtlığı giderme (te’lîf) imkânı da bulunamazsa, birbirini güçlendiren zayıflar esas alınarak, onlardaki hükümle amel edilir.”²¹⁰

Bu açıdan, *Kütüb-i Sitte*’yi değerlendirecek olsak *Buharî* ve *Müslim*’in hadisleri için, muhaddislerin sika (güvenilir yani adalet ve zabt yönleriyle mükemmel) demede ittifak ettikleri râvilerden hadis aldıkları bilinmektedir. Bu sebeple en üst seviyede sahihtirler. Ama *Kütüb-i Sitte*’nin diğer kitapları incelenince, onlarda da *sahiheyin* ayarında büyük miktarda hadis bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardaki bir grup hadis de “müelliflerinin şartlarında²¹¹ sahih” dir ki Makdisi, bunun ne mânâya geldiğini anlamada, *Tirmizî* örneğinden hareketle bir ipucu verir: *Tirmizî*’de, senedi zayıf olan pek çok hadisin metni, başka rivayetlerde sahih senetle de gelmiştir. Öyle ki, *Tirmizî*, birçok bab başlıklarında kaydettiği bir hükmü, hüküm çıkarılabilecek sahih bir hadisten almış olduğu halde o babın altında kaydettiği hadis zayıftır. Böyle yapmaktan maksadı da bu hadis, senet yönüyle zayıf olsa da ihtiva ettiği hüküm yönüyle sahih olduğunu göstermektir.²¹²

Bu durumun tabii neticesi, yukarıda da kaydedildiği üzere şudur: Hadisin dış görünüşündeki zayıflık kesin zayıflık demek değildir, bir hadis zayıftır diye kaldırılıp atılamaz. Peygamberimizden olma ihtimali daima mevcuttur. Ancak “dinde ihtiyatlı olmak esas” olduğu için, Peygamberimizden olmama ihtimalinin de göz önüne alınması gerekir. Bu durum, âlimleri ikiye bölmüştür: Ehl-i rey ve ehl-i hadis. Ehl-i rey, zayıf hadisle “haram-helal” hükmünün sabit olmayacağı görüşündedir. Bu durumda içtihad yapmanın gereğine inanırlar. Ama ehl-i hadis denen grup, zayıf

²¹⁰ en-Nevevi, *Şerh-u Müslim* 18/23.

²¹¹ Bu müelliflerin şartları hakkında bilgi için Muhammed el-Hâzîmî’nin *Şurûtu’l-eimmeti’l-hamse*, s. 151; Abdu’l-Fettah Ebû Gudde’nin *Selâsu resâil fi’l-ilm-i Mustalâhi’l-Hadis* adlı te’lifine bakılabilir. (Mektebetu’l-Metbû’ât’l-İslâmiyye, Halep 1997).

²¹² el-Makdisi, *Şurûtu’l-eimmet-i’s-sitte*, s. 90-91.

hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'dan olma ihtimalini taşıdığı için, içtihatla ulaşılabilecek reyden üstün olacağı kanaatindedir. Zayıf hadisin bulunduğu konularda içtihadı yer vermezler.

g. Şu nokta da bilinmeli ki, ehl-i reyden sayılan bir kısım müçtehitler bile bazı meselelerde zayıf hadisle amel etmişlerdir.

Asıl konumuzu ilgilendiren nokta şu: Gerek ehl-i rey ve gerekse ehl-i hadis bir hususta ittifak ederler: Eğer, zayıf hadis, haram-helal-itikad bahisleriyle ilgili değilse, amellerin faziletleri, güzel amellere teşvik, kötü amellerden caydırma, cennetle müjdeleme, cehennemle korkutma ve menâkıb bahisleriyle ilgili ise bu çeşit rivayetlerle amel etmede bir beis yoktur.

h. Hadis usûlü ile ilgili kitaplarda belirtildiği üzere, hadisin "zayıf" olduğu belirtildikten sonra, zayıf hadisi rivayet etmede bir beis yoktur.²¹³ İmam Gazzâlî'nin *İhya'sı* başta olmak üzere bu ümmetin itimat ve alâkasına mazhar olan nice temel kaynaklarda "zayıf" sınıfına hattâ "*La asla leh*" grubuna giren birçok hadise rastlanır. Bunlar hakkında teferruata girmek konumuzun dışında kalır. Bununla beraber tahriç ağırlıklı yani hadislerin kaynağını, sıhhat durumlarını belirtmeye yönelik çalışma yapan âlimlerimizin, halk nezdinde yaygın olan bir kısım hadisler hakkında sıkça kullandıkları bu tabir hakkında Ebu't-Tayyib Şemseddin Azîmâbâdî'nin *Gunyetü'l-Elma'î* nâm risalesini burada hatırlatmak isterim: Merhum âlim, hadis ulemasından bazılarının, zaman zaman zayıf hadis hakkında kullandıkları: "*Lâ yasihhu (sahih değildir)*" veya *Lâ yesbütu (sâbit değildir)*" ve benzeri tabirlerle o hadis mevzu (uydurma) olduğu iddiasında bulunmuş olduklarını belirttikten sonra (2,157 ve devamı) yer verdiği geniş tahlilinde, birçok iktibas ve nakillerle, bir hadis hakkında kullanılmış olan: *Lâ yasihhu*, *Lâ yesbütü*, *Lâ asle lehu* (yani sahih değildir, sâbit değildir, aslı yoktur) gibi

²¹³ Bkz.: es-Suyûtî, *et-Tedribü'r-râvî*, 196-197.

tavsiflerin, o hadisin mevzu olduğu mânâsına gelmediğini, âlimlerin bu tabiri birçok farklı mânâlarda kullandıklarını belirtir ve der ki: “Bu tabirler, ‘sahih veya hasen bir senetle gelmemiştir’ mânâsına gelse de bu, ‘mevzudur’ mânâsına da gelmez. Mesela Zerkeşî, İbn Salâh’ın *Mukaddimesi* için kaleme aldığı *Nüket*’inde: “‘Bu hadis sahih değildir’ sözümüz ile ‘Bu hadis mevzudur’ sözümüz arasında dağlar kadar fark vardır” demiştir.²¹⁴ Bu risalede nakledilen bir diğer cümle şöyle: “*Müteahhir hadisçilerden biri, bir hadis hakkında şayet: ‘Bu gayr-ı sahihtir veya sahih değildir’ demiş olsa, bu sözün mânâsı ‘Bununla istidlal merduuttur’ veya: ‘Bu gayr-ı mâmulun bih’dir’ demek değildir, bilakis: ‘Onun hakkında buna delalet eden açık bir şey bulamadık’ demektir.*”²¹⁵

Şimdi, Hocaefendi’nin, te’liflerinde bir suretle yer verdiği bu nevî rivayetler karşısında, geçmiş ulemamızın tavrını bir örnekten hareketle daha müşahhas olarak belirtmeye gerek duyuyoruz. Umulur ki, bu nevi hadislere kitaplarında yer veren müelliflere ve eserlerine karşı tavrı belirlerken daha ölçülü olunur.

Örneğimiz zayıflardan biri olan: “*İhtilâfu ümmetî rahmetün (Ümmetimin ihtilâfı rahmettir)*” hadisidir. Bu hadisi, Aclunî *Keşfu’l-Hafa*’da, birçok farklı kaynaktan gelen şekillerini de göstererek tahlil eder. Eserlerine alan büyükleri, bir kısmının değerlendirmesini kaydeder. Ne var ki, hiç biri, hadisin, muhaddisler nezdinde muteber addedilebilecek bir senedine yer vermez. Orada kaydedilen dikkat çekici bir değerlendirme İmam Suyûtî’ye ait. Hadis sahasında her türden (usûl, şerh, rical vs.) verdiği eserleriyle, görüşleri küçümsenip göz ardı edilemeyecek bir otorite olan ve İslâm ümmetinde haklı bir şöret ve itimada mazhar olan bu yüce âlim, hadisi Nasru’l-Makdisî, Beyhakî, Halîmî, Kâdî’l-Hüseyn, İmâmü’l-Haremeyn, Hattâbî vs. âlimlerin eserlerine almış olduklarını hatırlattıktan sonra şöyle der: “*Bu hadis, muhtemelen, eseri bize*

²¹⁴ ez-Zerkeşî, *Nüket*, 2/157.

²¹⁵ ez-Zerkeşî, *Nüket*, 2/186.

kadar ulaşmayan bir hadis hâfızının eserinde (senetli olarak) gelmişti."²¹⁶ Suyûtî, bu değerlendirmesiyle önemli bir noktaya parmak basar: İlk asırlardan beri ümmetin kabulüne mazhar olmuş nice eserlerde yer almış olmasına rağmen, muteber bir senedine rastlanmayan bir kısım meşhur hadisler, aslında büyük muhaddislerden birinin eserinde senetli olarak gelmiştir ancak müteakip muhaddisler ve hadis tâlibleri, şöhreti ve yaygınlığı sebebiyle o çeşit hadislerin senedini sorma veya zikretme ihtiyacını duymamışlardır. Savaş, yangın, sel felaketi gibi bir kısım sebeplerle kaynak eser kaybolunca, hadis senetsiz kalmıştır. Nitekim kaynaklarda ismi geçtiği halde cismine hiçbir kütüphanede henüz rastlanmayan, bu çeşitten eser az değildir. İbn İshâk'ın *Sîre'si* gibi ki zamanla bunlardan ortaya çıkarılanlar da oluyor. Bu önemli meseleye taze iki örnek verebiliriz: Muhammed Hamidullah, *Siretü İbn-i Hişâm, Tabakâtu İbn-i Sa'd* gibi nice önemli kaynaklarımıza "ilk kaynaklık" yapmış olan ve kayıplar listesinde yer alan *Siretu İbn-i İshak*'ın aslından bir parçayı Fas Karaviyyîn Üniversitesi kütüphânesinde bulmuş ve 1401/1981 yılında merkezi Konya'da olan *Hayra Hizmet Vakfı* tarafından neşredilmiştir. Kütüphaneler kurdu olarak bilinen Hamidullah'ın ortaya çıkardığı bir diğer kayıp, Ebû Hureyre (radiyallahu anh)'ın talebesi olan Hemmâm İbn Münebbih'in *Risalesi'*dir. Bunu, Kemal Kuşçu: *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm İbn-i Münebbih* adıyla tercüme de etmiştir (Fatih Matbaası, İstanbul 1967, 63-132 sayfaları arası). Kayıp bilinen eski eserlerden bir çoğu zamanla ortaya çıkarılmaktadır, fazlası konumuzu aşar.

Böyle bir rivayete hiç kimsenin "Bu sahih bir hadistir" deme hakkı yoktur. Ama, ifade ettiği mânâyâ da "bâtıl" demeye kimsenin hakkı olmamalıdır. "Levlâke..." yani "*Ey Muhammed sen olmasaydın âlemi yaratmazdım*" rivayeti senedi yönünden araştırılınca zayıf bile olsun bir senedi bulunamıyor. Aliyyülkârî, rivayetin

²¹⁶ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 107-108; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1,66. (Aclûnî ve Aliyyülkârî'nin naklettikleri, Suyûtî'nin bu kıymetli yorumuna, kendisinin bu sadetteki te'lifi olan *ed-Düerü'l-münteshire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*'de rastlanmaz).

bu durumunu belirttikten sonra “*Ancak mânâsı sahihtir*” der.²¹⁷ Bu hadisi, Hocaefendi de yeri geldikçe kaydeder, durumunu bildirir ve yorumlarıyla onun vazgeçilemeyecek bir hakikatı dile getirdiğine dikkat çeker:

Evet, Efendimiz büyük bir peygamberdir, “Ruh-u Seyyidi'l-Enam”dır. Tasavvufî ifadesiyle “Taayyün-i evvel”in kahra-manıdır. “Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk. (Sen olmasaydın, şu âlemleri yaratmazdım)” kudsî hadisinin mazharıdır o. Bu hadis, hadis kriterleri açısından sahih olmasa bile mânâ itibarıyla doğru; doğru, çünkü o “Muarrif” olmasaydı, bu âlemlerden de, bu kitaptan da hiç kimse bir şey anlamayacaktı. O halde bu hadisin mânâsı şudur: “Ey Resûlüm! Bu kitapların okunması da, mânâlarının şerhi de senin sayende oldu. Öyleyse sen elindeki Kur’ân’la her şeyin kavli-şârihi, tefsir-i vâzıhısın.” Eskilerin ifadesiyle “ille-i gaiye”sin.²¹⁸

Keza كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ (Hz. Âdem, su ile toprak arasında iken ben peygamberdim)” rivayetinin de Hadis ilmince “Hadistir” denecek bir senedi yoktur. Tahlilcilerin bir kısmı “Mânâ itibarıyla sahihtir” demiştir.²¹⁹

Keza كُنْتُ كَنْزًا مَّخْفِيًّا لَا أَعْرِفُ “Ben bilinmeyen gizli bir hazine idim. Beni bilsinler diye mahlukatı yarattım, kendimi onlara tanıttım, beni tanıdular” rivayeti için de Aliyyülkârî, bazı âlimlerin senet yönünden tenkitlerini kaydettikten sonra, Kur’ân’da geçen “Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım” mealindeki âyette²²⁰ geçen “ibadet etsinler diye” tabiriyle ilgili olarak İbn Abbâs (radıyallâhu anh)’nın “Beni tanısinlar diye” şeklinde yaptığı yoruma dayanarak: “Ancak bu rivayetin mânâsı sahihtir” der.²²¹

Keza مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ “Kim kendini tanırsa Rabbini de tanır”²²² rivayeti için de: “Mânâsı sahihtir” denmiştir. Aliyyülkârî,

²¹⁷ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 288.

²¹⁸ Gülen, *Sohbet-i Cânan*, s. 53.

²¹⁹ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 368-369.

²²⁰ Zâriyât sûresi, 51/56.

²²¹ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 269.

²²² el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

bu mânâyâ, Bakara sûresinin 130'uncu âyetinden hareketle ulaşıldığını belirtir.²²³

Keza *حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ* "Vatan sevgisi imandandır"²²⁴ hadisi de sened itibariyle münakaşa edilmiştir. Ancak bâzı âlimler Bakara sûresinin 246'ncı âyetine dayanarak, mânâsının mü'minler hakkında sahih olduğunu belirtmiştir.²²⁵

Mutedil âlimlerimiz, sadece bunlara değil, bu emsaldeki daha pek çok hadislere "uydurma" nazarıyla bakmak değil, Suyûti örneğinde olduğu gibi, yumuşak bir yaklaşımla, şöhretine binaen, senet sorulma ihtiyacı duyulmadan sadece metin olarak öğrenilip öğretildiği, senetli olarak gelmiş muteber kaynağın zamanla kaybolması sebebiyle bu hale düştüklerine hükmetmek gerektiği görüşüne yer verir ve bilhassa ifade ettikleri mânâların doğruluğunu belirtirler.

Bu çeşit hadisler hakkında ulemânın benimsediği bu tavır çok önemli. Çünkü bunların sert ve rencide edici üslûpla tenkit ve reddi ile, benzer hadislerle yer vermiş olan bütün kaynaklarımız, ardından onların müellifleri, bundan sonra, İslâm kültür tarihi ve son noktada da İslâm dini, Avrupa kültür saldırısına mâruz yeni nesillerin gözünden düşürülmüş olacaktır. Bediüzzaman'ın çok isabetli tesbitiyle, fırtınalı zamanlarda, evimizi havalandırmak için duvarlarımızdan yeni pencereler açmayız, aksine mevcutları da sıkı sıkıya kapatırız.²²⁶ Bizi temel değerlerimizden uzaklaştırmak üzere bir sel gibi üzerimize gelen yabancı kültür saldırısı karşısında evimizin duvarlarından yeni havalandırma menfezleri açma mânâsına gelen tarihî kültür kaynaklarımızı gelişi güzel tenkide yeltenmek fayda değil zarar getirir. Aslında eski âlimlerimiz gereken hassasiyeti göstermişler, *hakkın hatırını* her şeyin üstünde tutmuşlardır. İslâmî ilimlerdeki vukûfiyet ve derinliklerinden şüphe edilmeyen nice büyüklerin sened yönündeki zaafına

²²³ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 338.

²²⁴ Bkz.: es-Sağânî, *el-Mevzûât* s. 53; es-Sehâvî, *el-Makâsidi'l-hasene* s. 297.

²²⁵ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 190; es-Sehâvî, *el-Makâsidi'l-hasene*, s. 183.

²²⁶ Bediüzzaman, Said Nursî, *Mesnevî-i Nûriye*, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010, s. 80.

rağmen eserlerine almış oldukları bazı rivayetler hakkında: “*Bu hadis, muhtemelen, eseri bize kadar ulaşmayan bir hadis hâfızının eserinde (senetli olarak) gelmiştir*” diye müsbet bir üslûpla karşılıklı olmasını iyi okumamız gerekir. Zamanımızda, kültürümüzde yer almış, mânâ itibarıyla de âyete, hadise, akla, edebe, örfe aykırılığı olmayan ve halkın hadis bildiği bir kısım güzel sözleri dile dolayıp onların hadis olmadığını ısrarla propaganda etmeyi kendine bir ideoloji haline getirmek yanlış bir gelişmedir. Maalesef bu yanlışlığı yapanlar var. Öyleyse, bu çeşit rivayetlere, –belirttiğimiz üzere– Suyûtî ve Aliyyülkârî tarzında yaklaşmak, yine hadisçilerimizin ve hattâ Hocaefendi’nin de yaptığı gibi “zayıf” olduklarına dikkat çekerek o çeşit rivayetlerin hameleliğini yaptığı güzel mesajlardan ümmeti mahrum etmemek gerekmektedir.

Bu çeşit rivayetler konusundaki soğuk tavri ileri götürmenin ne kadar zararlı olduğuna, yıllarca önce yaşadığım bir hatıra ile canlı bir misal vermek isterim: Yıllar önce, Boğaziçi Üniversitesi’nin sosyoloji bölümünü kazanan İmam-Hatip Lisesi’nden mezun bir kız öğrenciye –ki bir arkadaşımın kızıdır– İstanbula hareket hazırlıkları sırasında: “İstanbul’da yeni bir muhite gireceksiniz, İslâmî kültürünüzü ciddî kaynaklardan alacağınız sistematik bilgilerle takviyeyi ihmal etmeyin” dedikten sonra bazı kitaplar meyhanında bilhassa Gazzâlî’nin *İhya’sının* okunmasını tavsiye etmiştim. Çevresinden aldığı telkinlerin tesiriyle: “Ben *İhya’yı* okumam, onda mevzu hadisler varmış!” karşılığında bulunmuştu.

Bin yılı aşan bir zamandan beri ümmeti aydınlatmaya devam eden bu eserin okunmasından insanları mahrum edenler –şayet samimi iseler– ne kazanacaklarını iyi düşünmelidirler.

Resûl-ü Ekrem’den “*dalâlet üzere ittifak etmeyeceği*” garantisine sahip bu ümmetin²²⁷ büyüklerinin, “hadis” bilinen bir “rivayet” karşısında benimsediği tavri da burada hatırlatma gereği duyuyoruz:

Abdurrauf el-Münavî’nin kaydına göre, bir Çarşamba günü turnağını kesen ve bu sebeple alaca hastalığına yakalanan

²²⁷ Resûlü Ekrem Efendimiz şöyle buyururlar: “*Muhakkak ki Allah ümmetimi dalâlet üzere cem etmeyecektir. Allah’ın eli cemaatle beraberdir*” (Tirmizî, fiten 7).

İbnü'l-Hâcc el-Mâlikî, tedavi için bütün kapıları çalar. Ama nâfile, netice alamaz. Artık ümidi kestiği bir günün gece-sinde, rüyada, kalplerin tabibi, bedenlerin şifası Resûl-i Ekrem'i görür. Durumunu arz eder. Aleyhissalâtu vesselâm: "Çarşamba günü tırnak kesme yaşağımı işitmedin mi?" diye îtab eder İbnü'l-Hâcc: "Ey Allah'ın Resûlü! O rivayet (senedindeki zayıflık sebebiyle) nazarımda Sizden sahih bir hadis değildi." der. Ümmetine karşı raûf ve rahîm olan Efendimiz: "Benden olduğunu (ümmetten) işitmen, ona uyman için sana yeterli değil miydi?" diyerek te'dîb ettikten sonra, bütün dertlerimizin eczahane-i edviyesi olan mübarek elleriyle İbnü'l-Hâcc'ı mesheder ve o da hastalıktan kurtulur.

Hâdisenin, bizim de ders almamız gereken son noktası, İbnü'l-Hâcc merhumun ahd u peymanıdır. Der ki:

Resûlullah'tan diye işittiğim hiçbir şeye bir daha muhalefet etmemek üzere Yüce Allah'a teccid-i tevbede bulundum.²²⁸

Bu tavır, elbette ne hadis ilminde, ne de fıkıh ve kelamda kesin, bağlayıcı bir ölçü değildir. Ama eski âlimlerimizin sünnet karşısındaki hassasiyet ve edebini yansıtan bir menkıbedir ve ibretten de hâli değildir. Ve hemen ilave edelim: Hocaefendi'nin, Resûlullah'la ilgili –senet yönüyle müdafaa edilemeyecek– bir kısım rivayetlere böylesi bir espri ile yer verdiği görülmektedir. Şu vereceğimiz misalde de görüleceği üzere, hemen her seferinde, bu nevî rivayeti sunuş üslûbundan, onun sıhhat durumu hususundaki kayd-ı ihtirazisini de vâzıh olarak görebilmekteyiz. Misalimiz, Resûlullah'ın Miraç dönüşü sırasında terlemesi ve bu terinden gül ağacının çıkması ile ilgili rivayettir.²²⁹

(...) Rivayet olunur ki, Miraç Gecesi, Allah Resûlü'nün (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) mübarek terleri yeryüzüne düşmüş ve düştüğü yerde de kırmızı gül bitivermiştir. Halk arasında böyle bilinmiş ve inanılmıştır. Bu rivayetin aslı varsa, şahsen böyle bir şeyin olabileceğine inanırım; Efendimiz'in terinden değil gül bitmesi, ırmaklar bile fıskırabilir; ama aslı yoksa, o türlü şeylere bir keramet elbisesi giydirmemek lazım. Fakat,

²²⁸ el-Münâvî, *Feyzu'l-kadır* 1/46.

²²⁹ Bkz.: Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 151,361.

o rivayetin aslı olsa da olmasa da Mevlid Kandilî'nde müslümanların gül hediye etmelerinin altında "Gül, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) teridir." anlayışı olduğunu zannediyorum."²³⁰

Hocaefendi'nin şu sözleri de ümmetin itimad ettiği makbul kitaplarda "hadis" diye gelen rivayetlere veya ibâdetlerde yer verilmesi tavsiye edilen dualara veya bir kısım âdâba, aslını araştırmadan sâhip çıkma düsturunu göstermesi bakımından mânidar bir örnektir: "Ya Resulallah, (...) Abdest dualarının Sana ait olup olmadığını bilmiyorum ama madem İbn Hümmam onları Sana isnad ediyor ve 'bunlar abdestte okunsun' diyor, bunları Sen abdest alırken söylediğin için ben de söylüyorum. Abdestten sonra bir yudum su içtiğin için ben de içiyorum..."²³¹ Büyükleğin, bu nevi bir kısım zayıf rivayetleri, bir başka büyüğe atfen saygıyla karşılaması İslâm ulemâsı arasında bir gelenek olsa gerek. Sehâvî "Kerîm olan muktedir oldu mu affeder" hadisini senedi sebebiyle "uydurmaya benziyor" dedikten sonra "zâhidler ve başkaları arasında da meşhur" olduğuna da dikkat çeker ve: "Ben bunun sorumluluğunu üzerime almam, yani ne uydurma ne de değil derim" der.²³²

Şu örnekte, başta mutasavvıflar olmak üzere nice Müslümanların "hadis" diyerek kitaplarına aldıkları mânâsı itibariyle derin bir söz, Yunan felsefesinde önemli bir yeri olan Sokrates'le irtibatlı olarak nakledilir:

Nasıl nefsin bilinmesi Allah marifetine ve Allah'ı tanımaya açılan bir kapıdır; Sokrates'in "kendini tanı" tenbihi, ehl-i tasavvufun, "Men arefe nefsehu fekad arafe Rabbehû (Nefsini bilen, Rabbini bilir)" şeklinde hadis diye rivayet ettikleri söz, bu gerçeği ifade etmektedir; bunun gibi, insan da ihlâsı yakalamaya çalışırken riyayı tanır, o kapıdan girer ve adım adım, kademe kademe ihlâsa ulaşır. İnsan, yaptığı şeyleri belki de başta sun'î olarak yapar; mânâsını, muhtevasını ve derinliğini kavramadan, sırf emrin gereği olduğu için yapar. Hattâ bu hususta emr-i Nebevî bile vardır. Meselâ, Efendimiz

²³⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 271-272.

²³¹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 75.

²³² Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 262-63.

(sallallâhu aleyhi ve sellem), “Kur’ân okurken ağlayın; ağlayamazsanız, kendinizi ağlamaya zorlayın” buyurmaktadır. Çünkü bu ağlama, zamanla tabiat haline gelir ve artık o kimse, duyulup duyulanılması gerekli hususlar karşısında artık hissiz, duygusuz, alâkasız kalamaz. Demek oluyor ki, başlangıçta riya diye yorumlayabileceğimiz bazı tavırlar tabii görülebilir, görülmelidir de. Fakat insan, bilâhare, ister Cenab-ı Hakk’ın (celle celâluhu) Zât, sıfât ve esmâsı adına belli bir ma’rifet ufkuna ulaştığından olsun, isterse başka sebep ve mülâhazalarla olsun, artık kendini kontrol altına alır ve kapıda vize ibrazında bulunma sayılabilecek davranışları bütün bütün bırakır ve halisane tavırlara girer; girer ve artık o, bir ihlâs yolcusudur; hep arar, bulduğunu az görür yine arar; daha daha arar.. bu şekilde hayatının sonuna kadar belki 50 ihlâs mertebesinden geçer ama, yine de “ihlâs” der, kıvrınır. Zaman olur, o hale gelir ki, artık onun bütün duası ihlâstır; “Allah’ım, ne olur ihlâs” der; “ihlâs” der yatar, “ihlâs” der kalkar.. öyle ki, daha başka çok önemli şeyler ister; ama arada yine ihlâs demezse, döner, yine “ihlâs” der. Nasıl gökkuşağının altından geçeyim diye yürüdükçe, koştukça o sizden uzaklaşır, aynen onun gibi, ihlâslı kulluk da işte böyle vasıl-na erilemez bir sevdadır, insanı arkasından koşturur durur. Allah, bizi bu koşudan geri bırakmasın.²³³

Bu vesileyle belirtmek isteriz: İslâm ulemâsı, belki de “Hikmetli söz müminin yitiğidir, onu nerede bulursa almak hakkıdır”²³⁴ hadisinden hareketle, Yunan feylesoflarının –hususen Eflâtun-u ilâhî diyerek– yüceltilen Eflatun’un “Nesâyîh”ini Arapçaya, Türkçeye tercüme etmişler²³⁵ ve geçmiş devirlerden beri halk kitaplarında bunlar hadisle iltibas edilmiştir. Mesela bâzen hadis, bâzen Hz. Ali’nin sözü olarak rivayet edilen: “Çocuklarımızı geleceğe göre yetiştirin...” vecizesinin Eflâtun’a ait bir söz olduğu belirtilmektedir.²³⁶

²³³ Ünal, Fethullah Gülen’le Amerika’da Bir Ay, s. 188-189.

²³⁴ Tirmizî, *İlim* 12; İbn Mâce, *zühhd* 12.

²³⁵ Osmanlı döneminde Türkçeye tercüme edilen bir kitabın ismi: *Tercüme-i Nesâyîh-i Eflâtun-u İlâhî*, mütercim: Mehmed Ali Fethî, İstanbul 1280, Mukaddime’deki şu ibâre konumuz açısından dikkat çekicidir: “Mâlûm olaki cümleye elzem olan ahlâk-ı hamîde-yi Muhammediye ve envâr-ı pesendîde-i beşeriyenin usûl ve hülasasını hâvi Eflâtun-u ilâhî’nin muhtasar ve müfîd nesâyîh-i mehâsîni (...) nef’an lil-ibâd lîsân-ı Türkiye tercüme ederek...” (s. 3).

²³⁶ Bkz.: Ebu’l-Ferec Ali İbnü’l-Hüseyn (v.410/1019), *el-Kelîmü’l-ravhâniyye fi hikemi’l-Yunânîyye*, Yzm. Fâtih Nu. 4041, 2/a-2b.

Hocaefendi'nin farklı bir üslûpla zaafına dikkat çekerek, –diğer nice büyüklüğümüzün yaptığı gibi– ifade ettiği mânâdan vazgeçemeyerek kitabına alma ihtiyacı duyduğu bir hadis-i şerifi –onu alıştırma yer verdiği üslûbu da koruyarak– kaydediyoruz:

İbrahim Hakkı Hazretlerinin, zayıf olduğuna bakmadan tercüme ettiği bir hadis-i şerifte²³⁷ -bazıları mevzu da diyor– şöyle buyrulmuştur:

*Sığmam dedi Hak, arz u semaya;
Kenzen bilindi, dil madeninden.*²³⁸

Cihanlar, azameti yanında zerreler kadar dahi olmayan O yüce varlık, ne lütufkârdır ki; her mü'minin kalbinde “kenzen” bilinir ve O'nun duygularının itminanına vesile olur!..

Her şeyin doğrusunu O bilir.²³⁹

Hocaefendi'nin, bu türden mânâsı itibariyle vazgeçemediği ve fakat muteber bir senedine rastlamadığı için, rivayetin durumunu gösteren bir üslûpla kitaplarına aldığı “hadisler” çoktur, son bir örnek daha kaydedeceğiz. “*Bu mübârekiyete işâret için hadis olarak rivâyet edilen bir kutlu sözde: “لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْعَى فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ” Benim Allah ile öyle bir ânım vardır ki o esnada bana ne bir mukarreb meleğ ne de bir nebiyy-i mürsel ulaşamaz.*”²⁴⁰ buyrulur.²⁴¹

“Telakki-yi bi'l-kabul” deliliyle tashih

İslâm uleması ve hususen Hanefiler, umumiyetle benimsenip ilgi görmüş rivayetlere ayrı bir önem atfederler. Rivayet, senet yönüyle zayıf bile olsa, ümmetçe gördüğü hüsn-ü kabul, onun değerini yükseltir, klasik usûl-i hadis kitaplarına –bir düstur olarak girmemiş olsa bile– bazı müellifler bu nevî hadisleri “*mütevâtir*” olarak tavsiften çekinmemişlerdir. Ancak buna “*hükmî*” veya “*itibarî mütevâtir*” diye kayıtlamanın daha münasip olacağı açıktır.

²³⁷ Bkz.: es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene*, s. 373; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 301.

²³⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/173; el-Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 218.

²³⁹ M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 41.

²⁴⁰ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 299; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/226.

²⁴¹ M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümürü Tepeleri 1*, Nil Yay., İzmir 2002, s. 178.

Bu çeşitten bir kısım hadisleri –diğer pek çok selefleri gibi– Hocaefendi'nin de kullanması ve bu nevi hadisleri tenkitte ölçüsüzlüklerin de had safhayı bulması sebebiyle bu konuyu aydınlatan, Tehânevî'nin, uzunca bir tahlilinden bir pasajı aynen kaydedeceğiz. Konunun önem taşıdığı kanaatindeyiz:

“Pek çok muhaddîs, bir hadisin sıhhatine delâlet eden hususlardan birini ehl-i ilmin o hadis hakkındaki sözü olarak izah ederler. Bu durumda hadisin itimada şayan bir senedi yoksa bile sıhhatte zarar vermez. (...). Eğer bir hadis, Ümmetin hüsn-ü kabulüne mazhar olmuşsa bu, bizim nezdimizde mütevâtîr hadis hükmündedir. Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ında şöyle der: “Ümmet, bu iki hadisi âhad tarîkden gelmiş olmasına rağmen, amele hüccet kılmış, böylece tevâtür mevkiini kazandırmıştır, çünkü, ulemanın haber-i vâhiddeden, hüsn-ü kabûl gösterdikleri bizce mütevâtîr mânâsını tazammun eder, sebebini muhtelif yerlerde açıkladık.”²⁴²

Hocaefendi, yüce kitabımızı tanıtmaya yönelik bir tahlilini, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığı ve Hz. Ali tarafından da rivayet edilen bir Kur'ân tarifine dayandırır. Ne var ki, hadis, Tirmizî, Darimî ve bir kısmı itibariyle Ahmed İbn Hanbel tarafından rivayet edilmiş olsa da senedi itibariyle zayıftır. İşte bu noktada, Hocaefendi, bu hadisin *Hilye, el-Fakih ve'l-Mütefakkih, İthâfu's-Sâde, Tefsîr-i Kurtubî, Şerhu's-Sünne* gibi kitaplarda zikredildiğini belirterek: “Bu itibarla da onun, “ümmeğin kabulüne mazhar olduğu söylenebilir” der ve ilave eder: “Hattâ hadis ilminin büyük otoritelerinden İmam Nevevî gibi zatlar, Kur'ân'ı anlatırken bu hadise mutlaka müracaat etmişlerdir.”

Hocaefendi, bazı muhaddislerin senette yer alan bir ravi sebebiyle zayıf addettikleri bu hadisi benimsemedeki gerekçelerini de belirtme sadedinde şu açıklamayı sunar:

Bu hadisi, öteden beri bazı hocalarımızdan duymuş olmamız ve konusunda tek hadis olması bizim de ilğimizi çekmiştir. Böyle bir cevher hazinesini taşıyan insanlardan bir tanesinin, bazı hadis imamlarınca mecrûh olmasına ve senedindeki zâfiyete rağmen biz, metnin parlaklığı ve muhkemâta

²⁴² Bkz.: Tehânevî, *Yeni Usûl-ü Hadis*, s. 62. Kaynağımızda me'hazları da gösterilen ziyade bilgi ve açıklamalar var.

uygunluğuna bakarak, ona itibar edenlerin yanında olmayı düşündük. Hadis, Kur'ân'ı tarif etmedeki câmiyyeti yönüyle en mühim rivayetler arasındadır.²⁴³

Hocaefendi'nin zayıf hadis karşısındaki tutumunu belirtme sa- dedinde şunu da belirtmeliyiz ki, o, bazen, zayıf bilinen bir hadisin mânâ itibarıyla hiç de zayıf olmadığını, bu mânânın Kur'ân tarafın- dan onaylandığını belirtir: "Bir saat tefekkür, bir sene nafil ibadet hükmünde olduğu, zayıf bir hadis-i şerifte²⁴⁴ ifade ediliyor ama; hadisten daha ziyade Kur'ân-ı Kerim'de bu meseleyi teyit eden pek çok âyet var: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün ihtila- fında, aklı başında olan kimseler için gerçekten açık ibretler vardır."²⁴⁵/²⁴⁶

Halk arasında yaygın olan "Nasıl yaşarsanız öyle ölür ve nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz" şeklini "hadis diye rivayet edilen ve hadis ölçüsünde bir gerçeği ifade eden bir söz" olarak ifade eder.²⁴⁷

Bu çeşitten örnek çoktur.

Sıhhat durumunu belirtme meselesi

Hocaefendi'de, hadisleri her kullanışta sıhhat durumunu "sa- hihtir", "zayıftır" diye belirtmek muttarit bir kâide değildir. Me- sela: "Ümmetim dalâlette içtima etmez"²⁴⁸ hadisinin²⁴⁹ veya aklından zoru olan bir kadının: "Evimin işini gör!" talebine Aleyhissalâtu ves- selâm'ın müsbet cevap vererek kovasını taşımaya dair hadisin²⁵⁰ veya Efendimizin, borçlu olan kimsenin cenaze namazını kılmamasına dair hadisin²⁵¹ sıhhat durumları belirtilmez.²⁵²

²⁴³ Gülen, *Prizma 4*, s. 129-130.

²⁴⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/370.

²⁴⁵ Âl-i İmrân sûresi, 3/190.

²⁴⁶ Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler 2*, s. 204.

²⁴⁷ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 309.

²⁴⁸ İbn Mâce, *fiten 8*; Abd İbn Humejd, *el-Müsned* s. 367.

²⁴⁹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, s. 18.

²⁵⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 108.

²⁵¹ Sonradan neshe uğrasa da bir dirhem borçlanmayı yasaklayan hadis farklı senet- lerle gelmiştir (el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 3/39, 4/127,128; Dârimî, *Sünen* 2/177; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 5/373-74, el-Münâvî, *Fezvu'l-kadîr* 4/188.

²⁵² Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, s. 313.

Şunu da belirtelim ki, Hocaefendi hadis konusunda ihtiyatlıdır. Sıhhati hususunda mutmain olamadığı rivayetlere karşı uyarılarda bulunduğu gibi, öncelikle bazı tefsirlerde rastlanan bir kısım kıssalara karşı da okuyucularının dikkatini çekerek sıhhat durumuna takılmaktan ziyade kıssada verilmek istenen derse öncelik verilmesini tavsiye eder. Mesela Hz. Eyyub (aleyhisselam)'ın sabrı ile ilgili kıssayı özetlerken: “*Tabii ki, bu vakanın da rivayet edildiği şekliyle cereyan edip etmemesinden ziyade faslı ve anlatmak istediği önemlidir.*” der.²⁵³ (Keza Bedir’de meleklerin bizzat kâfirleri öldürmek için indikleri söylenemez. Gerçi bâzı yerlerde, meleklerin cismanî açıdan tam temessül ettiği, eline kılıç, kırbaç alıp savaştığı söylenirse de bu çok mevsuk değildir.)²⁵⁴

Sahih rivayetle sabit olmayan şekli bir meseleye ihtiyatlı yaklaşım

Hocaefendi'nin hadis konusundaki titizliğini anlamada Hz. Katâde ile ilgili bir soruya verdiği cevap zımında yaptığı açıklamalar önemlidir: Hocaefendi'den, Hz. Katâde'ye Aleyhissalatu vesselâm'ın: “*Saçlarını kestir!*” emrindeki hikmet sorulur.

Hocaefendi cevabî açıklamalarda şu ana fikirlere yer verir:

1. Böyle bir emir İslâm'ın umumî prensiplerine aykırıdır.
2. Bu rivayet sağlam kaynaklarda gelmez.
3. Zayıf bir rivayet olabilir.
4. Zayıf hadis'in Resûlullah tarafından söylenmiş olabilme ihtimaline binâen de: “*İhtimal Hz. Katâde'nin esas tabiatına ters bir saç kesimi vardı...*” diye başlayan oldukça ihtiyatlı, hadise karşı saygılı bir yorumda bulunur. Ama, –yaptığı açıklamaların bütününden anlaşılacağı üzere– tercihi olan menfi şıkkı esas alarak: “Bu hadis, İslâm'a aykırıdır, dolayısıyla uydurmadır, batıldır” gibi günümüzde nicelerinde görülen sert bir üslûba yer vermez.

²⁵³ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 296.

²⁵⁴ Gülen, *Prizma 4*, s. 178-179.

5. Resûlullah'ın kavli emrinin refakat etmediği âdâtına niyete mukârin olarak uymak sevaba vesile ise de terkinde bir günah yoktur.
6. Adâta uymayı emir ve tâmim şekilciliktir. Resûlullah'ın böyle şekilcilikle alâkalı hiçbir emri yoktur.
7. Sakalla ilgili rivayetlerin çokluğuna Hanefîlerin bu meseledeki hassasiyetlerine rağmen Muhammed Ebû Zehra, sahabe efendimizin âdet-i seniyyelerinden biri olarak değerlendirmiştir.
8. Bir kısım şekli âdâtı terk edenlere "Günah işliyor!" demek sertçe bir yaklaşım olmalıdır.
9. Şekil İslâm'da bir esas değil, tâli bir meseledir.

Soruya verilen cevap Hocaefendi'nin hadis meselesine yaklaşımdaki bir çok noktayı aydınlatacağı için fazla ihtisara gitmeden kaydediyoruz:

En başta İslâm'ın genel disiplinlerine aykırı olan böyle bir sözü Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylemiş olacağına ihtimal vermiyorum. Zaten mevzudaki hadis kaynaklarında böyle bir rivayet de yok. Kaldı ki, bir kısım siyer kitaplarında da bildirildiği üzere, çoğu sahabinin uzunca ve örgülü saçları vardı. Bazıları onu toplar, başlarının üzerinde yumak yaparlardı. Bunu teyit eden bir vak'a vardır ki, şöyle cereyan eder: Efendimiz, saçlarını o şekilde yumak yapmış bir insan görür ve ona saçlarını çözmesini ve onların da secdeden nasiplerini almalarını tavsiye eder.²⁵⁵ Ne var ki Efendimiz'in, ne Ebû Bekir'e, ne Ömer'e, ne de Hz. Osman'a –ki bunların hepsinin saçları uzundu– "Saçlarınızı kesiniz." şeklinde bir emir olmamıştır. Bilindiği üzere Mekke fethinden sonra çoğu sahabe, gönülleri ganimetle telif edilerek yumuşatılmış ve Müslümanlığa kazandırılmıştı. Onların sırtlarında kâfir urbası, başlarında küfür sarığı vardı. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), onları bile çıkarmalarını istememişti. Zaten Allah Resûlü'nün bu türlü bir işe kalkışması, şekilcilik olurdu. O ise bütünüyle şekilcilikten münezzehtir ve müberrâ idi.

²⁵⁵ Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/8, 391; Abdurrezzak, *el-Musannef* 2/183.

Vâkıa, Efendimiz'in tarz-ı telebbüsü (giyim tarzı), yiyip içmesi, yatıp kalkması, tamim edilip, kimse o işe zorlanmadan, hâlisane bir niyetle O'na uyma düşüncesi ile yapılması makbuldür; ancak Efendimiz'in, bu tür şekilcilikle alâkalı hiçbir emri de olmamıştır.

İşin enteresan tarafı ise günümüzde çokça üzerinde durulan ve dinin bir aslı gibi insanlara sunulan sarık mevzuunda bile Efendimiz'in, Buhârî, Müslim gibi mevsuk hadis kitaplarında rivayet edilen bir işareti dahi olmamıştır. Bu mevzu da sadece, Efendimiz'in Mekke'ye girerken başında siyah bir sarığın olduğu ve hafifçe arkaya sarkıtığına dair bir rivayet vardır.²⁵⁶ Sarıkla namaz kılmanın yirmi beş veya yirmi yedi derece,²⁵⁷ hatta yetmiş yedi derece²⁵⁸ daha faziletli olduğuna dair rivayetlerin hepsi Ümmühât'ta (temel hadis kaynakları) değil, Zevâid'de (tâlî kaynaklar) geçmektedir. Haddizatında bütün bunlar teferruata ait meselelerdir ve işi zorlaştırıcı şeylerdir. Ancak sakala dair bir hayli rivayet vardır ve bu yüzden Hanefi fukahası o mevzu üzerinde oldukça hassasiyetle durmaktadırlar; durmakta ve sakalın olduğu gibi bırakılması gerektiğini ifade etmektedirler. Ne var ki, Hanefi fukahâsının bunca hassasiyetine rağmen, bu mezhebe müntesip dünya kadar insan da sakal bırakmamıştır. Muhammed Ebu'z-Zehra, sakalı Efendimiz'in âdet-i seniyyelerinden biri olarak değerlendirir. Dolayısıyla "*Bir insan bu âdete uyma düşüncesiyle sakal bırakırsa sevap kazanır.*"²⁵⁹ der. Bu yüzden, sakal bırakmayana, sarık sarmayana, şalvar giymeyene günah işliyor demek sertçe bir yaklaşım olsa gerek. Zaten, bir insanın arkasından, ona günah işliyor demek, gıybetir. Gıybetin haram olduğu ise kat'îdir.

Bu sözlerime bakarak, benim bunların aleyhinde olduğum zannedilmemeli; hiç kimse için de düşünülmemeli; ne var ki dinin vaz'ettiği kriterlere saygıda da kusur edilmemelidir. Evet bunlar, her ne kadar Efendimiz'e ait birer âdet-i seniyye olarak değerlendirilse ve O'nunla irtibatımızın, O'na bağlılığımızın bir ifadesi sayılsa da meselenin yerinin dinî kriterler açısından çok iyi bilinmesi de zarûrîdir.

²⁵⁶ Müslim, *hac* 453; Ebû Dâvûd, *libâs* 21.

²⁵⁷ Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk* 37/355; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 4/225.

²⁵⁸ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/265; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-l-hasene* s.423.

²⁵⁹ Bkz.: Müslim, *tahâret* 56; Tirmizî, *edeb* 14.

Evet şekil, İslâm'da bir esas değil, tâlî bir meseledir ve bunlara takılıp kalmamak gerekir. Mevzuyla alâkalı zikredilen hadis, hasen ya da zayıfısa –ki zayıfına bile ben Ebû Hanife gibi çok saygılıyım. O büyük imam, zayıf bir hadis bulduğu yerde içtihadı başvurmaz, hadisle amel edermiş– zaten amel etme mecburiyeti getirmez. Kaldı ki, meseleyi şu şekilde izah etmek de mümkündür; ihtimal bu sahabi, günümüz gençleri arasında bir kısım kimselerin, saçlarının bir yanını kestirip diğer taraflarını bırakmaları gibi saçlarını, insan tabiatını çirkinleştirecek şekilde kestiriyordu da Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kâfirleri takip ve taklit etmeme mevzuundaki hassasiyetinin gereği onu ikaz buyurmuşlardı. Meselâ; özellikle “*Şemâil*” kitaplarında olmak üzere, bir kısım hadis kaynaklarında zikredildiği gibi, Efendimiz, Mekke’de saçlarını teâmüle uygun olarak taramasına rağmen, daha sonra müşriklere muhalefet olsun diye önünü ön tarafa, sağını sağ tarafa, solunu sola ve arka kısmını da arka tarafa doğru taramıştı. Medine-i Münevvere’ye hicret ettiği de Hristiyan ve Yahudiler’in –Roma tarihine dair resim ve filmlerde görüldüğü gibi– saçlarını alınlarına kadar uzatarak öyle şekillendirdiklerini görünce, yine tavrını değiştirdi; bu sefer de saçlarını sağa ve sola tarayarak ortadan ayırıverdi, ihtimal o gün yapılan tıraşlarda bazıları saçlarının sağ ve solunu kesip, sadece tepede saç bırakıyorlardı. Bu ise birilerine benzemede zorlamalı bir haldi.²⁶⁰ Bu yüzden Efendimiz: “*Kim özenerek bir kavme benzerse, o onlardandır.*”²⁶¹ esprisine göre davranmıştı.

Aynı zamanda insan yapısına bakıldığında görülür ki o, tecemmül esas alınarak harika bir plânlamadan geçirilmiş.. evet onun vücut yapısı, öyle hendesî, öyle riyazî inceliklere göre inşa edilmiştir ki, bakıp da onu takdir etmemek mümkün değildir. Bir zamanlar bu hendeseye olan hayranlığımı şu sözlerle ifade etmiştim; Allah Resûlü, “*Şayet Allah’tan başkasına secde câiz olsaydı..*”²⁶² buyururlar. Ben de: “Eğer Mâbud-u bi’l-Hak’tan başkasına secde câiz olsaydı, ahsen-i takvim menşûrundan geçirilmiş insan âbidesi karşısında aynı şeyleri söylerdim.” dediğimi hatırlıyorum. Nitekim Allah (celle celâluhu), tahiyye mânâsına ona ilk secdeyi melekle-

²⁶⁰ Bkz.: Buhârî, *libâs* 70; Müslim, *fezâil* 90.

²⁶¹ Ebû Dâvûd, *libâs* 4; el-Bezzâr, *el-Müsned* 7/368.

²⁶² Tirmizî, *radâ* 10; Ebû Dâvûd, *nikâh* 41; Dârimî, *salât* 159.

re emretmiş ve Hz. Âdem'in şahsında ona secde ettirmişti. Şimdi Allah'ın böylesine mükemmel yarattığı insan urbasını değiştirmek, herhalde hiçbir şekilde tecviz edilemese gerek. Allah Resûlü, bir sahih hadisinde: "*Allah, nimetinin eserini kulunun üzerinde görmek ister.*"²⁶³ buyurur. İhtimal Hz. Katâde'nin esas tabiatına ters bir saç kesimi vardı. Bundan dolayı da Efendimiz ona, "saçlarını kes" demişti.

Ama günümüzde herhangi bir insan gelip Müslüman olsa, bizim kalkıp ona böyle bir şey söylememiz kat'iyen doğru olamaz. Çünkü söylediğimiz şeyler, onun dem ve damarına dokunup, inanacakken kaçmasına sebep olabilir. Hatta bu tür yersiz müdahaleler, bazen çok ileri derecede inanmış insanlarda bile sarsıntı hâsıl edebilir. Meselâ Kur'an'ın yedi kıraat üzerine nâzil olması vesilesiyle, kıraat farklılıklarından dolayı sahabe arasında dahi yer yer tartışmalar çıkmıştır. Yine bir sahabinin imamlık yaparken, Kur'an'ı kendisine öğretilen kıraatle okuması, başka bir sahabi tarafından yanlış okuyorsun gerekçesiyle itâp edilmesine ve yaka-paça edilerek Efendimiz'in huzuruna götürülmesine sebep olmuştur ki, bu durum o zatı ciddî şekilde rencide etmiş; hatta sarsıntı geçirmesine vesile olmuştur. Daha sonra da Efendimiz'in elini göğsüne vurup teskin etmesiyle üzerindeki olumsuzluğu atmış ve rahatlamıştır.²⁶⁴ Kaldı ki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir peygamberdir, O bu gibi yerlerde peygamberlik kuvve-i kudsiyesini kullanıyordu. Dolayısıyla O'nun ağzından çıkan ses, yaklaşım keyfiyeti vs. insanlar üzerinde ayrı bir tesir icra ediyordu. Bu yüzden O'nu dinleyip dinlememe bile, bir yerde din veya dinsizlik gibi adediliyordu. Bu açıdan, kimse kendini O'nun yerine koymamalı ve İslâm'a gönü henüz ısınmış birine, "saçını kes, elbiseni düzelt vs." dememeli. Bunlar söylenmesi şart sözler değildir. Söylerseniz, o insan gider, bir daha da geri gelmeyebilir. Bu safhada söylenecek bir şey varsa, o da takdir, tebci, tebriktir ve "Kardeşim sana ne mutlu! Çünkü Efendimiz: '*Müslümanlık, cahiliyeye ait şeyleri siler götürür.*'"²⁶⁵ buyuruyor. Dolayısıyla sen şu anda anadan doğmuş gibi tertemiz ve günahsızsın." demek türünden ifadelerdir.

²⁶³ Tirmizî, *edeb* 54; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/311, 4/438.

²⁶⁴ Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 273; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/127.

²⁶⁵ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/199.

Evet, günümüzde de bir nevi fetret yaşanıyor; bu insanlar kendilerini levsiyat içinde buldular. Onlara dini anlatacak kimse olmadı. Belki camide imam anlatıyordu ama, onu da çağın kulağı ile dinlemek zordu. Bir insanın bu kadar handikaplar ve dezavantajlarla dolu bir toplum içinden sıyrıлып dine yönelmesi, Akif'in "Hakikî Müslümanlık en büyük kahramanlıktır." dediği gibi, gerçekten en büyük bir kahramanlıktır. Dolayısıyla bir gladyatör gibi şeytanını yenmiş bu kahramanın sırtını sıvazlayarak, kâkül-ü gülberinden öperek ve "Seni tebrik ederim kardeşim." diyerek alkışlamak icap eder. İhtimal o da çevreyi tanıyıp, insan tabiatına zıt bir emâre görmeyince intibaha gelecektir.²⁶⁶

Gelenek, coğrafi ve iklim şartlarına bağlı olarak gelişen *kıyafet* konusunda dinimizde esas olan suhuleti vurgulamak üzere, Buharî şârihi İbn Hacer'den de şu açıklamayı kaydediyoruz:

"Libasın şekli, her beldenin âdetine göre değişir. Bir yerde, libasta kadınla erkeğin kıyafeti aynı olabilir. Fakat her hâlükârda kadınlar iyice bürünmek ve örtünmekle temayüz ederler."²⁶⁷

Bidat-ı hasene meselesi

Hocaefendi'nin hadis meseleleri hususundaki tutumunu anlamada, hatırlatılması gereken bir nokta *bid'at-ı hasene* meselesidir. Umumiyetle, "bid'a" tabiriyle, maddî olsun, manevî olsun Resûlullah'ın sünnetinde olmadığı halde, sonradan mü'minlerin hayatına giren şeyler kastedilir.²⁶⁸ Nitekim Resûlullah, bir hadislerinde mutlak olarak "*Sonradan ortaya konan (muhtesât) her bir şey bid'attir; her bir bid'at delâlettir, her delâletin sonu ateştir*" buyurarak²⁶⁹ mü'minleri bid'ate sapmaktan zecreder, caydırır. Âlimler bid'at'ın açıklamasında ihtilaf eder: Bazısı sonradan benimsenen

²⁶⁶ Gülen, *Prizma 4*, s. 120-124.

²⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 12/452.

²⁶⁸ Bkz.: en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ* 2/22; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi şarîbi'l-hadîs* 1/106; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* 8/6; en-Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim* 6/154-55; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 17/10.

²⁶⁹ İbn Mâce, *Mukaddime* 7; Nesâî, *ıydeyn* 22; Ebû Davud, *sünnet* 5. Bkz.: Buharî, *i'tisâm* 2; Müslim, *cum'a* 43.

ve gerçekten de benimsenmesi zarurî olan şeylere *bid'at-ı hasene* derken²⁷⁰ diğer bazıları bu ayrımı kabul etmezler.²⁷¹ Şâtıbî, ayrıca “bid'at”ten gelecek vebalin mertebeleri olduğuna da dikkat çeker: Bid'ati işleyenin, bunu açıklaması veya gizlemesi, ısrarcı olması veya olmaması, bid'atin izafî veya hakiki oluşu, açık veya müşkil oluşu, küfre götüren veya götürmeyen cinsten oluşu gibi durumlara göre farklıdır.²⁷²

Biz, detaya girmeden şunu belirteceğiz: Ulema, çoğunluk itibariyle, dine zıt olarak ihdas edilenlere “bid'at-ı seyyie” derken, hayatın gelişmesiyle benimsenmesi gereken (maddî-manevî, fikrî-ilmî) yeniliklere de “bid'at-ı hasene” demeyi uygun bulmuşlar ve bid'aları “vacib, mendub, mekruh, mubah, haram...” gibi kısımlara ayırmışlar, örnekler vermişlerdir.²⁷³ Nitekim Hz. Peygamber, bir hadislerinde “Hikmet (veya ilim) mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa almak hakkıdır” buyururken²⁷⁴ bir başka hadislerinde bid'atı: “Alındığı takdirde mevcut bir sünnetin terk edilmesini gerektiren” yani “sünnetin yerine geçecek olan şey” olarak tarif eder.²⁷⁵ Bunlardan birinci grup “bid'at-ı hasene” ikinci grup “bid'at-ı seyyie” olduğu açıktır.

Hocaefendi bu münakaşada, İmam-ı Rabbânî gibi eazim-i eimnenin bid'at-ı haseneyi kabul etmediğini not etmekle birlikte, sünnet-i sâhîhada olmayan bir şeyin hemen reddine gidilmesine de taraftar olmaz, “Onun sünnette bir mahmilinin bulunup bulunmamasına bakılmaldır” der. Zikirlerin cehrî veya hafî yapıp yapılmaması konusunda bir sünnet bulunmadığı misalini hatırlattıktan sonra “aslî dinde olduğu için bunlar bid'at-ı hasene tarifine girerler” der.²⁷⁶

Hocaefendi'nin “bid'at” konusundaki anafikrini bu suretle özetledikten sonra, bilhassa zikir ve tesbihat, bunların şekli sayısı

²⁷⁰ en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ* 2/22.

²⁷¹ Bkz.: eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm* 1/36-45.

²⁷² eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm* 1/167.

²⁷³ Bkz.: en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ* 2/22-23; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 17/9-11.

²⁷⁴ Tirmizî, *ilim* 19; İbn Mâce; *zühd* 15, Aclûnî; *Keşfu'l-hafâ* 1/363.

²⁷⁵ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/105.

²⁷⁶ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 2, s. 314.

gibi teferruatlarda sıkça sorularla karşılaşıldığı için, fazla uzun olmayan asıl metni aynen koymayı faydalı buluyoruz:

İmam Rabbânî gibi eazım-ı eimme, bid'at-ı haseneyi kabul etmezler. Ancak, kabul eden bir hayli ulema da var. Onların tariflerine bakılırsa, bid'at-ı hasene, aslı dinde olup, faslı şer'an formüle edilmeyen şeylerden ibaret amel demektir. Bid'at-ı seyyie ise hem aslı hem de formülü dinde olmayan.

Şimdi bunu biraz daha açalım. Meselâ Kur'ân, "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin."²⁷⁷ der. Acaba buradaki çokluk nedir? Eğer Allah'ın (celle celâluhu) ganiyy-i ale'l-ıtlak olduğunu, bizim de nihaysiz muhtaç olduğumuzu nazara alırsak, devamlı O'nu zikredip, takdiste bulunmamız gerekmez mi?

Hem meselâ, tekrarlanması sevap olan ve aynı zamanda mesnun bulunan "Sübhânallahi ve bihamdihi Sübhânallahî'l-Azim" kelimesini formüle etmişler ve demişler ki günde 500 defa, "Lâ ilâhe illallah" kelimesini de 1000 defa tekrar etmeliyiz. Bu adet 600-700 de olabilir. İşte Resûlullah'tan (sallallâhu aleyhi ve sellem) mervi olmayan âmâl ve ezkârın formülü buna benzer şekillerde ve daha çok da ilhamla tespit edilmiştir. Bu itibarla, bir şey sünnet-i sahihada yoksa hemen inkâra gidilmemeli, onun sünnette bir mahmilinin bulunup bulunmamasına bakılmalıdır. Ayrıca bu ezkârın cehrî ya da hafî şeklinde yapılması da mesnun değildir. Biz bunları, kendi ruh hâlimiz itibarıyla bazen hafî, bazen cehrî yapmak isteyebiliriz. Tabîî, bütün bunların aslı dinde olduğu için bunlar bid'at-ı hasene tarifine girerler.

Mevlid de böyledir. Meselâ Ka'b b. Züheyr, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzurunda O'nu övmüş ve teşvik görmüştür.. keza, Hassan b. Sabit de teyit ve teşvik görmüştür. Mevlid de çok rahatlıkla aynı şekilde mütalâa edilebilir. Belki formül olarak aslı yoktur denebilir. Ama, dinde hiç yeri yoktur, denmez. Ne var ki, bu güzel âdetde işi ticarete döküp, yozlaştranlar mesul olurlar. Zaten ticarete dökülürse, bunların değil mevlid okumaları, Kur'ân okumaları bile tasvip edilemez. Zira Kur'ân, böyle ağızlarda renk kaybına uğrar ve tesirini yitirir.²⁷⁸

²⁷⁷ Ahzâb sûresi, 33/41.

²⁷⁸ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 314-315.

Bazı rivayetlere ihtiyatlı yaklaşım, ihtiyatlı yorum

Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâmla ilgili olması sebebiyle “sünnet” kavramı içerisinde yer alan bazı rivayetlere Hocaefendi, ihtiyatla yaklaşır:

“*Diyalogta İslâmî ölçü*” başlığıyla yaptığı bir tahlilde İslâm’a karşı düşmanca davrananlarla diyalogu esas aldığı için tenkit edenlere cevap olarak, İslâm’ın en azılı muhaliflerinden biri olan Ebû Cehl ölünceye kadar, Resûlullah’ın onunla irtibatı hiç kesmediğini hatırlattıktan sonra,²⁷⁹ bu meseleye giren, Kur’ân’ın bir üslûbuna dikkat çeker: “*İslâm, öfkelendiğiniz zaman bile öfkenizi belli üslûp içinde yansıtmamanızı emreder.*” der. Kur’ân-ı Kerim’in şiddetli ve çok sert tenkitlerinin “şahıslara” yönelik olmayıp “*kıyamete kadar gelecek değişik tiplerle temsil edilecek düşünceleri, müllhidçe anlayışlar*”a yönelik olduğunu belirtir. Esbab-ı nüzul’ cümlerin isim tasrîh ettiği rivayetler için de: “*sıhhatinde şüpheler vardır*” der.²⁸⁰

Hocaefendi, mevsuk hadislerle yapılan bazı yorumları da açık bir üslûpla tenkit eder, yanlış olduğunu söyler ve açıklamalar sunar. “Lüzumsuz ve yanlış yakıştırmalar” başlığıyla yaptığı bir tahlilde bunlardan üç tanesini ele alır: “Resûlullah’ın arkasını da görmesi”, “sünnetli olarak doğması”, “ihtilam olmaması” meseleleri.

Bu cümleden olarak: “*Ben arkamı da görürüm*” hadisine yapılan: “*Efendimizin arkasında da iki gözü vardı*” yorumuna yaptığı tenkidin bir kısmı şöyle: “*Bence bu, çok büyük bir hata ve gayet avamca bir yaklaşımdır. Hâşâ! Efendiler Efendisi bir hilkat garibesi değildir...*”²⁸¹ Efendimizin sünnetli olarak doğduğunu söylemenin hata olduğuna dikkat çektikten sonra: “*Zira sünnetli olarak doğma patolojik bir kusurdur; oysaki Efendimiz, cismaniyeti itibarıyla da bu kabil kusurlar-*

²⁷⁹ Bir gün, Resûlullah Ebû Cehl ile karşılaşır ve onun elini sıkar. Bir adam, Ebû Cehl’e: “Sen bu Sabii’nin elini mi sıkıyorsun?” der. Ebû Cehl adama: Allah’a yemin olsun, çok iyi biliyorum ki o, peygamberdir. Fakat ne zamandan beri biz, Abdulmenaf hanedanına itaat ettik!” cevabında bulunur (İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ân* 3/17).

²⁸⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 2, s. 172.

²⁸¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 2, s. 289.

dan münezzeh ve müberradır.” der. Efendimizin ihtilam olmadığını söylemenin hem fitrî bir eksiklik iddiası olacağına hem de bu konuda Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)’dan gelen rivayetlere zıt düşeceğine binaen reddeder.²⁸²

Hocaefendi, hadisleri tevil ederken çok dikkatli olunması gerektiğine vurgu yapar, kesin üslûptan kaçınmayı, tek bir hüküm yerine hadiste mevcut ihtimallerin hepsini kaydetmeyi tavsiye eder. Mesela “Cüzzamdan aslandan kaçır gibi kaçınız.”²⁸³ hadisini açıklarken şunları söyler:

Birçoğunuz duymuşsunuzdur; bir kısım kimseler, önünü arkasını düşünmeden ve ilim adına bir şeyler yapıyorum diye hadisleri ve âyetleri aceleden tevil ederek, Efendimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem), “Cüzzamdan aslandan kaçır gibi kaçınız.” mealindeki hadisine, sözde ilmî ve Efendimiz’in gaybe âşına olduğuna delâlet eder bir yorum getirmek için, diyorlar ki: “Biliyor musunuz, neden Peygamberimiz, aslandan kaçırma teşbihiyle anlattı? Çünkü, cüzzamın mikrobi, tıpkı aslana benziyor da ondan...” Şimdi bu, o kadar aceleden söylenmiş bir sözdür ki, ileride bu mikrobun, mikroskop altında hiç de aslana benzemediği ortaya çıkınca, dine yararlı mı, zararlı mı olacağı hesap edilmemiştir. Zira izah, hadise dayandırılarak yapıldığından, sanki hadis böyle demiş gibi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla izahın yanlışlığı mikroskop altında ortaya çıkınca –hâşâ– bu hilâf-ı vâki beyan, Efendimiz’den şerefsudur olmuş gibi kabul edilecek ve dolayısıyla hadis darbelenecektir.

Bu itibarladır ki, işin aslını iyi öğrenmeden böyle şeyler söylemek çok yanlış ve zararlı olmaktadır. Değil bunlar gibi vâhi teviller; İslâmî meseleler, pozitif usûllerle en sağlam yorumlara tâbi tutulduğunda dahi, eskilerin ifadesiyle “Fîhi nazar” deyip mülâhaza dairesini açık bırakmak, başka ihtimalleri göz ardı etmemek ve ifadelerin müsaadesi ölçüsünde alternatif yorumlara da yer vermek mecburiyetindeyiz. Kaldı ki bugün, pozitivizmin ayakları yerden kesilmiştir. Ve ona artık şüphe ve tereddüt içinde bakılmaktadır. Bugün Batıda ilim adına en yaygın düşünce, her şeyin bir ölçüde yanlışlığını

²⁸² Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 289-290.

²⁸³ Buhârî, *tb* 19; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/443.

kabul etmek çizgisinden hareketle, ilim adına bu yanlışları bırakarak ilerde yanlışsız ilme ulaşma düşüncesidir. Bu düşünce de diğer düşünce sistemleri gibi tenkit edilebilir. Ne var ki, pozitivizm ve rasyonalizmin saltanatlarının sarsıldığını ifade etme bakımından oldukça önemlidir.

Binaenaleyh, bugün en sağlam gibi görülen, tecrübî ilimlerde dahi bu kadar kuşku, bu kadar tereddüt bahis mevzuu olursa o kadar dahi güç ve ağırlığı olmayan nazariyelerle, âyât-ı beyyînâtı ve hadis-i şerifleri bu nazariyelere göre tevil etmek; “Âyete ve Sünnet’e kuvvet kazandırıyoruz.” derken, onlara karşı bir cinayet mânâsındadır. Günümüzde bu mevzuda bir kitap enflasyonu var. Evet kısa zamanda çok kitap yazıldı; ama fazla değil, birkaç sene sonra, bunların hepsini alıp okuyacak nesiller, bunlara gülecek ve bizler gibi yazıp anlatanların talihsizliğine vereceklerdir... Ama meseleyi değişik ihtimaller içinde ve daha geniş perspektifli ele alarak, şu da, şu da olur diyenler, yazıp söyledikleri şeylerin üzerinden 100 sene dahi geçse, yine de taze ve orijinal bulunacaklardır.

Evet, bu anlayışla yazılan eserlerin üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen hâlâ tatlı, hâlâ cedit, hâlâ ceyyit, hâlâ taze, hâlâ duru, hâlâ tertemiz olarak bulunuyorlar.²⁸⁴

Hadis dışı rivayetler

Hocaefendi, eserlerinde “hadis” dışında başkaca ibretli rivayet ve menkıbelere de yer verir. Bunlar eski peygamberler, veliler, bir kısım tarihî veya efsanevî kişilerle ilgili mucizeler, kerametler, menkıbeler, kıssalar, hattâ “ustûreler”dir. Bunlar, hadis kaynaklarının dışında geldikleri için sıhhat durumları hususunda “sahihtir”, “zayıftır” gibi bir hüküm verilemez. Hocaefendi, bunları da anlatılışlarındaki gaye olan “ibret” yönlerini esas alarak zikreder ve onun zikrediliş maksadına ve hususen sıhhat durumuna, okuyucuyu bir surette uyarır. Söz gelimi “Keremin (cömertliğin) kazandırdıkları” ara başlığını taşıyan bir bahiste, Hz. İbrahim aleyhisselam’ın cömertliğini yansıtan bir kıssa örnek verilecektir. Kıssa konu için çok öğretici ve ikna edicidir, ama verilecek örnek,

²⁸⁴ Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler 2*, s. 66-68.

kaynağı itibariyle sıhhatli değildir. Nerdeyse bir sayfalık mekan işgal eden kıssa'ya:

"Üstûrevî mahiyette Hz. İbrahim'in cömertliği hakkında şu menkıbe anlatılır" diye başlanır. Buradaki "ustûre"nin Türkçedeki karşılığı "efsane"dir. Hz. İbrahim'le ilgili ibretli bir kıssayı "aslı tahkik edilemeyecek bir efsanedir" diye istifade dışı tutmak veya, ondan alınacak ibreti engelleyecek bir üslûbla anlatma yerine, Hocaefendi, kıssanın o yönüne "ustûre" kelimesiyle dikkat çektikten sonra, cömertliği bizzat Kur'ân'da medar-ı bahis edilen²⁸⁵ Hz. İbrahim cömertliği ile ilgili bir kıssa gibi ulû'l-azm bir peygamberin Onun muallâ mevkiine uygun bir hürmet ve ciddiyet ve coşku ile anlatılır. Onun marifetullahta terakkiye vesile olan bir zikirin tekrarlarına ücret olarak servetinin tamamını bağışladığını ifade eden kıssadan sonra Hocaefendi, meseleyi şu sonuçla noktalar: "*Servet bu hislerle sınıksız irtibatlı ise peygamberlik davasına zıt olmak şöyle dursun çok önemli bir payandadır.*"²⁸⁶

Sadedinde olduğu konuyu tamamlayıcı mahiyette, duyduğu her hangi bir sözü bile kaynak durumuna dikkat çekerek kaydeder:

Babamdan dinlediğim, mevsuk kitaplarda ise görmediğim bir hususu arz etmek istiyorum:

Allah bir beldenin altını üstüne getirmeyi kader plânında yazmış; derken kaza vakti gelmiş. Tam o esnada bir çocuk, annesi hamur yoğururken bir ihtiyacından dolayı çığlık çığlığa bağırmağa, ağlamaya başlamış. Annesi ellerini temizleyip onun yanına gidinceye kadar biraz vakit geçmiş. Bu arada anne çocuğuna karşı şöyle sesleniyormuş: "A be evladım, ne öyle çılgınca bağırıyorsun? Allah bile bir ülkeyi helâk ederken bu kadar acele etmez."

İşte bu söz üzerine, Cenâb-ı Hak atâsı ile kaderi bozmuş ve o ülkeyi helâk etmemiş. Görüldüğü gibi Allah'a bir yöneliş, bir teveccüh, bir güzel hâl ve tavır, böylesi ilâhî atâların meydana gelmesine vesile olabiliyor. Ancak insanlar, O'na karşı firavunlardan daha mütemerrit davranıyorlarsa... Evet bu şart cümlesinin cevabı yok.

²⁸⁵ Zariyât sûresi, 51/25-30; Hûd sûresi, 11/69. Bkz.: Hz. İbrahim'den Mesajlar, s. 73-74.

²⁸⁶ Gülen, *Prizma 1*, s. 189.

Yâ Rab! Sen merhametlilerin en merhametlisisin. Merhame-tini üzerimizden eksik etme. Hususiyle merhametini, bizle-ri mükemmel insanlığa yönlendirmesi şeklinde tecellî ettir. Âmin!.²⁸⁷

Ashab

Dinimiz bize sahabe-i kiram vasıtasıyla intikal etmiştir; do-layısıyla da onlara dokunan her şey, dinimize dokunmuş sayılır.²⁸⁸

Hocaefendi'nin hizmet projesinin gerçekleşmesinde asha-bın müstesna bir yeri vardır: Dinin ikinci kaynağı olan sünnetin tesbiti; Kur'ân'ın nakli ve sağlıklı anlaşılmasında yorumları, Re-sûlullah'a bağlılıktaki örneklikleri, dinin dünyaya yayılmasında-ki gayretleri, sünnete uygun yaşayışları vs... Sahabeye bu bakış açısı sebebiyle hakka hizmeti ilgilendiren pek çok meselede atf kaynağı yaparak sıkça başvurur. Ancak onun sahâbî tarifi alış-tığımız klasik tariften oldukça farklıdır. Sahabe-i kiram bahsini ele alınca, öncelikle, usûl-i hadis kitaplarında yer alan tarifi de-ğil, sahâbenin hizmet dünyasındaki yeriyle ilgili bir tarifini sunar, sonra diğer tarif ve açıklamalara geçer:

Sünnet-i Nebeviye'nin ve hatta Kur'ân-ı Kerim'in nakilcileri, sahabe-i kiramdır. Mü'min ve Müheymin olan Allah'tan (cel-le celâluhu), emîn olan Cibril (aleyhisselâm) vasıtasıyla, in-sanlığın en emîni Muhammedü'l-Emîn'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelen 'emanet-i kübrâ'yı aynıyle bize nakleden ema-netçiler, ashab-ı kiram efendilerimiz olmuştur.

Sünnet, Kur'ân'ın kendilerinden senâkârane bahsettiği..²⁸⁹ Tev-rat ve İncil'in kendilerine methiyeler çektiği..²⁹⁰ kâhinlerin ken-dilerinden söz ettiği.. kılı kırk yararcasına cihanpesendâne bir hayat yaşayan.. ve yalnızca Bedir, Mute, Yermuk destanlarıyla değil, hayatlarının her safhasıyla dillerde destanlaşan ve ha-yatlarını ukbâya göre ayarlayıp, adımlarını hep rıza-yı ilâhî

²⁸⁷ Gülen, *Prizma 2*, s. 81.

²⁸⁸ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 546.

²⁸⁹ Bkz.: Fetih sûresi, 48/18; Enfâl sûresi, 8/72; Haşir sûresi, 59/8-10.

²⁹⁰ Bkz.: Fetih sûresi, 48/29.

mülâhazasıyla atan bu insanüstü insanların elleriyle bize intikal etmiştir.²⁹¹

Sahabe'nin, Kur'ân ve sünnette gelen naslara atıf yaparak, derece bakımından bir olmadığını, aralarında –İslâm'a girmedeki öncelik-sonralık sırasına göre– fazilette farklılıklar bulunduğunu, bu noktada en güzel sınıflamayı Hâkim en-Neysaburî'nin yaptığını belirtir. Onları, 12 mertebeye ayıran bu taksime göre ilk tabakayı Aşere-i Mübeşşere, son tabakayı da “*Veda Haccı*” denilen hacda ve sair yerlerde Efendimiz'i görmüş olan çocuklar²⁹² teşkil eder.

Sahabe, Fethullah Hocaefendi nazarında da Ehl-i sünnet'in dediği gibi enbiyadan sonra, ittifakla insanlığın en büyükleridir: “*Mutlak fazilet enbiyaya aittir ve onlara yetişilmez*” der ve İmam-ı Rabbânî'nin misalini kaydeder:

Çoklarınca ilk müceddit kabul edilen ve hususî bazı faziletlerde çok önde olan Ömer b. Abdülaziz Hazretleri bile, bu hususta sahabenin en küçüğüne yetişemez. En büyük velilerden İmam Rabbânî de mutlak fazilette: “Ömer İbn Abdülaziz, Vahşî'nin ancak atının burnundaki bir toz olabilir.”²⁹³ hükmünü vermiştir.²⁹⁴

Resûlullah'ın, ashaptan Hâris b. Mâlik'i birkaç sualle test ettikten sonra: “Sen öyle bir insansın ki, tepeden tırnağa iman kesilmişsin” iltifatını kaydettikten sonra şu değerlendirmede bulunur:

İşte onlar, Allah'a (celle celâluhu) bu derece yaklaşmıştı ve Allah da bir kudsî hadisinde ifade ettiği gibi onların, “gören gözleri, işiten kulakları, konuşan dilleri, tutan elleri”²⁹⁵ olmuştu.²⁹⁶

Ashabın dindeki önem ve yüceliklerini belirtmek maksadıyla, onlarla ilgili gelen âyetlerden bir kısmını, önceliği ve en camisi

²⁹¹ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 525

²⁹² Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 528.

²⁹³ İmam Rabbânî, *el-Mektûbât*, 1/70 (58. Mektup).

²⁹⁴ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 546.

²⁹⁵ Buhârî, *rikâk* 38; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6/256.

²⁹⁶ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 534.

olan Fetih sûresi'nin son âyeti olmak üzere, tefsirî notlar ekleyerek kaydeder:

“رُحَمَاءَ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا” “Kendi aralarında yumuşaklardan yumuşak ve rahîm mi rahîmdirler.” (Hayatları namazdan ibarettir, denecek derecede o kadar çok namaz kılarlar ki), sen onları rükû ve secde de görürsün.” *يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا* “Allah’tan fazl ve razılık diler dururlar.”

“... ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ (...)” “İşte, Tevrat, onları böyle anlatmaktadır.” *وَعَدَ اللَّهُ (...) وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ* “Allah on-
lar gibi iman edip makbul ve güzel işler yapanlara bir mağfret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”²⁹⁷ ²⁹⁸

Ensar’ın Muhacir’e nasıl sahip çıktığını, onların, kendi aralarında nasıl kaynaştıklarını gösteren örnekler, haklarında gelen vahiyleri kaydeder. Sünnet ve Kur’ân’ı bize nakleden ashaba güvenimizi takviye edecek yorum ve bilgiler refakatinde bir vak’a anlatır, aynen kaydediyoruz:

Bu öyle bir kucak açma ve barındırmadır ki, sadece şu ke-sitten rasat, yeter insana: Sa’d İbn Rebî, Allah Resûlü’nün, onunla aralarında kardeşlik kurduğu Abdurrahman İbn Avf Hazretleri’ni götürür evine ve iki hanımını göstererek: “Bak kardeşim, sen hicret ettin; fedakârlık yaptın. Şu iki hanım-dan hangisini istersen boşayayım, iddetini beklesin, sonra da onunla evleniverirsin.” der. İbn Avf ise: “Kardeşim, Allah sa-na zevcelerini mübarek kılsın. Sen bana bir ip ver ve pazarın yolunu göster.” der ve Mekke’nin tüccarı Medine pazarlarında hamallığa yürür...²⁹⁹

Evet bu, öyle bir kucak açma ve barındırmadır ki, Devs’ten gelip Müslüman olan ve Resûlullah’ın yanından ayrılmama uğruna, sünneti gelecek kuşaklara aktarma adına gündüzleri sâim, geceleri kâim; aç sabahlayıp, aç geceleyen ve çok de-fa açlıktan sar’a tutmuş gibi yerlerde kıvranan Ebû Hureyre

²⁹⁷ Fetih sûresi, 48/29.

²⁹⁸ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 535-536.

²⁹⁹ Buhârî, *büyük* 1; *menâkibü'l-ensâr* 3; *nikâh* 7; Abdurrezzak, *el-Musannef*, 6/178.

Hazretleri, kendi gibi açlığa müptelâ olmuş birini anlatır; bu zat Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzuruna gelir ve: "Yâ Resûlallah, günler var ki, ağzıma bir lokma bir şey koymadım!" der.

Bunun üzerine, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) süt halalarından olduğu söylenen Ümmü Süleym'in ikinci kocası, o müthiş insan ve en çok sevdiği hurma bahçesini Allah yolunda infak eden Ebû Talha, onu alır ve evinde misafir eder. Ne var ki, evde yiyecek öyle fazla bir şey de yoktur. Zevcesi Ümmü Süleym'e: "Çocukları akşamdan yatır ve ne varsa sofraya koy. Mumu da daha iyi yakayım derken söndürür. Karanlıkta kimin ne yeyip ne yemediği belli olmayacağından, ben kaşığımy tabağa boş götürür getiririm; böylece misafirimiz de karnını doyurur." der.

Öyle yaparlar.. ve derken misafir de karnını doyurma fırsatı bulmuş olur. Sabah namazında her ikisi de Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında yerlerini alırlar ve namaza dururlar.. namazı müteakip, Allah Resûlü geriye döner, gülümser ve: "Bu gece ne yaptınız? Hakkınızda şu âyet nazil oldu." der ve âyeti okur:

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي ضُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنَفْسِهِ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"Onlardan (muhacirlerden) evvel orasını (Medine'yi) yurt ve iman ocağı edinmiş olan (ensar-ı kiram), kendilerine hicret edip gelenlere sevgi beslerler, severler onları. Onlara verdiklerinden dolayı kalblerinde en ufak bir hâcet, talep, elem, pişmanlık da duymazlar. Kendileri fakr u hâcet içinde bile olsalar, onları öz canlarından daha üstün tutar, öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte böyleleridir muradlarına erenler, onlardır kurtulanlar.^{300/301}

Ashab'a saygı, sevgi, yollarında gitme hususlarında Hz. Peygamber'in de ümmete uyarıları var. Hocaefendi bunlardan bazılarını kaydeder. Mevzuuyu uzatmamak için onları kaydetmeden Hocaefendi'nin Ashab hakkındaki nihaî fezlekesini kaydedeceğiz:

³⁰⁰ Haşr sûresi, 59/9. Buhârî, *tefsir* (59) 6; Müslim, *eşribe* 172-174.

³⁰¹ Gülén, *Sonsuz Nur* 2, s. 537-539.

Zira onlar, İslâm davasına en çetin günlerde sahip çıktılar. Dolayısıyla, ashab-ı kirama dil uzatmak, bir Müslümanın yapacağı iş değildir.

Dün bir kısım bâtil mezhep taraftarlarına, bugün de İslâm'a cibilli düşman müsteşriklere uyan ve Batının sanayi şoku, teknoloji şoku karşısında şaşkın; hatta onları İslâmî ilimlerde de mihrap edinen birtakım zavallı Müslümanların yaptığı gibi, biz, ashab hakkında asla uygunsuz sözlerde bulunmayız ve de bulunmamalıyız.³⁰²

Müslümanların dinlerinin ikinci kaynağı olan sünnet'e güven sarsıcı propagandalara cevap maksadıyla, hadislerin bize intikalinde en çok hizmeti geçen *müksirûn* hakkında, onların hadis konusundaki gayret, samimiyet ve dürüstlüklerini göstermek üzere kısa kısa bilgiler sunar. Bunlar Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Mes'ud, Hz. Aişe, Ebû Saîdî'l-Hudrî, Câbir İbn Abdillâh, Enes b. Mâlik'tir.

Bu bahsin sonunda, Hocaefendi, hep dikkat çektiğimiz gibi, hadis usûlü bilgisi vermek, ravileri tanıtmak için değil, hadise olan güvenimizi sarsmaya çalışanların açtığı yarayı tedavi için bu bahse yer verdiğini belirtir:

Burada bizim maksadımız, menkıbe yazmak ve sahabiyi tanıtmak değildi. Niyetimiz, dinimizin nâkil ve muhafızlarından yarım düzine pak dâmenin dâmenlerine atılmak istenen kirlî düşünce ve levsiyata karşı onları müdafaa eden yüzlerce muhakkikîn kahramanın yanında, sırf şefaatharı hakkında ümit beslemek ve onca kahraman müdafî arasında kadirşinaslık deyip bu mini gayreti, o insanlığın kerimlerine bir adres gibi sunmaktı. Niyet, amelden daha büyük, daha tutarlı; Allah'ın inayeti ise her şeyden daha vâsî'dir.³⁰³

Sahabe'den örnekler

Hocaefendi, davasını açıklama, dava erlerine metot, strateji, bilgi ve yön verme gibi hep hizmet merkezli tahlillerde yer verdiği menkıbeler, hatıralar, hadisler, örnekler vs. sâdece geçmişi

³⁰² Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 541-542.

³⁰³ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 570.

tanıtma maksadıyla değil, aksine bize, geleceğe örnek olma, ibret olma maksadıyladır. Sözelimi, hadiste emeği geçen sahabîlerden bir kısmını tanıtırken günümüz şartlarında, hadis konusunda ortaya atılan tereddütleri bertaraf edecek inceliklere dikkat çekilir. Söz gelimi, “Biz Efendimizin huzurundayken, başımızda kuş varmış gibi duruyor, tek kelime kaçırmamaya çalışıyorduk” sözleriyle Aleyhissalatu vesselam ve ondan şeref sudur edecek hadis, sünnet konusundaki tutumları belirtilen ashaptan, mesele İbn Ömer’in “*kendi devrinde bile biraz fazla bulunacak ölçüdeki*” Hz. Peygamber ve sünnetine olan düşkünlüğünün açıklandığı bir bahsi şöyle bir fezlekeye bağlar: “*Rica ederim, böyle bir insanın sünnet adına, Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı hilaf-ı vâki beyanda bulunması mümkün müdür?*”³⁰⁴

Cesaret ve tavizsizliğe Abdullah İbn Huzâfe örneği

Hocaefendi tebliğ (dava) adamının göstermesi gereken cesaret ve tavizsizliği, Hz. Ömer’in Bizans’a casus olarak gönderdiği Abdullah İbn Huzafe’nin, yakayı ele verince maruz kaldığı ağır işkencelere nasıl tahammül ettiğini, hâdisenin iki farklı rivayetinden nakleder ve kıssanın sonunda, bundan alınması gereken ders dikkat çeker:

Abdullah b. Huzafetü’s-Sehmî (radiyallâhu anh), Romalılar’a esir düşmüştü. Ona günlerce işkence yapmış ve sonra Hristiyanlığı kabule zorlamışlardı. Başa çıkamayınca da idam etmeye karar vermişlerdi. O, idam sehпасına doğru götürülürken ağladı. Niçin ağladığı sorulduğunda: “Vallahi, şu anda başımdaki saçlarım adedince başlarım olmasını ne kadar arzu ederdim! Keşke, öyle olsaydı da her gün birini hak namına verebilseydim. Böyle bir mazhariyete eremediğim için üzülüm ve onun için de gözyaşı döktüm.”³⁰⁵ demişti.

Birinci rivayet, onun hayat destanının böyle bayraklaştığını anlatıyor. İkinci bir rivayet ise bu son anını şöyle resmediyor:

³⁰⁴ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 562-563.

³⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk* 27/359; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe* 3/214.

Abdullah b. Hüzafe (radiyallâhu anh) mert adımlarla ve te-bessüm eden bir çehre ile idam sehпасına doğru ilerlerken, onu seyretmekte olan bir papaz hemen yanına yaklaşıyor ve yanındaki askerlerden onun adına birkaç dakika müsaade istiyor. Sonra da Abdullah b. Hüzafe'ye (radiyallâhu anh) hitaben, "Evlâdım, bak biraz sonra idam olacaksın. Senin için birkaç dakika müsaade istedim. Eğer bu esnada sana hak din olan Hristiyanlığı anlatabilirim, dünyanın gitse de ahiretini kazanacaksın. Belki de senin bu davranışın kralın hoşuna gidecek ve seni affedecektir..." dedi. Abdullah b. Hüzafe, vakûr ve ciddi bir eda ile ona şu mukabelede bulundu:

"Aziz peder! Şu anda sana nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Eğer dinim müsaade etseydi ellerinden öperdim. Çünkü sen beni büyük bir dertten kurtarmış oldun. Kimseye bir şey anlatmadan ölmem çok ağrıma gidiyordu. Hâlbuki şimdi sen bana bu fırsatı verdin. Eğer bu birkaç dakika içinde sana hak din olan İslâm'ı anlatabilirim, ölsem dahi gam yemem. Zira, ihtimal ki bu senin ebedî hayatının kurtulmasına vesile olur!.."

Papazla beraber orada bu sözleri dinleyen herkesin çenesi bir karış aşağıya düşer. Zira ondaki bu tebliğ aşkına hiçbirisi akıl erdiremez.

Evet, tebliğ adamının her zaman şevk ve iştiaak ateşi, batmayan bir güneş gibi olmalıdır; olmalıdır ve etrafı aydınlatma, onun hayatının gayesi hâline gelmelidir. Muvaffakiyete giden yol, ızdırıp ve çileden geçer. İztırârî çile bittiği zaman da ihtiyarî çile başlar.³⁰⁶

Devamında ihtiyarî çileye Resûlullah'ın örneği verilir: Aley-hissalâtu vesselâm, sonradan zenginlik gelmiş olmasına rağmen, Muhammed ailesinde, darlık döneminin hayat standardını değiştirmemiştir.

Çok hadis rivayet ettiği için daha sağlığında bazı tenkitlere maruz kalan Ebû Hureyre'nin, kendini tenkit ve imtihan edenleri mahçup ettiğini örneklerle gösterdiği uzunca bir tahlilden sonra bahsi şöyle bir fezlekeye bağlar:

Ta o zaman Ebû Hureyre'yi imtihana çekenlerin payına mahcubiyet düştüğü gibi, bugün de, ve gelecekte de, bu

³⁰⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 197-198.

şerefli sahabiye, sünnetin bu mühim direğine söz söyleyen ve söz söylemek isteyenlerin de payına sadece mahcubiyet düşecektir.³⁰⁷

“*Tebliğ adamı, aynı zamanda bir mantık ve realite adamıdır*” diyen³⁰⁸ Hocaefendi, alperenlere sahabe’den Cüleybib örneğini verir. Cüleybib kadınlara karşı zaafı olan birisidir. Kendisine yapılan nasihatler tesir etmemektedir. Durum Aleyhissalâtu vesselâm’a intikal ettirilince, Hz. Peygamber her kadının, birinin hanımı, annesi, kızı veya kız kardeşi olduğunu, tıpkı kendisi gibi hiç kimsenin, yakınlarıyla zina yapılmasına razı olmayacağını Cüleybib’e sorucevap metoduyla onaylatarak iffeti için dua eder ve Cüleybib de ikna olur ve Medine’nin en iffetli genci haline gelir: “*Mantık ile dua, Cüleybib’i öyle kanatlandırmıştı ki, o bu iki kanatla artık öbür âlemin bir üveykidir.*”³⁰⁹

Hz. Aişe’nin Resûlullah’tan çok hadis öğrenme şansına, onun ilme, fetvaya olan kapasitesine dikkat çekerek Efendimizin aile hayatıyla ilgili bütün hususiyetleri ondan öğrenip kadınlık âlemine taşıdığını belirttikten sonra şöyle der:

Kadınlık âlemi, bütün Ezvâc-ı Tâhîrat’a çok şey borçludur; hususiyetle de: “*Dininizin yarısını şu Hümejrâ’dan alın*” senet-zede hadisîyle anlatılan³¹⁰ Hz. Aişe Validemiz’e borçludur. Zekî, içtihada açık ve duyduğu her şeyi sorup tahkik eden bu müstesnâ validemizin çok hadis rivayet etmesinde istib’âd ve istiğrâb edilecek hiçbir şey yoktur.³¹¹

Menâkıbtan bir örnek

Aslı münakaşaya açık olsa da anlatmak istediğinden ibret alınabilecek bir menkıbede denilir ki: Bir Hak dostu, ekim mevsimi geldiğinde bir talebesini çağırıp ona bir miktar tohum veriyor ve “Bunu al, hem kendi tarlana hem de benimkine

³⁰⁷ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 558.

³⁰⁸ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 217.

³⁰⁹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 217-218.

³¹⁰ ed-Deylemî, *Müsnedü’l-Firdevs*, 2/165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/100; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-merfûa*, s. 198; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 1/374.

³¹¹ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 568.

tohum saç.” diyor. Talebe, Üstadının emrini yerine getiriyor ve iki tarlayı da ekliyor. Hasat zamanı gelince gidip bakıyor ki, Efendinin tarlasında hiç buğday çıkmamış, tohumların hepsi çürümüş veya serçeler, sığırcıklar taneleri kapmış götürmüş; fakat, kendi tarlası öyle boy atmış ki, belki bir dane yedi başak vermiş. Talebe, Hak dostunun yanına gelince işin hakikatini söylemeye cesaret edemiyor; hayır mülahazasıyla ve Üstadını memnun etme niyetiyle yalan söylüyor. Aslında birini memnun etmek için de olsa yalan söylemek doğru değildir. Yalandan fevkalâde kaçınmak ve insanı Cennet'e koymak için bile yalan söylememek lazım. Üç yerde yalanın tecviz edildiğine dair bir rivayet vardır. Fakat, Hazreti Üstad'ın çağın müftüsü olarak bu konuda verdiği fetvayı esas almak ve “Zaman, yalanı nesh etmiştir” demek daha doğrudur. Üstad Hazretleri, “Maslahat dahi yalan söylemeye illet olmaz. Çünkü, yalanın muayyen bir haddi yoktur; o, su-i istimalde müsait bir bataklıktır. Hükm-ü fetvâ ona bina edilmez” der. Evet, mü'minin her söylediği doğru olmalı; eğer sözü zarar getirecekse, sükût etmeli ama asla yalana girmemeli. İşin doğrusu budur ama o talebe maslahat ve zaruret için bazı âlimlerin verdiği “muvakkat” fetvâyı yanlış yerde kullanıyor ve hocasına “Efendim, maşaallah, sizin tarla bire yüz vermiş; diğer tarlalarda ise hiçbir şey bitmemiş” diyor. Efendi, bu haberi duyar duymaz kalkıyor, hemen başını yere koyuyor ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlıyor. “Ya Rab, diyor, ben sadece seni istiyordum, ahiret meyvelerini burada yiyip bitirmeyi arzu etmiyordum. Ne yaptım ve ne günah işledim ki, sadece benim tarlamda ürün halk ederek sa'yimin semeresini dünyada veriyorsun?”³¹²

Hocaefendi'nin ve Bediüzzaman'ın *sıdk* konusundaki hassasiyetlerinin haklılığını göstermek üzere *Bediüzzaman Nezdinde Sıdk ve Doğruluk* konulu ilmî bir tebliğimizdeki tesbitimizi kaydetmek isterim: “Üç yerde yalana cevaz”la ilgili rivayet Resûlullah'ın sözü değildir. Bu sadette Aleyhissalâtu vesselâm'dan gelen sahih rivayette sadece: “İnsanlar arasında sulh sağlayan, hayır söyleyen ve hayır (sözü) götüren yalancı değildir” denmektedir,³¹³ Müslim'de hadise

³¹² Gülen, *Ümit Burcu*, s. 261-262.

³¹³ Müslim, *birr* 101, Buhârî, *sulh* 2.

ilave edilen ve Zührî'ye nisbet edilen şu dercin: "Ben, halkın "yalan" dediği şeylerden sadece üçüne ruhsat verildiğini gördüm: Harp, insanların arasını düzeltme, erkeğin hanımına, hanımın da erkeğine sarf edeceği söz" Aleyhissalâtu vesselâma nisbeti hususunda İslâm uleması ihtilaf etmiştir; ve mesela Buhari şârihi İbn Hacer: "Vehm-i şedîd (şiddetli, fahiş bir yanılma) olarak vasıflandırmıştır.³¹⁴ Tahkikte ulaştığımız nihâi sonuç şudur:

Görüldüğü üzere, üç meselede yalan söylemek, halk seviyesinde, mutlak dinî bir cevaz, dahası Hz. Peygamber Aleyhissalâtu vesselâm'dan gelen bir ruhsat bilindiği halde, tahkik edilince, âlimlerden bazılarına dayanan bir yorum olduğu anlaşılmaktadır. Muhammedî İslâm yalana hiçbir suretle cevaz vermemektedir. Takiyye'yi dinin temel bir doktrini haline getiren Şia zümresinin yanlıgısı açıktır, tevil götürmez.³¹⁵

Yeri gelmişken, Hocaefendi'nin hadis konusundaki titizliğini vurgulamak üzere Resûlullah'la ilgili bir rivayet karşısındaki tutumunu göstermek isteriz. Kutlu Doğum gecelerinde, halka "gül dağıtma" ile ilgili oldukça detaylı ve bir o kadar da nefis bir tahlilinde, gülün İslâm tefekküründe Fahr-i Âlem Efendimizin bir sembolü olarak yer aldığını, bu düşünceden kaynaklanan bir de rivayet olduğunu belirtir. Konuya uygunluğu sebebiyle halkın samimi vicdanında mekan tutmuş olan bu gül kadar güzel rivayete "uydurma", "safсата" gibi bazılarınca yer verilen rencide edici bir üslûba baş vurmadan, bunun aslı olmadığını, Resûlullah hakkında aslı olmayan şeylere itibar etmemek gerektiğini çok tatlı bir üslûpla anlatır. Aynen kaydediyorum:

(...) Aslında gül, İslâm dünyasında, bilhassa Anadolu insanları arasında Peygamber Efendimize alem olagelmıştır. Edebiyatımızda gül, Sevgili'nin, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun remzidir. Rivayet olunur ki, Mıraç Gecesi, Allah Resûlü'nün (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) mübarek terleri yeryüzüne düşmüş ve düştüğü yerde de kırmızı gül bitivermiştir. Halk arasında böyle bilinmiş ve inanılmıştır. Bu rivayetin aslı varsa, şahsen böyle bir şeyin olabileceğine inanırım; Efendi-

³¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/228.

³¹⁵ Bkz.: *Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk*, (Heyet), s. 329.

miz'in terinden değil gül bitmesi, ırmaklar bile fışkırabilir; ama aslı yoksa, o türlü şeylere bir keramet elbisesi giydirmek lazım. Fakat, o rivayetin aslı olsa da olmasa da Mevlid Kandili'nde müslümanların gül hediye etmelerinin altında "Gül, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) teridir." anlayışı olduğunu zannediyorum. Şahsen, bu şekilde gül dağıtılmasına bütün bütün karşı değilim ama meseleyi "zeytin dalına karşı gül" şeklinde ele alarak bir reaksiyon haline getirmeyi de uygun bulmuyorum.³¹⁶

Menâkıbla ilgili hadislerde ihtiyat fikri

İslâm ulemasının –ister ehl-i hadis, ister ehl-i rey– haram-helal ve itikat tespit eden rivayetlerde çok titiz davranmalarına rağmen; iyi amellere teşvik, kötü amellerden caydırma, menâkıb gibi fıkıh ilgilendirmeyen konulara temas eden hadislerde sühuletli davrandıklarını belirtmiştik. Bu sühulet tavrı, her hâlükârda sadece fıkıh ve hadis mesleğinde ilerlemiş "fakih", "müçtehit", "muhad-dis", "hâfız", "hüccet", "hâkim" gibi üst mertebelere yükselmiş ilim ve tahkik ehli nezdinde değil, "râviler" seviyesinde de olmalıdır. Hocaefendi, bu sebeple, mesela, Mekke'nin fethinden sonra Taif'e kaçan Vahşi (radıyallâhu anh) ile, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yazışmaları hakkında kendisine gelen bir sorunun cevabına geçmezden önce yaptığı bir uyarı dikkat çekici ve onun, Resûlullah'a nispet edilen rivayetler konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Der ki: *"Her şeyden önce şunu ifade etmeliyim ki, bu kabîl rivayetler her ne kadar hadis kitaplarında zikredilse de; itikat ve ibadetlerle alâkalı hadisler kadar sıhhatli sayılmazlar."*³¹⁷

Meşhur söz (hadis)ler konusunda tavrı

Hocaefendi, bazı İslâm müellifleri tarafından "hadis" vasfıyla kitaplarına alınmış olsa da tahkik ehli muhaddisler tarafından "hadis" denemeyen meşhur sözler konusunda ılımlı davranır. Bazıların yaptığı gibi, o çeşit hadislere "uydurmadır", "iftiradır" gibi

³¹⁶ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 271-272.

³¹⁷ Gülen, *Prizma 4*, s. 206.

kaba tabirler kullanarak saldırgan bir tavır sergilemez, “hadis” de demez. Vereceğimiz misalde görüleceği üzere İbn Arabî'nin “söz” olarak vafettiği rivayet karşısındaki tutumunun, –meseleyi tahlilde takip ettiğİ üslûp çerçevesinde değİlendirince– müsbet olduğı görülür. “Mevzu hadislerin ayıklanması” ile ilgili bahsin “Zaman ve mekan üstü mülakat” ara başlığı altında şöyle der:

“Her ne kadar usûl-i hadiste yer verilmese de bu rabbânî insanlar arasında, zaman ve mekânı aşarak, doğrudan doğruya Fem-i Güher-i Nebvî'den hadis alanlar vardı. Meselâ, Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri, sahîh hadis kitaplarında rastlanılmayan ve kendisine sağlam hadis diyemeyeceğimiz: “Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, kâinatı yarattım.”³¹⁸ sözünü: “Ben bizzat Resûlullah'tan aldım.” demektedir.

Aynı şekilde, büyük imam Celaledin es-Suyûtî'nin, defalarca Efendimiz'le hem de yakazada görüştüğü menkuldür.³¹⁹ Yine, İmam Buhârî, kendi kanallarıyla tespit ettiğİ her bir hadis için, abdest alır, iki rekât namaz kılar ve meseleyi Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'a havale eder: “Doğru mu yâ Resûlallah?” der; kendince aldığı bir işarete göre de o hadisi kitabına kaydederdi.³²⁰⁻³²¹

Keza herhangi hikmetli bir söz, hadis olmadığı halde halk tarafından hadis diye biliniyorsa, Hocaefendi, hadisin ruhuna aykırı bir yönü olmayışı sebebiyle işlediğİ konuyu tamamlamak üzere onu kullanır ve durumunu bildirir: “Hadis olmadığı hâlde hadis diye rivayet edilen hoş bir söz vardır: “İnsan iyiliğİN kölesidir.”³²² Bazı kitaplarda “hadis” olarak zikredilen: “İnsanlarla akılları, idrakleri, mantıkları, muhakemeleri ölçüsünde konuşun.” rivayetini “hadis ölçüsünde bir söz” diyerek takdim ederek, onun hadis olmadığına dair kanaatini beyan eder.³²³ Az yukarıda geçtiğİ üzere, “Dininizin ya-

³¹⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/173; Aliyyülkârî, *el-Masnû'*, 1/141.

³¹⁹ Nebhânî, *Câmiu kerâmâtî'l-evliyâ*, 2/158; *el-Fethu'l-kebîr*, 1/7.

³²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/443; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/9; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12/402.

³²¹ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 464.

³²² Gülen, *Prizma 1*, s. 189.

³²³ Gülen, *Prizma 2*, s. 112.

rısını şu Humeyra'dan alın" hadisini "sened-zede" değerlendirmesi refakatinde kaydeder. Bunların örneğine sıkça rastlanır.

Keşfen hadis meselesi

Her ne kadar usûl-ü hadis kitaplarının hiç birinde yer verilme- se de bazı tasavvuf kitaplarında, "keşfen hadis" meselesine rast- lanır. Bu meselede Muhyiddin-i Arabî'nin tavrı meşhurdur: O, *haram-helal hükümlerinin Allah'tan ancak Peygamber'e geldiğini, bun- ların velilere gelmesinin söz konusu olmadığını te'yit etmekle beraber, veliye de Peygamber'in bu getirdiklerinin sıhhatini belirten haberlerin geleceğini* iddia eder.³²⁴ Böylece, ravilerin teşkil ettiği senet açısin- dan sahih kabul edilen bir kısım hadislerin gayr-ı sahîh olabilece- ğini ve keza uydurma olduğu bilinen bir kısım hadisin de sahîh olabileceğini iddia eder ve delil olarak da: "*Keşif sahibi velinin, biz- zat Resûlullah'la görüşüp kendisinden sorarak aldığına dair beyanı'nı* gösterir. İbn Arabî'nin veli Ebû Yezid'den naklettiği daha şaşırtıcı bir iddiaya göre; ilmin, Peygamberden de öte, "Allah'tan alınma- sı söz konusu: "Siz ilminizi ölümler kanalıyla ölümlerden aldınız, biz ise ilmi, ölümü olmayan hayat sâhibinden aldık" dedi..."³²⁵ Özü bu olan ifadelerinde, ilmin alınış şekli "Allah", "ruh" (Cebrâil), "peygamber" den gibi değişik şekillerde beyan edilir.

Elbette, her meselesi objektif, ve nerdeyse müsbet ilimlerde ol- duğu şekilde tahkik edilebilir esaslara dayanan³²⁶ hadis ilminde, bu tamamen subjektif ve ferdî iddianın muteber kabul edilebile- cek bir yönü yoktur.

*"İnsan, mahiyeti itibarıyla zaman üstü, mekân üstü olabilir, dünü ya- rınla beraber görebilir. Doğrudan doğruya huzur-u risaletpenâhiye ulaş-abilir ve Efendimizi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dinleyebilir."*³²⁷ kanaatinde

³²⁴ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/375-76).

³²⁵ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/413-414.

³²⁶ Daha önce de geçtiği üzere, Şâtıbî'nin kaydına göre, bazı fakihlerin (semâvî men- şeye bina edilen usûl-ü fıkha uygun hareket edildiği takdirde) gayri müslim olan bir kimsenin de içtihad yapabileceğine dair kanaatleri, hadisin de aralarında yer aldığı İslâmî ilimlerin objektif esaslarına dayanır.

³²⁷ Gülen, *Sohbet-i Cânan*, s. 21.

olan Hocaefendi, bu meseleye oldukça yumuşak bir yaklaşımda bulunur. Bir kısım meselelerin benimsenmesinde, ilimleri ve hizmetleriyle İslâm dünyasında mümtaz yerleri bulunan bazı büyüklerden, ikna edici örnekler vererek, ehlullah'ın Aleyhissalâtu vesselâmdan "keşfen" bir kısım mesajlar aldığını söyler:

İmam Rabbanî mealen der ki: "Ben, İbn Mesud'dan, Muavvizeteyn'in Kur'ân'dan olmadığına dair rivayetini görünce, bu sûreleri farz namazlarımda da okumamaya başladım. Ne zaman ki, Efendimiz'den onların Kur'ân'dan olduğuna dair iltihaz aldım, ancak o zaman bu sûreleri farz namazlarımda da okumaya başladım."

Bazılarının bizim Kunut duası olarak okuduklarımızı, Kur'ân'dan kabul etmesi de, yukarıda işaret etmek istediğimiz hususa ayrı bir delil kabul edilebilir. Ve yine İmam Rabbanî'den bir misal.. diyor ki: "Ben bazı hususlarda İmam Şafiî'yi taklit ediyordum. Ancak bana İmam Ebû Hanife'nin peygamberlik mesleğini temsil ettiği ihsas edildi. Ben de Ebû Hanife'ye iktida ettim..."³²⁸

Hocaefendi ilmiyle, hizmetleriyle tarihe mal olan ve dolayısıyla güven veren şahsiyetlerle sınırlı olması gereken bu "keşfen mesaj alma" işinin umumî bir düstur olamayacağına da dikkat çeker:

"Bu durum da elbet belli kriter ve ölçü gerektirir. Yoksa önüne gelen herkes keşfen bir şeyler aldığını söyler ve ortalık bir sürü uydurma keşiflerle dolar. Ama bazı büyük zatları bu kategoriye dahil etmek çok büyük yanılğı olur. Onlar "Keşfen aldık!" dediklerini mutlaka öyle almışlardır ve dedikleri de kat'iyen doğrudur. Ne var ki, bunları belli hadis kriterleri içinde tahlil etmek imkânsızdır. Onun için de hadisçiler bu türlü ifadelere iltifat etmemişlerdir. Ama onların iltifat etmemesi bu ifadelere doğru olmadığı mânâsına da gelmez."^{329,330}

Hocaefendi'nin bu yerinde tespitini okşayan, hadisçilerin bir düsturunu kaydetmek isterim: "Hadis ilmi kendilerine istinad

³²⁸ Gülen, *Prizma 1*, s. 123.

³²⁹ Gülen, *Prizma 1*, s. 123.

³³⁰ İleride, Hocaefendi'nin, bu meselede Alperenlere tavsiye edeceği "ölçü"yü ayrıca belirteceğiz.

eden ve *umde* diye de tavsif edilen büyük imamların (Buhari, Müslim, Ahmed İbn Hanbel... gibi) hakkında yapılan cerh makbul değildir. Çünkü bu ilim onlara dayanmaktadır. Onlar hakkın-da güven sarsıcı söylentilere itibar etmemek gerekir..."³³¹

Bu konuyu daha bir vuzuha kavuşturacak, Hocaefendi'nin müstakil bir tahlilini de hatırlatmanın yeridir. *Kalbin Zümriüt Tepeleri* adlı telifinde "mükâşefe" başlığını taşıyan tahlil'de, "*Mükâşefeye sırdaş dostlar arasında, birbirlerine karşı açılabildiklerince açılmaları*" veya "*Dostun dosta sır armağan etmesi makamı*" şeklinde yaklaşımların varlığına dikkat çekerken, buna Kur'ânî bir delil olarak, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Miraç mâcerasıyla ilgili "*fe-evhâ ilâ abdihî mâ evhâ –Allah ona esrar-ı kalamını açtı da açtı*"³³² âyetini kaydeder.³³³ Resûlullah'la açılan bu kapıdan, Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra Allah'a sırdaşlık makamına yükselen nice büyüklerin girerek mükâşefede bulduklarını belirtir: Kendisi Medine'de iken, Suriye'de düşmanla savaşan komutanı Sâriye'ye: "*Dağ! Dağ! (tırman)*" diye talimat gönderen Hz. Ömer'i; "*Perde-i gayb açılrsa yakınim (imanımdaki kesinlik derecesi) ziyadeleşmez*" diyen Hz. Ali'yi;³³⁴ "*Ümitvar olunuz şu istikbal inkılâbatı içinde en yüksek ve gür sadâ İslâm'ın sadâsı olacaktır*" diyen Bediüzzaman'ı misal verir.³³⁵ Burada şunu belirtmek isteriz: Nerdeyse müsbet ilimlere yakın bir objektiflik esasına ittibâen hadis ilimlerini geliştiren muhaddislerimizin yolunu takdir etmemek elde değil. Onların, bu metoddan hiç taviz vermeden rüya ve keşif gibi yollarla hadis almayı reddetmeleri onların hadis mecmualarında derledikleri hadislere güvenimizi fevkalade artırdığı gibi, hadislerin sıhhat durumlarıyla ilgili "*sahih*", "*hasen*", "*zayıf*", "*mevzu*" gibi sıhhatine yönelik değerlendirmelerine olan itimadımızı da artırmaktadır. Ancak, diğer taraftan, ilim, takva, tefekkür, İslâm'a sadâkat, velayet gibi yine vicdanlara güven veren yönleri olan

³³¹ Bkz.: Sübkî, *Kaide fi'l-cerhi ve't-ta'dîli*, s. 5 ve devamı.

³³² Necm sûresi, 53/10.

³³³ Gülen, *Kalbin Zümriüt Tepeleri* 2, s. 123.

³³⁴ Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 286.

³³⁵ Gülen, *Kalbin Zümriüt Tepeleri* 2, s. 123.

büyüklerin de –yukarıda da görüldüğü gibi– bir kısım beyanları var. Bunları da yalancılıkla ithama kimsenin hakkı olmamalıdır. Resûl-i ekrem bile, aynen Kur’ân-ı Kerîm gibi: “*Lâ ya’lemu’l-ğaybe illallah*”³³⁶ dediği halde nice gaybıla ilgili beyanlarda bulunmuştur. Meselemizin özü şudur: Evet gaybı bilmek Allah’a mahsus bir keyfiyettir. Ancak yine Kur’ân’ın beyanıyla, Allah, dilediğine gaybın kapısını aralamaktadır. Âyette de görüldüğü üzere, kendisine gaybın kapısı aralanacak kimseler sadece peygamberler değildir, Allah’ın dileyeceği, râzı olacağı kimselerdir. *عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا لِيُعَلِّمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا* “O bütün gaybı bilir, fakat gaybına kimseyi apaçık vâkıf kılmaz. Ancak râzı olduğu elçiye gösterir. Çünkü O, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyiciler (koruyucular) koyar.”³³⁷ Bu Kur’ânî beyan karşısında hiçbir mü’minin: “Peygamber bile gaybı bilmez” gibi delilsiz bir iddia da bulunmaması gerekir, şâyet ölçüsü, Kur’ân ve milyonlar ehl-i ilim mü’minlerin gittiği yol ise.

Asrın Getirdiği Tereddütler

Hocaefendi, *Sonsuz Nur-2* adlı kitabının *Sünnetin Tesbiti ve Teşrideki Yeri* bölümünde daha ziyade hadis ilmiyle ilgili, –yukarıda belirttiğimiz çerçevede– bir kısım meselelere temas ettiği gibi, kelim ilmine ve kelâmî kaynaklara vukufiyet ve hâkimiyetini gördüğümüz *Asrın Getirdiği Tereddütler* adlı kitabında da, Allah’ın zâtı, yaratılış, vahdet-i vücud gibi tamamen kelâmî ve diğer bir kısım sahalara giren çeşitli meselelerle birlikte hadisle ilgili olarak ileri sürülen bir kısım kafa karıştırıcı yanlış iddialara da tahkike dayanan ilmî cevaplar verir. Şüphesiz burada bunlardan örnekler vermemiz veya özetlemeler sunmamız mümkün değil, çünkü asıl konumuzdan uzaklaştırır. “Kahve köşelerine kadar inen”

³³⁶ Neml sûresi, 27/65. Bkz.: En’âm sûresi, 6 /9,50.

³³⁷ Cin sûresi, 72/26-27.

bu meseleleri ve cevaplarını³³⁸ merak edenlere kitabın mutlaka okunması gerektiğini belirterek hadisle ilgili bir misal vereceğiz. Bu misalde, önümüze çıkan bazı tereddütlerin giderilmesi sadedinde, hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması için bilinmesi ve uyulması gereken bazı esaslara temas edildiğini görecek ve bunları bilmeyenlerin ve âyet ve hadislerin doğru olarak anlaşılması için gerekli hassasiyeti göstermeyenlerin nasıl yanlışlara düşebileceğini görecek, her hususta olduğu gibi, dinimizi yanlış anlamada da cehaletin kurbanı olduğumuzu hissedebileceğiz. Bu maksadla bir örnek kaydedeceğiz:

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir defasında "Bu ağızdan sadece hak çıkar." demesine rağmen hurmaların aşılmanması tavsiyesi üzerine meydana gelen netice için "Ben bir beşerim." demesi nasıl tevfiik edilir?

Bu soruda iki hadisin birbirine zıt olmasından bahsediliyor. Bunlardan birinci hadis: "Bu ağızdan doğrudan başka bir şey çıkmaz." Buradaki ifade daha ziyade, mübarek ağızlarına işaret ederek: "Yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, buradan haktan başka bir şey çıkmaz..."³³⁹ şeklindedir.

Hadis, başta Ebû Dâvûd olmak üzere pek çok sahih hadis kitabının rivayet ettiği bir hadistir. Bu hadisin râvisi de Abdullah b. Amr b. Âs'tır (radiyallâhu anhuma). Daha evvel de arz etmiş olabilirim; o, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) fem-i güher-i nebevîsinden dökülen her inciye tespit eder ve hiçbirini kaçırmazdı. Hatta Ebû Hureyre, kendisinden daha çok hadis rivayet ettiğini ifade sadedinde: "Ben hadisleri yazmadım. Ama, Abdullah İbn Amr yazardı. O bakımdan benden daha çok hadis kaydetmiş olabilir."³⁴⁰ der. Abdullah b. Amr b. Âs, çok âbid, zâhid bir insandı. O devirde ibadet ü

³³⁸ Bazı konular: "Kur'ân, olmuş ve olacak her şeyden bahseder diyorlar, bu doğru mu?", "Allah her şeyi yarattı diyorlar, (haşa) Allah'ı kim yarattı?", "Vahdet-i vücüt nedir, itikadımızla te'lîf edilebilir mi?", "Peygamberimizin çok kadınla evlenmesi meselesi?", "Bir tabii âfette ölenlerin hepsinin eceli birden mi gelmiştir?", "Niyet insanı kurtarabilir mi?", "İnançsız bir insana önce neyi, nasıl anlatmalı?"

³³⁹ Ebû Dâvûd, *ilim* 13; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/162; Dârimî, *mukaddime* 43; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/186-187.

³⁴⁰ Buhârî, *ilim* 139; Tirmizî, *ilim* 12; *menakıb* 46; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/249.

taatiyle tanınırdı. Efendimiz kendisine “Bir gün iftar et, bir gün imsak et. Hazreti Dâvûd’un orucudur bu.” dediği zaman, bunu azımsamış “Dahasını yapabilirim yâ Resûlallah.” demişti. “Gecenin üçte birinde ibadet et, diğerinde de istirahat...” O, “Dahasına muktedirim.”³⁴¹ diyerek hep ileri seviyede bir kulluk anlayışı içinde olmuştu. Evet, takvada, incelikte, ibadette derin bir insandı. Bir de Peygamberimizin her sözüne karşı öyle saygıyla doluydu ki, Efendimiz’in ağzından çıkan hemen her şeyi yazardı.

İşte, bu hadislerden birincisi, bunu ifade ediyor. Abdullah İbn Amr diyor ki: “Bana, ‘Efendimiz’in ağzından çıkan her şeyi yazıyorsun, ama O da bir beşerdir. Yumuşak olduğu an da olur, öfkeli olduğu an da.. bazen arzu etmediği şeyler de söyleyebilir -hâşâ-, sen ise tefrik etmeden her şeyi yazıyorsun.’ dediler. Bunun üzerine ben de yazıyı bıraktım. Sonra Efendimiz’le karşılaştığımda dedim ki: ‘Yâ Resûlallah böyle böyle diyorlar..!’ Buyurdular ki: Yaz! Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bu ağzından haktan başka bir şey çıkmaz.”³⁴²

Vak’anın birisi bu; diğeri de şöyle: Aleyhi Ekmelüttehâyâ Efendimiz Medine’ye teşrif buyurdıklarında, Medinelilerin hurmaları aşıladıklarını görüyor ve “Bu aşılamanın neticeyi değiştireceğine kâni değilim.” diyor. Yani “Aşılamanın, kat’iyen faydası yoktur.” demiyor. Neticeye tesir etmeyeceğini ifade buyuruyor. Onlar da hangi stilde aşı yapıyorlarsa onu bırakıyorlar. Ertesi sene de verim alınmıyor. Kim bilir belki Allah’ın takdiri, o sene meyve olmayacaktı..? Sonra buyuruyorlar ki: “Dünyanızın işlerini siz iyi bilirsiniz.”³⁴³ Bunu, “Benden daha iyi bilirsiniz.” şeklinde anlamak doğru değildir. İhtimal ki, Efendimiz’in maksadı, “Siz bunları aşıyorsunuz ama, Allah’ın dediğinden, dilediğinden başka bir şey olmayacaktır.” Ondan sonra tevafuken ertesi sene meyve olmadı. Zeytin de bir sene olur, bir sene olmaz. Olmadığı seneye rastladı. Onların hâllerine baktı, sözlerindeki hikmeti kavrayamadıklarını anladı. “Dünyanızın işlerini siz iyi bilirsiniz.” dedi. Yani vicdanî tecrübe ile kazanacakları önemli bir husus için henüz vaktin erken olduğuna işaret buyurdu.

³⁴¹ Buhârî, *fezâilü'l-Kur’ân* 34; Müslim, *sıyam* 182.

³⁴² Ebû Dâvûd, *ilim* 13; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/162; Dârimî, *mukaddime* 43.

³⁴³ Müslim, *fezâil* 141. Ayrıca bkz.: İbn Mâce, *ruhûn* 15.

İkinci bir husus: Cahiliye devrinde çeşitli sebeplere tesir-i hakikî veriyorlardı; meselâ yine Buhârî, Müslim'de gördüğümüz rivayete göre "Yağmuru bize nev verdi." diyorlardı. Yani "Falan yıldız zuhur edince, bulut teşekkül eder ve o yıldız bize yağmur verir."³⁴⁴ itikadında idiler.

Bu hususta Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyururlar ki: "Yıldızın zuhur veya sukutuyla yağmur geldi, diyenler kâfir oldu; yağmuru Allah verdi, diyenler de mü'min..."³⁴⁵ Evet, bir cemaat, her lütfu Allah'tan bildiği gibi, yağmurun da Allah'tan geldiğine inanıyor. İşte onlar mü'min... Diğer bir topluluk ise her şey gibi yağmuru da sebeplere veriyor. Onlar da Allah'a karşı küfür etmiş oluyorlar. O devirde, böyle esbaba tesir-i hakikî verme çok yaygındı. Bunu, kökünden kesip atmak, her şeyin Allah'ın elinde olduğunu göstermek.. O'nun, ulûhiyetinde bir olduğu gibi, rubûbiyetinde dahi bir olduğunu iş'âr için, değil emare ve alâmetler, sebepler dahi zapturapt altına alınmıştır.

Evet, nasıl Allah zâtında tektir, öyle de icraatında dahi vezir ü vüzeraya ihtiyacı yoktur. Yıldız doğsa da doğmasa da yağmuru veren Allah'tır. Ama çok defa yağmurun gelmesini herhangi bir sebep veya bir yıldızın zuhuruna mukarın kılar. Bu bir iktirandır. Ta insanlar yağmurun geleceğine hazırlansınlar. Ama O, yağdırmayabilir de. Evet O, ne isterse onu yapabilir... Efendimiz bu hakikate inandırmak için, yani esbab ve vasıtaların tesiri olmadığını, her şeyin Müsebbibü'l-Esbab olan Allah'ın elinde bulunduğunu göstermek için, halkın, eşya ve hâdiselere sebep ve vesile saydığı her şeyi yıkıyor ve nazarları Kudreti Sonsuz'a çeviriyordu.

Bir başka vak'a: Bir gün, bir bedevi, Resûlullah'ın huzuruna geldi ve "Yâ Resûlallah, devam uyuzlu develerin yanına bağlandığından uyuz oldu." dedi. Buyurdular ki: "O uyuzlu deve, uyuzu, yanına bağlandığı deveden aldı, öbürü nereden aldı?..."³⁴⁶ Burada hastalığın sirayetini nefyetme yok. Öyle olsaydı hiç: "Bir yerde sâri bir illet varsa oraya girmeyin;

³⁴⁴ Buhârî, *istiskâ* 27; Müslim, *iman* 125; Ebû Dâvûd, *tib* 22.

³⁴⁵ Buhârî, *istiskâ* 27; Müslim, *iman* 125; Ebû Dâvûd, *tib* 22.

³⁴⁶ Buhârî, *tib* 25; Müslim, *selâm* 101; Ebû Dâvûd, *tib* 24; Tirmizî, *kader* 9; İbn Mâce, *mukaddime* 10.

içerdeyseniz dışarıya çıkmayın.”³⁴⁷ şeklinde ikazda bulunur muydu? Esasen Efendimiz, cahiliye akıl ve mantığına karşı savaşıyordu. Yoksa sebepleri nefyetmiyordu. O’na göre sebeplerin bir hikmet-i vücudu vardı. Virüslerin, mikropların hastalık yapabileceğine dahi işarette bulunuyorlardı. Ancak, sebepler her şey demek değildi. Sebeplere riayet bir mükellefiyet ve vazife; neticenin, Allah’ın elinde olduğuna inanmak ise tevhiddi. İşte, bu ince hususu göstermek için Efendimiz, “O uyuzlu deve, uyuzu öbür deveden aldı. O kimden aldı?” diyerek, meseleyi, devir ve teselsül zemininde, devir ve teselsülün bâtil olmalarıyla noktalyordu. Yani, o ondan o da bir öncekinden... Pekâlâ ilk deve kimden aldı?... Ve neticede “Allah” dedirtiyordu. Öyleyse, daha sonra sebepler tahtında cereyan eden şeyler ta baştan Allah’ın emir ve iradesi altında oluyor demektir. Her şeyi yaratan Allah’tır (celle celâluhu). Böylece Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), tevhid-i rubûbiyete dair bir şirkin başına balyoz indiriyor, ruhları şirke karşı uyarıyor ve çok önemli bir hususa dikkatimizi çekiyordu.

Şimdi, aşılama meselesine gelelim. Aşılama mevzuunda da cahiliye devrinde öyle bir itikat vardı ki, hurmayı aşıladığın zaman on verir, aşılamazsan hiç olmaz. Bunda da gizli bir şirk vardı, yani sanki aşılama, hurmanın meydana gelmesine tek sebep gibiydi. Efendimiz, bu bâtil anlayışı yerinden söküp attı ve sebeplerin, sadece Allah’ın izzet ve azametinin perdeleri olduğunu onlara anlattı. Anlattı ama, ashabın kendi mantık çizgilerinde anlattı. Evvelâ onlara bir ders verdi. Sonra da onlar, belli bir anlayış içinde karşısına çıkınca “Dünyanızın işlerini siz bilirsiniz.” dedi. Burada ciddî bir iltifat mı var? Yoksa, anlattığı hakikati kendi istediği mânâda kavrayamamadan ötürü bir tembih mi var? Üzerinde düşünülmeğe değer.

Üçüncü bir husus: Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylediği her söz bütün bir hayatı talim istikametindedir. Eğer onların hayatlarının her noktasına doğrudan doğruya teşri maksadıyla katılsa ve karışsaydı meselâ, deseydi ki: Sularınızı şöyle akıtın, içerken bardağı şöyle sofranın etrafında dolaştırıp için; şu işi yaparken şöyle yapın, ağacı keserken alttan kesin, demiri döverken şöyle dövün; böyle ocağa sokun

³⁴⁷ Buhârî, *ttb* 30; Müslim, *selâm* 98.

gibi, her şeyi talim etseydi, bu emirlere de diğer teşriî emirleri gibi uyulmasını zarurî görüp kıyamete kadar aynı şeyleri yapacaklardı ve yapacaktık. Hâlbuki Allâmu'l-Guyûb'un kendisine bildirmesiyle, buğdaydan bire on almak mümkün olduğu gibi, bire yüz almak da mümkündü. Tecrübe ve aşılama larla, meselâ narenciye yumruk kadarken bir kavun, bir karpuz hâline getirilebilirdi.³⁴⁸ Böylece onlara, bilgi, görgü ve mümareselerini artırma güven ve itimadını verdi.

Dördüncü bir husus var ki, cidden çok mühimdir. Cenâb-ı Hak beşere, şeriat-ı fitriyeye müdahale etme hakkını vermiştir. Madem insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O hâlde Allah'ın yarattığı şeylerde, şart-ı âdi kaydıyla bir kısım müdahaleleri olacaktır. Bu husus aynı zamanda iradenin hikmet-i vücudu ve insanın Yaratan'a halife olmasının bir neticesidir. Hâlbuki bu mevzuda dahi, Efendimiz'in teşriatına uyacak, diyeceklerdi ki, "Aşılama!" dedi aşılamadık, "Aşıla!" dedi aşıladık. Böylece, beşerî ilgi ve bilgi kaynakları kuruyacak, tecrübe birikimleri heba olup gidecek ve fitratı talim etme vazifesiyle gelen Zât, fitratla zıtlaşmış olacaktı. Oysaki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir söz söylerken kıyamete kadar devam edecek şekilde söyler. O'nun vaz'ettiği kanunlar kıyamete kadar câridir. Binaenaleyh, O, öyle kat'î şeyler söylemeliydi ki, ileride yanlış anlamalara meydan verilmesin. Ve herkes her zaman, büyük bir güvenle o âb-ı hayat kaynağına başvurabilsin. Onun için o ağızdan hep doğru çıkmalıydı. O ağızdan hep doğru çıktı. Ve doğrudan başka bir şey çıkmadı...

Beşinci bir husus da, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir insandı, insan hürriyetinin ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. İnsan hür değilse insan da değildir. Esir bir insana insan denemez. Zindandaki bir insana da insan denemez. Kefere ve fecerenin sultanı altında, onların müsaade ettiği hayatı yaşama, onların müsaade etmediği hayatı yaşamama gibi bir zillet içinde bulunmak da insanlık demek değildir. Böyle insanlıktan Allah'a sığınırız. Böylesi bir hayata razı olanları da Allah ıslah eylesin!

Evet, insan, iradesiyle insandır. Ve irade çok mühim bir meseledir. İrade öyle bir meseledir ki, tıpkı, toprağa düşen bir

³⁴⁸ Müslim, *fiten* 110; Tirmizî, *fiten* 59; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/182.

tohum gibi, toprağın bağına düşer düşmez, düştüğü yeri hemen kocaman bir ağaca hamile hâle getirir. Efendimiz (sal-lallâhu aleyhi ve sellem) onların iradelerine zincir vurmadi. Evvelâ onları bir denedi, sonra, “Sizin iradenizin neticesi, semeresi hatta daha sonraki semereleri için öyle hareket etmeniz doğrudur.” dedi.

“Dünyanızın işlerini siz bilirsiniz.” demek suretiyle bu hakikati anlattı ki, anlattıkları doğrudan başka bir şey değildir.³⁴⁹

Yorumlar açısından

Hocaefendi'nin te'lifatına şüphesiz hadis sahasına has teknik eserler gözüyle bakılamaz. Ancak teliflerinde çok miktarda hadis kullandığı da bir gerçektir. Bu eserlerde geçen bütün hadislerin ayrı bir telifte derlenerek birçok açıdan tahlile tabi tutulması ayrı bir konu. Burada, eserlerde kullanılan hadislerin bir kısmı ile ilgili çoğu kere orijinal yorumlar yapıldığını belirtmek ve bu hususta bazı örnekler vermek istiyoruz. Örneklere geçmezden önce belirtmek isteriz ki, Hocaefendi, gerek Kur'ân-ı Kerîm'in ve gerekse sünnet'in yeni yorumlarının yapılmasının zaruretine inanmaktadır. Hatta “Çağlara göre Kitap ve sünnet'e yeni yorumlar getirme” başlığını taşıyan müstakil pasajda, yeni yorumlara olan ihtiyacın gerekçelerini de göstererek şöyle der:

Zamanın değişmesiyle Kitap ve Sünnet'in aslını bozmadan değişik çağlara göre, bugüne kadar henüz tam açılmamış kapalı yanlarını açma mânâsına ona yeni yorumlar getirmek, bugün en çok ihtiyaç duyduğumuz şeylerdendir. İslâm'a ait meseleleri anlatmada terennüm, üslûp ve anlatma tarzı değişebilir. Zaten netice itibarıyla Kur'ân kudî bir malzemedir. Ve bu malzeme değişik şekillerde kullanılabilir. Önemli olan, bu malzemeyi alıp evirip-çevirme, değişimi gözeterek çağlara ve devirlere göre onun değişik cevherlerini ortaya koymaktır. Tarih boyunca bu semavî beyan hep yeni yorumlar ile renklendirilegelmiştir. Meselâ, Ömer b. Abdülaziz, İmam Gazzâlî, Fahrüddin Râzî, İmam Rabbânî ve Bediüzzaman onu öncakilere nispetle daha farklı okumuşlardır(...).

³⁴⁹ Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler 2*, s. 158-164.

Aslında Kur'ân'ın hâdiseleri yorumlamadaki böyle bir değişikliği olmazsa hem şu an hem de gelecekte çok problemlerle karşılaşılır. Zira, asla ve temele sadakatın yanında yaşanan çağın kavranması da çok önemlidir. Bence tecdidin mânâsı da işte budur. Bundan başka, günümüzde anlatılacak hususları sunma tekniği, ifade tarzı ve yaklaşım farklılığı da çok önem arz etmektedir. Hatta şimdilerde öyle olmasında zaruret vardır. Değişik ilimler, bizim anlatmak istediğimiz yüce hakikatler için sürekli ifade malzemesi ve beyan şekli olmalıdır. Bu arada zamanın değişmesiyle bakışlarımız da yer yer değişebilir. Meselâ, dün eşya ve hâdiselere bakan insanlar onları değişik anlıyorlardı. Dolayısıyla yorumları da farklı oluyordu. Bugün ise olay ve hâdiseler daha farklı anlaşılabilir. Dahası günümüz itibarıyla eşyanın perde arkasına daha fazla muttali olma söz konusudur. Bütün bunlar günümüz insanının meselelerini daha iyi ifade etme mecburiyetinde olduğunu göstermektedir. Yoksa bugüne ait şeyler yerine, müzelik şeyler söylenmiş olur ki, bu da ifade edilen hakikatlerin değerinin düşmesi demektir.³⁵⁰

Hocaefendi'nin, âyet ve hadislerle ilgili gerçekten çok zengin yorumları vardır. Vereceğimiz bazı örneklerle bunu göstermeye çalışacağız.

a. İlmî yorumlar

1. Işık nur değıldir

Hocaefendi, *"Allah, semavât ve arzın nurudur"* mealindeki âyeti³⁵¹ açıklarken sözü *"Allah'ın ilk yarattığı şey, benim nurumdur."*³⁵² hadisine getirir ve üzerinde durulması gereken hassas bir noktaya parmak basar: Gerek âyet ve gerekse hadiste geçen ve dilimize "ışık" kelimesiyle tercüme edilen "nur"dan maksat ışık değildir, ne kadar latif de olsa neticede maddî olan bir mahiyet taşıdığı için *"nur' ile ışığı birbirine karıştırmamalı, belki ışığın kaynağı nurdur"*

³⁵⁰ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 71-72.

³⁵¹ Nur sûresi, 24/35.

³⁵² Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/311-312.

ve ışık, nurun yeryüzündeki tezahürlerinden ibarettir” der.³⁵³ Nitekim Bediüzzaman da Nur-u Muhammedî için: “mânâ ve nûr” diyerek bu mahiyetin maddî olmayıp ledünnî bir hakikat olduğuna parmak basmıştır.³⁵⁴ Taceddin Sübkî, kâinâtın yaratılışında, hilkat ağacına çekirdeklik yapan bu *Nur-u Muhammedî’yi –mahiyetini herkesin anlayamayacağı hakikatlerden bir hakikat–* olarak ifade ettikten sonra şunu ilâve eder:

Hakikatların mahiyetini bizim akıllarımız idrak edemez; onu, ancak onu “Yaratan” ve de “Yaratıcı’nın yardımına mazhar olan” kimseler anlayabilir.³⁵⁵

2. Geleceğin dev bitkileri

Hadislerde bir nar’dan 20 kişinin doyacağı, birkaç buğday tanesinden çok sayıda ekmek yapılacağına dair istikbale ait beyanları bir zaman gelip bereketin çok artacağı şeklinde anlamanın yanında, gelecekte gen teknolojisinin gelişmesiyle veya “keyfiyeti şimdilik meçhul başka yol ve yöntemlerle de arızasız bir şekilde ve hadiste tasvir edilen boyutta bitki ve meyveler üretmek söz konusu olabilir.” yorumunu yapar.³⁵⁶

3. Tarihi hadiselerin tespiti çok zordur

Burada kaydedeceğimiz bir yorum, ilk nazarda hadis yorumuyla ilgisiz görülebilir. Doğrudur. Ancak, iki sebebe binaen burada bu yoruma yer vermek ihtiyacını duyduk:

1. Hizmet ve tebliğ yönü öncelikli olan bir kimsenin, tarihe geçecek olan tebliğ hayatını da bir surette ilgilendirdiği için bu yorum önemlidir, okuyucularımızın bu bahsi yerinde okumalarını diliyoruz.³⁵⁷

³⁵³ Gülen, *Kur’ân’dan İdrake Yansıyanlar*, s. 295.

³⁵⁴ Bediüzzaman, *Sözler*, s. 631.

³⁵⁵ Aclûnî nakleder, *Keşfü’l-hafâ* 2/129-130.

³⁵⁶ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 165.

³⁵⁷ Hocaefendi’nin tahlilinde açık olarak yer vermediği bir durumu da biz eklemek isteriz: Memleketimizde, bir kısım medyada bilerek, iftira asıllı bir haber kayda geçirildikten sonra, –iftira olduğu bir suretle tescil edilmiş de olsa– bilahare başka yazarlar aynı düzmece ve iftira haberi kaynak göstererek, o iftiraya ilmîlik,

2. Hocaefendi'nin eserlerinde, bu nevdan içtimaî ve medenî hayatımızla ilgili yorumlara sıkça rastlanır, bu onlara bir örnek olsun:

Millet olarak daha ziyade menkıbelerden hoşlandığımız için bugüne kadar hep harp ve kahramanlık tarihimiz yazılmış, buna mukabil siyasî tarihimiz üzerinde çok ciddi durulmamıştır. Bu yüzden de, meselâ Devlet-i Âliye döneminde diplomasi nasıl işliyordu, hariciye nasıl çalışıyordu, eğitimde metot nasıldı ve milletlerarası münasebetlerimizde politikalarımız nelerden ibaretti.. bütün bunların bugünkü nesillere çok iyi anlatıldığı kanaatinde değilim. Ayrıca bu mevzularda bilinen şeyler de ya yabancı kaynaklardan alınmış ya da hiçbir tarihî belgeye dayanılmadan kaleme alınmış gayr-i ilmî bir kısım evrak-ı perişan.. kasıtlı çarpıtmaların olduğu da ayrı bir konu: Meselâ tarihte Türklerin Müslüman olmasını, tamamen jeopolitik sebeplere dayandıran ve onunla izah edenler var ki, onlara göre Türkler, samimî olarak Müslüman olmamış, buldukları yer itibarıyla, âlem-i İslâm üzerinde hâkimiyetleri Müslümanlıktan geçtiği için Müslüman olma lüzumunu duymuş ve İslâm'ı seçmişlerdir. Aslında, meseleyi bu kabîl gerekçelere dayandırmak, Türkleri münafık konumuna düşürme demektir. Oysaki onların Müslümanlığı seçmeleri, böyle bir hâkimiyetten hiç haberleri olmadığı bir dönemde gerçekleşmiştir.

Bu yüzden de tarihi tetkik edip, araştırmadan bu tür iddialar ortaya atan insanların yanında, bir sürü de bunlarla aldananlar olduğu kanaatindeyim. Bir tarihin yazılabilmesi için, her şeyden evvel vak'aların tespiti çok önemlidir, yoksa burada da görüldüğü gibi, tarih yazma yerine ukalâca lâflar edilmeye olacaktır.

tahkikîlik(!) gömleği giydirmektedirler. Bu durumda tarih yazacaklar ne yapsın, asırlar sonra bu tarihten bilgi edinecekler doğruyu nasıl öğrensin? 1416 sayılı kanunla, yurt dışında doktora yapma imtihanını kazanan bir arkadaşım, pasaport almada ciddi bir sıkıntı yaşar, sebebini öğrenerek, meseleyi aşabilmek için gayretini sürdüren arkadaşım (BYY): "Öğrendim ki, yıllar önce aramızda tartışma geçen bir arkadaşım, hakkımda "...” diye rapor yazmış. Bunun düzeltilmesi için ilgili makama yaklaşımda hiçte iyi tanınmayan bir kadını görmem tavsiye edildi. Onu bulup, durumumu anlattım. Ricamı kabul etti, ilgiliye gidip yurt dışına çıkabilmem için gerekeni yaptırdı" dedi. Gelecek nesillerin binlercesinden sadece biri olduğu muhakkak olan bu gerçeği de bilmeleri için tarihe not düşme gereğini duydum.

Ayrıca ben günümüzdeki hâdiselerin anlaşılmağından hareketle, tarihî hâdiselerin biraz da o mülâhaza ile değerdendirilmesi gerektiğine inanıyorum..³⁵⁸

Hocaefendi bundan sonra, öncelikle şahsen ilgilendikleri olmak üzere, dinî hizmet verenlerin tamamını içine alan bazı ibretli örnekler kaydeder.

4. Hz. Havvâ, Hz. Âdem'in eğe kemiğinden mi yaratıldı?

Özetle bilinene göre; Hz. Âdem topraktan yaratılmıştır. Yüce Allah, Hz. Âdem'in yaratılması tamamlandıktan sonra onun eğe kemiğinden de Hz. Havvâ'yı yaratmış, bu ilk insan çiftinden de müteakip nesiller yaratılmış ve bugünlere gelinmiştir. Hocaefendi Kur'ân ve hadise dayanan bu muhtasar bilgiyi yine Kur'ân ve hadisten hareketle gayet ilmî ve bir o kadar da orijinal bir tahlile tâbi tutarak meselenin anlaşılmasına yeni ufuklar açar. Tahlili takip ediyoruz:

Eğe kemiği meselesi, Buhârî, Müslim ve Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde anlatılıyor.³⁵⁹ Bu kitaplarda zikredilen hadis-i şerif, Hazreti Havvâ'nın, Hazreti Âdem'in eğe kemiğinden yaratıldığını ifade ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerim de Nisâ sûresinde "*Ey insanlar o Allah'a karşı gelmekten sakının, korkun ve himayesine girin ki, O sizi bir nefisten yarattı ve eşini de ondan yarattı.*"³⁶⁰ şeklinde meseleye temas ediyor. Burada Arap dilinin karakteristik hususlarından birisine dikkatinizi rica edeceğim. Dışıye râci zamirler "hâ" şeklinde, erkeğe râci zamirler "hû" şeklindedir. Bunu aşığıdaki âyette açık olarak görmek mümkündür: "*Sizi bir nefisten yarattı; eşinizi de ondan yarattı.*"³⁶¹

Bu ifade üzerinde biraz duralım. Demek ki, Cenâb-ı Hak evvelâ Hazreti Havvâ'yı, zat-ı Âdem'den değil de mahiyet-i Âdem'den yarattı. Çok dakik bir husustur bu... Nefs-i Âdem,

³⁵⁸ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 29-30.

³⁵⁹ Buhârî, *nikâh* 80; Müslim, *radâ* 61; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/497, 5/8.

³⁶⁰ Nisâ sûresi, 4/1.

³⁶¹ Zümer sûresi, 39/6.

mahiyet-i Âdem'den başkadır. Meselâ, bir insanın, "Zatı budur, boyu şu kadar, kilosuna bu kadar, edası şöyledir." denilir. Bir de onun mahiyeti, iç ve dış âlemi, düşünceleri, Allah'a yakınlık ve uzaklığı vardır. Eğer bir insan esas benliği ile ele alınacaksa, ikinci şıkkı, yani mahiyetiyle ele alınacaktır. Aslında öbür yanı sırf bir iskelettir. Şimdi bu mânâdaki bir insan, benliği ve nefsi itibarıyla başka, cesedi itibarıyla başkadır. Kur'ân-ı Kerim Hazreti Havvâ'nın hilkatini ele alırken "minhâ" sözüyle "o nefisten" diyor, Âdem'den değil.

Ayrıca, hadis mütevatir olmayıp ahâdî olduğu için, böyle tek kişinin rivayet ettiği bir hadisi âyetle izah etmek icap eder. Bu husus âyet ve hadislerin izahında önemli bir usûldür. Âyet burada mütevatir ve Allah'ın kelâmıdır. Öyle ise hadisi âyete irca etmek ve müphem noktaları âyetle aydınlatmak gerekir. Evvelâ, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hadis-i şerifi ifade buyururken, bu sözün söylenmesine esas teşkil eden hususun bilinmesi çok önemlidir ve mutlaka buna dikkat etmek lâzım gelir. Buyuruyor ki: "Kadınlara hayır tavsiye edin." Yani, onlara daima iyiliği, güzelliği anlatın ve nasihatçi olun ki, istikamet kazansınlar. Çünkü kadın eğer kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onları çarçabuk düzeltmeye kalkarsanız kırırverirsiniz; ihmal ederseniz, bu sefer de eğri kalırlar. Demek ki, burada sözün îradına sebep olan şey, yani hadisin üzerinde dönüp durduğu husus, "menat",³⁶² kadının terbiyesi ve ev siyasetidir. Evet, onu çabuk düzeltiyim dersiniz kırırverirsiniz; hiç düzeltmeyeyim dersiniz, bu defa da olduğu gibi kalır.

Allah'ın Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunu anlatmak için bir husus tespit ediyor. O da, erkeğe nispeten kadının eğriliğe daha müsait olması, inceliği ve kırılabilirliği... Demek ki, esasen hadis-i şerifte anlatılmak istenilen şey, Hazreti Havvâ'nın eğer kemiğinden yaratılmış olması değil; kadının kendi hâline bırakılırsa eğri kalacağı, ölçüsüz bir düzeltmeye gidince de kırılacağı hususudur.

Tabii burada ifadenin bu şekilde îrad edilmesi ne hikmete binaendir, o da ayrı bir mesele...

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu ifade ederken, "min dal'ihî: eğer kemiğinden" demiş. Buradaki "min"

³⁶² Menât: merci, mânânın döneceği yer demektir.

Türkçemizde, “-den” karşılığıdır. Ama bu bazen “teb’îz” içindir, bir şeyin bir parçasından, bazısından demektir. Bazen “beyan” mânâsına gelir, şu cins şeyden demektir. Binaenaleyh, burada Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) meseleyi kestirip atmadığına göre, başka mânâlar da akla gelebilir.

Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu türden pek çok ifadeleri vardır... Meselâ, buyuruyor ki, “Her canlının bir şeytanı vardır. Hayvanların şeytanı da şudur.” Kaçan bir deve münasebeti ile bunu söylüyor. Ve devam ediyor: “Deve, şeytandan yaratılmıştır.”³⁶³ Şeytanın artığından gibi bir şey... Esasen, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu ifadelerinde nasıl insanların şeytanları var, öyle de, hayvanlar içinde de şeytanların yaptığı şeyleri yapanlar vardır, diyerek şeytandan ziyade, şeytanca davranışa dikkati çekmiştir. Aslında bizler de duygusuz, hissiz bir adama “Bu adam odundandır.” deriz. Elbette ki hiç kimse, bu adamın maddesinin odun olduğuna hükmetmez. Belki duygusuz, katı, en ufak bir hassasiyeti yoktur, mânâsına hamleder ve öyle anlar. Bunun gibi “Falan insan şeytandır.” dendiği zaman iğfal, idlâl eder, insanları baştan çıkarır mânâsı kastedilmiştir.

Şimdi, başta söylediğim âyetin mânâsına dikkat ederek Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözüne bakalım. Kadın, erkeğin “eğe kemiği”nden yaratılmıştır. Yani, bir bakıma kadın erkeğin bir parçasındandır; yani, aynen erkeğin cinsinden ve mahiyetinden bir varlıktır. Yani onun protein çorbası ne ise onunki de odur. Yoksa aynı cinsten olmasalar, telkih ve aşılama olmadığı gibi nesil de üremez. Çünkü âyetin sonunda şöyle diyor:

“Sonra onlardan birçok erkek ve kadınlar üretiverdi.”³⁶⁴ Aynı cinsten olsa üreme olmayacaktı. Demek ki aynı olması lâzım...³⁶⁵

Asrın Getirdiği Tereddütler isimli kitabında Hocaefendi, İslâm’la ilgili olarak zamanımızda insanları meşgul eden nice sorulara, yukarıdaki örnekte görüldüğü şekilde dakîk tahlillere dayanan ikna edici açıklamalar sunar. Bu tür tahliller Hocaefendi’nin

³⁶³ Ebû Dâvûd, *salât* 25.

³⁶⁴ Nisâ sûresi, 4/1.

³⁶⁵ Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 2, s. 169-172.

eserlerinin tamamında yapılır; sözgelimi, *Fikir Atlası*'nda –yine Kur'ân'da gelen kelimelerin tahliline dayanan, Hz. Nuh ve Lut'un *kâfir kadınlarla evlenmesi* meselesine sunduğu açıklama.³⁶⁶ Ve keza *Kendi İklimimiz*'in 5. bölümünde günümüzde insanları meşgul eden, “Uzayda canlılar var mı?”, “Reenkarnasyon düşüncesi ve öte hayat” gibi konulara İslâmî yaklaşımla açıklamalar sunmuş olduğu burada hatırlatılmaya değer.

5. Ayet mealleri

Hocaefendi, yazılarında sıkça âyet kullanır. Bu âyetlere verdiği mealler dikkat çekicidir. Mealler, âyette mevcut kelimeler sayısınca kelimeler kullanılarak yapılan kelime tercümeleri değildir. Bir mânâ bütünlüğü verecek mahiyette, ziyade kelimelere de yer verilerek yapılmış bir tercümedir ve tercüme kokmayacak bir rahatlıktadır. Bir misal: *كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ* âyetine Hocaefendi “Her nefis *her lahza ölümü tatmaktadır*. Sonunda bizim huzurumuza getirileceksiniz”³⁶⁷ şeklinde meal vermiştir.³⁶⁸

Halbuki aynı âyet başka meallerde şu şekilde geçer:

Her nefis ölümü tadacaktır, sonra bize döndürüleceksiniz (AD).

Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz (AU).

Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döneceksiniz (DV).

Her can ölümü tadacaktır. Sonra döndürülüp bize getirileceksiniz (EH).

Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz (EM).

Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz (SA).

Burada en çok dikkat çeken farklılık ism-i fâil olan “zâika” kelimesinin diğer meallerde gelecek zaman olarak tercüme edilirken, Hocaefendi'nin Arapça kaideye de uygun olarak geniş zaman ve hatta şimdiki zaman kipinde tercüme etmiş olmasıdır. Ortaya çıkan mânâ derinliği ise açıktır.

Hocaefendi'nin verdiği meallerin hemen hepsinde bu (tefsirî) zenginlik ve derinliğe şâhit olunur.

³⁶⁶ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 161-163.

³⁶⁷ Ankebut sûresi, 29/57.

³⁶⁸ Gülen, *Sohbet-i Cânan*, s. 26.

b. Siyerle ilgili yorumlar

Hocaefendi, bir kısım âyet ve hadislere günümüz şartlarına uygun yeni yorumlar getirmiştir. Bunlar sahalarla ilgili, farklı meselelere temas eder. Bilhassa hadis ve ve siyeri ilgilendiren bazılarından örnek vereceğiz:

1. Fetanet yorumu

Öncelikle belirtmeliyim ki, Hocaefendi'nin bir kısım dinî ve tasavvufî tâbirlere getirdiği açıklık ve yeni yorumlar dikkat çekici bir durumdur. Bu meselenin teferruatı bizi asıl konumuzdan uzaklaştırır. Ancak burada, hem bu söylediğimize bir örnek olabilecek, hem de konumuzun içinde kalacak bir tabirle ilgili Gülenî bir yoruma dikkat çekmek istiyoruz: "Fetanet"le ilgili yorum.

Cürcânî'nin meşhur *Ta'rifât*'ında yer almayan bu kelime, Osmanlıların son zamanlarında hazırlanan Türkçe lügatlerimizin birinde: "*Gabâvet mukâbili, idrak-ı cibillî, zihnin taalluk ettiği şeyi idrak hususundaki cevdet-i istidâd*" olarak³⁶⁹ Cumhuriyet döneminde hazırlanan bir yenisinde: "*Zihin açıklığı, çabuk kavrayış ve anlayış, müteyakkız oluş, Peygamberlerin sıfatlarından biri*" olarak açıklanır.³⁷⁰ Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali* nâm meşhur ve makbul eserinde, peygamberlere iman bahsinde, "*Peygamberler son derece fatin, âkil, ve kuvvetli reye, fevkalade bir zekaya malik bulunmuşlardır. Onlarda gaflet, yüksek duygulardan, melekelerden mahrumiyet düşünülemez*" diyerek fetanetin peygamberler hakkında "*ileri seviyede bir kavrama, anlama yeteneği*" olduğunu ifade eder (s.18). Aleyhissalatu vesselam Efendimizin bir vasfı olan "*fetânet*"le ilgili olarak Hocaefendi'nin yaptığı yorum, bize, hem fetanetin "*meselelere ruh, kalb, his ve letâif gibi bir çok mânevî cihaz ve duygu pencerelerinin de yer aldığı peygamberâne bakış zâviyesi*" olduğunu ifade eder ve hem de diğer insanların dahi –muhataplarının farklı durumlarını göz önüne almada daha çok tezahür eden– bu tarz davranmak suretiyle fe-

³⁶⁹ *Lügat-i Nâci*, s. 571.

³⁷⁰ *Yeni Lügat*, s.150.

tanet sıfatından nasîbdâr olabilmelerinin imkanını hatırlatır ve bunun ipuçlarını verir. İlgili yorumu aynen kaydediyoruz:

Fetanet, peygamber mantığı demektir. Bu mantık, ruh, kalb, his ve letâifi bir araya getirip mütalâa edilecek hususu bütün olarak ve her yanıyla ele almanın adıdır. Efendimiz, Allah'tan getirdiği mesajları ve elçiliğine terettüp eden hususları insanlığa takdim ederken, onu yolunca ve usûlünce yapmıştır. O, insanı bir bütün olarak ele almış ve vereceği mesajları da böyle bir bütünlük içinde takdim etmiştir. Onun için de, nebînin tebliğ vazifesinde, akıl, mantık, kalb, gönül, his ve duygulardan hiçbirisi katiyen terke uğramamış ve vahyin aydınlatıcı tayfları dışında bırakılmamıştır. Ayrıca, Efendimiz'in emir ve tavsiyelerine muhatap olan insanlar da derece derecedir. Bunlardan bir kısmı, din ricalidir; bir kısmı, tamamen felsefi meselelere dalmış, âdeta bütünüyle bir mantık ve muhakeme insanıdır; bazıları, ticarî ve iktisadî sahada uzman olanlar; diğer bir kısmı harp meydanlarında yetişmiş kumandanlar, büyük siyasî dehalardır; büyük bir bölümü de bedevî insanlardır. Bunların hepsinin kendilerine göre problemleri vardır. Fakat, Allah Resûlü, öyle söz söylemiş ve öyle izahlar yapmıştır ki, bedevîsinden en medenîsine kadar herkes, bu sözlerden kendine ait hisseyi alabilmiştir.³⁷¹

2. Hicret yorumu

Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'ın risalet hayatında Hicret hadisesinin yorumunu gerçek derinliğiyle yapıp bugünün şartlarında hizmet verenlerin (alperenlerin) anlayışına bir eylem düsturu olarak taşıyan ve böylece Hicret'i, –Resûlullah'ın hayatında geçen sırf tarihî bir hâdise olmaktan çıkararak, içinde bulunduğumuz zamanın şartlarına uygun olarak “çağdaş bedevîlerle kirlenmiş şehirleri medîneleştirmek” için– kelimenin tam mânâsıyla güncelleştirmiş böylece günümüzde tevhd'i kurtaracak alperenlere bir hizmet düsturu kılmıştır:

Evet, ilk dönem itibariyle farz mesabesinde kabul edilen hicret Mekke'den Medine'ye göç şeklinde gerçekleşmiş ve bitmiş de niyet ve Allah yolunda cehd yönüyle o kıyamete

³⁷¹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 19-20.

kadar devam edecektir. Mukaddes göç, insanlığın İslâm dine eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu şu dönemde eski devirlere nisbeten daha da önemlidir. Bugün medenîleşmeyi ve Medîneleşmeyi bekleyen o günkü Yesrib yoktur ama, her yere Medine'nin boyasını çalma ve bedeviliklerle kirlenmiş şehirleri Medîneleştirme vazifesi vardır.. Efendimizin huzuruna çıkarken, "Köyünün izdüşümü Medineleri arkamızda bırakıp, senin Medine'ne koştuk!" diyebilmek için bugün de hicrete ve hicret beldelerine ihtiyaç vardır.³⁷²

Hocaefendi'nin hicret konusuna getirdiği bir açılım, muhâcir sevabını elde edebilmek için hicret edilecek yerin mesafesiyle ilgili bir soruya verdiği cevapta görülür:

Ayrıca, halis bir niyetle hicrete kilitlenen ve bu hususta fiili hazırlık yapan insanlar bir başka beldeye gitme fırsatı bulsalar da bulamasalar da –inşallah– muhacirlerle aynı safta yer alırlar. Nitekim Peygamber Efendimiz, "Sadakatle ve samimi bir kable şehitlik isteyen, yatağında ölse bile şehittir." buyurmuşlardır. Önemli olan gidilen mesafeler değil, niyette yürüngeyi bulmaktır.³⁷³

Ve ilave edelim: Hocaefendi, Mekke dönemindeki, "Hicret"le Medine dönemindeki "hicret" arasında bir tefrik yaparak Mekke dönemindeki Hicret'in, her yorumcunun aklına gelmeyen bir yönüne işaret eder:

(...) Sağa-sola hicret emri ; zayıf ve mukavemetsizlerin, belki seralarda korunmaya alınmasının yanibaşında, kuvvet dengesinin olmadığı bir dönemde, tahrik edici görünümü dağıtma, endişelere meydan verecek derinlikleri sığaştırma ve sese-gürültüye sebebiyet vermesin diye bir hava boşaltma ameliyesidir.³⁷⁴

3. Resûlullah'ın çok evliliği

Bir kısım çevrelerin ısrarla gündeme getirdikleri, Resûlullah'ın birçok kadınla evlenme meselesini çok yönlü olarak tahlil ederken

³⁷² Gülen, *Ümit Burcu*, s. 151.

³⁷³ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 157.

³⁷⁴ Gülen, *Sonsuz Nur 2*, s. 149.

53 yaşına kadar, kendinden 15 yaş büyük olan Hz. Hatice ile yetmiş olan Aleyhissalâtu vesselâm'ın İslâmî ahkam'ın teşri edildiği Medîne hayatında çok kadınla evlenmesini “sırf dinin hükümleri zayı olmasın diye, 53 yaşından sonra birçok kadınla evlenmeye göğüs germiş ve bir mânâda fedakârlık yapmıştır” diye yorumlar³⁷⁵ ve aynı anda sayıları 12'yi bulan kadınları, iyi idare etmiş olmasını mucizevî bir başarı olarak yorumlar: “Eğer başka hiçbir delil olmasaydı, O'nun risaletine delil olarak aile reisliğinde takip ettiği çizgi yerterdi.” der.³⁷⁶

4. Uhud hezimetine yorum: Hezimetten çıkış yolu, taarruzdur

Uhud'da İslâm ordusunun nihaî başarısını engelleyen okçularla ilgili tahlile girerken yer verilen üslûp gerçekten dikkat çekici. Önce, Üstad Bediüzzaman'ın “... Demek mâzideki Sahâbeler, müstakbeldeki Sahâbelere karşı mağlûp olmuşlar. Tâ o müstakbel Sahâbeler, berk-i süyûf korkusuyla değil, belki bârika-yı hakikat şevkiyle İslâmiyet'e girsin ve o şehâmet-i fitriyeleri çok zillet çekmesin.” cümlesinde ifade ettiği ana fikre³⁷⁷ muvafık olarak, bir keresinde: “Evet istikbalin sahabeleri hâlin sahabelerine galebe çalmışlardı” derken, konuyu detaylı olarak tahlil ettiği bir başka seferinde sahabîleri Allah'a olan yakınlıkları açısından diğer Müslümanlarla yani “bizler”le karşılaştırarak şöyle der:

(...) Zira, onlar mukarrabîn, yani Allah'a (celle celâluhu) çok yakın ve sanki O'nu görüyor olma mevkiinde bulunuyorlardı.

Bizler, İslâm ve iman mevkiinin insanlarıyız. İman ediyor, İslâm'ı yaşıyor ve ötesinde daha derinliklere akıl erdiremiyoruz. Onlar ise Allah'ı (celle celâluhu) görüyor gibi ibadet etme mevkiinde bulunuyor ve her şeyi bizden çok farklı görüyorlar; hatta çok defa kemmiyetsiz, keyfiyetsiz lâhûtî derinlikler müşâhede ediyorlardı. Bu kadar yakın olduklarından

³⁷⁵ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 21.

³⁷⁶ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 36.

³⁷⁷ Bediüzzaman, *Lemalar*, s. 38.

dolayı, kalblerinden ve kafalarından geçecek şeylerden dahi muaheze olabilirlerdi. İşte orada hafif bir çözüme.. ve Allah Resûlü'nün hezimetinde zafer çıkarma stratejisi ne giden yoldaki sarsıntı bir mukarrabîn okşanmasıydı. Evet, zaferden sonra da Allah Resûlü, Uhud'da başarılıdır. Bir kısım tarihlerin yazdığı gibi, Uhud, hezimet değildir. Ben şahsen burada "hezimet" tabirini çok ağır buluyorum. Ruhun bu kelimededen rahatsız oluyor ve onun yerine "Uhud'da bir aralık sarsıntı oldu." diyorum. Onlar mukarrebîn, yani Allah (celle celâlüh)'e çok yakın ve sanki O'nu görüyor olma mevkiinde bulunuyorlardı. Bizler, İslâm ve îman mevkiinin insanlarıyız. İman ediyor, İslâm'ı yaşıyor ve ötesinde daha derinliklere akıl erdiremiyoruz.³⁷⁸

Hocaefendi, eserlerinin nerdeyse tamamında, gerçekten Uhud savaşı üzerine, şahsen başka hiçbir müellifte rastlamadığım çok ince ve bir o kadar da teferruatlı tahlillerde bulunarak güzel düsturlar, ibretli mesajlar çıkarır. Bu mesajlardan biri de, bahsin başlığına dercettiğimiz. "Hezimetten çıkış yolu, taarruzdur" vecizesidir.³⁷⁹

5. Hudeybiye ve fetih yorumları

Hudeybiye'den evvel cereyan eden Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının İslâm tarihi açısından önemlerini belirtmekle birlikte, "Bu açıdan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), küfre, ilhada, cehalete ilk darbesini Hudeybiye ile indirmiştir denilebilir."³⁸⁰ diyen Hocaefendi, Hz. Sıddîk'ten başka herkesin alçaltıcı bularak tepki gösterdikleri bu "barış"ı: "Allah Resûlü'nün küfre hilmiyle indirdiği büyük bir darbedir." diye tavsif eder.³⁸¹ Allah tanımazlara ikinci darbeyi de Mekke fethi'ndeki "aff"ı ile, "Öyleyse gidin, hür ve serbestsiniz. Size buğün kınama yoktur."³⁸² sözüyle vurduğunu belirtir.³⁸³

³⁷⁸ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 283.

³⁷⁹ Hocaefendi'nin te'lifâtının karma indeks kısımlarına bakılsa büyük çoğunluğunda Uhud kelimesi görülür. Ama en geniş tahlil *Sonsuz Nur* 2'de yer alır: s. 261-292 arası yani 31 sayfa.

³⁸⁰ Gülen, *Prizma* 4, s. 223.

³⁸¹ Gülen, *Prizma* 4, s. 224.

³⁸² Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/74; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 9/118.

³⁸³ Gülen, *Prizma* 4, s. 225.

6. Cömertliğin şehâdeti

Câhiliye Araplarının İslâm'a girmesini sağlayan: Onun emîn oluşu, sıdkı.. gibi ahlâkî vasıflarından veya insanların içini okuması, ağaçların selam vermesi, parmaklarından su akıtması.. gibi bir kısım mucizelerden başka çoğunlukla gözden kaçan cömertliğini de Hocaefendi nazara verir:

O'nun faziletini, büyüklüğünü anlamayanlar, emanette nasıl emin olduğunu göremeyenler, vefasına karşı gözleri kapalı kalanlar, mutlaka, O'nun cömertliği karşısında dize geliyorlardı... Allah Resûlü, hayatının sonuna kadar da bu hâlini devam ettirdi. (Nitekim Efendimiz'in bu özelliğini, "İnsanlığın İftihar Tablosu Sonsuz Nur" adlı kitabımızda tafsilatıyla ele alıp yayınlamıştık.) Resûlullah'taki bu durum, o günkü insanlarda şu kanaati hâsıl etmişti: Bir insan ancak Allah'a itimatla bu kadar cömert olabilir. Öyle ise bu zat peygamberdir.³⁸⁴

7. Efendimiz, Hz. Hâlid'e niçin irşat vazifesi verdi?

Peygamberimiz insanları çok iyi tanıyan bir kimse, millî tabiri-mizle tam bir insan sarrafıdır. Bu hususiyetinin gereği olarak çevresindeki herkesi, kendi mizacına uygun işlerde istihdam etmekte ve bu sebeple de başarılı olmaktadır. Ancak Hâlid b. Velid'in, irşad için Yemen'e gönderilişi, isabetli olmamıştır; çünkü Hâlid, bu işte başarı gösterememiş, Aleyhissalâtu vesselâm da onu geri çağırıp, yerine Hz. Ali'yi göndermiştir. Hocaefendi, bu tavnîfte de Resûlullah'ın yanılmasının söz konusu olamayacağını belirtir ve bu görevlendirmede nebevî bir kasıt bulunduğu tahminini yürütür ve yaptığı dakîk ve de makul bir tahlille dört sebep gösterir.

Hâlid (radiyallâhu anh)'ın şahsıyla ilgili kısım özetle şöyle: Hâlid, çok hassas, çok aktif bir insandır ve üstelik her vazifeyi yapabileceğine inanmaktadır. Onun tebliğ adına dahi olsa bazı beklentileri vardı. Böyle bir zâtı, yerli yerinde kullanmak da zordu. Hz. Peygamber, irşad işlerinde başarılı olamayacağı dersini vermek üzere onu, Yemen'e gönderdi, başarılı olamayınca geri çağırıp yerine Hz. Ali'yi gönderdi. "Öyleyse irşad adına yapılan böyle bir

³⁸⁴ Gülen, *Prizma 1*, s. 191.

gönderme işi, Yemenlileri olmasa bile, Hz. Halid'i irşad etme bakımından fevkalâde isabetli ve yerindedir."³⁸⁵

8. İbn Hatal'ın öldürülmesi

Mekke fethedildiği zaman on kişi hâriç bütün ahali affedilmişti. Bu on kişiden de bazıları bilahare kaçıp bir suretle af dileyerek hayatlarını kurtardıkları halde, Aleyhissalâtu vesselâm, Kâbe'nin örtüsüne sarılmış olarak yakalanan İbn Hatal'ı affetmeyip öldürülmesini emretmişti. Müslümanları tacizde babasından pek geri kalmayan İkrime'yi –ki azılı düşman Ebû Cehl'in oğludur– bile affederken, bunu affetmeyişini, ondaki küfür ve şirk'in yanı başında ihanetin de olmasıyla açıklar. Çünkü o, Müslüman olduktan sonra irtidat edip cinayet işlemiş ve Mekke'ye de iltica ederek aleyhte faaliyetlere girmişti.

Ancak Hocaefendi, meseleye, "belki de bu dersi vermek için" dedirtecek kadar önemli bir noktaya dikkat çekmek üzere, okuyucularını ve hususen alperenleri uyarır:

Belirtmeliyim ki, bugün şahıslar, hiç kimsenin ölümüne karar veremez ve günahı ne olursa olsun, kimseyi idama mahkum edemez. O bazı ülkeler itibarıyla, devletin yetkili kurumlarına ait bir iştir.³⁸⁶

Zamanımızın şartlarında Müslümanları da anarşiye sokmak için, fıkıh kaidelerine aykırı şekilde âyet ve hadisten delil (!) gösterme yanlışlıklarının yapılmasına binaen bir uyarı yapmanın zurettine inanarak biz de ilave ediyoruz: Aleyhissalâtu vesselâm, bir kısım sünnetinde devlete örnektir, fertlere değil. İslâm'da fert, terbiyevî olan dışında, ceza verme yetkisine sahip değildir.³⁸⁷

c. Dinî yorumlar

"Kur'ân'ın 'oku!' diye başlamasının hikmeti" üzerine gelen bir soruyu cevaplarken, Hocaefendi, Allah'ın insan dışındaki her bir

³⁸⁵ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 286.

³⁸⁶ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 313.

³⁸⁷ Geniş açıklama için bkz.: *Anarşi*, s. 297-98.

mevcudu bir kalem gibi yazmakla vazifeli kılarken, insanı hem yazmak.. ama ve hele mutlaka “okumak” vazifesi ile şereflendirdiğini belirtir. Ve esasen okumaktan asıl murad da “kainat kitabı”nı okumaktır:

Canlı ve cansız her varlık bir kitaptır. Bu itibarladır ki, “Gör, müşâhede eyle!” suretinde değil de “Oku!” şeklinde bir emir vâki’ olmuştur. Zira, kitap ancak okunur. Her biri birer kitap olan varlıklar ile dolu ve pırl pırl bu kâinat, elbette ve muhakkak ki, ilâhî bir kütüphanedir... İlim, kâinatta tecellî edegelen nizam ve değişik şekilde tecellî eden şeylerin birbiriyle olan münasebetlerini idrakten ve bu idraklerin tasnîfi ve bir araya getirilmesinden ibarettir.³⁸⁸

1. Hakikat-ı Ahmediye ve Hakikat-ı Muhammediye

Sübki'ye göre, mahiyetini ancak Yaratıcısı'nın ve de O'nun yaradım ettiği kimselerin bilebildiği *hakikatlar*'dan biri ve belki de en önemlisi olan “*Hakikat-ı Ahmediye*” ve “*Hakikat-ı Muhammediye*” hakkında yapılan Gülenî yorumlar da burada hatırlatılmaya değer. Tamamını görmeyi meraklılarına bırakarak, sekiz farklı açıdan sunulan “Ahmedî hakikat”ın bir vechini kaydediyorum:

Nahiv kaideleri itibarıyla gayr-i munsariftir ve âmillerin onun üzerinde müessir değildir. Bu espriye binaen hakikat-ı Ahmediye varlığının değerlendirilmesi adına bir “sâbite”dir.³⁸⁹

2. Allah'ın rızasının delili

“Hayatının temel yürüncüsü” olması³⁹⁰ sebebiyle her mü'minin en çok merak ettiği şeylerden biri, Allah'ın kendisinden razı olup olmadığıdır. Çünkü mü'minin en büyük arzusu, hedefi ve hayatının gayesi O'nun rızasını kazanmaktır. Âyette, Cenâb-ı Hak, mü'minlere hazırladığı cenneti ve nimetlerini hatırlattıktan sonra:

³⁸⁸ Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler 1*, s. 15-16.

³⁸⁹ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 58.

³⁹⁰ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 64.

“Allah’tan bir râzılık en büyük (lütuf)tur” buyurmaktadır.³⁹¹ Ebu’d-Derdâ (radiyallâhu anh) da: “Allah kulundan bir tek namazını kabul ederek (razı olsa) bunun –dünya ve içindekilerin tamamından daha kıymetli olduğunu” belirtir.³⁹² Evet, her mü’min bütün kulluk amellerinin, hayatının gayesi olan “rıza”yı kazandı mı, kazanamadı mı, kazandı ise bunun bir alâmeti, işareti var mı? merak eder, hem de çok.

İşte Hocaefendi, bu merak yangınına rahatlatacak bir yorumda, bir işarete bulunur: “Allah’ın bir insandan razı olup olmadığının ölçüsü, o insanın Allah’tan razı olup olmadığıyla alâkalı olduğu söylenebilir.” O, bu kanaatini, “dinimizin nâkil ve muhâfızları” diye vasfettiği sahâbe ve tâbiîn hakkında gelen ve Allah’ın onlardan, onların da Allah’tan râzı olduklarını ifade eden âyete dayanarak beyan eder. Âyet mealen şöyle: “Muhacir ve Ensar’dan İslâm’a ilk önce girenlerin başta gelenleri ve iyi amellerle onların ardınca gidenler var ya, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah’dan razı oldular ve onlara, altlarında ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. İşte büyük ve muhteşem kurtuluş budur.”³⁹³

Hocaefendi, bir başka tahlilinde “Allah’ın bir kulundan hoşnut olmasının en büyük emaresi, o kulun, her lâhza Allah’tan hoşnut olduğunu soluklamasıdır” dedikten sonra ilave eder:

Her şeyiyle Allah’a teslim olmuş ve “mertebe-i kusva” da rızayı temsil eden kimse, o ölçüde Allah tarafından da seviliyor demektir. İşte bu da, “Allah onlardan, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır.”³⁹⁴ sırrına mazhariyetin ifadesidir. Bu ufku yakalayan kişinin kazanacağı ruh hali muhteşemdir: “İçine hiç sıkıntı gelmeden namaz kılabilir, en yorgun en sıkıntılı olduğu anlarında bile namaz kılmak onun için bir inşirah vesilesi sayılır. O, orucunu aynı ruh haleti içinde tutar.. Allah yolunda hizmet ederken, sahip olduğu şeylerden infakta bulunurken hep gönül rahatlığı içinde ve Hz. Rahman’ın teveccühleriyle yüz yüzedir.

³⁹¹ Tevbe sûresi, 9/72.

³⁹² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 2/545.

³⁹³ Tevbe sûresi, 9/100.

³⁹⁴ Beyyine sûresi, 98/8.

Ve konuyu noktalar:

Hâsılı, kulluğa ait her şeyi gönül rızası ile yapan ve yaptıklarında da ihlâslı olan bir kimsenin “Rabbim benden hoşnuttur” demesinde herhangi bir sakınca yoktur.³⁹⁵

3. Allah'ın gazabı ne demektir?

Şefaathadisiyle ilgili bir soruyu cevaplariken, Hocaefendi, müteşâbih hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda da açıklama yapar:

O hadis-i şerifte, evet, insanların dirilmeden sonraki durumları anlatılıyor ve “Rabbim o anda gazaplandığı ölçüde, ondan önce de, ondan sonra da gazaplanmadı” buyuruluyor. Önce, Allah için gazap nedir, tabii bunu yerine iyi oturtmak lâzım. Gazap, bilhassa yerinde olmadığı zaman, bizim için bir eksiklik ifade eder. Allah (celle celâluhu), her türlü eksik sıfatlardan münezzehtir. O bakımdan, bu türden ifadelerde, müfessirler olsun, kelâmcılar olsun lâzım-ı murad üzerinde durmuşlardır. Yani, “gazap” lâfzıyla ne murad edilmiştir, ne anlatılmak istenmiştir, bunun bilinmesi lâzım. Yoksa, Allah'ın bizim gibi gazaplanması söz konusu değildir. Onun için “el, yüz” gibi ifadeler de böyledir. “El” bir insanda neyi ifade eder; “yüz” neyi ifade eder; bunlar, Cenab-ı Allah için birer sıfat olarak aynı veya benzer şeyleri ifade ederler. Yoksa Allah için, bizde olduğu gibi bir el ve yüz düşünülemez.³⁹⁶

4. Hz. Musa'nın dilindeki arızanın sebebi

Hocaefendi, Hz. Musa'nın dilindeki arıza ile ilgili olarak tefsirlerde rastlanan ve esasen İsrailî kaynaklardan alınmış olan: “Firavun'un onu çocukken denemesi sırasındaki yanma” açıklamasını “(Peygamberler) iffetli, günahsız, doğruyu konuşan ve emin oldukları gibi, ayıptan da münezzehtirler.”³⁹⁷ gerekçesine dayanarak şiddetle reddeder. Ona göre:

Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) vahiy ile konuşmanın dışındaki duraklaması, tutuk olması O'nun peygamberliğinin bir

³⁹⁵ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 65.

³⁹⁶ Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 130.

³⁹⁷ Gülen, *Prizma 4*, s. 29.

mucizesi olabilir. Çünkü dili sadece vahyi konuşur. Nitekim Efendimiz'in ümmiyeti de kendisine ayrı bir derinlik kazandırdı. Ayrıca Hz. Musa, Firavun'un sarayında neş'et etmiş olmanın hâsıl ettiği psikolojik bir ruh hâleti itibarıyla etkilenip konuşurken daha temkinli olacağı, hatta böyle bir ruh hâlinin birtakım sürçmelere bâdî olacağı mülâhazası ile, hayatında Firavun'u hiç tanımamış ve hiç tesirine girmemiş, fakat ona karşı sürekli bilenmiş, serâzat ruhlu Hz. Harun'u kendisine yardımcı istemesi gayet yerindedir.³⁹⁸

5. Salât u selâm'ın yorumu

Her fırsatta, Peygamber Efendimiz'e (aleyhissalâtu vesselâm) salât u selam getirmemiz ona karşı vefâmızın gereğidir. Çünkü, salât u selamlarla onu her anışımız, hem onun peygamberliğini bir tebrik, hem getirdiği saadet-i ebediye müjdesine karşı bir teşekkür ve hem de bildirdiği fermanlara itaatimizi ve biatımızı yenilememiz mânâsına gelmektedir.

Evet, Efendiler Efendisi'ne salât u selâm okumakla, ahd-ü peymanımızı yenilemiş, ümmeti arasına bizi de dahil etmesi isteği ile kendisine müracaat etmiş oluyoruz. "Seni andık, Seni düşündük; Allah Teâla'ya Senin kadrini yüceltmesi için dua ve dilekte bulunduk" demiş ve "Dâhilek ya Resûlallah –Bizi de nurlu halkana al ey Allah'ın Resülü...!" talebimizi tekrar ederek onun engin şefkat ve şefaatine sığınmış oluyoruz. Dolayısıyla, salat u selama Efendimiz'den daha çok biz muhtaç bulunuyoruz.³⁹⁹

6. Hz. Aişe'nin rü'yet-i ilâhiye'yi inkar meselesi

Hz. Aişe, rü'yet'e temas eden hadisi yeğeni Urve'den işitince bunu inkar eder. Hocaefendi bu inkar meselesine, hadis ilminin düsturları çerçevesinde açıklama getirir: Hadisi duymamış olabilir veya bu inkar, felsefî cereyanların tesiriyle çıkmış olan fikrî bir fitneyi önlemek maksadıyladır:

Allah, Zâtıyla idrak edilmez; O, müdriktir. Kur'ân-ı Kerim'in, "Gözler O'nu idrak edemez; O, gözleri idrak eder" buyurması, dünya için de, Âhiret için de geçerlidir. Hattâ, Hz. Ur-

³⁹⁸ Gülen, *Prizma 4*, s. 28.

³⁹⁹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 67.

ve, Hz. Aîşe vâlidemizin yanında, mü'minlerin Cennet'te Cenab-ı Allah'ı göreceğinden bahsedince, vâlidemiz, "Yeğenim, o ne söz? Hiç Allah görülür mü?" der ve bu âyeti okur. İhtimal, vâlidemiz, onca hadis rivayet etmiş olmasına rağmen, ya bu konuda şeref-südur olan hadis-i şerifi duymamıştır; ya da bir takım felsefi cereyanların, İslâm'ın içine girmeye başlamış olmasından, monist, gnostik, hermetik düşünceler Müslümanlar arasında yayılma istidadı göstermesinden dolayı bunlara kapı açmamak ve Zât-ı Ulûhiyet hakkında yanlış inançların önünü almak için böyle söylemişti.

Bu yorumunu, Hz. Aîşe validemizin şahsiyetini hatırlatarak güçlendirir:

Hz. Âîşe validemiz, zekâsı, firaseti ve idrakiyle, gelmiş-geçmiş kadınların en zekâsı, müçtehidlerin de en büyüklerinden-di. Hattâ Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) onunla izzetinden de bu noktadan bakmak lâzım. Aksi halde, bilhassa kadınlık halleriyle ilgili ahkâm sonraki nesillere nasıl aktarılır ve bize nasıl gelirdi? Hz. Ebû Hureyre'den sonra en fazla hadisi de yine bu mübarek vâlidemiz rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 4000'den fazladır.

Hadisin yanlış anlaşılması ve bir bakıma da Hz. Aîşe'nin itirazdaki haklı olan nokta-i nazarını belirtmek üzere Hocaefendi ilave eder:

Hadis-i şerifte; mü'minlerin Cennet'te Cenab-ı Allah'ı kemi-yetsiz, keyfiyetsiz ve bulutsuz bir günde dolunayı görür gibi görecekları buyrulmaktadır. Bu, Ehl-i sünnet'in inancı olarak, böylece akidemizin içine girmiştir. Aliyyü'l-Kârî, *Bed'ü'l-Amâlî*'sinde bunu bilhassa zikreder. Fakat, burada, Cenab-ı Allah'ın – hâşâ – bir dolunay gibi görüleceğini anlamamak lâzım. Dolunay benzetmesi, görmenin açık ve net olacağını ifade içindir.⁴⁰⁰

7. Niye "resul" değil de "nebi" ?

Resûlullah'ın Berâ İbn Âzib (radıyallâhu anh)'a öğrettiği bir dua var. Bu dua metninin, Resûlullah'tan bize intikal eden pek

⁴⁰⁰ Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 97-98.

kiymetli me'sûr bir dua olmasından başka, hadis usûlü bahislerine giren bir diğer önemli yönü daha var: "Hadislerin mânâlarıyla değil, Efendimizin fem-i mubâreklerinden çıkarken telaffuz buyurdıkları kelimelerle rivayet edilmesi gerektiği" hususuna güzel bir delil olmasıdır. Hadislerin mânâden değil lafzen rivayet edilmesi gerektiği inancında olanların delillerinden biri bu hadistir.⁴⁰¹ Dua şöyle:

Yüzümü Sana çeviriyor ve işlerimi Sana havale ediyorum. Hem korkarak hem de ümit ederek sırtımı Sana dayıyorum. Senden ancak yine Sana sığınılır, başka sığınak yoktur. Allahım! İndirdiğin Kitab'a ve gönderdiğin Nebî'ye îmân ettim. (Peygamberin kendi peygamberliğini tasdik etmesi şarttır.) Allahım kullarını dirilteceğin o gün, beni azabından koru. Ben, ancak Senin adınla ölür yine Senin adınla dirilirim.

Bu duayı öğrenen Hz. Berâ (radiyallâhu anh), Efendimize, doğru ezberleyip ezberlemediğini kontrol ettirmek üzere duayı tekrar okur. Ne var ki, "nebi" kelimesinin yerine "resul" kelimesini koymuştur. Resûlullah müdahale ederek: "*Resul değil nebî olacak*" diye ikaz eder.

Hocaefendi, Bera'nın "*nebi*" yerine hemen hemen aynı mânâyaya gelen "*resul*" kelimesini kullanmasına müdahale etmesine şöyle bir yorum getirir:

Evet, insan, uykuya ve rüyalara girerken, nübüvvetin kırk altıda birine yelken açmış olur. Zira, uyku ve rüya bir bakıma nübüvvetle alâkalıdır; fakat risaletle değil; risalet, hâlet-i sahiv, yani göz ve kalb açıklığı ister. İşte, Efendimiz'in gösterdiği bu hassasiyeti, aynıyla sahabe de gösterip, hadisleri fevkalâde hassasiyet içinde aldılar ve aynı hassasiyet içinde başkalarına naklettiler.⁴⁰²

8. Hata ve tövbe yorumu

Hocaefendiye göre, hata, beşeriyet gereğidir. Düşüp öyle kalmayıp, kalkmak esastır. Tövbe, düşünce hemen kalkmaktır.

⁴⁰¹ Babanzâde, *Tecrid-i sarîh* 1454-56, İbn Hacer, *Tedribu'r-r-râvî* s. 311-14.

⁴⁰² Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 154.

Allah Resûlü, “Küllü'n-nâs hattâûn” demiş ve “hattâûn” kelimesini özellikle kullanarak hata yapmanın insanın tabiatından olduğunu, onun çok büyük hatalar yapabileceğini ifade etmiştir. Daha sonra da, “Ve hayrul-hattâîne et-tevvabûn: Hata edenlerin en hayırlısı hata ettikten sonra hemen tevbe ile onu silmeye çalışandır.” buyurmuştur. Demek ki, bu yavuz hataları, bu sevimsiz kabahatları ortaya koyan insanların en hayırlısı hata eder etmez, kabiliyetine, seviyesine göre, tevbe, evbe, inâbe kurnalarına koşarak hemen arınıp yeniden Allah'a yönelendir.⁴⁰³

9. Ezan okunurken köpek niye havlar?

Ezan okunurken, umumiyetle, köpeklerin yüksek perdeden olmasa bile havladıkları görülür. Hocaefendi buna şöyle bir açıklama getirir:

Ben, ihlâs ve samimiyet içinde okunan ezanlar esnasında köpeklerin havlamaya başladığına çok şahit olmuşumdur. Öyle ki, bazen köpekler ezanla beraber havlamaya başlar ve ezan bitince de susarlar. Onların bu davranışlarından, kendimce hep şu mânâyı çıkarmışım: Köpekler nasıl zelzele gibi hâdiseleri bizlerden önce hissetme melekesine sahiptirler, öyle de bizim muttali olamadığımız buudları görme hassasına da malik olduklarından, ihtimal, onlar, ezan okunurken kaçmakta olan şeytanları bu hassaları ile görüyor ve onun için de o garip havlamayı yapıyorlar.⁴⁰⁴

10. İhsanın önemi

Hocaefendi, “*Cibrîl hadisi*” olarak bilinen hadis-i şerifi, özetleyerek, Cibrîl aleyhisselâm'ın bir insan suretinde gelip Resûlullah'a sırayla: İman nedir? .. İslâm nedir? .. İhsan nedir? .. diye sorduğunu, bu zat gittikten sonra da Aleyhissalâtu vesselâm'ın:

“– O, Cibrîl'di, size dininizi öğretmeye gelmişti” açıklamasında bulunduğunu belirtir ve şu yorumu ekler:

Bu hadis-i şerifte geçen iman, İslâm ve ihsan üçlüsü de titiz yaşama adına çok önemlidir; çünkü, dini öğretmek için gelen

⁴⁰³ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 20-21.

⁴⁰⁴ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 347.

Vahiy Meleği özellikle bu üç hususu sormuş ve Peygamber Efendimiz de bunların bütününe “din” demiştir.⁴⁰⁵

Bilindiği üzere “ihsan”; “Allah’ım seni gördüğünü bilerek Allah’ı görüyor gibi ibadet etmendir.”⁴⁰⁶

11. Bir insanda iki kalb olmaz

Bu mealdeki âyet-i kerimeyi,⁴⁰⁷ Hocaefendi, “hakiki tevhid”le açıklar:

Bunu (La ilâhe illallah) şuurluca söyleyen kişi, Allah ile karşılıklı bir mukaveleye imza atmış sayılır. Bu mukavelede icmalen şunlar vardır: “Allah’ım! Duygu ve düşüncelerim içine Senden başkası girmeyecek. Tasavvur, davranış ve tavırlarım, hep Senin razı olduğun istikamette olacak. Aileme, çocuklarıma ve dünyama bakışımda Senin hoşnutluğun esas alınacak. Senin düşünülmediğin yerde düşünceler zihinlerde kir sayılacak...”

Ve açıklamaya devam eder:

Bir insanın hem tevhid deyip hem de ona ters davranması, iki kalbilik demektir ki, böyle bir şey bir tenâkuzdur ve bir mü’minde olmamalıdır.⁴⁰⁸

12. Ümmetin iki şerefli ucu

Hocaefendi, Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm’ın, bir vesîle ile Ashab-ı Kirâm (radiyallahu anhüm)’dan bir kısmı ile konuşurken sarfettiği: “Sizler benim arkadaşlarımsınız. Kardeşlerim henüz gelmedi, onlar ileride (kıyamete yakın) geleceklerdir... ben kardeşlerimi görmeyi çok arzuluyorum...”⁴⁰⁹ hadisinden hareketle şu yorumu yapar:

Ümmet-i Muhammed’in iki şanlı ucu vardır. Birisi, Efendimize, O’nun nurlu asrına dayanan ucu; diğeri de kıyâmetten az önce gelip bütün zorluklara rağmen dine sahip çıkacak olan bahtiyarlara uzanan ucudur.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 320.

⁴⁰⁶ Buhârî, *iman* 37; Müslim, *iman* 7.

⁴⁰⁷ Ahzâb sûresi, 33/4.

⁴⁰⁸ Gülen, *Prizma* 4, s. 231.

⁴⁰⁹ Müslim, *tahâret* 39, Nesâî, *tahâret* 109, İbn Mâce, *zühd* 36, Muvatta, *salât* 28.

⁴¹⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 211.

13. Önemli bir fetva

Hocaefendi, Batı'nın siyasi ve kültürel baskısıyla, nice değerlerin pestile çevrildiği ve salâbetli iman sahiplerinin çok ciddi sıkıntılara maruz bırakıldığı günümüz şartlarında “zayıf” ve hattâ “hasen” hadisle sübût bulan bir kısım “şekli” uygulamalarda “amel mecburiyeti getirmez” diyerek pek çok kimseyi rahatlatan bir açıklamada bulunmuştur:

(Adet-i seniyyeye giren, sakal, sarık, şalvar gibi) mevzuyla alâkalı zikredilen hadis, hasen ya da zayıfsa –ki zayıfına bile ben Ebû Hanife gibi çok saygılıyım. O büyük imam, zayıf bir hadis bulduğu yerde içtihadı başvurmaz, hadisle amel etmiş– zaten amel etme mecburiyeti getirmez.⁴¹¹

Ehl-i re'y'in ileri gelenlerinden bilinen Ebû Hanife'nin bile zayıf hadisin olduğu meselelerde kıyasa gidilemeyeceği kanaatinde olduğu, bir kısım kaynaklarda, belirtilir.⁴¹²

14. Vecd nedir?

Hocaefendi, tasavvufta bir hal ifade eden “vecd” kelimesini izah ederken *ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ* (Üç şey vardır, bunlar kimde varsa o kimse, imanın tadını bulur)⁴¹³ hadisinde geçen “vecede” (bulur) kelimesinden geldiğini belirterek, “vecd”in Allah ve Resûlü'nü her şeyden çok sevmek, Allah için sevmek, küfre düşmekten ateşe düşer gibi korkmak” olması gerektiğine işaret eder.⁴¹⁴

15. İlimin gizlenmemesi

İlim öğrenmek, gereğini hayata geçirmek ve başkasına da ulaştırmak anlayışına uygun bir yorum, umumiyetle “sorulduğu zaman söylenmeyen, gizli tutulan” şeklinde anlaşılan şu hadis ile ilgili: “Kim ilim öğrenir sonra da onu gizlerse, ahirette onun

⁴¹¹ Gülen, *Prizma* 4, s. 122.

⁴¹² Bkz.: Tehanevî, *Yeni Usûl-i Hadîs* s. 91-92, 10 numaralı dipnot.

⁴¹³ Buhârî, *îmân* 9; Müslim, *îmân* 67.

⁴¹⁴ Gülen, *Kalbin Zümriüt Tepeleri* 2, s. 36.

ağzına ateşten bir gem vurulur.”⁴¹⁵ Bu hadise Hocaefendi'nin ilim sâhiplerini kamçılayıcı yorumu şöyledir:

Bu kutlu sözün de mânâsı açıktır. Kim bir şey öğrenir ve sonra onu etrafa neşretmezse, yani dolduktan sonra boşalmaz, söz ve davranışları ile güzel örnek olmaz ve hakka aynadarklık yapıp onu etrafa aksettirmezse, bu suçunun cezası, ahirette onun ağzına ateşten gem vurulmaktır. Hadiste çok ciddi bir tevbih ve kınama söz konusudur. Zira gem ancak hayvanların ağzına vurulur. Bu da ilmini ketmeden insanın, hayvanlara benzetilmesi demektir ki oldukça ağır bir ifadedir.⁴¹⁶

16. At ve binicisine mersiye

Nesâî örneğinde olduğu üzere, bir kısım muhaddislerin, te'liflerinde *Kitabu'l-hayl* adı ile müstakil bir bölüm açmalarına imkân verecek kadar Resûlullah'ın, ehemmiyet verdiği ve hakkında pek çok hadisin şeref-südûr ettiği at hakkında Hocaefendi'nin tahassürünü kaydetmek isteriz:

At, ruhuyla beraber gitti.. şimdi, sirklerde ve hipodromlarda o. Ya süvarisi? Kim bilir, hangi semerler altında! Tekevvünde olanlar var gerçi; zaten bütün ümidimiz de onlar.⁴¹⁷

Atı çok severiz. Atın yurdu, yuvası, evi barkı ve istirahat edeceği bir döşeği yoktur. Dur durak bilmez, yorulmaz ve hedefine varıncaya kadar koşar da koşar.. nihayet “çatladım” der, durur ve kalır orada, meçhul asker gibi.⁴¹⁸

Ve bir hadis: “Kim Allah'a inanıp ve O'nun vâdettiklerini tasdik ederek Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle bir at beslerse, atın yediği, içtiği, vücudundan çıkan ter, bevl ve mayıs gibi her şeyi o kimsenin kıyamet günü mizanında yer alır.”⁴¹⁹

⁴¹⁵ İbn Mâce, *Mukaddime* 24; Tirmizî, *ilim* 3; Ebû Dâvud, *ilim* 9.

⁴¹⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 119.

⁴¹⁷ M. Fethullah Gülen, *İnançm Gölgesinde 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 89.

⁴¹⁸ Gülen, *İnançm Gölgesinde 1*, s. 88.

⁴¹⁹ Nesâî, *hayl* 11.

17. Anlama mı, idrak mı?

Hocaefendi, esas olarak namazda ve bilhassa tahiyat esnasında okunanların mânâsını mülâhazadan ziyade, hisle, şuurla derinlemesine huzuru yaşayıp idrak etmeyi tavsiye eder.⁴²⁰

18. Bir büyük günah

Hocaefendi, Kur'ân'da gelen: "Eğer nehyolunduğunuz büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere koyarız."⁴²¹ mealindeki âyetle ilgili şu açıklamayı yapar:

Genellikle rivayet tefsirlerinde bu âyet-i kerime anlatılırken şu hadis-i şerife yer verilir:

"Şu helâk edici yedi şeyden kaçmın. 'Nedir onlar yâ Resûlallah?' denir de, O da: 'Allah'a şirk koşmak, haksız yere birisini öldürmek, sihir yapmak, faiz yemek, yetim malı yemek, mücadele gününde arkasını dön(üp kaç)mak, tertemiz mü'min kadınlara iftira atmak.' buyurur."⁴²²

Bu hadis-i şerifteki **يَوْمَ الرَّخِيفِ** tabiri üzerinde durmak istiyorum. Bu fıkranın tercümesi, "mücadele gününde arkasını dönme" demektir. Zaten "zahf" kelimesinin kullanılması da bunu gösterir. Buna göre, küfür dünyası ile sıcak savaş alanında olmasa bile, mücadelenin soğuk savaş plânında yani kültür, eğitim, siyaset, sanat vs. gibi alanlarda devam ettiği günümüzde, bir mü'min şahsî kemalât düşüncesi ile dahi olsa bir kenara çekilse, bu hadisin ifade ettiği mânâyâ göre günah-ı kebâir işlemiş olur. Hele belli bir hizmet düşüncesine uyanan insanlar, mücadele hangi türden olursa olsun, yarıda bırakıp çeker giderlerse, böyle bir davranışın büyük günah olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca böyle bir davranış, Müslüman cephenin kuvve-i mâneviyesini zedeleyip, düşmanları da sevince boğar ki, bu yönüyle de o, başka bir ordu-bozanlık sayılır.⁴²³

⁴²⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 71-72.

⁴²¹ Nisâ sûresi, 4/31.

⁴²² Buhârî, *vesâyâ* 23, *hudud* 44; Müslim, *iman* 145; Ebû Dâvûd, *vesâyâ* 10; Nesâî, *vesâyâ* 12.

⁴²³ Gülen, *Kur'ân'dan İdrake Yanşıyanlar*, s. 141-142.

19. Hz. Meryem'e temessül eden ruh

Hz. Meryem'in, Hz. İsa'ya hâmile kalma meselesine temas eden "...Biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde görüldü" mealindeki âyeti⁴²⁴ açıklarken, Hocaefendi, burada zikri geçen ruh'un kim olduğu hususunda müfessirlerin ihtilaf ettiğini, çoğunluk itibarıyla: "Hz. Cibril'dir" dediklerini belirttikten sonra, Resûlullah'ın, Hz. Meryem'le nikahından söz eden bir hadisi hatırlatarak, bu ruh'un Hz. Peygamber'in ruhu olma ihtimalini dile getirir:

Hz. Meryem çok afife ve nezih bir kadındı. Bu itibarla da gözlerinin içine başka hayal girmemişti ve girmemeliydi de. Ona sadece kendisine helâl olan biri bakmalıydı. O da olsa olsa Efendimiz olabilirdi...⁴²⁵

Hocaefendi, bu yorumunu, bir başka yerde, daha farklı yani *Hakikat-ı Ahmediye* yaklaşımıyla da te'kîd eder.⁴²⁶

20. Hoşgörünün hududu

Hocaefendi'nin hoşgörü ve diyalogla ilgili düşüncelerini anlamayarak halk arasına "dinleri birleştirmeye çalışıyor" nevinden yapılan yıkıcı propagandalara cevap olabilecek önemli bir yorumu, Enfâl sûresi'nin: "*Kâfir olanların da bir kısmı, bir kısmının yarıdımıcılarıdır. Eğer siz onu (Allah'ın istediği şekilde olmayı ve böyle olmanın size yüklediği sorumluluğu) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur.*" mealindeki âyetle ilgili⁴²⁷ yaptığı açıklamadır. Konuyu ilgilendiren kısmını buraya alıyoruz:

(...) Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) buyururlar ki: "*Müşriklerin ortasında oturup duran her Müslümandan ben uzayım. Onların ateşleri ışık vermiyor.*"⁴²⁸ Yani inançlarına rağmen tutuşturdukları ateş aydınlık olarak hissedilmiyor ve iki ayrı dünya birbirinden fark edilmiyor. Şöyle değerlendirebiliriz:

⁴²⁴ Meryem sûresi, 19/17.

⁴²⁵ Gülen, *Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar*, s. 265.

⁴²⁶ Gülen, *Fikir Atlası*, s. 59.

⁴²⁷ Enfâl sûresi, 8/73.

⁴²⁸ Ebû Dâvûd, *cihad* 95; Tirmizî, *siyer* 42; Nesâî, *kasâme* 27.

1. Çölde ateşin, iz bulmak, yer belli etmek vs. gibi hususlarda çok ehemmiyetli bir yeri vardır. Böyle bir misal, dost-düşman ateşinin tefrik edilememesi açısından değerlendirilebilir.

2. Kâfir ve mü'min ocakları veya ışık kaynakları beraber olursa, birini diğerinden ayırt etmek çok zordur. Hâlbuki mü'minin ocağı ayrı, kâfirin ocağı da ayrı olmalıdır ki, talip-ler şaşırtilmasın.

3. Ki bu çok daha önemlidir. Mülhit ile mü'min kendi orijin-lerini koruyamayıp hoşgörü ve birbirlerini kabulün ötesinde, dinî, millî, ahlâkî, harsî ihtilat içinde olurlarsa, aralarında bu- lunması gereken metafizik gerilimi kaybederler. Bu hâl ise zamanla her ikisini de çürütür. Daha çok da kendi dünyasını, tarihî müktesebatı üzerinde inşa edip götürmek isteyen.

Ayrıca miras hukuku açısından "ihtilaf-ı milleteyn" esasına binaen mü'min-kâfir arasında miras cereyan etmez. Bunu fukahâ diliyle ifade edecek olursak; *ihtilaf-ı dâr ve ihtilaf-ı din verâsete mânidir*. İnsanı sevgi, alâka ve kucaklamanın yanında eğer çizgiler tam korunamaz, ölçsüz ihtilatlarla girilir ve bir kısım hukukî disiplinler gözardı edilirse, ıslah ümit ettiğimiz iş ve davranışlarda fitneye, fesada sebebiyet vermiş oluruz. Oysaki en büyük fitne ve fesat da iyilik mülâhazası ve ıslah düşüncesiyle irtikâp edilen fitne ve fesattır. Zira, iyilik niyetiyle yapılan kötülükler sürekliliğe namzettirler.. ve şuursuz kitleler bir kere o işin içine sürüklendikten sonra geriye dön- meleri de çok zordur.⁴²⁹

21. İmanın en zayıf derecesi

Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz, "Bir münker (fenalık) görür- seniz, onu elinizle düzeltin, buna gücünüz yetmezse dilinizle düzeltin, buna da gücünüz yetmezse ona kalben buğzedin; bu da imanın en za- yıf derecesidir" buyurmuştur.⁴³⁰ Bu hadisin bütünüyle ilgili, farklı yorumlar konumuzu ilgilendirmez.⁴³¹ Ancak, Hocaefendi'nin ha- diste geçen "İmanın en zayıf derecesi" ile ilgili yorumunda orijinal noktalar var ve burada hatırlatılması gerekir:

⁴²⁹ Gülen, *Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar*, s. 188-189.

⁴³⁰ Müslim, *imâret* 78.

⁴³¹ İlgi duyanlara *Anarşi: Sebepler, Tedbirler, Çareler* adlı kitabımızı tavsiye ederiz, s.113-129.

Mevzumuzu esas teşkil eden hadis-i şerifte, “münkere karşı kalben buğz etmek”, kötülüğü defetmenin üçüncü yolu ve imanın en zayıf mertebesi olarak nazara verilmektedir. Ne var ki, bunu, insanlara düşmanlık beslemek ve onlardan nefret etmek şeklinde anlamamak gerekir. Çünkü, bir insana kin gütmek onu içine düştüğü fenalıktan vazgeçirmek için faydalı bir yol değildir. Öyleyse, bu sözden anlaşılması gereken husus, kötülüğe taraftar olmamak, ona karşı tavır belirlemek ve hem zulmedenin hem de zulme maruz kalanı ondan kurtarmaya çalışmaktır.⁴³²

22. Kurtuluşumuzun yolu:

İktisadî denge ve i'lâ-yı kelimetullah

Hocaefendi, sadece Türkiye'nin değil, İslâm dünyası'nın en önemli bir meselesine açıklık getirir:

İçine düştüğümüz gerilik ve mezelletten çıkışın yolu nedir? Bunun cevabını şu hadisle ilgili yorumunda ortaya koyar:

“İyne alışverişi yaptığımız, (sanayii terkle) sığırların kuyruğuna yapışıp ziraata hasr-ı himmet ettiğiniz ve cihadı bıraktığımız zaman Allah size altından kalkamayacağınız öyle bir mezellet verir ki, yeniden dininize döneceğiniz ana kadar o mezelletten kurtulamazsınız.”⁴³³“⁴³⁴

Hocaefendi, fukahânın, hadiste geçen “*iyne alışverişi*”nden veresiye olarak pahalı aldığı bir malı, aynı zâta peşin olarak ucuza satma veya vâdesi gelen borcunu ödeyemeyince, fark vererek vâdeyi uzattırma şeklindeki muamele olarak anlayıp her ikisinin de haram olan fâiz muamelesi olarak değerlendirdiğini belirttikten sonra, hadisnin ikinci kısmında geçen: “*Sanayii terkle sığırların kuyruğuna yapışıp ziraata hasr-ı himmet etme*” ibaresi ile “*iktisadî kalkınmadaki dengesizlik*”in kastedildiğini belirterek şu yorumu sunar:

⁴³² Gülen, *Diriliş Çağrısı*, s. 39.

⁴³³ Ebû Dâvûd, *büyû* 54. Aynı mânâdaki farklı lafız için bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/42.

⁴³⁴ M.Fethullah Gülen, *İlâ-yı Kelimetullah veya Cihad*, T.Ö.V. Yay., İzmir, 1997, s. 128.

“Sığırların kuyruğuna tutunup da ziraata hasr-ı himmet ettiğiniz zaman.” ifadesinde tenkidi yapılan husus elbette ki ziraat değildi. Zira Efendimiz:

إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَبَدِدَ أَحَدِكُمْ فِسِيلَةً فَإِنْ اسْتَطَاعَ
أَنْ لَا يَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا فَلْيَفْعَلْ

“Kıyametin kopması esnasında sizden birinizin elinde fidesi olsa, kıyamet kopmadan önce onu dikmeye gücü yeterse, diksin.”⁴³⁵ buyurmuştur. Ayrıca, مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ “Ölü araziye kim ihya ederse, o yer onundur.”⁴³⁶ fehvâsınca ölü toprağa İslâm’ın tahammülü yoktur. O mutlaka ihya edilmelidir.

Burada tenkit edilen husus, dengesizliktir; çünkü iktisadî hayatın can damarı olan üretim, sadece ziraata hasredilir, ticaret ve sanayi ihmale uğrarsa, o takdirde üretimde bir dengesizlik söz konusudur. Buna karşılık sadece ticarete veya sadece sanayiye yönelik kalkınma hamleleri de, aynı şekilde bir dengesizliğin ifadesidir. O hâlde esas olan, her sahaya gereken değeri vermek ve böylece gereken üretim dengesini sağlamaktır.

Ziraat, köylerde olur; bu yüzden insanların kendilerini bütünüyle ziraate vermeleri şehirleşmenin tamamen durması demektir. Şehirleşmenin durması ise sanayi ve ticaretin ölmesi mânâsına gelir. Bunun aksi yani, herkesin köyde tarlasını bırakıp da büyük kentlere akın etmesi bir başka arızanın doğmasına yol açar ki, günümüzdeki şekliyle kentlerin hızla büyümesi, büyüme hızı oranında yeni yeni problemler doğması yeraltı ve yerüstü hizmetlerinin akamete uğraması ve işsizliğin had safhaya yükselmesi bunlardan sadece birkaçı...

Kalkınma dengeli olmaz ve iktisadî hayatın bir bölümü dışa bağımlı kalmaya devam ederse, her zaman hasımlarımız tarafından bir darbeye maruz kalabileceğimiz kaçınılmaz olur. Dışa bağımlı sanayi kuruluşları, dışa bağımlı ticaret emtiası kadar, dışa bağımlı ziraat ürünleri de her zaman iktisadî hayat için bir tehdit unsurudur. Öyleyse asıl olan, bütün sahalarda dengeyi koruyabilmektir.

⁴³⁵ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/191.

⁴³⁶ Ebû Dâvûd, *imâre* 37. Aynı mânâdaki farklı lafız için bkz.: Buhârî, *hars* 15.

Efendimiz devrinde hızlı kentleşme problemi olmadığından iktisadî dengesizlik, hadiste ziraata hasr-ı hayat etme şeklinde ifade buyurulmuştur. Günümüzde ise hızlı kentleşme, beraberinde getirdiği sıkıntılarla yeni bir dengesizlik alâmetidir. Bu problemin çözümü için düşünülen veya düşünülebilecek olan köye dönüş veya köye yerleşme meselesi, ciddî olarak ele alınması gereken hususlardan biridir ki, hadisten bu mânâyı anlamak da mümkündür.

Diğer taraftan, medeniyetten sonra bedeviyete rücû veya bedeviyette ısrar edip durma da hadiste tenkit edilen hususlardan-
dır. Bunların hepsi, topluma mezellet ve meskenet getirir.⁴³⁷

23. Dine dönüş nasıl olacaktır?

Üzerimizde ve omuzlarımızda asırların getirip biriktirdiği dünya kadar haklar var. Bırakın başka hakları, bu dönemde nefsimize karşı eda edilmesi gereken hakları bile eda edememiştir. Ayrıca yine bu devrede, ailemizin, milletimizin, neslimizin bizden beklediği şeyleri de yerine getirememişizdir. Evet, cılız omuzlarımıza, incecik belimize üst üste bir sürü vebal yüklenmiştir. Yirminci asrın idrak sahibi müslümanı, bu veballer altında iki büklümdür ve bu mesele hafif değil, aksine çok çetindir. Çünkü üç asırlık yıkılışın feryadını sinelerimize doldurmakla karşı karşıyayız. Lâ akal, çeyrek asır inlemeden, sancı ve ızdırıp çekmeden bu feryadın dinmesi de mümkün değildir. Bu duruma gelmemizin tek sorumlusu da yine kendimizdir. O hâlde kurtuluş yine bizimle olacaktır. Dişimizi sıkacak, kendi meşalemizi kendimiz tutuşturacak, Allah'ın inayetine yönelecek ve bu yönelmeyi hem sözle, hem de fiille gerçekleştireceğiz. Bunu yapabildiğimiz ölçüde Rahmet'in kapıları açılacak ve Rahmet eli, içinde bulunduğumuz durumdan bizi çekip alacak ve inşaallah kurtuluş sahillerine ulaştıracaktır.⁴³⁸

24. Sebep dâhilde

⁴³⁹ لَا يُعْزِرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعْزِرُوا مَا بِنَفْسِهِمْ şeklinde âyete: “Yüce Yaratici, bir topluma bahşettiği nimetlerini, o toplum kalbî ve rûhî durumunu

⁴³⁷ Gülen, *İlâ-yı Kelimetullah veya Cihad*, s. 129-130.

⁴³⁸ Gülen, *İlâ-yı Kelimetullah veya Cihad*, s. 131.

⁴³⁹ Ra'd sûresi, 13/11.

değiştirmedikçe geri alacak ve değiştirecek değildir” mealini veren Hocaefendi, âyet-i kerimeye şu yorumu yapar:

Yani o cemaat, kendisine bahşedilen nimetlere mazhar olduğu andaki safvet, samimiyet, azim, kararlılık ve hasbîlik.. gibi, yüce hasletlerini yitirmedikten sonra, –ilâhî âdete göre– o nimetlerin alınması ve o toplumun derbederliği asla söz konusu değildir. Aksine, bir heyet-i içtimaiye⁴⁴⁰ kendini yücelten ve ayakta tutan bu üstün vasıfları kaybedince, orta sütun çökmüş ve toplum çatısında tamiri imkânsız yıkıntılar meydana gelmiş demektir.⁴⁴¹

Devamında da iç çöküntülerimize hâriçten değil, dâhilden esbap aramamız gerektiğini vurgular.⁴⁴²

25. Cihâd

Hadisin beyanıyla “büyük” ve “küçük” olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁴³ Bunlardan biri maddî, dışa doğru, diğeri mânevî ve içe doğrudur.⁴⁴⁴

26. *Gandi ve Bediüzzaman'ın mücâdele metotları pasif değil, aktiftir*

Hocaefendi'nin dikkat çeken bir yorumu, Gandi ve Bediüzzaman'ın mücadele metotlarıyla alâkalıdır. Gandi deyince umumiyetle “pasif mücadele” akla gelir. Ve şimdilerde buna “sivil itaatsizlik” de denir oldu.

Hocaefendi bu meseleye Hz. Musa'nın yokluğu sırasında fitne çıkaran Beni İsrâil'e, dahilî kavga çıkmaması için Hz. Harun'un müdahale etmeyişi tahlil ederken şartlar gerektirince, böyle davranmanın uygun olacağını, bunu pasiflik olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu, zamanımızda güç ve kuvveti elinde tutanların –mesela bir köyde çıkan bir fitneyi, o köyün bütün ahalisini

⁴⁴⁰ *Heyet-i içtimaiye*: Topluluğa ait cemiyet.

⁴⁴¹ M. Fethullah Gülen, *Çağ ve Nesil*, Nil Yay. İstanbul, 2010, s. 80.

⁴⁴² Gülen, *Çağ ve Nesil*, 72.

⁴⁴³ Bkz.: Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/511-512.

⁴⁴⁴ Gülen, *İnancın Gölgesinde 2*, s. 230.

imha suretiyle fitneyi bastırma cihetine gittiklerini, bu davranışın, yeni Müslüman olan bu sebeple İslâm'ı henüz anlamış olmaktan uzak bulunan Hâlid b. Velid'in müşrik olan Ebû Süfyan'a: "Senin kelleni alırsam kafanda hiçbir şüphe kalmaz. Ve tastamam Allah'a inanırsın" şeklindeki tavrı hatırlattığını belirttikten sonra aktif mukavemetle pasif mukavemeti birbirine karıştırmamak gerektiğine, siyasilerin nutuklar atarak milleti siyasi zemine çekmelerine aktif mücadele, buna karşılık Bediüzzaman ve Gandi'nin hareket ve hamlelerinin pasif mukavemet şeklinde algılanabileceğine dikkat çeker ve buradaki yanlışlığı şöyle dile getirir:

Oysaki durum hiç de öyle değildir. Eğer Hint halkı, Gandi'nin muarızlarının yolunda mücadele verseydi, belki de kat'iyen netice elde edilemeyecekti. Bu itibarla da Gandi, pasif olarak değerlendirilmemelidir. Zira fert ve toplumu, insanlık semasına, rıza ufkuna ulaştırma yolunda selâmetle yol alabilmek ve neticeye ulaşabilmek için, çok yüksek tepeleri aşmak, çok virajlı yolları geçmek gerekir. Değilse kendinizi beyhude tüketmiş olursunuz.

Aynı şekilde Bediüzzaman Hazretleri de büyük sabır isteyen, sevgi, müsamaha ve mülâyemet yolunu seçmiştir. O, milleti, akıbeti meşkûk, macera sayabileceğimiz mücadelelere salmaktan hep tevakkî içinde bulunmuştur. O gün toplumun değişik kesimlerinde eğer Müslümanlığı temsil adına bazı kimseler yetişmişse bu, Bediüzzaman'ın onların içine saldırdığı ümitle olmuştur. Evet, onun, yanına birkaç kişi alarak ders okuması ve telif edilen eserlerini etrafa dağıtması, ümitsizlikten inkisara düşmüş olan insanların tekrar intibaha gelmesine vesile olmuş ve onlara; "Bunlar yapılabiliyorsa ne diye ümitsizliğe düşeceğiz." dedirtmiştir.

Gerçi siz, Bediüzzaman'ı sadece bir kısım imanî meseleleri anlatan, bir kısım sorulara, şüphe ve tereddütlere cevap veren eserlerin yazarı olarak görür ve öyle değerlendirirsiniz; bu bir yanıyla doğru ama eksiktir. O, bu hususlarda önde olduğu gibi daha bir kısım hizmet düsturları ile de milletin önüne geçip onları hizmete yönlendiren önemli bir mürşittir. Evet, o bir hizmet dâhisi ve hakikat-ı Ahmediye'nin de bir müfessiridir. O, hem Museviyet hakikatının, hem İseviyet ruhunun, hem de Muhammediyet gerçeğinin önemli bir temsilcisi ve çok geniş dairede hizmet veren milletimizin yüz akı bir şahsiyettir.

Bu yüzden biz bazı şeyleri bilemeyiz; şayet Hz. Harun güç kullansaydı, o toplum içinde savaş çıkabilirdi. O, Hz. Musa'nın dönmesini bekledi ve böylece insanlar Hz. Musa'nın mazhariyetine bir kez daha şaşırıp hayretler yaşadı ve müte-reddit, mütehayyir olanlar da yeniden Hz. Musa'yı bir ke-re daha tanıdılar. Evet, bir bünye içinde kokuşan ve çürü-yen azalar gibi, o cemaat içinde buzağıya tapanlar da Hz.

Musa'nın; يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ

بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ “Ey kavimim! Şüphesiz siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize kötülük ettiniz. Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün..”⁴⁴⁵ ifadesiyle yeniden temizlenip tevbe ettiler.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Bakara sûresi, 2/54.

⁴⁴⁶ Gülen, *Prizma 4*, s. 35-36.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Alperen

Sonsuz Nur'un telif sebebiyle ilgili açıklama burada kayda değerdir. Çünkü, bu gayelerden birini peygamberlik mevkiinin yüceliğini göstermek olarak belirtirken, bir diğerini, yukarıda belirtilen *insanlığa hizmet* hedefini gerçekleştirecek hizmet erlerine –ki bunlara *alperen* der– yol göstermek olarak dile getirir. Kendi ifadesiyle:

Günümüzde, peygamberliğe ait vazifeyi temsil etme durumunda olanların nasıl bir yol ve sistem tâkip etmeleri gerektiğini işaret etmek.⁴⁴⁷

Yukarıda kaydettiğimiz üzere, birinci gaye olarak "*insanlığa nübüvvet mesajını ulaştırmak*"ı tesbit eden Hocaefendi, ikinci mühim gaye olarak bu mesaj ulaştırma hizmetini yerine getirecek olan "*alperenleri yetiştirmek*"i gösterir. Şu halde bu kısımda, Hocaefendi'nin gaye-i hayâli olan "*alperen*"i dünya görüşü, hizmet anlayışı, ahlâkı vs. yönleriyle tanıtmaya çalışacağız. Bunun konu dışı sayılmayacağını umarız. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çalışmanın özü, Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, davasına hizmet yolunda –gerek fikrî plânda ve gerekse aksiyon plânında– hadis ve sünneti nasıl kullandığını göstermektedir.

Bediüzzaman'da "*nesl-i cedîd*", Akif'te "*Âsım'ın nesli*" diye ifâde edilen ideal nesli, Hocaefendi' "*alperen*" diye tarif eder. Gerçi o, yerine göre "*alperen*"e bedel "*hasbîler*", "*kudsîler*", "*adanmışlar*", "*diriliş erleri*" gibi başka tabirler de kullanır. Bu tabirlerin hepsiyle o, milletimizi, şimdilerde açılmaya başlayan Osmanlı'nın bidayetindeki açılmaya denk, üçüncü bir aydınlanma faslında he-defe götürecektir kahramanları kast eder ve şöyle der:

Bana öyle geliyor ki, Osmanlı'nın bidayetindeki açılmaya denk üçüncü bir aydınlanma faslı daha başlamış ve bunu değerlendirme fırsatı da günümüz karasevdahılarına bahşedilmiştir.

⁴⁴⁷ Gülen, *Sonsuz Nur 1*, s. 86.

Evet, yıllarca yaşanan maceralı bir kovuşturmadan sonra kader, yolumuza su serpmiş, semada kaderimizin remzi olan o mübarek yıldız, hilâlin iki sivri ucu arasına tekrar girmiş.. ve Cenâb-ı Hakk'ın "Yürü!" demesiyle bu milletin idbarı yeniden ikbale dönmüş gibidir.⁴⁴⁸

Ancak bilelim ki, Hocaefendi'nin "alperen" tabiriyle idealize ettiği örnek tip, ister iman ve tefekkür plânında ve isterse ahlâk ve amel plânında olsun sahabî'den başkası değildir.⁴⁴⁹ Çünkü, Güneş'e göre yıldızlar mesabesinde olan ashab, feyzini Aleyhissalâtu vesselâm'dan aldığı için "*Ashaptan birini bulanlar da o Güneşler Güneşi'ni, yani Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) bulmuş olurlar.*"⁴⁵⁰

Alperen'in ideal örneği sadece sahabî değildir. Ammâr, Amr b. Âs gibi sahabîlerden başka Ebû Hanife, Leys b. Sa'd, İmam Sevrî, Fudayl b. İyâz, İbrahim b. Ethem gibi selef büyükleri de alperenler arasında zikredilir.

Yani daha açık bir ifade ile alperen, bir ehl-i tasavvuf kadar zühde, takvaya, ibadetlere, tevbe ve istiğfarlara hayatında yer vermelidir. Nitekim, *Kalbin Zümrüt Tepeleri* adını verdiği dört ciltlik kitapta tahlil ettiği –ehl-i tasavvufun sahasına giren– tevbe, evbe, muhasebe, takva, ihlas, teslim, zühd, zikir, rıza, inbisat, cezbe, aşk gibi nice ruh hallerini alperenlere, ulaşılması gereken bir hedef olarak göstermekle kalmaz⁴⁵¹ bu hedeflere ulaşmanın yollarını da gösterir.

Hemen belirtelim ki, Hocaefendi yüce vazifeyi edâda alperen örneğini yani *zayıf kalabalıklar yerine "has ve sağlam fertler yetiştirme"* düsturunu Resûl-i ekrem Aleyhissalâtu vesselâm'dan öğrenmiştir.⁴⁵²

Alperen, geçmişte olduğu gibi gelecekte de fedakarlık ve hasbîliğe dayanan gayretleriyle iman ve İslâm'ı, cemiyetimizde

⁴⁴⁸ M. Fethullah Gülen, *Prizma 3*, Nil Yay., İstanbul 2010, s. 64.

⁴⁴⁹ Gülen, *Prizma 1*, s. 88.

⁴⁵⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 107.

⁴⁵¹ Gülen, *Prizma 2*, s. 3.

⁴⁵² Gülen, *İnancın Gölgesinde 2*, s. 245.

hayata geçirerek “*mâkus talihimizi değiştirecek*”⁴⁵³ insandır. Hocaefendi, bir ifadesinde bu alperenî hedefi şöyle belirler: Kudsîler deyince akla, ahir zamanda yere konmuş hizmet boyunduruğunu yeniden omuza alan, tamamen durmuş bir sistemi yeniden harekete geçiren, darmadağınık olmuş İslâmî toplumu yeniden çağıyla hesaplaşmaya hazırlayan ve gezdiiği her yere, tıpkı Hızır’ın gezdiiği yerler gibi canlılık götüren bir umûmi ihyâ hareketinin mümessilleri gelmelidir.⁴⁵⁴

Alperen’in misyonu, değeri

Yüce bir davanın ortaya konması, muhteva-plan-programının ana hatlarıyla belirlenmesi lider işiyse de bunu uygulayacak, hayata geçirecek olanlar, onun yardımcılarıdır. Tıpkı Allah Resûlü’nün yaptığı gibi: İslâm davasının esaslarını o getirmiş. Ama onu cihana ashap ve güzelce onlara uyanlar⁴⁵⁵ taşımışlardır. Burada aynı hizmeti göreceк yardımcılarn adı alperendir.

İşte alperenler de bu yüce misyonun arılarıdır:

Muhammedî ruhu bal petekleri gibi bütün gönüllere işleyecek ve herkese inancın, emniyetin şeker şerbetini sunacaksınız. Hatta öyle sıkıştırılmış şeker kümeleri meydana getireceksiniz ki, okyanusların içine atıldığında onları dahi şekerşerbete çevirecektir. Küçüklüğünüz içinde bütün dünyaları tatlandırarak ve Yahya Kemal’in ifadesiyle “*mukassî*” görecek, fakat hep “*muallâ*” olacaksınız ve İnsanlığın İftihar Tablosu’nun ışıktan mesajlarını, o mesajlara hasret gönüllere ulaştırmada âhesterevlik etmeyeceksiniz...⁴⁵⁶

Hocaefendi bir başka ifadesinde bu hizmetin önemini: “*Size yeminle teminat veririm, ben, iki-üç insana Allah’ı ve Resûlullah’ı tanıtmayı cihan hükümdarlığına tercih ederim.*” diyerek ifade edecektir.⁴⁵⁷

⁴⁵³ Gülen, *İnancın Gölgesinde 2*, s. 229.

⁴⁵⁴ Gülen, *Prizma 1*, s. 20.

⁴⁵⁵ *Güzelce onlara uyanlar* tabiriyle, Tevbe sûresinin 100. âyetine telmih yapılır (Tevbe sûresi, 9/100).

⁴⁵⁶ Gülen, *Prizma 4*, s. 54.

⁴⁵⁷ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 205.

Hocaefendi, bir başka beyanında alperenlere “Bütün insanlığın sulh ve sükûnu adına hakemlik katkısında bulunmayı” hedef gösteriyor. Bu, bir başka ifade ile, insanlığın problemlerinin tamamına sahip çıkıp çözmeye talip olmak demektir. Nitekim o, misyonunun cihanşümûllüğünü sıkça dile getirir. Birinde de: “Allah’ın rızasını kazanmak ve tarihî birikimlerimizi dünya insanlarıyla paylaşarak kanlı bir coğrafyada sulh adacıları oluşturmaktan başka bir sevdamız yok bizim” der.⁴⁵⁸

Dünya çapında tesis edilen okulları “Kur’ân Kursu” diyerek hafife almak isteyenlere verdiği cevap, konumuzu aydınlatması itibarıyla kayda değerdir:

(...) Bazıları yıllardan beri bu okullara “Kur’ân Kursu” diyorlardı. –Kur’ân kurslarına canlarımız feda– Ama bu okullarla birlikte kâinat kitabını hallaç etme, Kur’ân’ın kâinatı, kâinatın Kur’ân’ı okumasından hareketle, fizikî dünyada cereyan eden hâdiselere vâkıf olma, eşyayı derinlemesine inceleme.. ve Kur’ân’ın, Peygamber vasıtasıyla gösterdiği ufku yakalayarak insanlığın hizmetine sunma gibi, ülkemiz ve ülkemiz için çok yararlı bir düşünce milletimizin istifadesine sunulmuştur.⁴⁵⁹

Bu açıklamalar da gösteriyor ki bu dönemin alpereni sadece din hizmeti veren kimse değildir:

Kendini insanlığa adanmış talîlilerin asıl misyonu, yeryüzünün Hazreti Âdem’le tanıdığı problemleri çözmektir. İdarî, siyasî, içtimaî, iktisadî, harsî... hayatın bütün ünitelerine ait problemleri çözmek için plânlar, projeler üretmek ve onları hayata geçirmektir.⁴⁶⁰

Ancak bu uzak ve büyük hedefe ulaşmak için katedilmesi gereken marhaleler var. Elbette emeklemeden yürünmez. Bu merhaleleri şöyle görebiliriz:

1. Önce en küçük ve fakat en önemli olan fertler dairesi. Yani alperenler kendilerini bir kısım bilgi, fikir ve

⁴⁵⁸ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 222.

⁴⁵⁹ Gülen, *Prizma 1*, s. 106.

⁴⁶⁰ Gülen, *Prizma 2*, s. 169.

alışkanlıklarla teçhiz etmeli, tezyin etmelidir, çünkü yıkılışımızın iki sebebinden biri ferdî hayattan dinin çıkmasıdır. Kendi ifadesiyle:

Fertlerin inhırafı, dinî hayatı alıp götürdüğü gibi; fertlerin istikameti de onu yeniden getirecektir. Öyleyse asıl olan, fertlerin teker teker yetiştirilmeleri ve onların kendi dinlerine sahip çıkmalarıdır. Unutmamalıyız ki, sağlam fertlerden sağlam aileler, sağlam ailelerden de sağlam cemiyetler meydana gelir.⁴⁶¹

Bu noktada Hocaefendi, “*Kur’ân ve iman hizmetinden sorumlu olan bir kadro*” olarak tarif ettiği alperenlerine, iktisap etmeleri gereken donanım ve techizatlarının zenginlik ve genişliğini hatırlatır:

Bizim esas vazifemiz; müttakînden, zâhidînden, mukarrabînden, râdiînden, mardîyyînden, mahbûbînden, muhibbînden,⁴⁶² sâfiînden, ulemâdan, sulehâdan olmaktır. Evet, a’zamî takvayı, a’zamî ihlâsı, a’zamî vera’ı hedefleyip onlara ulaşmaktır.⁴⁶³

2. İkinci merhalede: Kendi memleketimiz bir kısım hizmetlerle düzlüğe çıkarılmalıdır.
3. Ümmet dairesinde birlik beraberlik sağlanmalıdır.
4. Hocaefendi, insanlığın sulh ve selameti meselesinde esir milletlere ayrı bir yer verir:

Esir milletler esaretten nasıl kurtarılır? Onlara özlerini bulma yolları nasıl gösterilir? Ve kendi kendilerine ayakta durmaları nasıl temin edilir? Bunları düşünmek bizim münevver ve mütefekkirlerimizin vazifesidir...⁴⁶⁴

Aslında bu misyon, bütün insanlığa “rahmet olarak gönderilen Fahr-ı âlem Efendimiz’in misyonudur. Terör, yıldırma,

⁴⁶¹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 106.

⁴⁶² *Mukarrabîn*: Allah’a yakın olanlar; *râdiîn*: Allah’ın takdirlerinden razı olanlar; *mardîyyîn*: Allah’ın kendilerinden razı oldukları kimseler; *mahbubîn*: Allah’ın sevgisine erenler, *muhibbîn*: sevenler, *sâfiîn*: sâf ve temizler, *sulehâ*: sâlihler, iyi amel üzere olanlar demektir.

⁴⁶³ Gülen, *Prizma 2*, s. 100.

⁴⁶⁴ M. Fethullah Gülen, *Zamanın Altın Dilimi*, Nil Yay., İstanbul 2010, 156.

dayatma veya insanın psikolojik zaaflarını istismara dayanan komünist, sosyalist ve kapitalist metotlara değil, aynen yüce örnek Fahr-ı âlem'de olduğu üzere sevgiye ve temsil yoluyla izhar edilen güzellikleri takdire sunmaya dayanan bir metotla çalışır: Görün, işitin, anlayın sonra –ret veya kabul– kararınızı verin; öyleyse görüşelim, konuşalım, birbirimizi anlayalım, –bir başka ifade ile– diyalog yapalım esasına dayanan bir metotla çalışır. Bu metot insanlığın, tarihî tortulardan, peşin hükümlerden ziyade, araştırmayla elde edilen doğrulara, müşahede ile hayran kalınan güzelliklere önem verdiği, ilim çağı olarak tavsif ettiği bir döneme pek muvafık bir metottur. Özetleyelim:

*“Kur’ân’ın kâinatı, kâinatın Kur’an’ı okumasından hareketle... Kur’ân’ın, Peygamber vasıtasıyla gösterdiği ufku yakalayarak insanlığı hizmetine sunma”*⁴⁶⁵ ideale adanmış herkes, “hela temizlikçisi bile olsa” kudsîdir, alperendir.⁴⁶⁶

Alperenlerin geleceğini Hz. Peygamber haber vermiştir

Alperenler hakkında öncelikle kaydetmemiz gereken bir husus, Hocaefendi'nin, onların Aleyhissalâtu vesselâm tarafından ihbar edildiği yorumudur. O, “İslâm garib başladı (gariblerle temsil edildi), günü gelince yine o gurbete avdet edecektir. Herkesin bozgunculuk yaptığı dönemde, imar ve ıslah hamlelerini sürdüren, gariplere müjdeleler olsun”⁴⁶⁷ hadisine şu yorumu kaydeder:

Farklı bir rivayette: *الَّذِينَ يَزِيدُونَ إِذَا نَقَصَ النَّاسُ* ilavesi söz konusudur ki; “Halk iman ve takva açısından zaaf gösterdiği o gurbetler gününde onlar, keyfiyet olarak sürekli köpürür dururlar.” nurefşân beyanıyla her devrin kudsîlerini nazara verir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Gülen, *Prizma 1*, s. 107.

⁴⁶⁶ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 169.

⁴⁶⁷ Müslim, *iman* 232; Tirmizî, *iman* 13; İbn Mace, *fiten* 15; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4,72.

⁴⁶⁸ Gülen, *Kalbin Zümriüt Tepeleri 2*, s. 71.

Alperen'in hayat telakkisi

Hayat bir mücadeledir, ona hazırlıklı olmak lazımdır:

Hayat bir bakıma, baştan başa çalışma, gayret ve mücadele demektir. Çalışmak için güce, gayret için ümide ve kavga için de maddî-mânevî hazırlıklı olmaya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı hesaba katmadan, hayatın çok çetin ve zikzaklı labirentlerinden geçmeye kalkanlar, ya dökülür yollarda kalırlar veya bir gölge gibi hep başkalarını takip eder dururlar. Her iki halde de zelil, derbeder ve tutarsızdırlar.⁴⁶⁹

Alperen'de, baştan sona mücadele olan bu hayatta, hedef, “yaşama” değil “hizmet”tir:

İnsanımıza hizmeti hedef almadan yaşanan bir hayatın, içinde binbir ihtirasın kol gezdiği vahşilerin hayatından farkı ne?⁴⁷⁰

Alperen, şirazededen çıkan, tamamen dünyevîleşmiş, seküler telakkilere çakılmış bir çevrede yaşayabilir, hayat anlayışı, bağlandığı değerler çok yadırganabilir. Ancak bu meselede tavizsiz olup hayata uymayacaktır, hayat ona uyacaktır:

Bu kudsiler kadrosunun dava ve düşünceleri hayata bağlı olmayacak; aksine, hayat onların hakikat anlayışına uyacaktır.⁴⁷¹

Bu noktada hatırlatmanın yeridir: Hocaefendi, alpereni, ayağının birini aynı noktada sabit tutarken diğer ayağıyla dönen mevleviye benzetir:

Onlar, bir ayaklarını bulunmaları lazım gelen yere sağlamca bağladı, hep vuslat, üns billah ve maiyyet peşinde olup O'nu düşündüler; diğer ayaklarını da –Hazreti Mevlânâ ifadesiyle– yetmiş iki millet içinde döndürdü; tattıklarını onlara da tattırmak, duyduklarını onlara da duyurmak, onları da iman burcuna ulaştırmak için sevgi, hoşgörü, diyalog ve herkesi kendi konumunda kabul gibi esaslarla belde belde dolaştılar.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Gülen, *Yitirilmiş Cennete Doğru*, Nil Yay., İstanbul 2010, s. 42.

⁴⁷⁰ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 229.

⁴⁷¹ Gülen, *Diriliş Eşiğinde Bir Dünya*, s. 7.

⁴⁷² Gülen, *Ümit Burcu*, s. 198.

Alperen'in ahlâkı sünnettir

Alperenlerin ahlâkı tabirinde özetleyeceğimiz nazariyatın yani temel değerlerin tespitinde Hocaefendi –Kur'ân'ın hayata uygulanmasından ibaret olan– sünneti birinci atıf kaynağı ve vazgeçilmez malzeme olarak kullanır. Temas edilen ve hattâ açıklanan hadis bahislerinde, malzeme olarak kullanılan hadislerin seçiminde ve bu hadislerin alındığı kaynakların tercihinde, bu ideal insanı bütün yönleriyle tespit, tavsif, tasvir ve yoğurup inşa etme gayesi takip edildiği için bu çalışmanın başında Hocaefendi'nin “alperen”ini, mümkün mertebe kendi ifadeleriyle tanıtmayı gerekli görüyoruz.

Öncelikle not etmek isteriz: Alperenlik ne Şia'nın takiiyeyi esas alıp mezhebinin neşri için yalanı helâl addeden “dâî”si, ne de Yahudi tarihinin sahte sofuları bilinen “farizien”i (Pharisiens) gibi hiyerârsik, organize, maddi bir sınıf değil.

İslâm'ın temsil ve neşrinde haktan hiç ayrılmayan *adanmış'ı*, inancını temsil ve neşir yolunda her çeşit dünyalığı terk etmiş, rızaya kapaklanmış kimsedir. Bu sebeple Hocaefendi, gerek düşünce, gerek aksiyon ve metot plânında her şeyini –ezelden gelip hiç değişmeden ebede gidecek olan– İslâm'dan aldığı için, güzelliklerde daha ileri noktalara ulaşan kemal dışında, hep yerinde duran trafik levhasına benzeter: “*Tebliğ adamı, doğruyu gösteren sabit bir tabela gibidir.*”⁴⁷³

*Zaten o, “tasavvur ve düşünce yürüngesi Allah'ın varlığına iman” olan insandır.*⁴⁷⁴ “(...) Hem ferdî hem de içtimaî plânda salah adına, bir toplum için en yararlı, en büyük dinamik “Allah korkusu”dur denebilir. Biz buna böyle inanıyor ve toplum olarak kurtuluşun da bu inancın yaygınlaşma oranında paralel gelişeceği kanaatini taşıyoruz.”⁴⁷⁵

Alperen ruhuna sahip tebliğcilik, geçmişte de çok örneği olan, herkese, her arzu edene açık ve ulaşılması umuma tavsiye edilen idealdir. Bir başka ifade ile bu, gizli bir talim ve terbiye değil,

⁴⁷³ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 132.

⁴⁷⁴ Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, s. 143.

⁴⁷⁵ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 263.

İslâm'ın kendisidir. Dünya-ukba birliği esasına müesses olan İslâm'ın bu çerçevede tespit ettiği *insan-ı kâmil*dir. İslâm, her mensubuna bu ideale ulaşmayı tavsiye etmişse de icbar etmemiştir. Bu ideali şahsında büyük ölçüde temsil eden fertlerin çokça bulunduğu devirlerde İslâm cemiyeti terakki etmiş, bunların azalması nispetinde de gerilemiş ve bugünkü perişan duruma düşmüştür.

Hocaefendi yeni bir dava, yeni bir disiplin, yeni bir düsturlar manzumesi getirmiş değildir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın haber verdiği her asırda gelecek olan "*müceddid*"e yüklenmiş olan: "Dine giren bâtılları temizleyip, sünneti ihya" misyonunu yerine getirme çabasıdır. Nitekim o, alperenin ahlâkiyle ilgili uzunca bir tahlilini şöyle bir fezleke ve özete bağlar:

(...) Evet, tebliğ adamı bütünüyle İslâmî sıfatlarla muttasıf olmalı ve hep farklılığı ve fâikiyetiyle oturup kalkmalıdır.

Âfâkî ve enfüsî âyetleri tahlile tâbi tutup terkip yapabilmek, oradan nezaket, nezahet, şefkat, disiplin... gibi temelde bir mü'mini, tam anlamıyla kâmil mü'min yapan tüm sıfatlar, tebliğ insanının lâzım-ı gayr-i mufânk vasıfları olmalıdır.⁴⁷⁶

İslâmî sıfatlardan her birinin vasattan iyiye, iyiden daha iyiye, en iyiye doğru artarak yükselen mertebeleri vardır. Sahabe mesleğini tercih durumunda olan alperenlere, Hocaefendi, davayı nübüvveti hakkıyla temsil edebilmeleri için, takva, zühd, ihlas gibi kemal vasıflarının ilk mertebeleriyle yetinmemelerini, âzami mertebelerine yürümelerini tavsiye eder. Ve bunlardan her birinin âzamisini nedir? teker teker açıklar.⁴⁷⁷

Bu bir bakıma, insanın ruh, zeka, his ve irade gibi bütün yönleriyle ele alınıp, inkişâf ettirilmesini gerektirir. Zira esas hedef olan eksiksiz bir yenilenmeye, İslâm'ı bir bütün olarak, kâmil mânâda temsile böyle muvaffak olunabilir. İşte bu kemale eren insanların zikredilen kuvveleri tam bir işbirliği ve ahenk içindeki gayretleriyle, mü'minleri kurtuluşa götürecek tecdid ortaya çıkar.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 125-126.

⁴⁷⁷ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 237-240.

⁴⁷⁸ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 270.

Ancak bu, bütün fertleriyle cemiyet çapında gerçekleşeceği düşünülen bir ütopya değildir. En azından *hizmete tâlip olanlar* bu vasıfları bilmeli ve âzami ölçüde şahsında temsil etmelidir. Hocaefendi sayı arttıkça araya arızaların girmemesi için alınacak tedbirleri de tavsiye eder.⁴⁷⁹

Alperen'in başarı vetiresi

Hocaefendi, alperenlere başarı için, neşriyat âleminde, modada câri Batı menşeli kaynaklara iltifat etmeksizin, sünnete ve Kur'ân âyetlerine dayanarak bazı temel düsturlar verir. Buna göre:

1. Önce düzgün bir *niyetle* yani Allah'ın rızasını talep ederek gaye ve hedef tespit etmektir.
2. Bu hedefin gerçekleşmesi için *irade* ortaya koyarak, tıpkı Zülkarneyn gibi⁴⁸⁰ sebeplerle teşebbüs etmektir. Sebepler maddî veya manevî olabilir.
3. İnyete *iltica* etmelidir. Yani Allah'ın yardımına inanarak Ondan başarı talep etmektir. Hocaefendi, çok olumsuz şartlara rağmen hizmetlerde ulaşılan başarıların gerisinde inayet yani ilâhî yardım ve alâkanın olduğunu ısrarla, tekrarlar söyler. Hattâ inayetten öte, bir de *riayet*'ten bahseder. Bu da; “Bizim dışımızda olanları Allah'ın görüp gözettiğini, onları (bizim lehimize) idare ve kontrol ettiğini anlıyoruz” der. Buna binâen sebeplerin çok fevkinde “ihsan”lara mazhar olduğunu böylece Hasbünallah ve nime'l-vekil (Allah bize yeter o ne iyi vekildir), La havle vela kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-âzîm (yapacağımız her çeşit hayır işler için muhtaç olduğumuz güç ve kuvvet Allah'tandır) sırrının tecellisine şahit olunduğunu belirtir.⁴⁸¹

Burada temas edilen *iltica* üzerinde ayrıca durarak nasıl yapılacağını anlatır. Buna göre, *iltica* üç farklı, fakat biri diğerinin mütelâzımı olan şeyi yerine getirerek yapılmalıdır:

⁴⁷⁹ Bkz.: Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 110.

⁴⁸⁰ Kehf sûresi, 18/84,85,89,92.

⁴⁸¹ Gülen, *Prizma 2*, s. 162-163.

1. Namaz

2. Sabır

3. Israr

Namaz ve sabır, sıkça üzerinde durulan iki temel meseledir. *Israrla* ilgili olarak, Hocaefendi' şunu kastetmektedir: Yapılan tebliğde netice alınmasa da tebliğe devam etmek, "dinlemiyorlar", "tesir edemiyorum" diye fütura düşmemek. Bu tavır, inancımıza aykırıdır. Çünkü bütün hayırlar Allah'tan gelir.⁴⁸² Kişi üzerine düşeni yapıp neticeyi Allah'tan bekleyecektir. Elinden geleni yapan Allah'a karşı sorumluluktan kurtulur. Allah isteneni hemen vermeyebilir. Bu durumda "Allah niye vermedi" diye sıkıntıya düşmek, beceremiyorum deyip gevşemek, Allah'ın işine karışmaktır. Bu ise kulluk edebine aykırıdır. "Tesir edemiyorum, dinlemiyorlar" demeyi Bediüzzaman: "Allah'ın işine karışmak" olarak değerlendirir ve bu duygunun hizmet açısından ne derece kötü bir şey olduğunu ifade etmek üzere, onu "dinsiz düşman" olarak vasıflandırır.⁴⁸³ Hocaefendi bu meseleye: "Öyle peygamberler var ki bir veya iki kişi kendisine ümmet oldu veya hiç olmadı..." mealindeki hadisi⁴⁸⁴ delil gösterir ve sözlerine devamla: "Demek bir insan kırk-elli sene hakkı anlatıp da hiç kimseye bir şey dinletemesin; ama, hiç tavırını değiştirmeden yine anlatsın"⁴⁸⁵ der.

"Vefa hissi ile hiç sarsılmadan aktif bekleme ise irşat ve tebliğde çok önemlidir" dedikten sonra ehlullah'tan birisinden şu açıklamayı kaydeder:

Evet, ısrar, ihlâsın bir buududur. Vefa hissi ile hiç sarsılmadan aktif bekleme ise irşat ve tebliğde çok önemlidir. Ehlullah'tan birisi, "Beni bir kedi irşat etti; gördüm ki o, yirmi dört saat gözünü kırpmadan farenin deliğine yöneldi ve bekledi. İşte o zaman anladım ki, bu iş öyle ara sıra deliğin önüne uğramakla olmayacak. Ondan sonra gözünü kırpmadan ve hiç yılmadan Hakk'ın kapısını gözetlemeye koyuldum." der.

⁴⁸² Nisa sûresi, 4/79.

⁴⁸³ Bediüzzaman, *Münâzarât*, s. 1958.

⁴⁸⁴ Müslim, *imân* 374.

⁴⁸⁵ Gülen, *Prizma* 3, s. 113.

Hakkı, hakikati bulma, bazılarında kırk haftada, bazılarında kırk ayda, bazılarında da kırk senede nasip olur.⁴⁸⁶

Alperen tenkitçi ve yenilikçidir

Alperenlerde olması gereken önemli bir hususiyet tenkit ve yeniliktir. Yanlış anlamaya meydan vermemek için konuyu inkılab kelimesiyle başlıklandırmaktan kaçtığımız bu düstura göre, alperende öze dönmek, geleneklere ve millî değerlere sahip çıkmak esas ise de faydası olmayan, dipsiz, modası geçmiş şeylerin savunması da yoktur,⁴⁸⁷ alperen taklitçi değil tenkitçi, yenilikçi olacaktır: “Kısmen her şeyi değiştirecek, isyancı ruha ihtiyaç var. Her şey değişecek. Kitap-mektep-kapı-sıra.. hepsi.. ve tenkit ile işe başlama esastır.”⁴⁸⁸ Nitekim Resûlullah, “Kim bir hayırlı sünnet (yenilik) ortaya koyarsa, ona (Allah katında) bunun ücreti vardır, ayrıca o sünnetten (yeni, orijinal keşiften) istifade edenlerin kazançlarının bir misli de onun kazancına gelir (ve bu kıyamete kadar devam eder)..” buyurmuştur.⁴⁸⁹

Alperen resmîyet ruhu taşımaz

Hocaefendi'nin, tahliline göre, Müslümanların bu günkü hazine durumlarının iki sebebinden biri, dinî hizmetlerin resmîleştirilip, belli bir zümrenin inhisarına bırakılmasıdır.⁴⁹⁰ Bu hal zamanla hizmetlerin gerilemesine sebep olmuştur. Öyleyse, bunu telafi etmek için, bütün erdemlerin ve hattâ maddî terakkinin kaynağı olan imanî heyecanı milletimizin vicdanında yeniden yeşertip, semeredar kılacak hasbîlere, “yaşama arzusunu bırakıp, yaşatma sevdasıyla sermest evlatlara” ihtiyaç var.⁴⁹¹ Bu noktada Hocaefendi şöyle der:

Yeryüzünde her zaman, İslâm'a hizmeti omuzlayacak bir gönüllüler kadrosu olmalıdır; olmalıdır ve insanlığın mutluluğu

⁴⁸⁶ Gülen, *Prizma* 3, s. 173.

⁴⁸⁷ Gülen, *Diriliş Eşiğinde Bir Dünya*, s. 9,13.

⁴⁸⁸ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 27.

⁴⁸⁹ Müslim, *ilm* 15, zekât 69; Nesâî, zekât 64; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 4, 357, 359, 360, 361, 5, 387; İbn Mâce, *Mukaddime*, 44.

⁴⁹⁰ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 105.

⁴⁹¹ Gülen, *Yitirilmiş Cennete Doğru*, s.8.

için var olan bu fedailer, insanlığa hakikî bir tebliğcinin nasıl olması gerektiği dersini de vermelidir. Bu kadro, o kadar hasbî olmalıdır ki, öldüğünde üzerinden çıkacak mal varlığı ancak kefen bezine yetmeli, hatta bazen o kadar da bulunmamalıdır. İşte hayallerimi süsleyen inanan gönüller ve işte büyük davanın büyük hameleleri!⁴⁹²

Hocaefendi'nin, gerek eserleri ve gerekse diğer çalışmalarıyla yapmaya çalıştığı şey, bu söylenenler çerçevesinde şöyle özetlenebilir:

Alperenlerin hayat felsefesini, hizmet anlayış ve metodunu, ahlâkını, din ve ubudiyet hayatını şekillendirmedi, kılık kıyafetten beslenme rejimine varıncaya kadar –şahsiyetin teşekkülü ve inşasına katkıda bulunan– pek çok hususun kendi kaynaklarımızdan hareketle tespit edilerek ve belirlenerek mezkur kadronun yetişmesine katkıda bulunmaktır.

Alperen'in diğer erdemleri

Hocaefendi, eserlerinin hemen hepsinde sıkça alperenlerin kazanmaları gereken erdemlerine ısrarla temas eder. Hattâ başta *Ümit Burcu* olmak üzere, eserlerinin pek çoğunda öncelikli hedef; alperenler'in yetişmesi, onların nasıl bir dünya görüşü, nasıl bir hayat ve çalışma anlayışı, kulluk ve ubudiyet telakkisi taşımaları gerektiğini belirtmek ve açıklamaktır. Biz burada elbette hepsini kaydedecek değiliz. Sadece, şahsen önemli gördüklerimizden bazılarını kısa kısa not edeceğiz. Çünkü, Hocaefendi'nin eserlerinde yer verdiği hadislerle ilgili tercihler, örnekler, tahliller çoğunlukla bu sahaya girmektedir.

Hız Peygamber'e ait evsafa sahip olmak: Hocaefendi, Resûlullah'ın irşad ve tebliğinde çok büyük tesir icra ettiğini belirttiği nebevî vasıflardan: Zengin-fakir, asil-âvam ayrımı yapmamış olmasını, fetânet, ismet, emânet, sıdk gibi vasıflarını tahlil ettiği bir pasajda şu fezlekede bulunur: "*Günümüzün güzîde nesilleri de, Efen-dimiz'in bu sıfatlarıyla vasıflanmaları ölçüsünde çevrelerine müessir*

⁴⁹² Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 132-133.

olup çok kolaylıkla insanları aydınlık ufuklara taşıyabileceklerdir.”⁴⁹³ Hocaefendi, bir başka yerde bu vasıfları taşıyan “tebliğ sahibi mümin”i en mükemmel insan yani eslafın ifadesiyle: *İnsân-ı kâmil* olarak tavsif eder.⁴⁹⁴

Fikir çilesi: Hocaefendi, alperenlerin vasıfları arasında olmasını temenni ettiği çile ve hususen fikir çilesi hakkında gelen bir soru üzerine şu açıklamayı yapar:

Evet, davâ-yı nübüvvetin vârisleri için çile, halk içinde Hak'la beraber olma; İslâmî duygu, düşünce ve tavırlarıyla çevresinde ibadet iştियakı uyurma; açıktan açığa dini en iyi şekilde temsil ederek, başkalarında da dinî hisleri harekete geçirme ve herkeste inanma duygularını geliştirme gayretinde bulunmaktır. Böyle bir yol, aynı zamanda sahabi mesleğidir.

Bize göre çile, ömrümüzü başkalarının elem ve lezzetlerine bağlayıp, tamamen onlar için yaşamanın adı ve ulülazmâne diğergâmlığın da başka bir unvanıdır ki, biz ancak bu şekilde Cenâb-ı Hakk'ın rızasına erebileceğimizi düşünürüz. Evet, çile, hakikat erinin, alâkadar olduğu daire içinde nereye ateş düşerse düşsün, yangını kendi sînesinde hissetmesi; maddî-mânevî her mustaribin ıstırabını rûhunda duyması; “İstırabı çekmeyen bilmez” şeklindeki bencilce mülâhazaya karşılık, uzak ve yakın çevrede yaşanan elem ve acıların hepsini kendi yaşıyormuşçasına hissetmesi demektir.⁴⁹⁵

Haktan ayrılmamak: Bu prensip, İslâmî düstur ve değerlerden ayrılmamayı ifade ederse de geniş mânâda, eşyanın tabiatına hâkim olan, yaratılışla ilgili düsturlar ve kanunları da bilip onlara uymak mânâsına gelir. Öyleyse okuma, ilim yoluyla sadece İslâmî hakikatleri değil, insan psikolojisine, içtimaî münasebetlere; eşyanın, tabiatın ve kâinatın işleyişine hâkim fıtrat kanunlarını da öğrenmek ve onlara uymak gerekmektedir. Alperen bu *kevnî hakikatler*'den de ayrılmamalıdır. Batı'nın terakkisini, onların bu kevnî “hak”lara uymasıyla, Müslümanların geriliğini de sadece İslâmî değil, kevnî hakikatleri de ihmal etmeleriyle izah eder ve der ki;

⁴⁹³ Gülen, *Prizma 4*, s. 92.

⁴⁹⁴ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 17-20.

⁴⁹⁵ M. Fethullah Gülen, *Kırık Testi*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 197.

(...) kâfirlerin bugün dünya çapında, o değişik alanlardaki başarılarının altında da onların mü'minlere ait sıfatlarla muttasıf olmaları yatmaktadır. Ve tabii ki bizim mağlubiyetimizin altında da kâfir sıfatları ile kirlenmiş olmamız!⁴⁹⁶

Samimiyet ve hasbîlik: Hak'tan ayrılmamanın bir gereği samimiyet olduğundan, alperen, bütün işlerinde, sözlerinde her zaman samimi ve hasbî olmalıdır. Yani, Allah'ın rızasından başka hiçbir şey düşünmemelidir:

Bilhassa günümüzde, peygamberliğe ait bir vazife olan tebliğ ve irşad vazifesini omuzlayanların bu noktaya çok iyi dikkat etmeleri ve bu mevzuda çok hassas davranmaları gerekmektedir. Çünkü sözün tesiri, belâgat ve fesâhatında değil, samimî olmasında saklıdır. Bu ise hasbîliği gerektirmektedir.

Bu mânâyâ işaret içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de: **اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ** "Sizden ücret istemeyen kimselere tâbi olun, onlar hidayete ermiş kimselerdir."⁴⁹⁷ denilmektedir.⁴⁹⁸

Hocaefendi'nin başlattığı hareketin, zamanımızda ulaştığı başarının temelinde, bu âyetin ruhuna tevfikeyen, hareketin çıkış noktası ve çekirdeği durumunda olan İzmir-Kestane Pazarı hizmetindeki hasbîliğin yattığı söylenebilir. Geceli gündüzlü beş yıllık canhıraş bir çalışma esnasında bir kuruş ücret almamak ve talebe mutfağından tek lokma yememek⁴⁹⁹ hassasiyetini başka şekilde yorumlamak mümkün değildir. Alperenlerin iyi anlaması gereken bir ince nokta.

Samimiyet ve hasbîliğin zaruretinde ısrar eden Hocaefendi, samimiyeti ispatın en kestirme yolu olarak: "söylediği ile amel etmek"i de hatırlatır. Belki de kelimcilerin: "söylediği ile amel etmeyen kimsenin de emr-i bil-maruf yapması caizdir" şeklindeki fetvalarına⁵⁰⁰ muhalefet etmemiş olmak için, kesin bir ifade ile "söylediğini yaşamayan, tebliğde bulunmasın" demese de tebliğden maksûd olan tesirin gerçekleşmesi için tebliğe kendini adanmış

⁴⁹⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 126.

⁴⁹⁷ Yâsîn sûresi, 36/21.

⁴⁹⁸ Gülen, *Sonsuz Nur 1*, s. 106.

⁴⁹⁹ Erdoğan, *Küçük Dünyam*, s. 123.

⁵⁰⁰ Teftazânî, *Şerhu makâsîd 2*, 245-46; bkz.: *Anarşi*, s. 119-123.

olan alperenin söylediklerini mutlaka yaşaması gerektiğini ifade de oldukça çarpıcı bir üslûba yer vererek “söylediğini yaşamamanın bir münafıklık sıfatı olduğu”nu söyler ve açıklamalarına devamlı “yaşanmayan sözlerin, nasihatlerin, mâşerê vicdanda herhangi bir müspet tesir icra etmeyeceği (...) gayr-ı samimi kimselerin hizmetlerinde tesir ve muvaffakiyet görülse bile bunun geçici olacağını” belirtir. Canlı örnek olarak da “son bir-iki asır hem kapitalist hem de komünist cep-hede” yaşanan ve hüsrarla sona eren geçici başarıları hatırlatır.⁵⁰¹

Adanmışlık: Hocaefendi’de, samimiyet bahsini tamamlayan bir bahis *adanmışlıktır*. Esasen adanmışlık alperenin, sıkça zikredilen, lâzım-ı gayr-ı mufârik bir vasfıdır. Bununla nasıl bir edeb ve ruh hâlini kastettiğini şu ibarede görmekteyiz:

Allah’ın samimiyet karşısındaki lütfu başka türlü olur. İnsan her gün kalbini mercekten geçirmeli, sonra işe koyulmalı. Meşru bir meseleyi bile Allah rızası için yapılan işlere karıştırmamalı.

Sen kendini hiç düşünme. Düşünecekse seni başkaları düşün-sün. Meşru dairedeki zevk ve lezzetleri dahi sana arkadaşların zorla kabul ettirsin. Sen ölesiye çalışırken dostların “Yeter, gel artık!” desinler, kolundan tutup seni cebren düğün odasına soksunlar. “Adanmışlık” budur. Adanmışlık, Allah rızası uğrunda yaptığı işler dışında her şeyi kendine haram bilmektir. Bu uğurda tabiatınla savaşacaksın. İşte, Mus’ab’lık burada başlar. Bu noktada İbn Cahş olunur. Kalbini yalnız ona ayıracaksın. “Bu dil beyt-i Hüdü’dür, oraya başkasını oturtmam” diyeceksin.⁵⁰²

Bir diğer açıklamaya göre *adanmışlık*, insanların büyük çoğunluğu, mesela öğle vaktinde akşamki yiyeceğini, küçük bir azınlık hariç geri kalanların da öldükten sonra Firdevs cennetine gideceğini düşünerek hayata bağlanırken, adanmış bunların ikisi de değildir:

Adanmış odur ki; cennete gireceği ümidini sürekli gönlünde, kafasında, vicdanında canlı tutar; ama onun bir tek gayesi

⁵⁰¹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 158-160.

⁵⁰² Gülen, *Kırık Testi*, s. 94.

vardır bu dünyada: İslâm'ın ismetini sıyanet etmek. Zira yer-yüzünde bugün Müslümanlık adına yapılacak tek iş budur. Bu da yaşama zevkini yaşatma zevki adına terk eden diğer-gam kişilerle olur.⁵⁰³

Hocaefendi, adanmışlardaki güç kaynağının işte bu “*maddî-mânevî herhangi bir beklentilerinin olmamasında*” yattığını belirtir.⁵⁰⁴

ZEYL

Alperen'in hayat telakkisi ve bu meyanda adanmışlık anlayışını açıklayan Hocaefendi'nin müstakil kısa bir tahlilini aynen kaydediyoruz:

Başkaları İçin Yaşama Ufku

Takvâ'nın değişik mertebeleri olduğu gibi zühd, ihlas ve velâyetin de bazı seviyeleri vardır. Bunların ilk basamağına ulaşmak avam için bir kurtuluş vesilesi olsa da dava-yı nübüvvetin temsilcileri için azamî mertebelere yürümek bir hedeftir. Şahsî kurtuluşunu düşünen bir insan için, Allah'ın helâlinden ihsan ettiği nimetlere karşı şükürle mukabelede bulunma ve mala-mülke terettüp eden bütün hakları yerine getirme şeklindeki bir çeşit zühd yeterli olsa da sahabe mesleğini tercih edenler için zühd dünya lezzetlerine karşı alâkasız kalıp, ömür boyu âdeta bir perhiz hayatı yaşamak ve ebedî olan ukbâ saadeti için, muvakkat dünya rahatını terk etmektir. Bize hedef olarak gösterilen azamî zühde gelince; o, sıkıntı anlarında dahi dinin hudutlarını koruyup kollama, zenginlik ve genişlik zamanlarında da başkaları için yaşama; dünya adına elde edilen şeylerden sevinç duymama, kaybedilen şeylerden ötürü de mahzun olmama; medhedilince sevinmeme, zemmedilince de yerinmeme ve Hakk'a kulluğu her şeye tercih etme demektir.

İhlasın da asgarî ve azamî dereceleri vardır. Her işi Allah rızası için yapmak; riyâdan uzak olmak ve kalbi bulandıracak

⁵⁰³ Gülen, *Gurbet Ufukları*, s. 59.

⁵⁰⁴ M.Fethullah Gülen, *Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 35.

şeylere karşı kapalı kalmak; ibadet ü tâatta, halkın görüp duymasından kaçınmak ve hatta halk mülâhazasını da bütün bütün unutmak ihlasın farklı derinliklerindedir. Azamî ve tam ihlas ise bütünüyle Allah'ın rızasına bağlanıp sevap ve mükâfat mülâhazasını bile akıldan çıkararak, riya ve süm'a gibi gizli şirk çukurlarına asla düşmemektir.

Sahabe mesleğinde, velilik de sahabe veliliği türünden olmalıdır. Velâyet-i kübrâ da denen böyle bir azamî velâyette çok harikulâde haller olmayabilir. Nitekim, sahabe efendilerimize ait bildiğimiz harikulâde haller çok azdır ama onların imanları pek kavidir. Azamî velâyetin temsilcileri, Kur'ân'ın rehberliği altında yürür, ilim yörüngeli hareket eder ve mârifet kanatlarıyla vuslat ararlar. Onlar, zevk, vecd ve keşiflere başkaları kadar değer vermezler; his, arzu ve beklentilerini asla öne çıkarmazlar. Onların davranışlarında Allah'a iman nümayandır ve ihlas şuuruna hakimdir. Bütün tavır, hal ve hareketlerinde Allah'a olan inanç ve itimatlarını okumak mümkündür.

İşte, avam için asgarî takvâ, asgarî zühd, asgarî ihlas ve asgarî velâyet birer kurtuluş vesilesi olsa da i'lâ-yı kelimetullah vazifesini omuzlananların bütün bunların azamî derecelerini hedeflemeleri gerekir. Bununla beraber, onlar, olmalıydılar ama görünmemelidirler. Büyük velilerin arasına girmeye liyakat kazansalar bile insanlardan bir insan olarak, düz bir kul gibi davranmalı; asla farklılık ve fâikiyet mülâhazalarına girmemelidirler.⁵⁰⁵

Hicret: Hocaefendi, Resûlullah devrinde sıradan bir göç ve geçici bir yolculuk olmayıp, “sevdiğini arkada bırakma ve sürekli bir gurbete adım atma” olarak tarif ettiği Hicreti, alperenlik için öncelikli bir vasıf olarak sunar. Muhataplarını bunun öneminde ikna için “vazife sorumluluğunu babalık şefkatinin önüne geçirerek yola koyulan” Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'ın hicretini örnek verir: “Göz nuru Aişe annemiz yoktu yanında; kızı Esmâ yoktu, oğlu Abdullah yoktu. O merhamet âbidesi ve şefkat timsali Ebû Bekir efendimiz, babasını, eşini ve çocuklarını Allah'a emanet ederek ... yola koyulmuştu” der.⁵⁰⁶ Ve bu öz yurdunu terk, bir daha geri dönmemesine bir terktir. Zira Resûlullah'ın talim ettiği şekilde, Medine'ye

⁵⁰⁵ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 239-240.

⁵⁰⁶ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 149-151.

hicret eden Mekke'li Muhâcirler "izinsiz" Mekke'ye geri döneme- mişler ve böylesi bir dönüş "irtidad" telakki edilmiş, ve dinden dönme mânâsında algılanarak Mekke'ye dönmekten kaçınılmış- tır. Çünkü, hicretten sonra geri dönüş *Allah'ın laneti taleb edilen* büyük günahlar arasında zikredilmiştir.⁵⁰⁷

Alperen'in kulluk cephesi: Alperen, İslâm'ı bilip, onun di- ğer insanlara da ulaştırılıp anlatılması yoluna baş koymuş, ken- dini buna adanmış ve bu sebeple de "kudsîler" sınıfına girmiş kim- se olduğuna göre İslâm'ın, "yaratılışın gayesi" olarak gösterdiği ubudiyet ve kulluğa onun herkesten çok sahip çıkması gerekir. Bunun aksi anlaşılmaz bir tezattır:

Bildiğiyle amel etme, bildiği şeylere saygının ifadesidir. Rabbini bilen bir insanın, O'na kulluk yapmaması sadece bir saygısızlık değil; aynı zamanda bir vurdumduymazlık, bir körlük ve sağırlıktır. Hele hele imana hizmet vazifesini yüklenen kimselerin kulluklarında gösterdikleri aksaklıklar, İslâm'a dış cephenin vereceği zarardan daha korkunçtur.⁵⁰⁸

Gerçek ve kâmil bir kulluk şüphesiz, en azından bütün farzla- rı yerine getirmeyi gerektirir. Hocaefendi, bu meselede bilhassa namaz üzerinde ısrar eder. İbadet hayatına geniş yer ayırdığı bir bölümde,⁵⁰⁹ namazla ilgili bahse "*Kalıplar mânâları taşıyıcı olmalı*" başlığıyla girer ve öncelikle şu uyarıyı yapar:

İnsanın, Rabb'yle münasebetinde asıl olan mânâdır, özdür, ruhtur. Fakat onları taşıyan da lâfızlardır, şekillerdir, kalıp- lardır. Bundan dolayı, mutlaka o lâfızlara, kalıplara da dik- kat edilmelidir. Esas alınan mânâyı, mazmunu o kalıpların taşıması lâzım. Dolayısıyla, kalıp ve şekillerin hiçbir mânâsı yok denilemez. Zâhirî ahkâm onlara bina edilir. Ne var ki, namaz vardır namazdan içeri, oruç vardır oruçtan içeri.⁵¹⁰

Bu uyarıdan sonra, namazın tadil-i erkan üzere huşûu ve hudû ile kılınmasının önemini ve zaruretini âyetler ve hadislerle açıkla- dıktan sonra şunları söyler:

⁵⁰⁷ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1, 409.

⁵⁰⁸ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 119.

⁵⁰⁹ Gülen, *Kırık Testi*, s. 27-71.

⁵¹⁰ Gülen, *Kırık Testi*, s. 38.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu mübarek sözleriyle bizi bir insanî davranış mecmuasına çağırıyor. Evet, huşû ve hudû ancak o kalıplarla ifade edilir. “Ben huşû ve hudû içindeyim” dediğin zaman hayvanî kalıpları aşman gerekir. Allah'ın huşû ve hudû atıyyesini, ancak o atıyyeyi taşıyabilecek matiyyesi götürebilir.⁵¹¹

Takva, zühd, ihlas ve velayet: Hocaefendi, biri olmadan diğerleri olamayacak bu dört temel düsturun hayata geçirilmesini “adanmışlık” ve “alperenlik”in şartı olarak ifade eder. İslâm kültüründe çok sık geçen bu tabirlerin tahlîl ve tarîflerini yapar. Bunlardan her birinde mevcut olan mertebeleri belirttikten sonra alperenlere alt mertebeleri değil üst mertebeleri hedef olarak gösterir: “*Âzami takva, âzami zühd, âzami ihlas ve âzami velayet ufku*” der.⁵¹² Bir başka tahlilinde bunu gerçekleştirmenin yolunun “*gözlerin içine Allah'tan başka hayalin girmemesinden; dilin O'ndan başkasını konuşmamasından; kulağın O'ndan başkasını dinlememesinden geçtiğini*” belirtir.⁵¹³ Hocaefendi, ihlası, bir başka açıdan, ele alarak, dinî emirlerin, dünyevî ve hattâ uhrevî yönünü hiç düşünmeden emri yerine getirmek için yapmak olarak açıklar:

Mesela, O misvak kullanmayı tavsiye buyurmuşsa, bana düşen, onun faydasına ve sıhhat açısından yararlarına bile bakmadan, sırf O kullandı ve tavsiye buyurdu diye misvak kullanmaktır.⁵¹⁴

Burada bu meselelerin tahliline girmeden, Hocaefendi'nin, bu hizmet erlerinden birinin zühdü, ihlası terk ederek, hizmeti, dünyevî menfaatlere alet etmesi durumundaki tepkisini belirtmek isteriz:

Hak ve hakikatleri neşrederken elde ettiği şöhreti dünya adına kullanması, altın ve elmasları, cam parçalarıyla değiştirmesi gibi bir ahmaklık olur.⁵¹⁵

⁵¹¹ Gülen, *Kırk Testi*, s. 40.

⁵¹² Gülen, *Ümit Burcu*, s. 238.

⁵¹³ Gülen, *Prizma 4*, s. 267.

⁵¹⁴ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 74.

⁵¹⁵ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 136.

Hocaefendi, böylelerini daha bir aşılamak üzere, zayıflığına da dikkat çektiği bir hadiste gelen bir kıssayı özetler:

Hz. Musa (aleyhisselâm) devrinde böyle davranan birisinin, domuz şeklinde meshe uğradığı haber veriliyor. O, her mecliste Hz. Musa'dan ve onun büyüklüğünden bahsediyor olmasına rağmen, bütün bunları kendi çıkarlarına alet ettiği için Allah da onu mahlukatın en habisine tahvil etti.⁵¹⁶

Bu kıssadan anlamayanlar hakkında, “İnsanların kapalı mayalarını ortaya “kemik” çıkartır, köpekler gibi”⁵¹⁷ diyen Hocaefendi'nin daha mânidar bir diğer uyarısını hatırlatmanın yeridir: “Hizmette dünyalık peşinde koşmak, bu güzide topluluğun içine sızma alametidir.” Kendi ifadeleriyle:

(...) Bizler, asırlardan beri devam edegelen sarsıntı ve çöküntülerimize, dışta sebepler arama yerine, insanımıza iç mura-kabe, kendi içinde derinleşme ve kendi kendini keşfetmeyi tavsiye ediyoruz. Ve yine onun içindir ki; makam ve mansıba dilbeste olmayı, öldürücü zehir sayıyor ve hayalî zaferlerin ganimetini paylaşma uğrunda verilen kavgalara, cinnet nazarıyla bakıyoruz. Ve yine onun içindir ki, bu yüce davaya gönül vermişler arasında, şahsî çıkar arayanları ve şahsî refah peşinde koşanları, bu güzide topluluk içine sızmış zararlılar addediyor, onlardan ve düşüncelerinden uzak kalmaya çalışıyoruz.

Ne mutlu, geleceğin dünyasını kuracak hasbîlere! Ne mutlu, kudsîler pazarında insanlık uğruna ateşlere atılanlara ve çarımha gerilenlere! Bin muştı olsun, şahsî haz ve zevklerini, içinde yaşadıkları topluma feda edenlere!⁵¹⁸

Ve Hocaefendi'nin bu meseledeki hassasiyetini belirtmek üzere, kendi yakınlarımızı değil, Allah'a yakınları destekleme gereğini belirtirken düştüğü bir notu hatırlatmanın yeridir:

Eğer fakire bırakılan hediyeleri yakınlarıma verseydim, onunla süpermarket açarlardı.⁵¹⁹

⁵¹⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 136-137.

⁵¹⁷ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 263.

⁵¹⁸ Gülen, *Çağ ve Nesil*, s. 80-81.

⁵¹⁹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 4*, s. 100.

Tevazu: Alperen, halkla bütünleşme ve tevazuyu ashaptan Selman derecesine çıkarmalıdır. O, Medain'de valiliği sıralarında yabancılar tarafından hamal olarak kiralanan kadar mütevêzâ bir kıyafet taşıyordu. Tanıyanlarının “Emir! Emir!” diye hürmet tavrı izhâr etmeleri üzerine yabancı, vaziyeti çakacaktır.⁵²⁰

Alperen'in dünyadan nasibi: Çile, ızdırap ve sabır. Hocaefendi'ye göre, tebliğ adamı alperenin dünyadan tek bekleyeceği şey, tebliğ ve irşad vazifesinin ilâhî takdîri olan çile ve ızdıraptır, başka değil:

O, çok iyi bilmeli ve inanmalıdır ki, daha önceki insanların davet esnasında başlarına gelen belâ ve musibetler, kendi başına da gelmedikçe muvaffak olamayacaktır. Yani, o hep zorluğa talip olmalı, şayet bir kolaylıkla karşılaşırsa, o zaman da şükredip daha bir süratle yoluna devam etmelidir.⁵²¹

Ve alperenin çile ve ıstırap yükünün matiyyesi (bineği) de “ağ-rıları dindiren bir ot gibi hem can yakan hem tedavi eden “sabır” olmaktadır.”⁵²²

Tenkit, tahkir.. gibi menfi tavırlar karşısındaki tepkisi de; tesbîh, tahmîd, secde olacaktır.⁵²³ Hemen kaydetmek isteriz: Burada tavsiye edilen çile, ızdırap, sabır üçlüsü Efendimiz başta olmak üzere, tarih boyu Hakk'a hizmet için yola çıkan bütün alperenlerin ortak azığıdır. Mekke döneminde, müşriklerden mâruz kaldıkları maddî-mânevi her çeşidiyle, en ağır derecesiyle işkence ve hakaretlere dayanamayıp Aleyhissalâtu vesselâm'a şikayetle bir çıkış yolu sormak üzere müracaat eden ashaba şöyle diyecektir: “Sizden öncekiler arasında öyleleri vardı ki, et, kemik ve kasları örten, bütün derileri alıp götüren demir taraklarla taranmaya razı olurlardı... Yine öyleleri vardı ki başlarının ortasından testere ile ikiye bölünmeye razı olurlardı da, yine dinlerinden vazgeçmezlerdi.”⁵²⁴

⁵²⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 106.

⁵²¹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 164. Bkz.: *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, 340.

⁵²² Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 219.

⁵²³ Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 194-195.

⁵²⁴ Buhârî, *menakibu'l-ensar* 63: Ebû Dâvûd, *cihad* 106.

Alperen “murâbıt”tır. Bilindiği üzere, İslâm’ın fetihler döneminde, düşmanla temas noktası olan hudut bölgelerinde nöbet bekleyen askerlere murâbıt denir. En tehlikeli durumda, ümmetin emniyeti ve sulhu için hizmet verdiklerinden dolayı onların hizmetlerinin uhrevî sevabı çok üstündür. Aleyhissalâtu vesselâm onları şöyle tebciil buyurmuştur: “Ölümlle birlikte, murâbıtınki harîç, herkesin amel defteri kapanır, mühürlenir. Onun ameli kıyamete kadar artmaya devam eder.”⁵²⁵

Hocaefendi’ye göre bu hadiste zikri geçen murâbıttan maksat, kendisini hak yoluna adanmış, davasından başka hiçbir şey düşünmeyen insandır yani Hocaefendi’nin idealize ettiği alperendir.⁵²⁶

Alperenin mağaradan da nasibi olabilir. Hocaefendi, alperenlerin sıkıntılı dönemleri nasıl göğüsleyecekleri hususunda bir fikir vermek üzere:

İlâhî dinlerin hemen hepsinin, yayılma sürecinde bir mağara dönemi vardır. Mağara dönemi derken, o dinlere sahip çıkan insanların çevrelerinden görmüş oldukları tazyik karşısında ya da başka sebeplerle içtimâî hayattan tecerrüt ederek, mağaraya sığınmalarını ve belli bir müddet ömürlerini halvethanelerde geçirmelerini kastediyorum. Yalnız bu umumi tarihî tekrürden Sahabe-i kirâmı müstesna tutmak icap edecek.

Mağara, insanın İlâhî ihسانlarla dolması, gelecekte yapacağı ilâhî rıza boyutlu güzel hizmetler için hazırlanmaktan ibaretse, bu yönüyle o, şarj olma ve metafizik gerilim adına aktif bir bekleyiş, anahtar bir kavramdır.⁵²⁷

Bu ifadeler, Kur’ân’da kıssaları geçen Ashâb-ı Kehf’e de bir telmih kabul edilebilir. Çünkü, o kıssada, siyasi ve içtimâî çevrenin şirk ve küfründen kaçan iman ehli bir grup gençten takdirkârâne bahsedilir.⁵²⁸ Ancak, Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm’ın, daha ziyade, –fitne döneminde yaşayacak olan Müslümanlara,

⁵²⁵ Ebû Dâvud, *cihâd* 16; Tirmizi, *fedâilü’l-cihâd* 2.

⁵²⁶ Bkz.: Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 76.

⁵²⁷ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 4, s. 33.

⁵²⁸ Kehf sûresi, 18/9-22.

cemiyetteki kargaşaya bulaşmamaları için, yaptığı tavsiyeyi hatırlatıyor diye düşünerek bir hadis kaydediyoruz: “Önünüzde karanlık gece parçaları gibi fitneler var. O fitneler geldiği zaman kişi, mümin olarak sabaha erer de akşam oluncaya kadar kâfir olur. Orada oturan, ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen de koşandan hayırlıdır.” Dinleyenler: “Bize ne emredersiniz?” dediler. Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâm): “Evinizin demirbaşları olun” cevâbını verdi.⁵²⁹ Aleyhissalâtu vesselâm'ın tavsiyeleri arasında dağlara çekilmek de var: “Müslüman kimseye, en hayırlı malın davar olacağı zaman yakındır. Fitnelerden kaçarak, dinini kurtarmak için dağların yağmur düşen, otlak yerlerini tâkip etmek üzere peşine takıldığı davar onun en hayırlı malıdır.”⁵³⁰

Sınırsız doluluk: Temsil, elbette İslâm'ın sadece ibadet, ahlâk yönünü hayata geçirmekten ibaret değildir. Zirvede bir kulluğun yanında temizlik, dakiklik, uyanıklık, feraset, hasbîlik, faydalı meşguliyetlerle doluluk gibi daha nice İslâmî erdemleri hayata geçirmeyi gerektirir. Bu sebeple Hocaefendi alperenlere: “Bir âhında binlerce feryat mevcelenen.. gecelerinde teheccüt ve dillerinde daima evrâd ü ezkâr bulunan.. vakit israfını asgarî seviyeye indirebilen.. ve her anını faydalı işlerde değerlendiren dopdolu insanlar”⁵³¹ olmayı hedef tayin eder ki, bu, Müslümanın dinlenme anını bile yorgunluk getiren bir meşguliyetle geçirmesini irşat buyuran ilâhi irşadın bir tebyînidir:

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ

“Bir işten boşalınca tekrar yorul.”^{532/533}

Kalp-kafa bütünlüğü: İslâm'ın en önemli vasıflarından biri dünya-ahiret, madde-mânâ ve nihayetinde kalp-kafa bütünlüğüdür. Zahiren zıt olan bu realitelerden birini esas alıp, diğerini

⁵²⁹ Ebû Dâvud, *fiten* 2, 4262. h.

⁵³⁰ Buhârî, *fiten* 15.

⁵³¹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 120.

⁵³² İnşirah sûresi, 94/7.

⁵³³ *İslâm'da Zaman Tanzimi* nam kitabımızda açıklandığı üzere dinimiz meşguliyet değiştirerek dinlenme esasını getirmiştir.

reddetmek yoktur. Hocaefendi yeni nesillerin kalp-kafa bütünlüğü içinde yetiştirilmesinde ısrar eder:

Ülke saadetinin sağlam ve ümit verici olması, bugünkü nesillerin ciddiyetle ele alınmasına ve geleceğe göre kalb-kafa bütünlüğü içinde yetiştirilmesine bağlıdır. Günümüzün talisiz gençleri, aile ihmalkârlığının bağrında hayata gözlerini açtı ve kendini insafsız bir çevrenin, merhametsiz hâdiselerin, öldürücü fikir akımlarının ve felç edici neşriyatın kucağında buldu. Yarınları omuzlarında bayraklaştıracak olan bugünün dinamik gençlerini, hâlihazırdaki durumun boğucu tesirinden kurtararak onlara kendi iradeleri ile var olma ve yaşama yolunu göstermek, zamanımızın idareci ve zimamdarlarına düşen Rabbânî bir vazifedir.⁵³⁴

Hocaefendi'nin Üstad-ı merhûmu da 20. asrın başlarında Osmanlı tebâsına aynı dersi verecektir:

"Vicdanın ziyası, ulûm-u dîniyedir. Aklın nuru, fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecellî eder. O iki cenan ile talebenin himmeti pervaz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder."⁵³⁵

Bu düstur, âyet-i kerimede gelen: "*Şurası muhakkak ki, kulları içinde Allah'tan en çok korkanlar âlimlerdir*"⁵³⁶ diye ifade edilmiştir. Evet İslâm'a göre gerçek âlim Allah'ın bilen kimsedir, onun ilmi ümmete ve insanlığa katıksız hizmet ve huzur getirecektir.

Sorumluluk duygusu: Alperen'in öncelikli erdemlerinden biri de sorumluluk duygusudur. Bu, Resûlullah'ın ilk alenî tebliğde ele aldığı temel düsturdur. Adanmış, daima üzerindeki sorumluluğu yerine getirememeye endişesiyle kıvrınmalı, kendini devamlı murakabe etmelidir. Hocaefendi'nin Hz. Ebû Bekir ve Ömer gibi büyükleri ismen zikrederek (Hz. Aişe, Hz. Ebû Zer, Hz. Ebû Ubeyde, Hz. Muâviye gibi isimlerini zikretmeden atıfta bulunduğu nicelerinden) kaydettiği bir temenni, bu sorumluluk duygusunun sonucu olmalıdır:

⁵³⁴ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 257.

⁵³⁵ Bediüzzaman, *Münazarat*, s.1956.

⁵³⁶ Fâtır sûresi, 35/28.

Aslında Hz. Ebû Bekir'in, ağacın başında gördüğü bir kuş karşısında, onun gagaladığı meyve olmayı,⁵³⁷ Hz. Ömer'in eline aldığı bir çöpe bakarak öyle bir çöp olmayı⁵³⁸ ve başka birinin kesilip biçilen bir ağaç olmayı⁵³⁹ temennileri de işte hep insanı böyle bir lahzaya sıkıştıran tahammülfersâ mülâhazalardandır.⁵⁴⁰

Çalışmak: Üzerine bir ihsan-ı ilâhî olarak konulduğuna inandığı tevîdî, insanlığa duyurma hizmeti aynı zamanda ciddi bir emanet ve sorumluluktur. Hocaefendi'ye göre, alperenler bu sorumluluğu hakkıyla yerine getirebilmek ve *hususen "parya" haline getirildiğimiz şu ülkede, dinimizi ve ülkemizi yüceltme ve yükselme adına çalışmalı, çalışmalı yine çalışmalıdır*,"⁵⁴¹ onun çalışması sürekli ve devamlı olmalıdır.⁵⁴² Üstelik alperen "*Bin kere vaad edeceğine, bir kere vaadini yerine getirmenin daha iyi olduğunu bilen kişidir.*"⁵⁴³

Ümit-yeis dengesi: Çalışma bir vazife; ama Allah'ın rızası için çalışma. Bu, ibadetlerle, ilim tahsiliyle, tebliğle vs. yollarla olur. Hangileriyle olursa olsun karşılaşılabilecek bir riske karşı uyanık olmak gerekir: *Dengeyi koruyamama*. Evet, İslâm'ın önemli düsturlarından biri, mü'minin ümit-yeis dengesini korumasıdır. Yani mü'min, dünyevî veya uhrevî maksatlar için çalışacak, neticeye ulaşmada dengeyi unutmayacak. Başarıyı umacak ama başarısızlığı da ihtimalden uzak tutmayacak. Bir başka ifade ile; Allah'ın azabından, cezasından korktuğu nispette, rahmet ve mükafatını da ümit edecek. Bunlardan birini esas alıp, diğerini uzak görse, bu tavır, bu düşünce yanlıştır. Bu noktada tekrarın yeridir: Mü'mine, Allah'ın emirlerini O'nun meşru kıldığı çerçevede yerine getirmek üzere elinden geldiğince ihlasla çalışmak düşer. Hocaefendi, "kemal aranmalı ama ye'se düşmemeli" diyor. Yani kişi kendini daima eksik görmeli, acaba Allah'ın rızasını kazanamadım mı?

⁵³⁷ Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 1/485.

⁵³⁸ Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 1/486.

⁵³⁹ Tirmizî, *zühhd* 9; İbn Mâce, *zühhd* 19; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5/173.

⁵⁴⁰ Gülen, *Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar*, s. 267.

⁵⁴¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 146.

⁵⁴² Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 345.

⁵⁴³ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 130.

endişesini devamlı yaşmalıdır. Bu, insanı daima daha mükemleme, daha iyi olmaya sevk eder. Ama bu, yapıcı endişeyi ileri götürüp, ümitsizliğe, “ben adam olmam”, “ahiretimi kurtaramam”, “bu işi beceremem” gibi hükümlere demir atarsa, bu doğru değildir. *Örnek Müslüman alperen* bu dengeyi korumalıdır. Hatâ günah, başarısızlık beşerî hallerdir. Bu durumlarda ye’se düşmek, tekrar kalkıp yola devam etme imkanları aramaya mânidir. Hocaefendi’nin tavsiyesi:

Biz, mükemmeliyete tâlib olsak da muktezâ-yı beşeriyet bazı zâaflarımız nüksettiği yerde, mânen hastalanabilir, sürçüp düşebiliriz. Önemli olan düşüp kalmamak, düşüp kalkmaktır. Düşer düşmez hemen kalkıp Seyyidina Hazreti Âdem gibi: “Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ: Rabbimiz kendimize zulmettik”⁵⁴⁴ deyip, nefsin zulmünden Cenab-ı Hakk’a sığınmaktır.⁵⁴⁵

Ve bahis şöyle tamamlanır:

Hasılı, kemâle ve tamamıyete tâlib olma kadar ye’se düşme de çok önemlidir. “Tam olamadım” deyip sa’ye sarılma bir fazilet olsa da “olamadım” duygusundan dolayı “olma” düşüncesinden bütün bütün vazgeçme de bir aldanmışlıktır.⁵⁴⁶

Evet, Resûlullah’ın getirdiği sünnette, ahireti tek kişi kazancak dense ben olabilirim ümidi ve tek kişi kaybedecek olsa ben miyim, endişesi esastır; bunlardan birine demir atmak ucub veya yeisdir, her ikisi de kebâirdendir yani büyük günahlardandır.⁵⁴⁷ Âyet-i kerime hiçbir kayda yer vermeksizin mü’minlerin bütün günahlarının affını vadettiği gibi⁵⁴⁸ Aleyhisalatu vesselam da 99 kişiyi öldürdükten sonra pişman olup affedilme yollarını arayan bir kâtilin Allah tarafından affedilme kıssasını çok ibretli bir üslûpla anlatır.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ A’raf sûresi, 7/23.

⁵⁴⁵ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 20-21.

⁵⁴⁶ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 26.

⁵⁴⁷ Abdurrezzak, *el-Musannef* 10/459-60; Zehebî, *Kebâir*, s. 83-86.

⁵⁴⁸ Hicr sûresi, 15/49-50.

⁵⁴⁹ Müslim, *tevbe*, 46; İbn Mâce, *diyât*, 2, (2622.h).

Yani işlerimizi âzami bir zaman şuuruyla yapmak, günlük hayatımızdan başlayarak ömrümüzü âzami verimlilikte kullanmak için plânlar, programlar yapmak ve bunlara hassasiyetle uymak mânâsında dakiklik, alperenin temel vasıflarından biri olmalıdır. Gerilikle-ilerilik, Doğu ile Batı arasındaki farkı, zaman telakkisine bağlayan ve: “Avrupalı, varlığının gereği olan hareketlerini tanzim etmek, işlerini ve hattâ en faydasız olan eğlenme anlarını bile proglamlamak için zamana muhtaçtır” dedikten sonra: “Asyalı da zamana muhtaçtır, ama bir iş gerçekleştirmek için değil, hiçbir şey yapmamak için, sadece nefes alıp verme hazzını tatmak için zamana muhtaçtır” diyen Avrupalı⁵⁵⁰ ile iyice haşır neşir olduğumuz bir dünyada, verilen bir randevuya geç kalmayı bile Hocaefendi, “yalancılık” addetmek derecesinde kınar ve alperenlere dakik olmayı tavsiye eder.⁵⁵¹

Başta alperenler olmak üzere inananları yeisten kurtarmak için, Hocaefendi, “Efendimizin dilinden günümüze bakan haberler” başlığını taşıyan bir yazısında, Resûlullah’ın, İslâm ümmetine kıyamete yakın, tıpkı bidayetteki gibi umumî bir başarı ve hâkimiyeti haber verdiğini, hadis ve âyetten deliller kaydederek belirtir. Bunu gerçekleştirecek neslin birçok yönden Ashâb-ı kirâm’a benzeyeceğini de vurguladıktan sonra, bu mübarek nesle şu mesajı verir:

Eğer bütün bu yıkılışlardan sonra, yeniden ümmet-i Muhammed’in kaldırılması düşünülüyorsa sahabe-i kiram gibi gerektiğinde yurt ve yuva terk edilmeli, en azından mü’min yurt, yuva ve evlâd u iyâl kaydından kurtulmalıdır. Izdıraba, çileye talip olanlara, irşad için mehâliki iktiham edenlere binler selâm..!⁵⁵²

Sohbet: Alperen, daha önce belirtildiği gibi, zihnen mağara-ya bile hazır olsa da normal şartlarda köşeye çekilmiş münzevî tip değildir. Hocaefendi’nin tahlilinde, Hz. Musa ve Hz. İsa’nın etrafındakiler çırak olarak isimlendirilirken, Efendimizin etrafındakilere Kur’ân, “sohbet”ten gelen bir kelime kullanarak “ashap”

⁵⁵⁰ Bkz.: *İslâm’da Zaman Tanzimi* adlı telifimiz, s. 20.

⁵⁵¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 291-292.

⁵⁵² M. Fethullah Gülen, *Kendi İklimimiz*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 89.

demiş. Öyleyse kudsiler'in hayatında en önemli husus sohbet olmalıdır: "*Kudsîlerin hayatında en önemli hususa gelince, o da bir yerde oturarak, kalkarak, düşünerek, konuşarak, mev'ize ve sohbetlerde bulunarak bu arkadaşlığı derinleştirmektir.*" Ancak, Kudsilerin sohbeti, yüce bir gaye ve ideal etrafında örgülenmelidir."⁵⁵³

Devrini bilmek: Sohbet, bir bakıma, cemiyete kavuşmayı, olup bitenlerden haber almayı ifade eder ki, Hocaefendi' ilave eder:

Evet, devrini bilmeyen insan yeraltında yaşayanlardan fark-sızdır. Hâlbuki tebliğ adamı fezalarda seyahat etme zorundadır. O, kafasıyla yıldızlar arasında dolaşırken, kalb ve letâifiyle cennetlerin temâşâsında olmalıdır. Aklı, onu elinden tutup Pastör'le beraber laboratuvarlara götürmeli, Einstein'le varlığın derinliklerinde dolaştırmalı ve tabîi ruhıyla da o hep, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında el-pençe divan durmalı ve günde birkaç defa O'nun insibağından geçmelidir. Bana göre işte hakikî mürşit de budur.⁵⁵⁴

Sır tutmak: Hocaefendi, alperenlere sır tutmayı tavsiye eder:

Bir devlet, devlet sırlarını düşmanlarına kaptırmış; bir ordu, hareket stratejisini hasım güçlere belli etmiş; bir iş ve aksiyon adamı, rakipleri tarafından keşfedilmiş ise o devletin derlenip toparlanmasına, o ordunun zafer elde etmesine ve o aksiyon adamının muvaffak olmasına imkân yoktur.⁵⁵⁵

Mütevazi ve iyiliksever olmak: Alperen, başarılar elde edince topladığı takdirler sebebiyle nefse prim vermemeli, yani mazhar olunan güzellikleri, hayırları kendinden bilip fahre, gurura düşmemelidir.⁵⁵⁶ Alperen yıkıcı olmamalı, yapıcı olmalı,⁵⁵⁷ reaksiyoner çıkışlara yer vermemelidir.⁵⁵⁸ Hasbiler, her devirde kin beslememiş, sevgiyle, afla hareket etmişlerdir.⁵⁵⁹ Herkese iyi muamele

⁵⁵³ Gülen, *Prizma 1*, s. 201.

⁵⁵⁴ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 123.

⁵⁵⁵ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 127.

⁵⁵⁶ Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 187-188.

⁵⁵⁷ Gülen, *Prizma 1*, s. 83-86.

⁵⁵⁸ Gülen, *Prizma 1*, s.87-90.

⁵⁵⁹ Gülen, *Kur'an'dan İdrake Yanşıyanlar*, s. 353-356.

esastır. “Kötülüğe kilitlenmiş şerir kimselere insanca davranarak şerleri önlenebilir. “İnsan, iyiliğin kölesidir”⁵⁶⁰ sözü hatırlanmalı...⁵⁶¹ Çünkü âyet-i kerimede, meâlen: “İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önl. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur”⁵⁶² buyrulmuştur.

Alperenlere önemli bir ölçü: Herkesi kabullenme

Hocaefendi, Muhyiddin-i Arabî'nin gerek Firavun'la ve gerek Resûlullah'la ilgili bazı yorumlarına temas eder. Onların istiğrak insanı olduklarını, başkaları tarafından yorumlanması gereken gaybî müşâhedelerinin aynen kabulünün, dinî bakımdan hatalı olacağını belirttikten sonra der ki:

Ledünniyata ait mevzular ciddî bir tecrübe sahasıdır. Bizim mesleğimiz herkesi kabullenme mesleğidir. Onun için Muhyiddin Arabî ve İmam Rabbânî gibi büyük zatları tenkit etmek ve onların kritiğini yapmak bize düşmez.⁵⁶³

“Herkesi kabul” düsturundan hareketle polemik yapanların haksızlığını belirtmek üzere Kur’ân’ın “*Leküm dîniküm veliye-dîn*” yani: “*Sizin dininiz size benim dinim banadır*”⁵⁶⁴ âyetini hatırlatmak isteriz. Resûlullah, ve ondan sonra gelen İslâm halifeleri, hiçbir zaman, hiçbir memlekette, İslâm adına, başka din mensuplarını –Batılıların işgal ettiği memleketlerde uyguladıkları gibi– dinlerini, dillerini, mahallî örf ve âdetlerini terke zorlamamıştır.⁵⁶⁵

İnsana saygı

Hocaefendi, alperenlere hurpani bir kıyafet tavsiye etmez ise de kılık-kıyafeti düşük olanlara insanca muamele etme dersi

⁵⁶⁰ Bu söz, bazı kaynaklarda hadis olarak rivayet edilir.

⁵⁶¹ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 211.

⁵⁶² Fussilet sûresi, 41/34.

⁵⁶³ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 322.

⁵⁶⁴ Kâfirûn sûresi, 109/6.

⁵⁶⁵ Bu hususta örnek uygulamalar için *Peygamberimizin Ehl-i Kitap İle Diyalogu* adlı kitabımız görülebilir (s. 141-142, 56-60, 174-175).

vermek üzere, esas itibariyle rüyanın konu edildiği bir bahiste şu hadisi nakleder:

Allah Resûlü, “Nice saçı başı dağınık, elbisesi eski, kendisine ehemmiyet verilmeyen ve kapı kapı kovulan insanlar vardır ki, bir meselede Allah’a kasem etseler, Allah onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz. Berâ b. Malik de bunlardandır.” buyurmuştur.⁵⁶⁶

Alperen’in hizmet ufku

Hocaefendiye göre hizmetin ufku geniştir, hem de hiçbir zaman ulaşamayacak kadar.. Sözelimi, kendini tanıma, “kendi kadr u kıymetini bilme”, buna göre içini, tavırlarını düzeltip örnek haline gelmek öncelikli –ve diğer bir kısım ufuklara temel olacak önemli– bir hedeftir. Önceliklidir, çünkü dünyayı düzeltmek de bundan yani kendini düzeltmekten geçer.⁵⁶⁷ *Alperen’in ufku* bahsinde, Batı, rönesansı ve sanayi inkılabını yaparken Osmanlı’nın niye yerinde saymayı yürüyüş zannettiğinin tahlili,⁵⁶⁸ hürriyetine kavuşan Orta Asya’ya ilgi ve onları ayakta tutacak kadro yetiştirme meselesi⁵⁶⁹ gibi bir kısım başka meseleleri de hatırlatmamız gerekir, bunlar da Gülenî ufukta önemli bir yer tutar.

“Dilerim, Allah bizi helaları temizlemede bile kullansa, bu ülkede imana, Kur’ân’a hâdim kılsın!”⁵⁷⁰ diyecek, Türkçenin dünya dilleri arasında yer alması için plân proje üretecek,⁵⁷¹ bu maksatla dünyanın her tarafında okullar açılmasına vesile olacak kadar Türkiye’nin uzun vâdeli meselelerine bile ilgi, ufuk olarak kafi gelmeyen ve elde edilecek en ileri bir başarıyı bile yeterli görmeyip: “Mevcut ile iktifa etmeme gurur değil, fâtilik ruhudur”⁵⁷² diyen Hocaefendi’nin,

⁵⁶⁶ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 242.

⁵⁶⁷ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 230.

⁵⁶⁸ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 259-262.

⁵⁶⁹ Gülen, *Diriliş Eşiğinde Bir Dünya*, s. 64-65, 68, 115; *Fasıldan Fasıla 2*, s. 273-274; *Fasıldan Fasıla 4*, s. 142, 150-151.

⁵⁷⁰ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 169.

⁵⁷¹ Gülen, *Prizma 2*, s. 170-173.

⁵⁷² Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 101.

alperenlere ideal kıldığı *Kızılelma*'yı sonsuzluğun öte hududuna koyduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, daha önce de temas ettiğimiz üzere, O:

Biz, yeryüzünü bütünüyle fethetsek bile, ona takılıp kalmadan gökyüzünü fethetmek için yollar aramalıyız.⁵⁷³

Bu, ciddi malî destekler gerektiren mukaddes ve yüce ufuklara, asıldan uzaklaşma dönemlerinin getirdiği “uyarıcı acılar”ı teskin ile nice kitleleri tenvîme atan, afyona dönüşen “bir lokma bir hırka” zihniyeti ile ulaşılamayacağını şuurlandıran Hocaefendi, bir temel ve destek ufka daha parmak basar: “(...) *Her mü'min, -meşru dairede olmak şartıyla- mutlaka bir yolunu bulmalı ve mutlaka zengin olmalıdır.*”⁵⁷⁴

Evet günümüz alperenlerine gösterilen ufuk böylesine geniş, böylesine sistematik ve kapsamlı.

Alperen ve şehitlik

Vatan uğrunda, vatana hizmet yolunda, şehit olmak bir diğer hedefdir ama bu, ferdî bir hedefdir, önemi azdır. Hocaefendi'ye göre, “*vatanımız milletimiz adına daha neler yapabiliriz?*” deyip bunların yollarını aramak şehitlikten daha yücedir.⁵⁷⁵ Dahası o, şehit olmak için dua talep eden “arkadaşlarına” hizmetin gelişmesine katkısı olacak altı hususun talebini tavsiye eder:

Sahabeyi tezekkür, çok okuma, her an hizmet şuuru içinde bulunma, biri diğerinin gözü, kulağı olacak derecede dayanışma, itaat ve ferdî ve münferit hareketlerden kaçınma.⁵⁷⁶

İslâm'da önemli bir yeri olan, bu sebeple de en çok arzulanan şeylerden biri olan “*şehitlik*”e sıkça temas eden Hocaefendi “İmtihan unsurları” başlığı ile ele aldığı müstakil bir makalede, bunu, alperenlere öncelikli bir hedef olarak sunmaz, daha da sert bir ifade ile ölüm talep etmenin “*hizmetler dolayısıyla çekilen*

⁵⁷³ Gülen, *Fasıldan Fasıla 2*, s. 101.

⁵⁷⁴ Gülen, *Prizma 2*, s. 44.

⁵⁷⁵ Gülen, *Prizma 4*, s. 43.

⁵⁷⁶ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 107.

sıkıntılar yüzünden olmadığını nereden bileceğiz?” diyerek şehitlik talebini sanki kınar. Sözün devamında: “Eğer öyleyse –hafizenal-lah– kazanma kuşağında kaybediyoruz demektir” diyerek, ‘şehit olarak ölüp, mücadele ve hizmetlerin sıkıntısından kurtulmak’ gibi şeytanın sağdan yaklaşması⁵⁷⁷ nevinden bir tuzağa karşı uyarır: “Unutmayalım! Vazife cümleden a'lâ, nefis cümleden edna.”⁵⁷⁸

Bizim kültürümüzde fazla yer almayan: ‘Şehit olmaya bedel, hayatta kalıp hizmete devam etmenin şehitlikten de önemli olduğu görüşünde Hocaefendi’nin sünnete dayandığını göstermek üzere aşere-i mübeşşere’den olan yüce sahabî Talha b. Ubeydullah (radiyallâhu anh)’ın bir rivayetini aynen kaydediyoruz:

Belî (kabilesinden) iki kişi, Aleyhissalâtu vesselâm’ın yanına gelip, beraber Müslüman olmuştu. Biri gayret yönüyle diğerinden fazlaydı. Bu gayretli olanı, bir gazveye iştirak etti ve şehit oldu. Öbürü, ondan sonra bir yıl daha yaşadı. Sonra o da öldü.”

Talha (devamla) der ki: “Ben rüyamda gördüm ki: “Ben cennetin kapısının yanındayım. Bir de baktım ki yanımda o iki zat var. Cennetten biri çıktı ve o iki kişiden sonradan ölene (cennete girmesi için) izin verdi. Aynı vazifeli zat, bir müddet sonra yine çıktı, şehit olana da (içeri girme) izni verdi. Sonra, adam benim için geri geldi ve:

“Sen dön, senin cennete girme vaktin henüz gelmedi!” dedi. Sabah olunca Talha bu rüyayı halka anlattı. Herkes bu rüyada şehid olan zâtın ötekinden sonra cennete girmesine şaşıtı. Bu (münakaşa), Resûlullah’a kadar ulaştı, rüyayı O’na da anlattılar. (Dinledikten sonra) Aleyhissalâtu vesselâm: “Burada şaşacak ne var?” buyurdular. Halk: “Ey Allah’ın Resûlü! Bu zat (din için) çalışmada öbüründen daha gayretli idi ve şehit de oldu. Ama cennete öbürü ondan evvel girdi” dediler. Bunun üzerine Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm:

“– Berikisi ondan sonra bir yıl hayatta kalmadı mı?” dedi.

“– Evet!” dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

“– Ve o Ramazan idrak edip oruç tutmadı mı, bir yıl boyu şu kadar namaz kılmadı mı?” buyurdular. Halk yine:

⁵⁷⁷ Burada âyete atıf yapılıır: A’râf sûresi, 7/17.

⁵⁷⁸ Gülen, *Prizma* 3, s. 58.

“– Evet! deyince, Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm:

“Şu halde ikisinin arasında bulunan mesâfe, gök ile yer arasındaki mesafeden fazladır!” buyurdular.⁵⁷⁹

Gaye-i hayal olan, ütopyası yapılan alperen

Hocaefendi, yukarıda sayılan vasıfları nefsinde temsil etmeyi de alperen için yeterli bulmaz. Alperen, bütün bunlarla birlikte “ben”den de uzaklaşıp, mutlaka “biz”e kavuşmalı, gerçekleştirilen başarılarla kesinlikle sahip çıkmamalıdır. Ancak bu da yeterli ve nihaî bir hedef değildir. Alperen, “biz”i de aşırıp “hüve”yi yakalamalı, yani her şeyi Allah’tan bilmelidir. Esasen Kur’ân, her mümine: “Sana bir hayır gelmişse bu Allah’tandır, şer gelmişse bu da kendindedir” dersini vermektedir.⁵⁸⁰ Alperen’in, hizmette mazhar olduğu başarıları kendinden bilmeye kesinlikle hakkı yoktur: Hocaefendi, “Gökler ötesinin makro plânı” başlıklı bir fıkrasında, yurt-içi veya yurt dışı hizmetlerde elde edilen hârika ve çoğu kere izahı sıkıntılı ve kabullenilmesi aklın sınırlarını zorlayan başarıları izah sadedinde şunları söyler:

Televizyonda seyrettiğim ve bazılarından dinlediğim hadiseler o kadar aşkın şeyler ki, bunları sadece insanların cehd ve gayretine vermek bakış açısını ayarlayamamak ve yanlış görüp yanlış değerlendirmek olur. Bir insanın, yalnızca Allah’a itimat ederek, okul açmak için adını bile bilmediği bir ülkeye gitmesi, oraya vardıktan üç ay sonra okul açmaya muvaffak olması, gönüllere girmesi, kendini ve temsil ettiği değerleri sevdirmesi... Bütün bunlar ihtimal hesaplarıyla açıklanamayacak kadar sırlı hadiselerdir ve bu türlü hadiseler üç-beş tane de değildir; fedakâr ve samimi eğitim gönüllülerinin, sevgi kahramanlarının gittiği her yerde benzeri hadiseler yaşanmıştır.

Dolayısıyla, meseleyi geniş dairede, bir makro plân olarak ele aldığınız zaman, onun insan dehasını, beşerî plân, proje ve tedbirleri çok çok aştığını görürsünüz. Şu olmasaydı söyle olmazdı, şöyle olmayınca da bu netice çıkmazdı şeklinde arka arkaya sıralayacağınız o kadar çok sebep vardır ki, bu

⁵⁷⁹ İbn Mâce, *rüya* 10, 3925.h; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1,163.

⁵⁸⁰ Nisa sûresi, 4/79.

sebeplerin herbirinin yerli yerine oturması ve bugünkü tabloyu meydana getirmesi Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve lütfundan başka hiçbir şeyle kesinlikle açıklanamaz.⁵⁸¹

Her şeyi pozitivist mantıkla açıklamaya kalkıp, uymayanları inkar edersek tarihen sabit nice vakâlar safsataya dönüşür. Hârice, uzağa gitmeden yakın tarihimizin bir menkıbesini hepimiz biliriz: Çanakkale Savaşı'nın seyrini lehimize noktalayan Seyyit Onbaşı, dört kişinin ancak kaldırabileceği 270 kiloluk bir top mermisini iş başa düşünce tek başına kaldırıp namluya yerleştirmiş ve attığı bu mermiyi Ocean adlı gemiye tam isabet ettirerek batırmıştır.⁵⁸² Bunun pozitivist örneği de yok değil: Üst üste konan beş kiremidi bir darbeye kırmak, gerekli antrenman ve temrinleri yapan kimseye mümkün iken böyle olmayan bir kişi yapmaya kalksa elini kırar. Birinde antrenman dışında ihlas ve irade harikalara sebep oluyor.

Kazakistan'ın Alma-Ata şehrinde, 27 Şubat 2007 tarihinde, misafir olarak ağırlandığımız yurt müdürü Hasan Bey, yıl boyu normal maaşlarını sadece bir kere alabildiklerini belirttiği geçmiş bir senede, çekilen sıkıntıları anlatırken –şu anda Afrika'da hizmet veriyor diye belirttiği– bir arkadaşının başından geçen bir hadise burada anlatılmaya değer: “..Bir arkadaşımız, her çeşit imkanlarının tükendiği, hiçbir yerden hiçbir surette borçlanma, ödünç alma umutlarının kalmadığı bir günde hanımıyla masaya otururlar ve şimdi ne yapacağız, çocuk da var, onun ihtiyacını nasıl karşılayacağız?” diye kara kara ve ümitsiz bir şekilde düşünürken, mutfak tarafındaki küçük çocukları elinde bir paket olduğu halde yanlarına gelir. Paketi kim getirdi, çocuk nerede buldu? meçhul. Açarlar, içinden beş bin dolar çıkar.” Bu hadise, işitilen yüzlerce hârika durumlardan sadece biri. Hocaefendi haklı olarak, *bu tarz gelişen bir hizmeti kimse kendine mal etmemeli, bu ancak gerisindeki makro destekle izah edilebilir* demek istiyor.

Hocaefendi'nin, daha önce kaydettiğimiz, Selmân-ı Farişî örneğindeki tevâzudan da öte; benlikten, ben yaptım iddiasından uzak, gerçek alperenini kendinden öğrenelim:

⁵⁸¹ M. Fethullah Gülen, *İkinci Yağmurları*, Nil Yay., İstanbul, 2010, s. 321.

⁵⁸² *Kuşunun Son Ötüşü* kitabında bu savaşa yaşanan nice hârikaları görmek mümkün.

Vasiyetim olsun, elinizden geldiğince, çevrenizi kendi benliğinden, egosundan uzaklaştırmaya çalışın. Eğer bir gün, o ideal nesil, ütopyalarda resmedilen nesil, isbat-ı vücud edecekse, o, bencilliği olmayan, "ben" davasından geçmiş, "ene"yi bırakıp, hattâ şirkin en hafifi olan "nahnu"yu da aşarak, "hüve"de tevhibi yakalamış, "ene"yi yırtıp, "hüve"yi göstermiş nesil olacaktır.⁵⁸³

Hanım alperenlere hususî mesaj

Resûlullah ve ashab döneminde olduğu gibi, bugün i'lâ-yı ke-limetullah yolunda çalışan hanım alperenler de var. Alperenler hakkında buraya kadar beyan edilen hususlar onlar hakkında da muteber ise de Hocaefendi'nin, Hz. Fâtıma ile ilgili bir yorumunun, zamanımız hanım alperenlerine bir mesaj olduğu kanaatiyle aynen kaydetmeyi faydalı bulduk:

(...) Fatıma Validemiz, boynunda bir gerdanlıkla Allah Resûlü'nün huzuruna gelir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir rivayette Fatıma Validemiz'in boynundan gerdanlığı alır. Başka bir rivayette gerdanlık Fatıma Validemiz'in elindedir ve Allah Resûlü ona şöyle buyurur:

"İster misin ki halk desin: -burada, halktan maksat, insanlar ve ya ruhanîler, melekler, sema sakinleri olması arasında fark yoktur- Peygamber'in kızı elinde Cehennem'den bir zincir, bir kolye taşıyor?"

Evet, bir taraftan onları aziz tutuyor, diğer taraftan da teveccühlerini bütünüyle ahirete, Allah'a, ebedî ve uhrevî güzelliklere çeviriyordu. Bu söz Hz. Fatıma'ya yetmişti. Zira bu söz, onun gönlünde taht kuran ve onu bütün letâifıyla fetheden insandan geliyordu. Onun için Hz. Fatıma diyor ki: "Hemen kolyeyi sattım.. bir köle aldım.. o köleyi de hemen hürriyete kavuşturdum ve sonra da Allah Resûlü'nün huzuruna geldim.. geldim ve yaptıklarımı kendisine bir nakledince mesrur oldu, sevindi. Sonra da ellerini açıp Allah'a şöyle hamd etti: *الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْجَى فَاطِمَةَ مِنَ النَّارِ* "(Kızım) *Fatıma'yı Cehennem'den koruyan Allah'a hamdolsun.*"⁵⁸⁴

⁵⁸³ Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, s. 185.

⁵⁸⁴ Nesâî, *zînet* 39; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5/278-279.

Elbette ki, Hz. Fatıma, boynuna taktığı bu kolye ile harama girmiş değildi. Ancak Allah Resûlü onu mukarrabîn daire-sinde tutmaya çalışıyordu. Efendimiz'in ikazı takva ve kurb buudluydu. Bu bir cihetle dünyaya karşı alâkasızlık, ama daha çok da buldukları yer ve kıyamete kadar temsil edecekleri cemaat itibarıyla, "Ehl-i Beyt" in anasına düşen bir titizlik ve hassasiyet örneği idi:

Evet, Hasan'a, Hüseyin'e ve daha sonra gelecek Zeynelâbidîn gibi âbidlerin ziya kaynağına ana olmak elbette kolay değildi. Allah Resûlü onu önce Ehl-i Beyt'e, sonra da Şah-ı Geylânîlere, Muhammed Bahauddin Nakşibendlere, Ahmed Rifâîlere, Ahmed Bedevîlere, Şazîlilere ve daha nicelerine ana olmaya hazırlıyordu. Sanki ona: "Kızım sen, öyle bir koca evine giriyorsun ve öyle bir eve gelin gidiyorsun ki, senin o mübarek hanenden teselsülen ortaya çıkacak dünya kadar altın halkalar var. Bırak boynundaki şu altın kolyeyi, sen onlara ana olmaya bak!" diyordu. Nakşîlerin, Rifâîlerin, Şazîlilerin ve daha yüzlerce turuk-u âliye ricalinin altın halkası...

Evet, evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîne ana olmak kolay değildi. Onun için Allah Resûlü bu hususta, kendi hanesine karşı daha hassas ve daha sert idi. Evet, O, bu davranışlarıyla şefkat ve re'fetin yanında onların nazarlarını uhrevî âlemlere çevirme itibarıyla da sırat-ı müstakîmin ayrı bir yönünü hatırlatıyor ve büyük-küçük bütün fenalıklara karşı kapı ve pencereleri kapatıp onların nazarlarını sadece ahirete çeviriyor ve "Size Allah gerek, Allah!" diyordu. Zira onların yolunda öyleleri zuhur edecekti ki,

*Cennet cennet dedikleri
Üç-beş köşkle birkaç huri
İsteyene ver onları
Bana Seni gerek Seni.*

diyecek ve bütün ömürlerini ukbâ televvünlü, kurbet buudlu yaşayacaklardı. Bu itibarla da Allah Resûlü, bu en sevdiklerini, gerçek sevginin gereği olarak dünyevî bütün kazurattan temizliyor, dâmenlerine dünyevî tozun-toprağın bulaşmasını fırsat vermiyor, onların nazarlarını ulvî âlemlere çeviriyor ve onları oradaki beraberliğe hazırlıyordu. "Kişi sevdiğiyle

beraberdir."⁵⁸⁵ Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) seviyorsanız, yolunda olacaksınız, yolunda olanlar ötede O'nunla beraber olacaklardır.

İşte bu beraberliğe hazırlama yolunda Allah Resûlü bir taraftan onları seviyor, bağrına basıyor, diğer taraftan da bu sevip bağrına basmayı çok iyi değerlendiriyordu. "Sevdim, bağrına bastım, seni azizim bildim. Allah seni ümmetin azizi kıldı. Sen beşerin başında Hz. Meryem gibisin." Bir zayıf rivayette Hz. Meryem nasıl izzetiyle, Allah Resûlü'ne şöyle dedirtti: "Kadınlar içinde bir peygamber olsaydı, Hz. Meryem olurdu." Sen de başı o büyüklüğe ulaşan bir kadınsın.. öyleyse en azından onun kadar dünyaya karşı aziz ve dengeli olmalısın.

Şefkat olacak, re'fet olacak, kalble ve hisle kucaklama olacak fakat ahiret adına da kat'iyen bir gevşeklik olmayacak. İşte sırat-ı müstakîm; orta ve en doğru yol! Bir yol ki Allah Resûlü de bu yolun başyolcusu...⁵⁸⁶

Ağırbaşlılık ve ciddiyet

Hocaefendi, gençler arasında çokça rastlanan, "Hemen her şeye gülme, başkalarını hafife alma, birbirine çirkin lâkaplar takma, insanlarla alay etme, onları mahcup düşürme ve sürekli lâubalî davranma gibi bir takım kötü huylarla" ilgili bir soru üzerine "ciddiyetsizlik" in bir "itibar törpüsü" olduğunu belirtmek üzere onun ne çeşit bir ruh halinden kaynaklandığını tahlil eder. Dikkat çektiği iki husus çok önemli:

1. Bunun Batı menşeli olması,
2. Ruhtaki mânevî boşluktan kaynaklanması:

Hiç olmayacak şeylere bile gülme ve lâubalîlik, batı kültürünün temelindeki gaflet duygusundan kaynaklanmakta ve sârî bir hastalık gibi bizim insanımıza da bulaşmaktadır.

O kültürün insanları, içlerindeki ızdırabı duymamak ve kalblerindeki derin boşluğu muvakkaten de olsa doldurmak ya da unutmak için kendilerini uyutmak zorundadırlar.

⁵⁸⁵ Müslim, *birr* 165. (Lafız farklılığıyla; Buhârî, *fedâilü'l-ashab* 6.)

⁵⁸⁶ Gülen, *Sonsuz Nur* 2, s. 45-47.

Dolayısıyla da, bazen alkol ve uyuşturucunun ağında, kimi zaman kumar ve eğlencenin peşinde, bir başka zaman da spor adına yapsalar bile spor sayılması mümkün olmayan gereksiz meşguliyetlerin arkasında ömür tüketir; böylece hayatı duymamaya ve içlerindeki ızdırabı bastırmaya çalışırlar. Ne zaman vicdanlarının sesini yeniden işitmeye başlasalar, bir kere daha kendilerini oyuna ve eğlenceye verir, her meseleyi bir lâubalilik sebebi gibi algılar ve bir müddet daha oyalanırlar.⁵⁸⁷

Meseleyi uzunca tahlilden sonra:

Evet, İslam, bazılarını güldürmek veya eğlendirmek kastıyla söylene de diğer insanları rencide eden bütün söz ve hareketleri kul hakkını çiğnemek olarak kabul etmiştir. Söz, tavır, davranış, işaret ya da yazı ile insanların kusur ve noksanlarını dile dolayıp onları küçük düşürmeyi haram kılmıştır. Başkalarının onur ve haysiyetine dokunan her türlü alay, gıybet, yalan ve iftira gibi sözleri men ettiği gibi, muhatabı tahkir etmek maksadıyla yapılan fiilî ve sözlü şakaları da yasaklamıştır.⁵⁸⁸

der ve delil olarak Hümeze sûresinin ilk âyetinin mealini böyle davrananların suratına tokat gibi indirir: “*Vay haline her hümeze ve lümeze'nin!*..”⁵⁸⁹

Alperen'in, üzerine yapılanacağı üç esas: İlim, temsil, tebliğ

“Gerçek ilim, nefsinin bilme adesesıyla Rabbini bilme keyfiyetidir”

İlim

Kur'ân-ı Kerim'in “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*” âyetiyle⁵⁹⁰ tebcil ettiği ilim, Hocaefendi'nin anlayışında ölü ile diriyi tefrik eden miyardır; şöyle der: “*Gerçek hayat, ilim ve irfan-*

⁵⁸⁷ Gülen, *Diriliş Çağrısı*, s. 46.

⁵⁸⁸ Gülen, *Diriliş Çağrısı*, s. 48.

⁵⁸⁹ Hümeze sûresi, 104/1.

⁵⁹⁰ Zümer sûresi, 39/9.

la kabil olacağından, öğrenip öğretmeyi ihmal edenler, hayatta olsalar dahi ölü sayılırlar. Zira, insanın yaratılışının en önemli gayesi, görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir.”⁵⁹¹ Ve yine ona göre ilim, düşmana karşı varlığımızı korumamızın öncelikli şartıdır: İlimde geri kalırsak “düşmanlarımız belimizi doğrultmamıza fırsat vermeyeceklerdir.” der.⁵⁹² Milletimize, insanlığa yeni bir soluk kazandırmak gibi yüce bir gaye-i hayal biçen bir kimse, elbette ilim meselesini öncelikli bir gündem maddesi yapacak; bununla ilgili talebe, talebelik, burs, yurt, ders-hâne, kreşten üniversiteye varıncaya kadar her çeşit bilgilendirme ve ilim müesseselerine yer verecektir. Bu sebeple Hocaefendi’de bütün bu meseleleri de-taylarına varıncaya kadar görmek mümkündür.

İlim ve bilim farklı şeylerdir: “İlim meselesi” ne Hocaefendi’yle ilgili olarak temas edince, bir noktanın öncelikle belirtilmesi gerekir: O, “ilim”le “bilim”i ayrı şeyler olarak algılar. Hattâ, ona göre: “Bu ayırımı yapmayan “uzman”, müsamaha edilemeyecek ciddi bir hata işlemiş olur”. Ve açıklar:

İlim, bizde doğup büyümüştür ve dölyatağı da kalb ve kafa birleşik noktasıdır. Rasyonalizm üzerine kurulmuş, daha sonra da pozitivizm esaslarına dayanarak gelişmiş bilim ise tamamen maddî, dünyevî, arzî ve fizik çerçevelidir ki, çıkışı nazariyelere dayalı, devamı şüphelerle iç içe, neticesi de tereddüt ve kuşkudur. O, duyu organları dünyasında rüşeymleşir ve nazarî aklın referansı ile yaşar. Çok defa gözün görmediği, kulağın işitmediği şeyleri inkâr eder. Hâlbuki göz, mânâyâ karşı kördür. Kulak da onu duyamaz. Evet bugün bilim denilen şey, sadece duyu organlarıyla duyulup, görü-lüp hissedilen obje ve vak’alara “evet” der.⁵⁹³

İlim konusunda Hocaefendi’yi, hakkıyla anlayabilmek için bil-memiz gereken bir husus, tıpkı üstadı Bediüzzaman gibi, âlim-i mürşidin yavrusuna kay yediren kuş gibi değil, süt içiren koyun gibi olması kanaatini taşıdığıdır. Ancak o, bu kanaatini zamanı-

⁵⁹¹ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 24.

⁵⁹² Gülen, *Prizma 1*, s. 195.

⁵⁹³ Hocaefendi bu bahsi, “İlim ve Bilim” adlı makalesinde tahlil eder (*Prizma 4*, s. 98-105).

mızın kelimeleriyle ifadeye döker: Fişleme yoluyla yapılan ilim, gerçek ilim değildir. Şöyle der:

İlimleri fişleyip kitaplara işlemek, mevcut şeylerin bir kere daha anlatılması bakımından yararlı ise de ilham ve istinbat ruhunu felç etmesi itibarıyla bin zararı olduğu söylenebilir...⁵⁹⁴

Zamanımızda bir kısım düşünürler “bilimin İslâmlaştırılması” adıyla yaptıkları tahlillerde ilim-bilim meselesine, Hocaefendi’nin bu görüşlerine benzer yaklaşımlarda bulunmuşlardır.⁵⁹⁵

Hocaefendi, Kur’ân’daki Hz. Âdem’e isimlerin öğretilmesiyle ilgili âyette kastedilen öğretimin, –“*esma, müsemmadan ayrı düşünülemeyeceği*” düsturundan hareketle– eşyanın hakikatı olduğu kanaatini belirtir.⁵⁹⁶ İlmin çeşitleri, yolları, güven durumları .. gibi ilme ait pek çok meseleleri, öz halinde sunduğu bir bahiste,⁵⁹⁷ naklî ilimlerin mükâşefe kısmı üzerinde durur ve “*Kitap ve sünnet filtresinden geçmeyen vâridât ve mevhibeler’in kuşkuyla karşılanması gereği*” ne dikkat çeker⁵⁹⁸ ki bu hususa, İbn Arabî örneği çerçevesinde daha önce dikkat çektik.

Hocaefendi, tıpkı eski İslâm uleması gibi, ilmin üç temel kaynağı olduğunu söyler: Havass-ı selîme (sağlıklı duyu organları), selim akıl ve vahiy. Ancak ilk ikisi bazı ârızalara maruz olduğu için esas güvenilecek kaynak vahiydir, peygamberlerin getirdiği haberdur.⁵⁹⁹ Şöyle der:

Evet, yeryüzünde mutlak doğruyu hiç firesiz görebilen bir zümre varsa o da nebilerdir. Biz ise hakikatlerin iç yüzüne ancak nebilerin göndereceği ışık hüzmeleri sayesinde nüfuz etme imkânını buluruz. Bir peygamberin vesâyâsı altına girmeden, insanın mutlak doğruyu bulması mümkün değildir. Belki insan cehd ve gayretiyle doğruya yakın hakikatleri keş-

⁵⁹⁴ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 27.

⁵⁹⁵ Bkz.: Alpaslan Açıkgenç, *Kavram ve Süreç Olarak Bilimin İslâmîleştirilmesi*, Nesil, İstanbul 1998.

⁵⁹⁶ Gülen, *Prizma 1*, s. 193.

⁵⁹⁷ Bkz.: Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 4*, s. 18-23.

⁵⁹⁸ Bkz.: Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 2*, s. 20.

⁵⁹⁹ Gülen, *Prizma 2*, s. 67.

fedebilir. Ancak mutlak doğru, sadece nebilerin delâletiyle keşfedilebilir..⁶⁰⁰

Bu sebeple, bilgi olarak önümüze çıkan her malzemeye güvenilmez, kaynağının araştırılması gerekir.

Alperen'in davasını, *ilim, temsil ve tebliğ* olarak özetleyen Hocaefendi bir nevi tebliğ olan Emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker'i yapacak insanların "*İlimle mücehhez olmaları esastır*" der ve gerekçesini belirtir:

Zira ilim ile tebliğ aynı hakikatin iki yüzü gibidir. Onun için tebliğ insanı, müntesibi olduğu dini, o dinin ihtiva ettiği gerçekleri başkalarına anlatmadan önce, kendisini, tebliğ ettiği din adına iyice yetiştirmek zorundadır.⁶⁰¹

Nitekim Resûlullah'ın hayatında fetretü'l-vahy tabiriyle ifade edilen üç yıllık bir dönem vardır ki, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ömrü boyu yaşadığı en sıkıntılı dönemidir. Bu, bir kısım ulemanın yorumuyla pek ağır olan risalet hizmetine bir hazırlık dönemidir.⁶⁰²

Hocaefendi, çok önemli meselelere tâlip ama yetersiz insanların, "*Müslümanlık adına bu topluma üst üste fiyaskolar yaşatabileceğini*" söyler.⁶⁰³ Alperen ise çok önemli meselelere, iddialara, hedeflere tâlip kişidir. Öyleyse onun için, ilimden başka seçenek yoktur. O, bu sebeple, tebliğcilerin, diğer adıyla alperenlerin, ilmen güçlü olmaları gereğine münasebet düştükçe vurgu yapar. Mesela "*tedbir ve isabetli karar*" sâhibi olmanın gereklerini belirtme sadedinde şöyle bir muhakeme önümüze koyar:

Bir ferдин tedbir ve isabetli kararları, o tedbir ve kararların akıl ve mantıkla münasebeti nispetindedir. Akıl ve mantık ise ilim ve mârifetle doğru orantılı olarak gelişir. Onun

⁶⁰⁰ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 116.

⁶⁰¹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 116.

⁶⁰² Süheylî *er-Ravzu'l-unf* 1, 157. Süheylî, Ahmed İbn İbrahim el-İsmâilî (v. h. 371)'den benzer yorumu nakleder: *er-Ravzu'l-unf* 2, 409. Bu konuda detaylı bir tahlili *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* adlı kitabımızda *Kendini ikna* başlığı altında sunduk, s. 61-80.

⁶⁰³ Gülen, *Prizma* 1, s. 196.

içindir ki, ilim ve mârifetin olmadığı bir yerde, akıl âtil, mantık aldatici, kararlar da isabetsizdir.⁶⁰⁴

Hocaefendi'ye göre, *ilimde öncelik* kendi değerlerimize verilmelidir ve kendi değerlerimiz öğrenilirken de “gerçek ilim” dediği “*nefsini bilme adesiyle Rabbini bilme keyfiyeti*”nden başlanmalıdır. Bu maksatla Yunus Emre'nin:

*İlim, ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir*

beytinde bunu kastettiğini belirterek açıklamalarına şöyle devam eder: “*Nefsini bilen, Rabbini bilir.*”⁶⁰⁵ sözü, hadis kabul edilecek kadar ârifâne söylenmiş bir sözdür.⁶⁰⁶ Bu sözün doğruluğuna şu meraldeki âyeti de delil olarak kaydeder: “*Onlar gibi olmayın ki, onlar Allah'ı unuttu, Allah da onlara kendilerini unutturdu.*”⁶⁰⁷

Hocaefendi, âyetten şu mânâyı da çıkarır:

Sakin Allah'ı unutmayın. Aksi hâlde Allah size nefsinizi unutturur. O zaman siz sadece dışla meşgul olmaya başlarsınız. Nazarınız hep âfâkta dolaşır. Bir türlü tefekkür ve muhasebenizi kendinize çevirmezsiniz. İslâm, der; fakat İslâm'ı dışarıda ararsınız. Kur'ân der; ancak Kur'ân ahkâmını yaşamayı başkalarından beklersiniz. Evinizde size en yakın olanlar İslâmî hükümleri alenen çiğnerken, siz onları görmezden gelir, hep tecessüs ve beklentilerinizi ağıâr üzerinde tekisif edersiniz. Sokak sokak dolaşp, İslâm talebiyle sloganlar atarken şeytan arkasında yürümek ne hazindir!

Böyle bir duruma düşmemek için evvelâ insan, kendi muhasebesini çok iyi yapmalı ve günde birkaç defa Rabbisiyle olan münasebetini mutlaka gözden geçirmelidir. O hâlde bizler, zirvelere tırmanan dağcılar gibi, ayağımızı attığımız ve atacağımız yeri çok iyi kontrol etmeliyiz. Urganımızın ucundaki

⁶⁰⁴ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 24.

⁶⁰⁵ el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343. Tahkik ehli, bu sözün hadis olmayıp Yahya İbn Mu'âz er-Râzî'nin sözü olduğunu belirtirler. Ancak, ifade ettiği mânânın doğruluğu teyit edilir ve Bakara sûresinin 130. âyetinden müstefad olduğu ilave edilir (es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene*, s.419; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s.237).

⁶⁰⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 114.

⁶⁰⁷ Haşir sûresi, 59/19.

kancayı çok sağlam bir zemine tutturmalıyız; zira yapacağımız en küçük bir yanlışlık, hayatımıza mâlölabilir.⁶⁰⁸

Alperen, Allah'ı tanımayı netice veren ilimleri öğrenecek ve öğretecektir:

İlmin bir gayesi vardır; o da mârifet-i ilâhî ve muhabbet-i ilâhîyi netice vermesidir. Gönülde Allah sevgisini tutuşturmayan ve Cennet nimetlerinin teminatçısı olan ruhanî zevki alevlendirmeyen bir ilim, gayesine ulaşmış sayılmaz.⁶⁰⁹

Her alperen için kesrete tevhid (çokluğa birlik, beraberlik) kazandıran kendi temel değerlerimizi öğrenmeyi ve öğretmeyi ideal kılar. Gerekçe olarak, insanların “ *farkına varmasalar da düşünce yapılarını oluşturan zihinlerinde yer eden temel felsefeye göre konuşup, yazıp ve yaşamalarını*” gösterir:

Öyleyse, zihne giren her şeyi usûl-ü din süzgecinden geçirme, tertemiz ve dupduru zihinleri bulandırmama adına çok önemlidir.⁶¹⁰

İlmin kaynağı: İlim! İlim! İlim! Evet ilim şart. Ancak alperein sohbetlerinde dayanacağı ilim, rastgele ilim değildir. Hocaefendi'ye göre,

Öyleyse, bizim meclislerimizin sohbet konusu da sokaktan derlenen, çarşı-pazardan toplanan, gazete sayfalarından aşırılan ya da İnternette alınan lâf u güzaf olmamalı; bunların ne ilim-irfan bakımından, ne zevk-i rûhânî açısından ve ne de sohbet-i Cânân adına ifade ettiği hiçbir şey yoktur. O türlü muzahrefâtı duyunca, sadece hiçbir şey bilmeyen cahiller kendilerini bir şey dinliyor ve öğreniyor zannederler.⁶¹¹

İlim, üstün olmanın bir şartı kılınan bir dinde,⁶¹² her mü'minin hedefi ise de Hocaefendi'ye göre, üç önemli misyonundan biri “tebliğ” yani “ *emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker yapacak olan alperenlerin ilimle mücehhez olmaları esastır.*”⁶¹³

⁶⁰⁸ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 114-115.

⁶⁰⁹ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 115.

⁶¹⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 47.

⁶¹¹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 56.

⁶¹² Zümer sûresi, 39/9.

⁶¹³ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 113.

Kitap okumak: İlimle mücehhez olmanın yolu olarak Hocaefendi, alperenlere Kur'ân'ın ilk vahyi olan: "Oku!" emrini hayata geçirmenin yani "*kitap okumanın*" önemine dikkat çeker:

Kitap okumak çok önemlidir; hususiyle de insanı Rabbine ulaştıracak, onu gaye-i hayal saydığı neticeye bağlayacak, kâinatın gerçek mânâda fethine vesile olacak, kendisi için kapalı meseleleri açacak; dahası kara delikleri cennetin birer koridoru haline çevirecek ve en zulmetli noktalarda dahi sürçmeden yürüyebilmesini temin edecek kitapları okumak çok önemlidir.⁶¹⁴

Ciddî bir araştırma yapılırsa, yurdumuzda en çok kitap okuyan zümreler arasında yer almaları kesin olan alperenlerden Hocaefendi, yine de cidden müşteki; onların okumalarını yeterli bulmuyor:

Ne acıdır ki, yüce bir davaya gönül vermiş mü'minlerin pek çoğu Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hulefâ-i Râşidîn'in (radiyallâhu anhüm) hayat-ı seniyyelerine ait bir şey bilmedikleri gibi dinin temel felsefesinden de habersizdirler. Bilmedikleri için de o yüce şahsiyetlerin hayatlarından ve kıymetli sözlerinden habersizdirler. Bunlar bir yana, akıl ve mantık ölçüleri içinde müspet ilimlerden de istifade ederek anlatma imkânı varken Allah'ı, Peygamber'i, Kitab'ı ve ahireti bile tam olarak anlatamamaktadırlar. Onlar, fûnûn-u müsbetenin henüz yeni yeni keşfettiği pek çok ilmî hakikatten Kur'ân-ı Kerim sayesinde, belli ölçüde de olsa haberdarken, bütün bunlardan gerektiği gibi istifade edememektedirler.⁶¹⁵

Şunu da kaydetmek gerekir ki, Hocaefendi'ye göre, okumak için yaratılan insan, asıl kemalatını, "*her biri birer kitap olan varlıklarla dolu*" olması haysiyetiyle "*ilahî bir kütüphane*" olan kâinatı okumakla bulacaktır.⁶¹⁶

Alperenlerin uykusu: "*Öbür dünya için, hak yolunda mücadele*" bildiği hayatı, daha kazançlı daha verimli kılmanın yollarından

⁶¹⁴ Gülen, *Prizma* 4, s. 93.

⁶¹⁵ Gülen, *Prizma* 4, s. 93-97.

⁶¹⁶ Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 1, s. 14.

biri, “kazanım ve mücadele gayretlerine daha fazla zaman ayırmak”tan geçtiğine göre, uyku meselesinde alperen şuurlu olacaktır. Kendisinin bir çok zaman iki saatle yetindiğini belirten Hocaefendi, “*Ümmetim hakkında en çok korktuğum şeyler: Karın büyüklüğü (göbek bağlamak), çok uyku, tembellik ve yakîn (iman) azlığıdır*” mealindeki hadis-i şerifi de hatırlatarak yaptığı açıklamada, alperenlerine vasatı beş saat uykuyu tavsiye eder ve onları ikna etmek üzere şu ifadelere yer verir:

Aslında bu tabir izafidir. Bugün bir insanın günde ne kadar uykuya ihtiyacı var diye hekimlere sorduğunuzda genellikle 5 saat cevabını alırsınız. Ve hekimler bunun ötesinde bir uykunun insan vücuduna zarar verebileceği üzerinde ısrarla dururlar. Kaldı ki bu meseleye hekimlerin yanı sıra İmam Gazzâlî'den Bediüzzaman Hazretleri'ne varıncaya kadar birçok ehl-i tahkik parmak basmış ve Allah ile irtibat adına çok uykunun sebebiyet verdiği tehlikeler üzerinde durmuştur. Aynı düşünceden hareketle medrese ve tekkelerde uyku meselesi disipline edilmeye çalışılmış ve uykunun oralarda 3 saate kadar indirildiği olmuştur.⁶¹⁷

Temsil

“(Ashâb-ı kiram) dünyanın değişik yerlerinde İslâm'ı sunarken, ulaştıkları her milletin dilini bildiklerini söylemek de mümkün değildir... Temsilin gücündeydi onların etrafa ışık saçmalarının sırrı..”⁶¹⁸

Hocaefendi'ye göre, asıl gaye olan *tebliğ*, her devirde farklı metot ve vasıtalarla yapılsa da özde dil ve temsile dayanır. Sahabiler, temas ettikleri milletlerin dillerini bilmediklerine göre, onların *tebliği*, temsille olmuştur: “Onlar temsilin gücünü arkalarına alıyor ve Allah'ın izniyle müessir oluyorlardı.”⁶¹⁹ Ashab döneminin İslâm mucizesi olarak ifade edilen başarısındaki sırrı temsille açıklayan Hocaefendi, bizim temsil'i ikinci plâna attığımızı söyleyerek hayıflanır.⁶²⁰

⁶¹⁷ Gülen, *Prizma 2*, s. 107.

⁶¹⁸ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 188.

⁶¹⁹ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 188.

⁶²⁰ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 188.

Alperen'e, ikinci temel düstur olarak gösterilen "temsil" den maksat, inancının yani, İslâm'ın gereklerini hayata geçirmek, fiilen yaşamak, bakan gözlerle görülecek hale getirmektir, yani farzları yapmak, haramlardan kaçınmak, İslâmî ahlâkın gerektirdiği sıdk, vefa, dürüstlük, muhabbet, af, müsâmaha, ciddiyet, güler yüz, tatlı söz gibi erdemleri hayata geçirmektir. Hocaefendi: "Bilgi önemli olmasına önemlidir ama, davranış çok daha önemlidir." diyerek temsilin ilimden de önemli olduğuna dikkat çeker.⁶²¹ Keza: "İlim, davranış güzelliğine inzınam edince ayrı bir buud kazanır" diyerek "temsil" sayesinde ilmin de kıymetinin artacağını belirtir. O, İslâmî hakikatlerin hayata geçirilmesini, sacayağının üçüncüsü olan "tebliğ" in yerine getirilmesi ve müessir olabilmesi için vazgeçilmez bir zaruret olarak görür ve: "farzlar ötesi bir vazife" diye isimlendirir.⁶²² Nitekim Üstad Bediüzzaman da temsil'in önemine dikkat çekmiştir:

"Eğer biz ahlâk-ı İslâmiye'nin ve hakâik-i imaniyenin kemâlâtını ef'âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri elbette cemaatlerle İslâmiyet'e girecekler. Belki, küre-i arzın bazı kıtaları ve devletleri de İslâmiyet'e dehalet edecekler."⁶²³

Hocaefendi, bu meselede de ikna edici delili, yukarıda da kaydettiğimiz üzere, ashab'ta bulur: Sahabîler temas ettikleri milletlerin dillerini bilmediklerine göre, onların tebliği temsille olmuştu: "Onlar temsilin gücünü arkalarına alıyor ve Allah'ın izniyle müessir oluyorlardı."⁶²⁴ der. Canlı bir misal olarak da Habeş kralı Necâşî'yi gösteren Hocaefendi, Resûlullah devrinde bu zatın İslâm'a girişini oraya hicret eden Müslümanların, İslâm'ı hâl ve kâlleriyle (sözleriyle) mükemmelen temsil etmiş olmalarının bir sonucu olarak açıklar.⁶²⁵

Bu meseleye Hocaefendi, günümüzden de canlı bir örnek kaydeder:

⁶²¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 103.

⁶²² Gülen, *Fasıldan Fasıla 1*, s. 103.

⁶²³ Bediüzzaman. *Emirdağ Lahikası* s.131

⁶²⁴ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 188.

⁶²⁵ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 67-69.

Müslüman bir İngiliz'e, kendisi Müslüman olduğu hâlde diğer İngilizlerin niçin bütünüyle İslâm'a girmedikleri sorulur. "Hâlbuki İngilizler siyasetleriyle dünyayı idare etmiş, akıllı insanlardır.." denir. Müslüman İngiliz, hiçbir şey söylemez ve soru sahibini elinden tutup yakınlarında bulunan bir mescide götürür. Mescit alabildiğine hirpânî ve içinde de sadece kalıplarıyla ibadet eden bir sürü insan vardır. İngiliz'in cevabı, işte bu mescidi ve içindeki insanları göstermek olur.

Bunun mânâsı şudur: Batılının pratiğe dökülme, hayat hâline gelmeyen dinî, gayr-i dinî sistemlere karşı tavrı bellidir. Zaten biz, ne zaman onların karşısına iç-dış vahdetine ermiş, kalb ve kafa bütünlüğünü yakalamış, gönlü Kur'an'a âşinâ, amelleri İslâm'a uygun ve bütün derdi insanlığın hidayete ermesi bir cemaat hâlinde çıkabilmişsek, daha bizden teklif gelmeden onlar hemen İslâm'a dehalet etmişlerdir ve edeceklerdir de.⁶²⁶

Ve alperen iyi bilmeli ki: *İslâm dünyasında hâl boşluğu var.* Hocaefendi şöyle yakınr:

Lâfla hiçbir mesele halledilmez. Eğer halledilseydi, münafıkların baş döndürücü lâflarıyla şimdiye kadar çözülmemiş bir problem kalmazdı. İslâm dünyasında hâl boşluğu var. İnananlar, inanmış insan tavrını aksettirmiyor. Zelzeleye maruz kalmış zemin gibi, çok büyük çöküntüler var bu sahada. "Ben Müslümanım; ama keyfimce yaşarım" anlayışı ile dindar olunamaz. Müslümanlık böyle lâubalce bir hayat tarzını kaldırmaz. Din, insanı şekillendirsin, bir kalıba soksun, onun hayatına çeki düzen versin diye gelmiştir; yoksa, insan dini keyfince şekillendirsin diye değil.⁶²⁷

Tebliğ

"Dünyada tebliğden daha mukaddes bir vazife yoktur...Allah'a yaklaşmanın en emin yolu da tebliğdir."

Hocaefendi'nin davasının üçüncü ve son ayağının "tebliğ" olduğunu belirtmiştik. Ona göre, tebliğ, dünyanın en önemli ve en mukaddes vazifesidir: *"Eğer ondan daha kutsal ve Allah indinde daha*

⁶²⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 120.

⁶²⁷ Gülen, *Sohbet-i Cânan*, s. 130-131.

makbul bir vazife olsaydı, Allah en sevdiği kullarını o vazifeyle yeryüzüne gönderirdi ve onu en önemli kurbet (Kendi'ne yakınlık) vesilesi kıldı. Oysa Cenabı Hak, peygamberlerini tebliğ vazifesiyle gönderdi ve onları Kendine en yakın kullar yaptı.⁶²⁸ Daha önce de kaydettiğimiz üzere tebliğ, “yaratılışın” temel gayelerinden biridir: “İnsanın yaratılışının en önemli gayesi, görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir.”⁶²⁹

Bu anlayışın gereği olarak, bütün çalışmaları, eserleri “tebliğ”e yönelik olacağı açıktır. –Ve okuyanlarının şهادetiyle öyledir de.– Bu sebeple, Hocaefendi'nin eserlerinin neredeyse tamamında, tebliğ meselelerine yer verildiğini, oralarda bu mihver etrafında bâzen dar, bâzen geniş çerçevelerde tahliller yapıldığını görürüz. Ancak *İrşad Ekseni* adlı telifinin münhasıran tebliğ meselelerine tahsis edildiğini söyleyebiliriz.

Bu kitap iki kısımdır. Birinci kısımda dokuz maddede “tebliğ”in analizi yapılır ve Alperen'in düşünce dünyasında alması gereken değeri ve yeri belirtilir:

1. Tebliğ Varlık Gayemizdir.
2. Tebliğe Duyulan İhtiyaç ve Onun Kazandırdıkları
3. Tebliğ En Kıymetli Hediyedir
4. Tebliğ Devamlılık İster
5. Tebliğin Hakk'a ve Halka Bakan Yönleri
6. Tebliğ ve Fert-Toplum Münasebetleri
7. İman ve Nifak Bağlamında Tebliğ
8. Tarihî Hâdiselerde Tebliğ ve Helak
 - a. Hz. Nuh
 - b. Hz. Sâlih
 - c. Hz. Lut
 - d. Ve Diğerleri
9. Tebliğin Dine Sahip Çıkmada Bir Ölçü Olması

⁶²⁸ Gülen, *Ümit Burcu*, s. 188.

⁶²⁹ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 24.

Bu eserde “tebliğ”in, İslâmî değerlerin, sâde bir hatırlatılması olarak değil, “her şeye miyar olacak ölçü ve mikyasa vaz’etmek” olarak anlaşılmasına dikkat çekildikten sonra “toplumu yozlaştırıp, onun maddî-mânevî direncini kısırlaştırarak sebeplerin başında “emr-i bi’l-mâruf ve nehy-i ani’l-münker”in şuurla ve plânlı bir şekilde yapıl-maması gelmektedir” denilir.⁶³⁰

Tebliğ’in önemini anlatmada Hocaefendi’nin şu hatırlatması da kayda değer: “Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), hayatı boyunca bir defa hac yapmıştır. Ama bütün hayatı, tebliğ ve irşadla geçmiştir.”⁶³¹ Bununla demek ister ki, “tebliğ”, işlerin en mukaddes ve en muazzezidir.⁶³² Çünkü tebliğle ifa edilen, önem verdiği irşad hizmeti, “Allah’ın yeryüzünde anlatılması” demektir. Bunun yapıl-maması demek, “insanlığın en esaslı gayesinin ve insanca var olma garantisinin yok olması demektir.”⁶³³

Hocaefendi, bu suretle terkini “kıyamete davetiye” olarak algı-layacak kadar önem verdiği ve “en muazzez” diye tavsif ettiği tebliğ ve irşad hizmetlerini, bilhassa günümüz şartlarında –bir hadis-i şe-rife de uygun olarak⁶³⁴ “Mâruf ve iyi olanın menedilip, münkerin teş-vik gördüğü karanlık dönemlerde bu vazife, topyekün bir milleti alâkadar eden bir sorumluk” şeklinde değerlendirir ve ekler: “Şahsen ben, gü-nümüzde bu vazifeden daha âli ve yüce bir vazife bilemiyorum.”⁶³⁵

Bu derece önem verdiği hizmetin, “izzetine” yaraşan bazı usûl ve tekniklerinin olacağına parmak basan Hocaefendi, bu usûl ve teknikleri açıklamak üzere, *İrşad Ekseni*’nin İkinci Bölümü’nde on bir meseleyi tahlil eder. Bu meseleler, bir başka ifadesiyle alpe-renlerin yol haritasıdır ve “Bunlara riayet edilmeden yapılan tebliğin zavallı bir gayretçik olmaktan öte geçemeyeceğini” belirtir.⁶³⁶ Bu meseleleri şöyle sıralar:

⁶³⁰ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 160-161.

⁶³¹ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, s. 208.

⁶³² Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 111.

⁶³³ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 163-164.

⁶³⁴ el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 7,281.

⁶³⁵ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 59.

⁶³⁶ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 111.

1. İlim-tebliğ münasebeti
2. İslâmî hakikatler ve yaşanan devrin bilinmesi
3. Kur'ân-gönül ilişkisi
4. Meşru yolların kullanılması
5. Ücret ve ücret talebi
6. Muhatabın tanınması ve anlayış
 - a. Muhatabın tanınması
 - b. Münazaradan sakınmak
 - c. Benlikten sıyrılmak
 - d. Muhatabın düşünce yapısının çok iyi bilinmesi
 - e. Devrin kültürünü bilme
 - f. Mürşit esnek olmalı
 - g. Devrinin perspektifinden bakmalı
 - h. Muhatabın seviyesine inme
7. İman-tebliğ-amel münasebeti açısından
 - a. Tebliğ ve hayat
 - b. Tebliğ ve ölçü
 - c. Tebliğ ve çile
 - d. Tebliğ ve nifak
 - e. Tebliğ ve Allah'la irtibat
 - f. Tebliğ ve dua
8. Safvet ve samimiyet
9. Devlet ricali ve zenginlerle olan ilişki adına ölçüler
10. Israrlı olmak
11. Basiretli olma ve fitrat kanunlarıyla çatışmama.

Hocaefendi, aynı zamanda bir irşad adamı olan alperenin, bu zâviyeden şöyle olmasını ister:

İrşad adamı, her hareket ve davranışını, irşad hayatına göre ayarlamalı; bir yere mi gidecek, mutlaka irşad mülâhazasıyla gitmeli ve irşad düşüncesiyle oturup kalkmalıdır. Zira onun hayatında hususî tenezzühe yer yoktur. O, fitrî ihtiyaçlarını

dahi davası istikametinde kanalize etmeye çalışır. Evet, o, her alıp-verdiği nefesin bir gün kendisinden sorulacağına şuuruyla yaşar. İşte bu yol nebilerin, siddiklerin, velilerin, şehitlerin yoludur. Onlar hep yaşadıklarını anlattılar ve anlattıklarını yaşadılar.⁶³⁷

ZEYL

Hocaefendi'nin zamanımız şartlarında ideal insan (insan-ı kâmil) örneği olarak sunduğu alperen bahsini tamamlamak üzere, bu konuyu tarihi gelişim yaklaşımı ile tahlil eden kısa bir yazısını aynen kaydetmek isteriz:

Devrimizin şartlarında irşâd, tebliğ ve mücadele vasıtası ilimdir

Bir kaç asırdır kâfirin elinde Allah'ı inkâr vesilesi olarak bir silah gibi kullanılan fenleri dinî ilimlerle mezcedip, devrin mantık, kültür ve düşünce seviyesi içinde takdim etmek esastır.

Büyük İmam Gazzâlî, bir devirde o devrin gerektirdiği mücadeleyi veriyor, Müslümanlığı saran Eflâtunculuk, Aristoculuk ve Sokratizm'e karşı felsefenin sakat taraflarını ortaya koyan eserler telif ediyor, Yunan düşüncesini temelden sarsıyor, daha sonra da İhya'sını telif edip, mü'min gönüllere Muhammedî ruhu üflüyordu.

İmam Rabbânî, Hindistan'da zuhur ettiğinde, bütün dinleri birleştirme gibi Hint felsefesinin tesiriyle ortaya çıkmış bir sürü cereyanla karşı karşıya kalıyor ve bir taraftan bu bâtil akımlarla mücadele ederken, diğer yandan da bu cereyanların bir kısmının temsilcisi bulunan Ali Ekber Şah'ın oğlu Âlemgir'e el atıyor ve Budaların, Brahmanların ülkesinde yıllar ve yıllar boyu Müslümanlığın sesi ve soluğu hâline geliyordu.

Tâbîn devrine baktığımız zaman, derin bir zühd ve takva hareketi görürüz: Ebû Hanife, Esved, Alkame, Süfyan-ı Sevrî, İbrahim Edhem ve Bişr-i Hafî gibi derinleştikçe derinleşenlerin

⁶³⁷ Gülen, *İrşad Ekseni*, s. 162.

devridir bu devir. Sonra bir dönem gelir, o dönemde tarikatler uf'ûlelerini (fonksiyonlarını) eda eder ve gönüllere sonsuzdan meşaleler yakar ve yığınlarda ebediyet düşüncesi mayalar.

Bizim devrimizde ise manzara cidden korkunçtur. İmanda tahkik bağları çözülmüş, gelişen ilimler küfre götüren birer yol hâline gelmiş; fizik, kimya, tıp, biyoloji vb. inkâra vesile yapılmış ve âdetâ Allah'ın kudret ve iradesiyle yazdığı kâinat kitabı, Kelâm'ından gelen şeriatıyla zıt gösterilmeye çalışılmış ve bütün hakikatler ters gösterilmiştir. Böyle bir devirde verilen mücadele de pek tabîî ki günümüzdeki yanlışlıkları giderici ve günümüzün dertlerine derman olucu evsafa olmalıydı.. ve öyle de oldu.

Demek ki, devrimiz ne Fatih ve Yavuz devri, ne kılıç ve top devri, ne de gönülleri sadece aşk ve ilhamla coşturma devridir. Devrimiz, müsbet ilmin yanında ilham, onun yanında da fikir ve kültür devridir. İnsanımız, ancak dört-beş buudlu melekler gibi, bu derinliklerin bütününe temsil edebildiği ölçüde çağını yakalayacak, onunla hesaplaşacak, ona söz dinletecek ve bu sayede de elenip gitmeyecektir. Yani, düşünce kadar ilhama, ilham kadar tecrübeye, tecrübe kadar aşka, heyecana, aşk u heyecan kadar da sisteme önem verecek, esbap dairesi içinde Müsebbibü'l-Esbab'la münasebeti açısından bütün falsolara ve fiyaskolara kapalı kalmasını bilecektir.

Milletimiz, Allah'ın inayetiyle bunu başaracaktır. Zira din ve iman bakımından dünyada hiçbir millette bulunmayan zengin, dolgun bir tarihî mirasımız ve kantarlarda tartılamayacak kadar ağır, kıymetli bir kültür hazinemiz vardır. Bu durumda, neden her ev bir dersane olmasın? Evet, hem okuyacağız, hem okutacağız; bütün memleket sathını bir mektep hâline getirip, yediden yetmişe herkesi bu mektebin müdavim talebeleri yapacak ve kopan tarihî bağlarımızı belli bir şuurla birleştireceğiz.

Duamız

*Yollardayız Allahum, Senden ola bir himmet;
Lütfunla kullarına bir kez daha imdad et!*

*Olmalı bir miâdi bu teklemenin elbet;
Kurtar bendelerini, gönüllerini şâd et...*

*Gözlerimiz ufukta sürekli tulû bekler,
Mihnetkeş garipleri bir de ünsünle yâd et!*

*Bahçelerde, bağlarda her zaman güller açsın!
Gül günlerini artık bizlere de mûtâd et!*

*Bilmem kaç asır oldu ırmaklar kuruyalı,
Nezdinde hapsedtiğin rahmetini âzâd et!*

*Uçmak için sonsuza güçlü kanat ver bize,
Son arzumuzdur ya Rab, gönlümüzü âbad et!*

(Dua Ufku'ndan)

Bitirirken

Çalışmamızın eksenini teşkil eden, Hocaefendi'nin hadis meseleleri karşısındaki duruşlarına müteallik tesbitlerimizi kaydettiğimiz bu bahsi bitirirken, bir noktaya parmak basmak isterim. Dinimiz içtimâî meselelerde müsamahalıdır. İman esasları dışındaki konularda hep farklılıkları terviç etmiştir. Bu sebeple Kur'ân ve hadislerde müteşâbihât ve zaman içinde farklı yorumlara imkan tanıyacak kapalılıklar konusunda hüküm gelmemiş fakat insanlar tarafından hükme bağlanması gereken noktalar var. Âlimlerimiz, bunların bir unutmaya eseri olarak ortaya çıkan boşluklar olmayıp irade-i ilâhî ile böyle düzenlendiğini Kur'ânda gelen: *"Ve mâ kâne Rabbuke nesiiyyen"* yani *"Senin Rabbin unutucu değildir"* mealindeki ayeti⁶³⁸ de delil kılarak belirtirler.⁶³⁹

Nitekim, Efendimiz'in bir dönem, Medine'de yaşayan ashâba bazı kayıtlarla "soru sorma yasağı koyduğu" da bilinmektedir. Öyle ki, Medinelilerin, "Bu yasağı bilmeyen bir bedevi gelse de soru sorsa!" diye temenni ettiklerine, hatta soru yasağı ile ilgili âyetin⁶⁴⁰ nüzûlünden sonra, bahşış vererek de olsa, soru sordurdıklarına, dahası Nevvâs İbn Sem'ân adında bir sahâbî'nin, soru sorma serbestisini kaybetmemek için, bir yıldan fazla bir müddet

⁶³⁸ Meryem sûresi, 19/64.

⁶³⁹ Fazla bilgi için, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'ân* isimli eserinden mezkur âyetin tefsirine bakılabilir.

⁶⁴⁰ Mâide sûresi, 5/101-102.

“Hicret üzere biat etmeksizin Medine’de ikamet ettiğine” şahit olmaktadır.⁶⁴¹ Selefin büyüklerinden ve de *Beşinci Râşit Halife* unvanını alan Ömer b. Abdülaziz’in: “Ashab, ihtilaf etmemiş olsaydı sevinmezdim, çünkü bu takdirde müsâmaha olmazdı” dediği ve diğer bir kısım büyüklerin: Haram-helal konularında âlimler arasında devamlı ihtilaf edildiğine dikkat çekerek: “*İlim ehli müsâmaha ehlidir, eğer ihtilaf olmasaydı ruhsat olmazdı*” dedikleri bilinmektedir. Hatta Fahr-ı âlem’in de, İslâm’ın bazı meselelerde değişik zaman, mekan ve şartlara göre az-çok farklı yorumlara müsâmahalı olduğunu belirtmek üzere İslâm dinini “*Hanefiyye semha*” diye övüp: “*Hristiyanlık ve Yahudilikte olmayan müsâmaha bizde vardır*” diye iftihar ettiğini bilmekteyiz. Demek ki bir kısım meselelerin, teferruatlı bir şekle bağlanmasını bizzât Şâri (celle celâluhu) istememiştir.

Bunlara şunun için dikkat çekiyoruz: Dünyanın bir şehir, bir köy, hatta bir meclis haline geldiği zamanımızda, bazı insanların bu durumlardan haberi yokmuşçasına tavır almaları, İslâm’ın en azından bir kısım tâli meselelerdeki bu yaklaşımının aksine teşeddüde kaçmaları, insanların hepsini bir kalıba sokma gayretine girmeleri normal değildir. İsteyen kendi hayatında teşeddüt uygulasa da kendileri gibi düşünmeyenlere, din adına müdahaleye hakkı olmamalıdır. Temel meselelerde ayet ve sahih hadislerle sâbit olan farzlarda, haramlarda elbette hepimiz salabetli olmak zorundayız, bunlarda elbette hassas olacak, kesinlikle taviz vermeyeceğiz. Ama böyle olmayan hususlarda ölçüyü kaçıranlar var. Böyleleri, vürud maksadını anlayamadığı hadisleri inkar, veya bir kısım tali ve ihtilafli meselelerde yeni yorumlara karşı sert tepkiler gösteriyorlar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, eslaf uleması daha bir anlayışlı davranarak sertlikten, ihtilaftan kaçınmıştır. “*Dört mezhebin dördü de haktır*” düsturu her şeyi ifadeye yeterlidir. Sade kendi görüşünü doğru görüp dışında kalanları tekfir eden, Mutezile, Hariciler ve diğer bir kısım Şia mezhepleri, geçmişte İslâm birliğini bozmuş, bir kısım şerhlere sebep olmuştur.

⁶⁴¹ Bkz.: *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 3,457-61; 5,293-297; 8,77-80.

Diyebiliriz ki, Hocaefendi, bu noktada Selef'in "*Hanefiyye-i semha*" espirisine uygun olarak, zayıf rivayetlerle bile gelmiş olan meselelere sâhip çıkarak ümmetin geçmişi ile geleceği arasındaki sılâyı sağlamıştır. "Senedzedeliği sebebiyle zayıf olan" aslen hadis olmasa bile eslafın, mânâsındaki güzellik sebebiyle, –avamın da hadis diyerek– hükmüyle amel ettiği rivayetleri, durumlarını da bir suretle belirterek eserlerinde tekrar tekrar kaydetmek suretiyle yeni nesillerimize bin beş yüz yıllık kendi değerlerimiz çerçevesinde ufuk göstermeye, istikâmet vermeye çalışmıştır.

Bu metotta hadis ilmine, öğretim geleneğimize, dinî değerlerimize aykırı bir nokta görmek mümkün değildir.

Karma İndeks

A

Abdullah b. Amr b. Âs 101, 160
Abdullah b. Huzafe 149, 150
Abdullah b. Mubârek 83
Abdullah İbn Mes'ud 148
Abdullah İbn Ömer 16, 148, 149
Abdurrahman b. Avf 86, 146
Abdurrauf el-Münavî 125
âb-ı hayat kaynağı 164
adanmışlık 79, 216, 217, 220
âfâkî ve enfüsî âyetler 209
Ahmed İbn Hanbel 113, 130,
158, 169
Ahmed Muhammed Şakir 81
ahsen-i takvim 135
akl-ı evvel 44
Âlemgir 252
âlem-i İslâm 168
Ali Ekber Şah 252
Ali İbnü'l-Medîni 59, 113
Aliyyü'l-Kârî 125, 184
Alkame 252
Allah korkusu 208
Allâmu'l-Guyûb 164
Alma-Ata 51, 235
alperen 16, 18, 35, 36, 55, 201,
202, 203, 207, 208, 210, 212,
213, 214, 215, 219, 222, 223,
225, 226, 227, 228, 229, 231,
232, 234, 239, 242, 244, 246,
247, 248, 249, 252
alperenler 18, 35, 36, 53, 55, 57,

104, 202, 203, 204, 206, 212,
213, 226, 228, 236
alperenlik 208, 218, 220
Amr b. Ümeyye ed-Damrî 116
Anadolu 40
Arabistan 17
Arap 169
Arap dili 169
Aristoculuk 252
Arnold Toynbee 37
Ashab-ı Kirâm 74, 187
Asım'ın nesli 104, 201
Asr-ı saadet 48
Aşere-i Mübeşşere 145
a'zamî ihlâs 205
a'zamî takva 205
a'zamî vera 205

B

Bâki 39
Bedir 132, 177
Bediüzzaman 27, 55, 56, 57, 104,
109, 118, 124, 152, 158, 165,
167, 176, 196, 197, 201, 211,
240, 246, 247
Bedreddin el-Aynî 78
Berâ ibn Âzib 184, 185, 231
bid'at 139
bid'at-ı hasene 137, 138
bid'at-ı seyyie 138
Bişr-i Hafî 252
Bizans 149

Boğaziçi Üniversitesi 125
 Burak 70
 büyük günah/-lar 190
 Büyük İslâm İlmihali 173

C

Câbir İbn Abdillâh 148
 cahiliye 136, 163
 cahiliye devri 162, 163
 cahiliye dönemi 18
 Cemil Meriç 69
 cennet 216
 Cessâs 130
 cevâmiu'l-kelîm 109
 Cibrîl 156, 186
 Cibrîl-i Emîn 46
 Claude Lévi-Strauss 37
 Cüleybib 151
 Cürcânî 173

Ç

Çanakkale Savaşı 235

D

dava adamı 12, 35, 55
 dirayetü'l-hadis 65
 diriliş erleri 201
 diyalog 25, 33, 60, 206, 207
 domuz şeklinde mesh 221
 Dürr-i Yektâ 46, 47

E

Ebu Cehl 140, 179
 Ebû Dâvûd 160
 Ebu Eyyub el-Ensârî 88
 Ebû Hanîfe 59, 92, 135, 157, 188,
 202, 252
 Ebu Hureyre 69, 82, 122, 148,
 150, 184

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac 80
 Ebu Saîdî'l-Hudrî 87, 99, 148
 Ebu Süfyan 197
 Ebû Talha 147
 Ebu't-Tayyib Şemseddin
 Azîmâbâdî 120
 Ebu Yezid 156
 Ebu Yusuf 92
 Eflatun 128
 Eflâtunculuk 252
 eğe kemiği 171
 ehl-i hadis 119, 120, 154
 ehl-i rey 119, 120, 154, 188
 Ehl-i sünnet 16, 65, 67, 94, 110,
 145, 184

Einstein 229
 Elmalılı 83
 el-Vesâiku's-Siyâsiyye 101
 Enes b. Mâlik 102, 148
 Enes b. Sirin 81
 esas vazifemiz 205
 Esved 252
 etbau't-tabîin 92
 evrâd ü ezkâr 224
 Eyup Sultan 16
 Ezvâc-ı Tâhîrat 151

F

Fahrüddin Râzî 165
 farizien 208
 Fas 122
 Fatih 31, 253
 fem-i güher-i nebevî 160
 fetret 137
 Firavun 183, 230
 Fudayl b. İyâz 202
 fûnûn-u müsbe'te 245

G

gladyatör 137
günah-ı kebâir 190
Güneşler Güneşi 202

H

Habeş kralı Necâşî 247
Hâce-i Kâinat 110
hâdiselerin dili 49
hakikat-ı Ahmediye 180, 191,
197
Hakikat-ı Muhammediye 180
Hâkim en-Neysaburî 145
Hak rızası 31
Hâlid b. Velid 178, 197
Halil Ahmed es-Seharenfûrî 80
Hanefiler 129
hanım alperenler 236
Hansâ 82
Hariciler 256
Hâris b. Mâlik 145
Hasan Basrî 66
hasbîler 201
Hassan b. Sabit 139
Hâtemü'l-Enbiya 72
havass-ı selîme 241
helâk edici yedi şey 190
Hemmâm İbn Münebbih 122
Hendek savaşı 177
Hicret 174, 175, 218, 256
Hindistan 40, 252
hoşgörü 60, 191, 192, 207
Hudeybiye 177
Hulefâ-i Râşidîn 245
hurmaların aşılınması 160
huzur 48
Hz. Âdem 27, 39, 43, 45, 71, 74,
123, 136, 169, 227, 241

Hz. Aişe 82, 104, 141, 148, 151,
183, 184, 225
Hz. Ali 51, 93, 101, 128, 130, 158,
178
Hz. Cafer 36
Hz. Davud 30, 80, 137, 161
Hz. Ebu Bekir 50, 74, 75, 88, 133,
218, 225, 226
Hz. Ebu Ubeyde 225
Hz. Ebu Zer 225
Hz. Enes 81
Hz. Eyyub 132
Hz. Fâtıma 236, 237
Hz. Hamza 36
Hz. Harun 196
Hz. Hatice 176
Hz. Havvâ 169, 170
Hz. Huzeyfe 50
Hz. İbrahim 142, 143
Hz. İsa 191, 228
Hz. Katâde 73, 82, 132
Hz. Lut 172, 249
Hz. Meryem 191, 238
Hz. Muâviye 66, 225
Hz. Muhammed (s.a.s.) 16, 27,
30, 72
Hz. Musa 39, 61, 62, 74, 182, 196,
228
Hz. Nuh 172, 249
Hz. Osman 133
Hz. Ömer 50, 55, 75, 86, 133, 149,
158, 226
Hz. Sâlih 249
Hz. Süleyman (a.s.) 30
Hz. Şuayb 61, 62
Hz. Urve 183

I

İseviyet 197

İ

İbn Abbâs 82, 89, 101, 123, 148
 İbn Arabî 155, 156
 İbn Avf 146
 İbn Hacer 79, 137, 153
 İbn Hatal 179
 İbn Hümam 127
 İbn İshâk 122
 İbn Mesud 157
 İbn Sa'd 79
 İbn Salâh 112, 115, 116, 121
 İbn Sîrin 81, 108
 İbnü'l-Cevzî 117, 118
 İbnü'l-Hâcc 126
 İbrahim Edhem 252
 İbrahim en-Nehaî 82
 İbrahim Hakkı Hazretleri 129
 İbranice 82
 iktiran 162
 i'lâ-yı kelimetullah 31, 56, 236
 İlk Çağ 37
 İlk İslâm Anayasası 101
 ille-i gâye 44
 ilm-i ledünnî 111
 ilmin üç temel kaynağı 241
 İmam Gazzâlî 16, 120, 125, 165,
 246, 252
 İmam-Hatip Lisesi 125
 İmam Mâlik 81, 113
 İmâm Muhammed 92
 İmam Rabbânî 16, 69, 138, 139,
 145, 157, 165, 230, 252
 İmam Sevrî 202
 İmam Şafiî 59, 82
 İmam Şâtıbî 41, 42
 imanî hakikatler 53
 İncil 146
 İngiliz 248

irşad adamı 251
 İrşad Eksenini 249, 250
 İslâm dünyası 83, 193
 İstanbul 66, 99, 125
 iyne alışverişi 193
 İzmir 215

K

Kabbas b. Eşyem 61
 Ka'b b. Zühayr 139
 Kâbe 43, 44, 46, 57, 179
 Kadı İyâz 81
 Kalbin Zümrüt Tepeleri 158,
 202
 kapitalizm 32, 33
 karasevdalılar 201
 Karaviyyîn Üniversitesi 122
 Kastallanî 78
 Katâde (r.a.) 136
 Kazakistan 51, 235
 kelime-i şehâdet 72
 Kemal Kuşçu 122
 Kestane Pazarı 215
 Kıbrıs 66
 kıyamet 194
 komünizm 27, 32, 33
 Korucuk köyü 31
 Kosova Savaşı 56
 Kudreti Sonsuz 162
 kudsî hadis 145
 kudsîler 201, 219
 Kûfe 81, 109
 kulluk 44
 Kunut duası 157
 Kur'an 139
 Kur'an Kursu 204
 Kureyş 98
 Kutlu Doğum 153

kuvve-i mâneviye 190
 kültürler koalisyonu 37
 Kütüb-i Sitte 15, 95, 119

L

Lât 71
 Leys b. Sa'd 202

M

Ma'bed İbn Hilâl 102
 Mâbud-u bi'l-Hak 135
 Mahatma Gandhi 40, 196, 197
 Mahmud Muhammed Hattab
 es-Sübkî 80, 167, 180
 makyevelist metod 48
 Malik b. Enes 113
 mânen rivayet 84, 91, 95, 111,
 112
 mârifet-i ilâhî 244
 meçhul asker 189
 Medine 46, 50, 100, 101, 103, 135,
 151, 158, 161, 175, 218
 Medyen 61, 62
 megâzî 50
 Mehmet Akif 39, 57, 104, 137,
 201
 Mehmet Özyurt 36
 Mekke 44, 101, 134, 135, 174,
 175, 177, 179, 219, 222
 Mekke dönemi 53
 menat 170
 mesh 221
 metafizik gerilim 192
 Mevlânâ 16
 Mevlid 127, 139, 154
 mezellet 193
 Mısır 51, 61
 Mısır valisi Eşter 51
 mikrop 163

miraç 46, 47
 Moskova 38
 muhabbet-i ilâhî 244
 Muhammed Abdurrahman
 b. Abdirrahim el-
 Mübârekfûrî 80
 Muhammed Ali Cinnah 40
 Muhammed Ebu'z-Zehrâ 134
 Muhammed Fuad Abdülbaki
 81
 Muhammed Hamîdullah 101,
 122
 Muhammed İbn Şihâb ez-Zührî
 82, 103, 113, 153
 Muhyiddin İbn Arabî 155, 156,
 230
 Murat Hüdâvendigâr 57
 Musa (a. s.) 30, 198
 Mutezile 256
 münevver 205
 Müsebbübü'l-Esbap 162
 Müsned 169
 müşrikler 191
 Mütetekellim-i Ezelî 46

N

Nahiv 180
 Nâsıru'd-Dîn el-Albânî 118
 Necip Fazıl 69
 nefis 169, 170
 nesl-i cedîd 104
 Nevevî 81, 116, 130
 Nevvâs İbn Sem'ân 255
 nihilizm 27
 Nisâ sûresi 169
 Nur-u Muhammedî 111, 167

O

ordubozanlık 190
 Orta Asya 25, 38, 39, 231

Orta Çağ 37
Osmanlı 93, 225, 231
Osmanlı/-lar 201

Ö

öfke 161
Ömer b. Abdülaziz 61, 66, 95,
98, 101, 102, 103, 145, 165,
256
Ömer Nasuhi Bilmen 173

P

Pakistan 40
Pastör 229
peygamberlik 47
protein 171
protein çorbası 171

R

Râmiz Hoca 31
Refia Hanım 31
rivayetü'l-hadis 65
Roma 135
Roma/-lılar 149

S

sâbite 180
Sa'd b. Rebî 146
Sa'd b. Ubâde 60
safiyullah 43
sahâbenin adâleti 65
Sahîfe-i Sâdıka 101
sahih hadis 115, 155, 160
Sahih-i Buharî 78
Sâriye 158
savaş 190
secde 90
Seyyit Onbaşı 235
Sidretü'l-Müntehâ 44, 45, 46, 47

sihir 190
siyer 50
soğuk savaş 190
Sokrates 127
sosyalizm 27, 32, 33
Söğütlüleşme 99
Suriye 158
Suyutî 117, 122, 124, 125, 155
Süfyan-ı Sevrî 252
Süfyan İbn Uyeyne 113
süper güçler 49

Ş

Şa'bî 82
şahsî kemalat 190
şart-ı âdi 164
Şâtıbî 41, 84, 138
Şemâil 135
şeriat-ı fitriye 164
Şeyh Galip 39
Şia 65, 153, 208
Şia mezhepleri 256
şirk 163

T

tâbiîn 53, 59, 92, 181
Taceddin Sübkî 167
Taif 154
Talha b. Ubeydullah 233
Tebliğ 174, 249
Tehânevî 130
teheccüt 224
tevhid 163
tevhid-i rubûbiyet 163
Tevrat 146
toplum olarak kurtuluş 208
Türkçe 12, 39, 90, 173
Türkiye 25, 38, 39, 41, 51, 193,
231

Türkiye'nin bölünmesi 40
Türk milleti 37

U

Uhud 177
Uhud bozgunu 61
Uhud hezimetini 176
Uhud savaşı 61, 176, 177
uyuzlu deve 162, 163

Ü

üçüncü aydınlanma faslı 201
Ümmülkurâ 45
Ümmü Süleym 102, 147

V

Vahşî 66, 145, 154
vahy-i gayr-i metlûv 109
vakit israfı 224
Van Kalesi 56
Veda Haccı 145
Vekî' İbn Cerrah 60
vilâyet 47
virüsler 163

Y

Yahya İbn Maîn 112
Yahya Kemal 203
Yavuz 253
yedi kıraat 136
Yeni Çağ 37
yenilenme 36, 37
Yermük savaşı 61
Yunan 252
Yunan felsefesi 44, 127
Yunus 16, 57, 61, 69, 243

Z

Zâhirîler 67
zayıf hadis 115, 116, 119, 120,
131, 132
Zerkeşi 121
Zeyd b. Sabî 82
Zeyd İbn Ebî Üneyse 59
ziraat 193, 194
Zülkarneyn 210

Müracaat edilen kaynaklar

- Açıkgenç, Alpaslan, *Kavram ve Süreç Olarak Bilimin İslâmileştirilmesi*, Nesil Yay., İstanbul 1998.
- Ahmed İbn Hanbel, (v. 249/863), *el-Müsned*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1313 (baskısından ofset).
- El-Albânî, Muhammed Nâsırü'd-Dîn, *Silsiletü'l-ehâdîsü'd-da'ife ve eseruhâ's-seyyi'ü fi'l-ümme*, Şam 1384/1964
- Ali b. Ebi Tâlib, *Nehcü'l-belâğa*, *Tahkik. Subhi Sâlih*, Dâru'l-Kitâbı'l-Lüb-nânî, Beyrut 1967.
- Apaydın, H. Yunus, "İctihâd", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul 2000.
- Azimâbâdî Ebu't-Tayyib, Şemsü'l-Hakk, *Ğunyetü'l-Elma'î*, (el-Mu'cemu's-sağîr li't-Taberânî'nin ikinci cildinin sonunda tabedilmiştir), Dâru'n-Nasr y, Medine 1388/1968.
- Babanzâde, Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, 2. Baskı, Diyanet İşleri Reisliği y. Ankara 1957.
- Bediüzzaman, Said Nursî (v.1379/1960), *Mektubât*, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Mesnevî-i Nûriye*, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Risale-i Nur Külliyyatı 1-2*, Yeni Asya y. İstanbul 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen yayınevi, İstanbul 1964.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/869); *Tarihü'l-kebir*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul (?).

- Canan, İbrahim, *İslâmda Zaman Tanzimi*, Cihan, İstanbul, 1985
- _____, *Peygamberimizin Ehl-i Kitab İle Diyalogu*, Timaş, İstanbul 2006.
- _____, *Peygamberimizin Tebliğ Metodları-1*, Nesil, İstanbul 1998
- _____, *Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği*, Yeni Akademi Yay., İzmir 2006.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Dâru Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân (v. 255 h.); *es-Sünen*, Kâhire, Dârü'l-Mehâsin, Kahire1966.
- Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin (v.410/1010), *El-Kelimü'l-ravhâniyye fi hikemi'l Yunâniyye*, Yzm. Fâtiḥ Nu. 4041.
- Göze, Ergun, *Kuğunun Son Ötüşü Çanakkale Destanı*, Boğaziçi Yay., Basıldığı yıl belirtilmemiş.
- Ebü Guḍde, *Selâsü resâil fi ilmi Müstalahü'l-Hadis: Risâletü'l-İmâm Ebî Dâvud es-Sicistânî ilâ ehl-i Mekke fi vasfi sünenihi, Şurûtü'l-eimmeti's-sitte li'l-Hâfız Ebî'l-Fadl Muhammed b. Tâhiru'l-Makdisî, Şurûtü'l-eimmeti'l-hamse li'l-Hâfız Ebî Bekr Muhammed b. Musâ el-Hâzimî*, Mektebu'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Haleb 1417/1997.
- Erdoğan, Latif, *Küçük Dünyam*, Ufuk Kitap Yay., İstanbul 2006.
- Gülen, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Asrın Getirdiği Tereddütler 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Çağ ve Nesil*, Nil Yay., İstanbul, 10.
- _____, *Çekirdekten Çınara*, Nil. Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Diriliş Çağrısı*, İstanbul, 2010.
- _____, *Diriliş Eşiğinde Bir Dünya*, Nil Yay., İzmir, 1991.
- _____, "Enginliğiyle Bizim Dünyamız", *Yeni Ümit*, 1995, Sayı 27.
- _____, *Fasıldan Fasıla 1*, Nil. Yay., İzmir, 1995.
- _____, *Fasıldan Fasıla 2*, Nil Yay., İzmir, 1995.
- _____, *Fasıldan Fasıla 4*, Nil Yay., İstanbul, 2009.
- _____, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, Nil Yay., İstanbul, 2008.
- _____, *Fikir Atlası*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Gurbet Üfukları*, Nil Yay., İstanbul, 2010.

- _____, *İkinci Yağmurları*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *İlâ-yı Kelimetullah veya Cihad*, T.Ö.V. Yay., İzmir, 1997.
- _____, *İnancın Gölgesinde 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *İnancın Gölgesinde 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *İrşad Ekseni*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 1-2*, Nil Yay., İzmir 2002.
- _____, *Kendi İklimimiz*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Kırk Testi*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, Nil Yay., İstanbul, 2008.
- _____, *Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, Nil Yay., İstanbul, 2009.
- _____, *Prizma 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Prizma 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Prizma 3*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Prizma 4*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Sohbet-i Cânan*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Sonsuz Nur 1*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Sonsuz Nur 2*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Ümit Burcu*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Varlığın Metafizik Boyutu*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Yitirilmiş Cennete Doğru*, Nil Yay., İstanbul, 2010.
- _____, *Zamanın Altın Dilimi*, Nil Yay., İstanbul 2010

el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbûrî (v. 405 h.); *Ma'rifetu ulûmî'l-Hadis*, el-Mektebu't-Ticâri, Beyrut, tarihsiz.

_____, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Haydârâbâd-Deken, 1335 / baskısından ofset, Beyrut).

Hamidullah, Muhammed, *Mecmûatü'l-vesâiki's-siyâsiyye li'l-ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1403/1983.

Hatib el-Bağdadî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (393-463 h.); *Takyîdu'l-İlm*, Tahkîk: Yûsuf el-'İş.

el-Hâzîmî, Muhammed; *Şurûtü'l-eimmeti'l-hamse*, bkz.: Abdü'l-Fettâh Ebû Gudde, *Selâsu Resâil*.

el-Heysemî, Nureddîn (v.807/1404), *Mecmeu'z-zevâid*, ikinci tab, Dâru'l-Kitab, Beyrut 1387/1967.

İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askalânî, (773-852 h.); *Fethu'l-bârî*, Matba'atu Mustafâ'l-Bâbî, Mısır 1387/1959.

İbn Arabî, Muhyiddin (v. 638/1240), *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Dârü's-Sadr, Beyrut, tarihsiz.

İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (v. 630/1233); *Üsdü'l-gâbe fi mârifeti's-sahabe*, Kitâbu'ş-Şa'b, Kahire 1390/1970.

İbn Hişâm, Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); *es-Siratü'n-nebeviyye*, *Tahkik: Muhammed Hamidullah*, Hayra Hizmet Vakfı, Konya 1401/1981H.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (207-275 h.); *es-Sünen*, *Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâki*, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, Mısır 1373/1954.

İbn Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân (v.643/1245), *Ulûmu'l-Hadis* (bunun bir diğer adı *Mukaddime'dir*), Dâru't-Türâs, Kahire 1931.

Fadlullah el-Cilânî, *Fadlullahu's-Samed fi Tavdîhi'l-Edebi'l-Müfred*, Kahire 1388/1968.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed; *Şerhu Nuhteti'l-Fiker Müstalahâtü'l-Eser*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul 1327/1909.

_____, *el-Esrâru'l-merfûa*, *Tahkik: Muhammed İbn Lütfi es-Sabbâğ*, 2. tab, Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1406/1986.

Kastallanî, Ebu'l-Abbas Şihâbu'd-Dîn Ahmed İbn Muhammed (v.913/1507), *İrşâdu's-Sâri li-Şerhi Sahîh'l-Buhârî*, Dâru Sâdir, Beyrut (Bulak 1304/1886 baskısından ofset).

el-Kettânî, Muhammed b. Ebi'l-Feyz Mevlâna Cafer el-Hasenî el-İdrîsî (v.1927), *Nazmü'l-mütenâsir*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1304/1983.

el-Leknevî, Muhammed Abdü'l-Hayy (v. 1304/1886), *er-Ref'u ve't-kekml fi'l-cerhi ve't-ta'dil*, *Tahkik: Abdulfettâh Ebû Gudde*, 2. tab, Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Haleb 1368/1968.

_____, *Zaferü'l-Emânî bi-şerhi muhtasarı's-Seyyidi's-Şerif el-Cürcânî fi Mustalahü'l-Hadis*, 3. tab, Ta'lîk: Abdu'l-Fettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, Haleb 1416/1995.

- Lévi-Strauss, Claude, *Race et Histoire*, Médiation, Paris 1961.
- Makdisî, Muhammed b. Tâhir, *Şurûtü'l-eimmeti's-sitte*: Bkz.: Abdu'l-Fetâh Ebû Gudde, *Selâsüresâil*.
- Malek Bennabi, *Vocation De l'İslâm*, Seuil, Paris 1954.
- Mehmed Ali Fethi, *Tercüme-i nesâyih-i Eflâtun-u İlahî*, İstanbul 1280/1863.
- Muhammed Accâc el-Hatîb, *Hadis'in Tesbiti* (Çev.: Mehmet Aydemir), Yeni Akademi Yay., İstanbul 2005.
- el-Münâvî, Muhammed el-Med'uv bi Abdirraûf (v. 1031/1622); *Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmî's-sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 972/1391.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); *es-Sünen*, (Celâleddin es-Suyûtî'nin *Şerh'i* ve Sindî'nin *Hâşiye'si* ile birlikte basılmıştır), el-Matbaatu'l-Mısriyye, Kahire 1348/1930.
- Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi*, (Heyet), Mehîr Vakfı, Konya 1999.
- er-Rânehürmüzi, el-Kâdi el-Hasan b. Abdi'r-Rahmân (v.360/970), *el-Muhaddisü'l-fâsil*, *Tahkik: Muhammed Accâc el-Hatîb*, Dârü'l-Fikr, Şam, 1404/1984.
- es-Sehâvî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân (v.902/11496) *el-Makâsidü'l-hasene*, Bağdat, 1375/1956.
- es-Süyûtî, Abdurrahman b. el-Kemal Celâleddîn (849-911 h.); *Tedribü'r-râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Nevevî'nin *Takrîb'i* ile birlikte basılmıştır, Birinci tab, el-Mektebetü'l-İlmiyye, el-Medînetü'l-Münevvere 1378/1959.
- _____, *Katfu'l-ezhân'l-mütenâsire fi'l-ahbân'l-mütevâtire*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1405/1985.
- es-Sübki, el-İmâm Tâceddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb Takıyüddîn Ali (v. 771/1369), *Kâide fi'l-cerhi ve't-ta'dil*, *Tahkik: Abdulfettah Ebû Gudde*, Leknevî'nin *er-Refu ve't-tekmil'i* ile birlikte basılmıştır.
- es-Süheylî, Abdurrahmân (v.581/1185), *er-Ravdu'l-ünuf*, Kahire, 1387.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk b. Musa (v.790/1388) *el-Muvafakât*, Mektebetu Muhammed Ali Sabîh, Kâhire 1969.
- et-Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud el-Cârid (v.204/819), *el-Müsned*, Mısır 1372.
- et-Tehânevî, Zafer Ahmed *Yeni Usûl-i Hadis*, (Taraflımızdan tercüme edilmiştir), Silm matbaası, TÖV, İzmir 1982.

Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen'le Amerikada Bir Ay*, Işık Yay., İstanbul 2001.

Yeni Lügat, (Hazırlayan: Abdullah Yeğin, Yeni Asya Yay., İstanbul 1973.

ez-Zehbî, Ebû Abdillâh Şemsü'd-Dîn Muhammed b. Ahmed (v.748/1347), *Mizânü'l-İtidâl*, Birinci tab, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1382/1963.

_____, *Kitâbü'l-kebâir*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

_____, *Tezkiratü'l-huffâz*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.